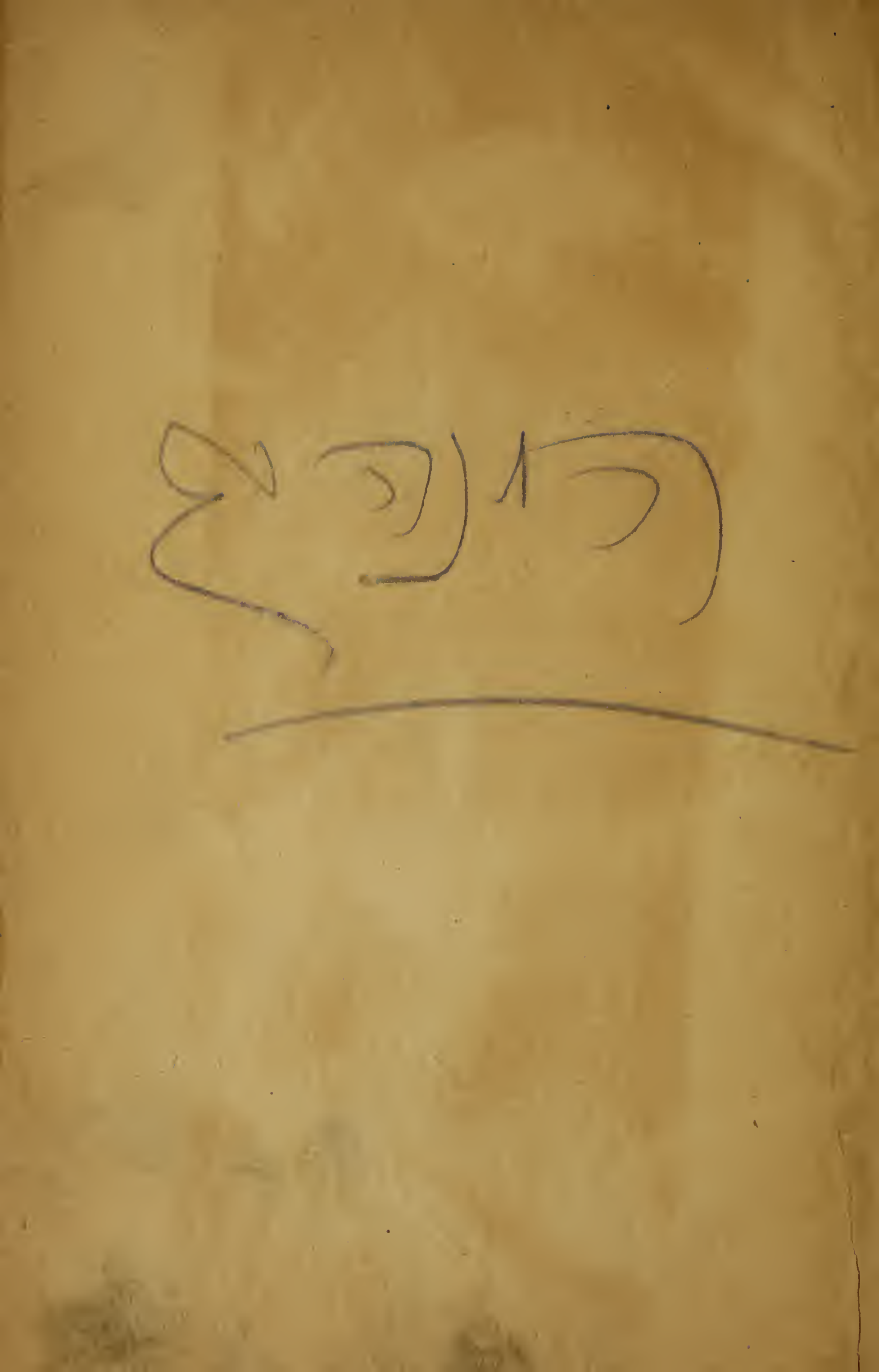

ספר

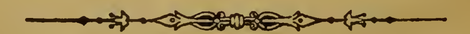
המנהיג

כולל טעמי ויסודי כל המנהגים, דינים והלכות.

להרב רבינו אברהם ב"ר נתן הירחי ז"ל.

חד מן קמאי אשר חי בסוף אלף החמישי. ובהקדמתו כתב „דברי מיוסדים על דברי תלמוד הירושלמי והשנערי, וספרא וספרי ותוספתא, ובראשית רבה, ויקרא רבה, פרקי ר"א, ומכילתא, ושוחר טוב, וסדר עולם, וילמדנו, ופסיקתא, וכפי אשר בארו לנו רבנן סבוראי, ורבני ספרד נרבונא פרובינצא ורבני צרפת".

נדפס פעם ראשונה בקושטנטינא שנת רע"ט, ושניה בברלין, ואח"כ בלבוב, אבל עלו בהם קמשוני הטעיות למרבה, אשר יגענו לנקותם בדפוס הזה.

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י

בשנת לרבן אבין הירחי זללה"ה לפ"ק.

ГАМАНГИГЪ.

ВАРШАВА

Въ Типографіи И. Гольдмана, Мурановская № 16.

1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 6 Сентября 1884 года.

ב"ה

איתן אזרח הוליד זרח ויקרא לו מנהג עולם ,
ונתנו אל השר יוסף להיות נרצע עבד עולם ,
יזהיר אורו ככוכבים וכירח יכון עולם .

מפתח לספר הזה המנהיג בני העולם בסדרי התפלות והברכות הנהוגות , והמנהגות :

ך את ה' אשר יעצני, בארץ נדודי אשר הפילני, ומבור עצלות הזמן הרימני, ומן השנה והנה אשר לפניו אזרני , ומשנת העולם אשר נתן בלב בני האדם העירני, מני לחץ ברור באשפתו הסתירני, ומן הדעת והתבונה אשר לפניו חנני , ונפלאות מתורתו י , ולשחר פני רצונו הכינני , ויתן לי לשון למודים ושפתותי הבר , לדעת לעות את דבר . לפקוח עינים עורות בגלות, ולהוציא אסירי הסכלות , ממסגר סכלותם . להוליך ים בדרך לא ידעו , ולהשמיע אזני חרשים חדשים ונצורות לא שמעו , לשום מחשך לפניהם ', ומעקשים למישור , לפתוח דלתי תעודה לכל דורש ושואל , לדעת מה יעשה ישראל : י כאשר עוה הזמן נתיבותי , ויורידני מרגלי ומארץ מושבותי , לעזוב מחוז חפצי ונחלת אבותי , לשוט בארץ ולהתהלך בה . לראות כמה ארכה וכמה רחבה , כי גלגל הזמן כי , ועד טוליטולא בטלטלה גבר טלטלני , ובארץ נוד שמני , ובבור גלות אסרני , ובימין גואל דחה דחני , וה' עזרני . וימלך לבי עלי , ברשיון רבותי ומשכילי , לשנס מתני שכלי , י רעיוני להעיר , ולהתבונן במנהג כל מדינה ומדינה ועיר ועיר , וארא והנה דתיהם ז , מתחלקות לשבעים לשונות , השונים המונים , וכליה מכלים שונים . וגם אמנה כי כל עם אלהינו ומנהגותם , ותורתם ויסודתם ואמיתתם וקירותם , באריהם ובעירותם , כלם וד האמת בנויים , ואלו ואלו דברי אלהים חיים, וכלם חרדים לדברי יושב בשמים, ורצים ג להפיק רצונו , מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו , איש רב ואיש לעיר , איש ואיש שעיר , זה יקריב פר וזה שעיר , זה ינסך דמעיו לצורו בכל עיר ועיר , וזה חלבו באש דתו יבעיר , זה יקום חצות לילה וזה שחרים יעיר , וכלם נתנו מרועה אחד , ובין שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק שניהם לא נתכונו אלא לדבר אחד :

כן העירותי לבבי, והריקותי חניכי ילדי מחשבי, לחבר ספר יגיד טעמי המנהגות וסבותם, לבני יוסף תולדותם למשפחותם לבית אבותם , וחדשות בתורת אלהי אגיד ואשמיע , לומות בעבודתו אוציא לאור ואודיע , ואעלה ארוכות , בהלכות ברכות , ואגלה ספורות נות , ואביע תבונות ואמונות , במערכי תפלות ותחנות , ותורת המועדים וחקותם , ודברי ות וזעקתם , ופרישות וטהרת הקדושה , בתורה צוה לנו משה מורשה , לקהלת יעקב לה קדושה , ומפי סופרים מפורשה , ועבודת הצדקה וגמילות חסדים וחלקתם , וזאת ת עבדי ה' וצדקתם , בן פורת ושלישיו , ועל יובל ישלח שרשיו , אשר לא יכזבו מימיהם , יעצרו שמיהם , כי עליהם על אורות , להחיות נפשות המצרות , ויטע אשל אהלי אפדניהם , ל לנדודם יחיל לבביהם , ונדמו נאות שוניהם , ונשמו מסלות הגיוניהם , ואת הנדוד ברת את פניהם , וימצאו בצלם ארוכה מרגוע ומנוח , ושמה ינוחו יגיעי כח , וקורא להם י פרץ , להשבית מדנים וקצן , ולקרוא לשבוים דרור ולאסירים פקח קוח , ולאין ם עצמה ירבה ולעיפים יתנו כח , ולהיות להם יומם ולילה לחומה בצורה , ונמצאו בצרות עזרה , לתייר חלכאים עד גבולם , להניחותם אל מחוז חפצם וגבולם , ולשאת כתף עול סבלם , לנטלם לנשאם כל ימי עולם , דורשי טוב במפעל ומחשב , לבני ל ולגר ולתושב , והחוט המשולש לעד לא ינתק , וחבל הכוסף עוד לא ירתק .

מחזיקי

מחזיקי הצדק ומנהיגי עולם בחסידותם, המלבישים דורם בתפארתם בשכלם ובדעתם, היכלי הקדש דביר והיכל ואולם, אדוננו גאוננו מרנא ורבנא הנשיא הגדול החכם המופלא הנדיב זיוא דעמיה מדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא ר' יוסף ש"ל בן הנשיא החכם היקר המעולה אדוננו ר' שלמה רי"ת. ושני לנתרות הזהב בני היצהרים. הנשיאים והסגנים התמימים והישרים, החכמים הגבירים, ר' שלמה ור' יצחק יצ"ו, קדש קדשים הוא הדביר, יוסף פורת המשביר, ובית הקדשים הוא ההיכל, הוא הנודע בכל המון כי כל יוכל, ולא יבצר ממנו מזמה, וה' נתן לשלמה חכמה, ועל פני היכל הבית אולם, הוא ר' יצחק צדיק יסוד עולם, כי הוא כבוד הבית והדביר לפני. ויזרע יצחק לצדקה ויברכהו ה':

לכן ספרי מחזיק הצדק עליהם יסדתי, וספר בית זבול לאלהי בנה בניתי, מכון לשבתו עולמים אליו קוה קויתי, מה נמלצו דבריו דברי יושר, ומה נחמדו אמריו אמרי כושר, לכל משכיל ומבין דבר ויודע פשר, ובזאת תדעון כי יד רבותי תמכתני, וזרוע זקני ומשכילי סמכתני, ורוח גאוני ונבוני דבר בי, ואש דתם קדחה בקרבי, לעשות כל המעשים האלה כי לא מלבי, באמרי דבר בשם אומרו, ובתתי פרי כרם זית אלהי לנוטרי פריו ושומרו, הם רבותינו וגאונינו, חכמינו וזקנינו מחמדי עינינו, הגאונים הראשונים, אנשי הישיבות אשר היו לפנים רבנן סבוראי, אשר באו לנו דברי חכמי התלמוד והמדרשים, אשר לכל הפליאם דרושים, להצילם מפחי יקושים, כי המה תעלה ומרפא וארוכה לתורת אלהינו, הארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ורבני ספרד וגאוניה וסנהדריה וספיריה ופניניה, ורבני נרבונא ופרובינצא וחכמיה וסנהדריה וחסידיה ותמימיה, ורבני צרפת וסופריה וחכמיה וסנהדריה ופטדותיה וספיריה, איש איש על עבודתו ואל משאו, כל איש לבו בתורת אלהינו נשאו, המה היו פנות ספרי וצלעותיו, המה נוטי אהלו ומקימי יריעותיו, המה אשיותיו ויסודותיו, קרשיו קרסיו בריחיו אדניו ועמודיו, ועל דבריהם אדניו הטבעו, ועל נהרות חכמתם ערוגותיו נטעו, מהם פנותיו מהם יסודותיו, מהם קשת מלחמותיו ומגדלי מצודותיו:

ואני בהיותי בטוליטולא העיר הגדולה לאלהים בשנת ה"ד לפרט היצירה, הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ, ליסד זה הספר תולדות אדם לכבוד אלהי ישראל, לדעת מה יעשה ישראל, לשבתות ולחדשים ולמועדים ולחוליהם, כאשר חזו ונבאו חכמי ישראל עליהם, אשר יתנהגו במנהגיהם ודתיהם וחוקיהם, ועמודיו מיוסדים על אדני פז הן הם מדרשי התלמוד ירושלמי ושנערי, להעלות להם ארוכה ומרפא וצרי, ומספרא וספרי ותוספתא ובראשית ויקרא רבה פרקי ר' אליעזר ומכילתא, ושוחר טוב וסדר עולם וילמדנו ופסיקתא, ועליהם יסדתי עמודי הספר אשר הבית נכון עליהם, הוא בית אל זבוליהם, ששם יעלו שבטים שבטי יה עדות לבית מקדשיהם, ושמה יהיו מוצאיהם ומובאיהם, על פיו יחנו ועל פיו יסעו למסעיהם, על פי פרטיהם וכלליהם. וקראתי שם הספר הזה, **מנהג עולם**, כי אעמיד בו סדרי התפלות כולם, וגם יסודי המנהגות על תלם, למען דעת כל איש ואיש טעם מנהגו ויסודותיו, ותולדותיו וכל אודותיו, אם רם טעמו ואם שפל, אם חזק ואם רפה אם טוב ואם תפל, אם בהיר בשחקים ואם אפל. ואגב טעם דעת המנהגות לנפש כל חכם לב ינעם, ודברי המנהגות, אשר אין בהם משגות, לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם:

והנני משביע בשם אדון העולם, המנהיג את העולם, את כל הקורא בספר זה והמשביע, כי אם מצא ימצא כשגגה היוצא מלפני השליט, לגנון והציל פסוח והמליט, ולישא עון ולעבור על פשע, לא להתעולל עלילות ברשע, כי אין משפט מות לאיש נודד ממקומו כי יחטא במשגה, אף כי אדם בארץ אין צדיק אשר לא יחטא. והדן אותי לכף זכות כפי כחו וחכמתו ודעו, ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו:

מזמור לדוד, מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך. הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו, נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה׳ יכבד נשבע להרע ולא ימיר. כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם:

יתברך שמו של הקב"ה מלך מלכי המלכים, שהוא ראשון בלי ראשית ואחרון בלי אחרית, והכתוב מעיד ובא כה אמר ה׳ מלך ישראל וגואלו ה׳ צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, כדכתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. וכל יצורי עולם מעשה ידיו, כמו שכתוב בספר היצירה, ועוד כתוב ויאמר ה׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה׳. ועל כלם אנו חייבים לשבחו ולפארו, כדכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ובחר בישראל מכל אומה והנחילם את תורתו היות מורשה קהלת יעקב, והקדישם בשתי קדושות, כדכתיב כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך ובך בחר ה׳ אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה, וכתיב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני, והבדילם מכל העמים לחלקו לשרתו ולברך בשמו, כדכתיב כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו. וצונו לשמור מצותיו ולחיות בהם, כי הדברים קרובים אלינו, כדכתיב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה, כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. וכל מי שאינו עוסק בתורה ימיו מתקצרין, שנאמר כי היא חייך ואורך ימיך, ואם לאו יתקצרון. והעוסק בתורה ובמצות נוטל שכרו בעולם הזה ובעולם הבא, כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, שכרו בעולם הזה נגד בני אדם, ולעולם הבא רב טוב הצפון ליראיו לאוהביו, מה כתיב בהו להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, דגדול העושה מאהבה מעושה מיראה. ובפרקי אבות שנינו הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, וצא ולמד שנא׳ אריכות ימים בשלוח הקן שהיא מצוה קלה, ובכבוד אב ואם שהיא מצוה חמורה, והמבזה את הקלה יבא לבזות את החמורה, כדכתיב הוי מושכי העון בחבלי שוא וכעבות העגלה חטאה:

וכל מי שיש בו יראת שמים לא יחטא שנא׳ לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, וכתיב אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד, וירא שמים הוא הסומך את בעלי התורה ומכבדם ומחזיקם מנכסיו, שנא׳ עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר, וכתיב את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע, והמקיים עשרת התיבות אלו מקיים עשרת הדברות, כי העבודה היא התורה והיראה והתפלה. התורה והיראה מנין, שנא׳ ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ אלהיך ללכת בדרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. והתפלה מצינו שנקראת עבודה, מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה מנין דכתיב והיה אם שמוע תשמעו וגו׳ לאהבה את ה׳ אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, וכי יש עבודה בלב אלא זו תפלה. מן הנביאים מנין דכתיב קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ וגו׳ ונשלמה פרים שפתינו. מן הכתובים מנין דכתיב בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך, וכי יש פלחן בבבל אלא זו תפלה, כדכתיב וזמנין תלתא הוה בריך על ברכוהי ומצלי קדם אלהיה, ושנינו בפרק אבות על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים, על התורה מנין שנאמ׳ אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ועל העבודה אלמלא

מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, ויליף להו מקראי. ועל גמילות חסדים אמרתי עולם חסד יבנה וגו׳. והתורה לא נבראת אלא בשביל ישראל, ואין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל, שנא׳ ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה, ועתידים להגאל בעבור התורה שנא׳ ולאמר לציון עמי אתה. ובמגלה פרק בני העיר בירושלמי, ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג ללמדך שאין העולם עומד אלא על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ושלשתן בפסוק אחד. ואשים דברי בפיך, זו תלמוד תורה. ובצל ידי כסיתיך, זו גמילות חסדים. ללמדך שכל מי שעוסק בתורה ובגמילות חסדים ישב בצלו של הקב״ה, שנא׳ מה יקר חסדך אלהים. לנטוע שמים וליסוד ארץ, אלו הקרבנות. ולאמר לציון עמי אתה, וחזרנו על כל המקראות ולא מצינו שנקראו ישראל ציון אלא זה. ותנן במסכת פאה אלו דברים שאדם העושה אותם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא. אלו הן, כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כלם, וגמילות חסדים הן הם הכנסת אורחים ובקור חולים והדן את חבירו לכף זכות והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, ויש בהן שלשה דברים שאינן בצדקה, הצדקה לעניים, גמילות חסדים אף לעשירים, הצדקה לחיים, גמילות חסדים אף למתים, הצדקה בממונו, גמילות חסדים אף בגופו. ובכלל התורה המגדל את בניו לתלמוד תורה ואת בן חבירו, ובכלל העבודה הוא כוון התפלה, ולהשכים ולהעריב לבית הכנסת ולקרות את שמע בעונתה עם שבע הברכות שיש לפניו ולאחריו, לקיים מה שנא׳ שבע ביום הללתיך וגו׳. ולעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, ולסמוך גאולה לתפלה, כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ויקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצות מאהבה, כי הקדיש הקב״ה את ישראל והעמים עליהם מצותיו בעולם הזה להנחילם בעולם הבא, שנא׳ שמעו אלי בית יעקב העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם, זו היא מצות המילה שהיא זכר לתרי״ג מצות שבתורה, כי ברית עם המילה תרי״ג, וחותמו של ממה״מ הקב״ה שנתן עליהם, ברוך ה׳ יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה:

אלו הן תרי״ג מצות שנאמרו למשה בסיני,

בא דוד והעמידן על אחת עשרה במזמור זה ה׳ מי יגור באהלך, והן שרש כל המצות, ראה מה כתיב בסוף, עושה אלה לא ימוט לעולם, עושה כל אלה לא נאמר אלא אלה אפילו אחת מאלה:

בא ישעיה והעמידן על שש. שנא׳ הולך צדקות, ודובר מישרים, מואס בבצע מעשקות. נוער כפיו מתמוך בשחד. אוטם אזנו משמוע דמים. עוצם עיניו מראות ברע. והמקיימם והוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים. ראה מה שכרו מרומים ישכון, והיתה נפשו צרורה בצרור החיים עם ה׳ אלהיו, מצודות סלעים משגבו בעולם הזה, וכתיב מלך ביפיו תחזינה עיניך זה מלך המשיח, תראינה ארץ מרחקים זו ירושלים שנתרחקה ממנו, הצור יקרבנו לתוכה, אמן:

בא מיכה והעמידן על שלש. שנא׳ הגיד לך אדם מה טוב ומה ה׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך:

חזר ישעיה והעמידן על שתים. שנא׳ כה אמר ה׳ שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות, ואמר שלמה כי גדול העושה משפט וצדקה מכל הקרבנות שהיו מקריבים בבית המקדש, שנא׳ עושה צדקה ומשפט נבחר לה׳ מזבח, וכתיב אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת:

בא חבקוק והעמידן על אחת. שנא׳ וצדיק באמונתו יחיה. וכן אמר שלמה איש אמונות רב ברכות. והעולם הוכן ועומד על הדין ועל האמת ועל השלום, כמו ששנינו בפרקי אבות. ובפרק בני העיר ירושלמי, נעשה הדין נעשו שלשתן, ושלשתן בפסוק אחד, אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, והכל תלוי ועומד באמת, וחותמו של הקב״ה אמת שנא׳ וה׳

וה' אלהים אמת, אל"ף הראשונה לאל"ף בי"ת, מ"ם האמצעית, תי"ו האחרונה, (בריש סנהדרין ירושלמי) ללמדך כי הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים. ועל האמונה והצדק העולם מיוסד שנא' וצדיק יסוד עולם, ועל ידי האמונה הוא נקרא צדיק. ובעבור שהוא נאמן בכל דבריו ותמים בדרכיו וצדיק במעשיו ועומד בפרץ מתקיים העולם על ידו, כדכתיב לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, ראה מה כתוב בו ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית, וכן בפינחס המקנא ויעמד פינחס ויפלל וגו', וכן באהרן ויעמוד בין המתים ובין החיים וגו', וכן העיד ירמיה הנביא שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה:

והבא לחקור ולדרוש האמת והצדק ושורש וכלל כל המצות, הן באותם אחת עשרה שהעמידם דוד, ואותם אחת עשרה בכלל השש, והשש בכלל השלש, השלש בכלל השתים. והשתים בכלל אחת, והמתנהג באחת היא האמת שרש וענף לכל המצות, שאם הוא אמתי יהא צדיק ונקי וישר ומקיים את כולם, וטוב לשמים ולבריות, משום שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל, על כן אמר דוד ע"ה ה' מי יגור באהלך, בבית המקדש בעולם הזה, ומי ישכון בהר קדשך ההר חמד אלהים לשבתו, וכן אמר אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי בעולם הזה, ושבתי בבית ה' לארך ימים לעולם הבא, וכן הוא אומר אורך ימים בימינה וגו' לעולם שכלו ארוך. צא וראה מה כתוב בו והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ועל זה אמר אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך בעוה"ז לעסוק בתורתך, נשבעה בטוב ביתך בעוה"ב, ועל זה אמר אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה, וכי דוד רצה לחיות עולמים מה שלא חיו אבות העולם, אלא כך אמר דוד שיזכה לקיים מצות הבורא להחיותו לעוה"ב ולקיים בו ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ועוד אמר דוד ע"ה לפני הקב"ה שיהיו שיריו נאמרים באהלי המקום ולא ישכחו את דבריו מלאומרם בכל יום בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וזה אגורה באהלך עולמים, שכשבני אדם אומרים דברי חכם שמת כאילו לא מת, וכל תלמיד חכם שאומרים דבר הלכה משמו שפתותיו דובבות בקבר שנא' דובב שפתי ישנים, ובירושלמי דפסחים, דומה כאילו טועם טעם קונדיטון, ועל זה אמר דוד ע"ה י"א מצות שכל המצות כלולות בהן:

הולך תמים. התמימות משורש התורה, להתבונן במעשי השם ב"ה, כאברהם שכתוב בו התהלך לפני והיה תמים, והכיר את בוראו בן שלש שנים, ובתמות יש בו יראת השם, ונאמן רוח שלא לגלות סודות בני אדם, כי ההולך רכיל מגלה סוד כהורג נפשות, ועל דבר זה נחרב בית שני וגלו בני ישראל מעל אדמתם, ושלא לגלות סודות התורה הה"ד במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקר, וכדאיתא בחגיגה, וכתיב אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי, כשאתהלך בדרך תמים אלי לאור באור החיים, ועוד דכתיב עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישרתני, הולך בדרך תמים בעוה"ז הוא ישרתני לעוה"ב:

ופועל צדק. כיצחק אבינו ע"ה שבן שבע ושלשים שנה הלך להעקד לקבל מלכות שמים מאהבה, שנא' וילכו שניהם יחדיו זה לעקוד וזה להעקד בלב אחד ולקיים מצות בוראם, ויחשבה לו צדקה ונתברך בצדקה שנא' ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו' ויברכהו ה', כי כשהאדם עושה מצוה לכבוד בוראו תהשב לו לצדקה שנא' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת וגו'. כל המעשים טובים שאדם עושה לשם שמים נקראין צדקה כמ"ש ישעיהו שהעמידן על שש, והבונה בתי כנסיות ובתי מדרשות ועוסק בכל הצריך להם הספרים והדלקת הנרות על זה נאמר הולך צדקות, ואומר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה תפלה ובקור חולים ומנחם אבלים וקובר מתים ועומד בפרץ, השקט ובטח יהיה לו עד עולם. דבר אחר והיה מעשה הצדקה, מאשר חננו הבורא לתת לעניים, השקט ובטח

ובטח יהיה לו עד עולם לעוה"ב, וכן הוא אומר אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה', וכתיב ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ, וכתיב וצדקה תציל ממות בב' מקומות, אחת להנצל ממיתה משונה ואחת להנצל מדינה של גיהנם, הה"ד מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק חמה עזה, ולא עוד אלא שמתעשר שנא' יש מפזר ונוסף עוד וחושך מיושר אך למחסור, וכתיב מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, וזה הוא שכתוב עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, ואם עשר, תעשר עוד לשנה הבאה, וכן העיד הנביא הביאו המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת וגו' ברכה עד בלי די. אמרו חכמים מעשה בחסיד אחד שהיתה לו שדה שמעלת לו אלף מדות בכל שנה, ואמר די לי במה שנתן לי הקב"ה ואני אתן לו מאה מדות בכל שנה, כשהגיע זמנו למות אמר לבנו בני הוי זהיר במעשרותיך שעל ידי המעשרות זכיתי לאלו הנכסים, שנה ראשונה עשר מאלף מאה, שנה שניה אמר בלבו למה אתן כל כך, חסר עשרה, חסרה השדה מאה, וכן חסר בכל שנה עד שחזרה השדה למאה מדות, והיה מתעצב מאד, באו אליו אחיו ובית אביו בלבושים נאים מקושטים, אמר להם למה אתם באים מקושטים וכי לשמחה אתם באים היה לכם לנחמני על מה שבא עלי, אמרו לו למה לא נתקשט ולא נשמח שבתחלה היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשה הקב"ה בעל הבית ואתה כהן, מיד עישר אותה כהוגן וחזרה השדה לכמות שהיתה בתחלה, הוי עשר תעשר: גם מה שאנו נותנין מסים להעמידנו בתורת אלהינו נחשב לנו לצדקה שנא' ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה, הוי ופועל צדק:

ודובר אמת בלבבו. כיעקב אבינו ע"ה שנא' עליו תתן אמת ליעקב וגו', ולא נאמר כן באברהם שיצא ממנו ישמעאל ולא ביצחק שיצא ממנו עשו, אלא ביעקב שנא' בו ויהיו בני יעקב שנים עשר וכשרים וטהורים בלי דופי ובלי מום, וכתיב ביה ביעקב ויבא יעקב שלם וגו', שלם בתורתו שלא חסר דבר ממה שלמד בבית שם ובית עבר, שהיה דובר אמת בלבבו היא התורה הנקראת אמת שנא' אמת קנה ואל תמכור: לכן צריך האדם להיות דובר אמת בלבבו וכל שכן בפיו להיות מזרע יעקב ומחשבתו הטובה יצרפנה הקב"ה למעשה הטוב, ואפי' חשב לעשותה ונאנס ולא עשאה כאלו עשאה שנא' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, ובמחשבה טובה לבו ישר ונאמן ונכון לשמים ולבריות ואהבת לרעך כמוך אני ה', והכל כלול באמת, והאמת בשלום שנא' כה אמר ה' אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת שלום ומשפט שפטו בשעריכם. הוי ודובר אמת בלבבו:

לא רגל על לשונו. כבנימין בן יעקב הצדיק שהיה יודע במכירת יוסף אחיו ולא גלה הדבר לאביו ושמר החרם שהחרימו אחיו שלא לגלות הדבר, על כן נתן לו הקב"ה שכרו שהוא חי בגן עדן, שאין עונש בכל העבירות גדול מלשון הרע שנא' מות וחיים ביד הלשון והוא מחריב את העולם, שכן נחרבה נוב עיר הכהנים על ידי דואג האדומי שהגיד לשאול ונהרגו שמנים כהנים נושאי אפוד בד ונדחף הוא לגיהנם, וכן נחרב בית שני על ידי לשון הרע, דאקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים כדאיתא במס' גיטין (בפ' הנזקין), לכן נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, ולפנינו בשער הרחקת לשון הרע נאריך בזה בעזרת האל:

לא עשה לרעהו רעה. כיוסף הצדיק שלא גמל לאחיו רעה כאשר גמלוהו ויאמר להם אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר אל לבם, כי חייבין כל ישראל לאהוב איש את רעהו כנפשו כדכתיב ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה דברי ר' עקיבא, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה (בתורת כהנים), והמשכיל יבין, וזה הוא שכתוב ואהבת לרעך כמוך אני ה', נאמן לשלם שכר לעוה"ב דשכר מצות בהאי עלמא ליכא כדכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם ולמחר ליטול שכרם:

ותרפה לא נשא על קרובו. כפינחס בן אלעזר שלא חמל על קרובו זמרי בן סלוא משבט שמעון וקנא במצות הבורא על העבירה והרגו, כי כל המעלים עיניו על אחיו ועל קרובו העובר עבירה ואינו מוחה הוא נענש כאילו עשאה שנא׳ ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא וגו׳, ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו וגו׳, ונתפש על אנשי דורו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה, שנא׳ ה׳ במשפט יבא עם זקני עמו ושריו, וכתיב (יחזקאל ט׳) וממקדשי תחלו, אל תקרי מקדשי אלא מקודשי שקיימו את כל התורה ומתוך שהיה בידם למחות ולא מיחו כאילו עשו, ועל ידי עכן ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש, משום דידעו ביה אשתו ובניו ולא הודיעו לישראל ולא מיחו, וכל המוחה ולוקח מהם משפט הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין ירא את ה׳ ויקבל שכרו לעוה״ב:

נבזה בעיניו נמאס. כמשה רבינו ע״ה כדכתיב ותדבר מרים ואהרן במשה וגו׳, וכתיב והאיש משה ענו מאד מכל האדם, וברוב ענותנותו נגאלו ישראל על ידו, ועל כן הזהיר המקום על הענוה שנא׳ בקשו את ה׳ כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו, בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה׳. וצא וראה מה אמר ישעיהו על הענוה, יען משח אותי לבשר ענוים, והיא מתחלקת לשני חלקים. האחד הצנע לכת, והב׳ שפל רוח לבריות, כי כל הולך בגסות סופו לרעה, שנא׳ בית גאים יסח ה׳, וכתיב תועבת ה׳ כל גבה לב יד ליד לא ינקה, אף אם קבל כל התורה מיד ליד כמשה רבינו ע״ה לא ינקה, כי הוא מתלבש במלבוש המלך הקב״ה שנא׳ ה׳ מלך גאות לבש וגו׳, והענו נקרא ירא שמים, שנא׳ עקב ענוה יראת ה׳, ושבעה דברים נאמרו בגסות הרוח, כאלו עובד ע״ז, ותורתו משתכחת, ושכינה מסתלקת ממנו, ויסורין באין עליו, ועניות באה אליו, ונמסר בידי בשר ודם למות מיתה משונה, וסופו נכשל באשת איש ואין לו חלק לעוה״ב, וע״י מדת הענוה נחה עליו רוח ה׳, למה והריחו ביראת ה׳ וגו׳, ויבא לידי השלום שנא׳ וענוים יירשו ארץ ויתענגו על רוב שלום:

ואת יראי ה׳ יכבד. כיהושפט מלך יהודה כשהיה רואה חכם וצדיק וירא שמים אע״פ שאינו חכם היה קם מכסאו ומושיבו לימינו ומכבדו, כי ירא את ה׳ הוא המכבד את התורה ואת לומדיה שנא׳ אשרי כל ירא השם ההולך בדרכיו, אשרי איש ירא את השם במצותיו חפץ מאד, ולא בשכר מצותיו, כי הוא אינו מכבד את האדם כי אם לתורה שבו ולמעשים טובים שבידו, והקב״ה יכבדהו שנא׳ כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו, וכתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, כל העולם נברא בשביל זה:

נשבע להרע ולא ימיר. כבעז שנשבע על יצר הרע בבא אליו רות המואביה אל הגורן ויאמר לה חי ה׳ שכבי עד הבקר. ומתחלק לג׳ חלקים, האחד שנשבע להרע לשבת בצום ובכי ומספד ולעשות תשובה ולא ימיר שבועתו, השני הנשבע שבועה בדבר שיבא הפסד לנפשו ולא ימיר ואינו חושש מן ההפסד, השלישי נשבע להרע לרצץ ולכבוש יצר הרע המפתהו להפילו ברע לעשות עבירה, והוא קיים את שבועתו וירוצצהו ויכבשהו ויציל את נפשו, להרע, מן ירוע כבירים ומן רוע התרועעה הארץ, עשוק ורצוץ תרגום עשיק ורעיע. ואשרי אנוש יעשה זאת להצילו מדינה של גהינם ולהיות חלקו בגן עדן:

כספו לא נתן בנשך. כעובדיה שכלכל את הנביאים בימי אחאב בשנת בצורת שנאמר ואחביא מנביאי ה׳ חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים, ולקח הממון ברבית מיהורם בן אחאב לכלכלם ולפקוח נפשם, וזהו שכתוב באשת עובדיהו ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר וגו׳ והנושה בא לקחת, הוא היה יהורם בן אחאב, זה עשה מצוה להציל נפשות, וזה שחשב בלבו ליטול רבית ראה מה כתיב בו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו, כי כל הלוקח רבית ענוש יענש שנא׳ ובוצע ברך נאץ ה׳, וכתוב לא ידע כי חסר יבואנו, כי לסוף הוא נצרך לבריות, (וכן כל המאנה את חבירו הוא בכלל גזל

גזל) , ורבית אין הקב"ה מאריך עליו אפו ומיד נפסק דינו שנא׳ בנשך נתן ותרבית לקח חיה לא יחיה , והמלוה לחבירו בלא רבית עליו הכתוב אומר מלוה ה׳ חונן דל וגמולו ישלם לו , כביכול עבד לוה לאיש מלוה :

ושוחד על נקי לא לקח . כשמואל הנביא שנא׳ הנני ענו בי נגד ה׳ ונגד משיחו את שור מי לקחתי וגו׳ , כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים , כי מיד שנותן האדם עיניו בשוחד , שהוא אחד , ויעות הדין נעשה עור ולא יוכל לדון דין אמת , ונקרא רשע שנא׳ שוחד מחיק רשע יקח להטות אמרי יושר , והדן דין אמת לאמתו עושה צדקה עם הבריות ותחשב לו לצדקה לפני הבורא שנא׳ אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף עושה אלה לא ימוט לעולם . ואמר עמוס הנביא ע"ה כה אמר ה׳ דרשוני וחיו, דרשו את ה׳ וחיו , דרשו טוב ולא רע, שלש הדרישות כנגד שלש תפלות ערב ובקר וצהרים אמרן , שידרשו את הבורא בתפלתם , שנא׳ דרשו ה׳ בהמצאו וגו׳ . קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ וגו׳ . ונשלמה פרים שפתינו , ואומר דרשו ה׳ ועזו בקשו פניו תמיד , וכתיב יהללו את ה׳ דורשיו יחי לבבכם לעד , הללוהו בעוה"ז ויחיו בעוה"ב , ואימתי כשיהיה נכון לבו בלי לב ולב . ונקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה , ווהו שאמר דוד ע"ה , תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה , כשתפלתי בלא שפתי מרמה ובצדק אז שמעה תפלתי בעוה"ז , ומלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים לחזות בנועם פניך לעוה"ב , וכן השלים המזמור אני בצדק אחזה פניך בעוה"ז , אשבעה בהקיץ תמונתך , בהקיצי משנתי בעוה"ב אשבעה בנועם הוד והדר תמונתך . וארבעה דברים הן הם באדם הצריכין להשתחוות להודות לבוראם וזולתם אין נכונה תפלתם , ואלו הן הלב והעינים והפה והאזנים , העינים לראות את מעשה השם הגדול והנורא , והלב להתבונן בכל מה שברא , והפה לדבר נפלאות האל ותהלתו , והאזנים להקשיב את התפלה כאשר אמר החכם, עורון הלב הוא עורון ולא יועיל פקוח עינים , ווה שאמר הכתוב מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב וגו׳ , וכתיב היטיבה ה׳ לטובים ולישרים בלבותם והמטים עקלקלותם יוליכם ה׳ את פועלי האון שלום על ישראל . (אברהם ב"ר נתן הירחי) :

כתיב ונשמרתם מכל דבר רע , שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה . מכאן אמר ר׳ פנחס בן יאיר , תורה מביאה לידי זהירות , זהירות מביאה לידי זריזות , זריזות מביאה לידי נקיות , נקיות מביאה לידי פרישות , פרישות מביאה לידי טהרה , טהרה מביאה לידי קדושה , קדושה מביאה לידי יראת חטא , יראת חטא מביאה לידי ענוה , ענוה מביאה לידי חסידות , וחסידות גדולה מכולן שנא׳ אז דברת בחזון לחסידך . ופליגא דר׳ יהושע בן לוי דאמר ענוה גדולה מכולן שנא׳ רוח ה׳ אלהים עלי יען משח ה׳ אותי לבשר ענוים שלחני , ולא נאמר לבשר חסידים . הכי איתא בתלמוד בבלי בסוף לפני אידיהן , ובירושלמי כתובות פרק נערה שנתפתתה וביציאות שבת ירוש׳ ובשקלים ירושלמי אסמכינהו אקראי . והכי איתא התם ר׳ חייא רבה מפקד לרב אי יכיל את מיכול כל שתא חולין בטהרה אכיל ואי לא תהא אכיל שבעא יומין מן שתא , פירוש שבין ראש השנה ליום הכפורים, מכאן אמר ר׳ פנחס בן יאיר זריזות מביאה לידי נקיות , נקיות לידי טהרה , טהרה לידי קדושה , קדושה לידי ענוה , ענוה ליראת חטא , יראת חטא לרוח הקדש , רוח הקדש לחסידות , חסידות לתחיית המתים , תחה"מ לידי אליהו חז"ל . זריזות לידי נקיות וכלה וכפר , נקיות לטהרה וכפר עליה הכהן וטהרה , טהרה לקדושה וטהרו וקדשו , קדושה לענוה כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון את דכא ושפל רוח וגו׳ , ענוה ליראת חטא דכתיב עקב ענוה יראת ה׳ , ואמר ר׳ יצחק בן אלעזר מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה דכתיב ראשית חכמה יראת ה׳ , וכתיב עקב ענוה יראת ה׳ , יראת חטא לרוח הקדש , שנא׳ אז תבין יראת ה׳ ודעת אלהים

תמצא

תמצא, רוח הקדש לחסידות דכתיב אז דברת בחזון לחסידך, חסידות לתחיית המתים דכתיב ונתתי רוחי בכם וחייתם, תחה"מ לידי אליהו ז"ל דכתיב הנה אני שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' וגו'. ובמגלת סתרים, תניא בספרי בפרשת והיה עקב תשמעון כתיב במגילת סתרים יום תעזבני ימים אעזבך, ופירשו בני מערבא בסוף מסכתא דברכות ארשב"ל במגלת סתרים יום תעזבני ימים אעזבך לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מצפורי ופגעו זה בזה בחדא משכנא, ולא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל נמצאו זה מזה רחוקים שני מילין. לאשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש כל שהוא ברעתו להנשא לה היתה ממתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה אף היא הלכה ונשאת לאחר:

כל פעל ה' למענהו, כל מה שברא הקב"ה לא ברא דבר שלא לצורך, עינים לראות, אזנים לשמוע, נחירים להריח, פה לדבר, ידים לעשות, רגלים להלוך, ובכולם אנחנו חייבים להודות לו, זה שאמר הפסוק ויאמר ה' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או פקח או עור הלא אנכי ה'. ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו', למדנו מזה שהרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל חייב לברך. כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, למדנו מזה שהקורא בתורה צריך לברך. ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה וגו', למדנו מזה שכשם שצריך לברך על התורה כך צריך לברך על אחת מכל מצות שבתורה בשעת עשייתן. הנוטל ידיו מברך על נטילת ידים, ודבר זה מסורת בידינו מאבותינו למשה מסיני שיש עלינו מאה ברכות בכל יום, מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים, מן התורה מנין דתניא רבי אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנא' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' אל תקרי מה אלא מאה, ובירושלמי תני בשם ר' מאיר אין לך אדם מישראל שאינו מברך מאה ברכות בכל יום שנא' ועתה ישראל, וכתב ר' יעקב מ"כ, כי מצא במסורת פסוק זה כוליה בר מאה אתין ושואל מלא, ויש מפרשים הוסף אל"ף במה ויהא מאה, ואני מצאתי מה בחילוף אותיות בא"ת ב"ש עולה מאה, כענין שנא' (ירמיה נ"א) איך נלכדה ששך ועל בבל מדבר הענין. מן הנביאים מנין שנא' נאם דוד בנו ישי ונאם הגבר הקם ע"ל, ודרשו חכמים שכשהודיעוהו לדוד שהיו מתים מישראל בירושלים מאה בכל יום עמד ותקן מאה ברכות, ונראים הדברים שאחר שיסדם מרע"ה שכחום וחזר ויסדם כלפי מה שראה שהיו מתים מאה בכל יום, מן הכתובים מנין שנא' הנה כ"י כ"ן יברך גבר ירא ה', ושוב שכחום וחזרו חכמי התלמוד ויסדום, כמו שמפורש בברכות:

דיני תפלה

ואלו הן מאה ברכות על פי סדר הגאונים ז"ל. י"ח שלפני ברוך שאמר, וברוך שאמר וישתבח הרי עשרים, ובשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, וששים פחות שלש לשלשת התפלות הלחש בכל יום ערבית שחרית ומנחה, כל אחת מהן י"ט עם ברכת המינים שתקנוה ביבנה הנה שמונים, ושתי סעודות אחת ביום ואחת בלילה, לכל סעודה שמנה ברכות, ואלו הן נטילת ידים והמוציא וארבע דברכת המזון, ג' מן התורה, הזן, על הארץ, בונה ירושלים, ואחת מדברי חכמים הטוב והמטיב. ושתים על השתיה דיין בורא פרי הגפן ואחריו מעין שלש על הגפן ועל פרי הגפן, ודמים שהכל ואחריהם בורא נפשות רבות, במקום שנהגו לאכול ואחר לשתות, ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה זולתי המולך בכבודו שהוסיפו אנשי מערב לחתום אחרי המקראות ברוך ה' לעולם אמן ואמן שיש בהן תשע עשרה אזכרות ותקנום כנגד י"ט ברכות, ולהודיע כי תפלת ערבית רשות ולא חששו בה לסמוך גאולה לתפלה, וזולתי המקדש שמך ברבים והמפיל חבלי שינה שאומר אחר ק"ש דעל מטתו, וזולתי מברכת נטילת ידים אחרי הסעודה לפני ברכת המזון לדברי ר"ת, וחוץ מכמה פעמים שצריך להסך רגליו גדולים או קטנים וצריך לברך על נטילת ידים ואשר יצר, ומי שאוכל פירות או ירקות ושיריח ריח בשמים, וחוץ מברכת

ציצית

ציצית להתעטף בציצית ושתי ברכות של תפלין בשל יד להניח תפלין ובשל ראש על מצות תפלין, ובחליצתן לשמור חקיו לבני מערבא, ויתבאר לפנינו בעז"ה בהלכות תפלין. ובשבת וי"ט שאין בכל תפלה ותפלה כי אם שבע ברכות, ותוסיף תפלת המוסף ודסעודה שלישית עדין נחסרו כ"א ברכות, אמרו חכמים במנחות בפרק התכלת רב חייא בריה דרב אדא אמר משלים להו בשבתא וביומא טבא באספרמקי ובמיני מגדים, במיני פירות הרבה, ובמיני בשמים שברכותיהן משתנות עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים, ואפי' בענין אחד אם יהא נמלך מזה לזה צריך לחזור ולברך. ורוב ישראל שאין להם הפירות להשלימם היאך יתקיימו בידם מאה ברכות, ראיתי בצרפת שנהגו לומר על זה אחר התפלה אין כאלהינו אין כאדונינו מי כאלהינו נודה לאלהינו ברוך אלהינו אתה הוא אלהינו כמי שאומר ברוך אתה, הנה שתים עשרה ברכות, ולפי דעתי שאין שרש וענף לזה המנהג, כי לדבריהם עדין יחסרון תשע ברכות, ועוד דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה כרבי יוחנן, וכל שכן שאין בה לא זה ולא זה ויתבאר לפנינו ב"ה במקומו (אב"ן). אך פטום הקטרת ירושלמי או בבלי שנהגו לאומרו משבת לשבת מנהג טוב בעיני לאומרו, לולי היו אומרים אותו בבקר ובערב כמצות הקטרת מנה בכל יום פרס שחרית ופרס ערבית כמו שכתוב בתורה (אב"ן). ואני אומר לפי שאמרו חכמים גדול העונה אמן יותר מן המברך ישלימם הנזהר לענות אמן אחר הקוראים בתורה שחרית ומנחה שהם אחד עשר עם המפטיר והן שתים ועשרים ברכות וברכות ההפטרה חמש ותפלת המוסף שבע וסעודה השלישית שמנה זולתי הקידוש ומעין שבע לליל שבת (אב"ן). וטעם דגדול העונה אמן יותר מן המברך פירש רבינו שמואל בר מאיר ז"ל, כי אמן בגימטריא עולה לחשבון צ"א כשני שמות באל"ף דל"ת וביו"ד ה"א, ואני מצאתי כי המברך נדמה לשטר החתום שלא נתקיים בב"ד ויכול אדם להכחישו ואחרי שהוא מאושר ומקויים עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וכן אמן קיום חתימת הברכה, וצא ולמד מפרשת סוטה והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה ואמרה האשה אמן אמן, ומקבלת התורה באלה ובשבועה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וענו כל העם ואמרו אמן, וכן אמר ירמיה אמן יקם ה' את דבריך, וארור בו נדוי בו קללה בו שבועה, כי החרם היא השבועה והשבועה היא החרם וכל המפר את זה מפר את זה כמו שאמרו בפרקי ר' אליעזר פרק ל"ח, ועל זה נהגו העולם *) להחרים ולהשביע בארור שהוא חרם היא השבועה והמושבע עומד ועונה אמן, והעובר בחר"ם נבלע ברמ"ח איבריו וכאלו עובר בכל שבועת התורה, ורמז לדבר התיבות שהם משלימות חומשי תורה תחלתם ותכליתם, בראשית במצרים, ואלה שמות מסעיהם, ויקרא סיני, במדבר סיני ירחו, אלה הדברים ישראל:

ואע"פ שמתוך התלמוד בפרק הרואה נראה שכל אותן הברכות שלפני ברוך שאמר צריך אדם לברך כל אחת בשעתה, השומע קול הגבר הנותן לשכוי בינה וכן כלם, וכן כתב הרב רבינו משה זצ"ל, אבל מנהג כל ישראל לסדרן בבית הכנסת כדרך שהיה צריך לאומרן זו אחר זו, כי לא יוכל אדם לברך כל אחת ואחת בשעתה מפני שהידים שהן עסקניות למשמש בכל מקום ואין ראוי להזכיר שם שמים ואין ידיו נקיות משום דכתיב והיה מחניך קדוש, על כן כשיעור משנתו ויבדוק תופיו א) ונקביו כמו שכתוב שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים שמור נקביך, וירחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן לקיים מה שנא' הכון לקראת אלהיך ישראל, אז יסדרם בפיו ויאמרם על הסדר, כך כתב רבינו נטרונאי ז"ל, ואע"פ שאמרו בעלי קריין מותרים בדברי תורה כר' יהודה בן בתירא, אבל לתפלה צריך אדם להיות נקי כפים, ולפנינו יתבאר הכל בעזר הצור, ואם תשאל סוף סוף לא נאמרו על מתכונתם, הא למדונו חכמים זמן אומרו אפי' בשוק, וכן נר משיאותו לאורו מברכין עליו

א) לשון הכתוב ביחזקאל כ"ח תופיך ונקביך.

*) כן נהגו בימי המחבר ברבשית אלף הששי, ועתה בזמנינו נאסר כ"ז ע"פ דינא דמלכותא:

עליו, וכן בשמים משירית בהן, ואפי' הכי אמרו חכמים חוזר וסודרן על הכוס כדי להוציא בניו ובני ביתו, וכן כל הברכות שהן מצוה וחובה לעשותן אע"פ שיצא מוציא אחרים ידי חובתן דכל ישראל ערבין זה בזה כמו שאמרו בראש השנה בסוף פרק ראוהו ב"ד, וכן באלו הברכות להוציא את מי שאינו בקי בהן יש לסדרן בבית הכנסת, גם להוציא את עצמן כי אין לך אדם מלובן ומזורז לברכם בשעתם בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים. וכן כתב רב עמרם ז"ל, (אב"ן):

א) **מנהג** כל ארץ ספרד להוציא את מי שאינו בקי, מתחיל החזן בקול רם כל הברכות והן עונין אמן על כל ברכה וברכה ויוצאין ידי חובתן דגדול העונה אמן יותר מן המברך, וכן חשיב רב נטרונאי ז"ל, והנם על הסדר, על נטילת ידים, אשר יצר ומפליא לעשות, שנתן לשכוי בינה, אלהי נשמה, שלא עשני גוי, שלא עשני אשה, שלא עשני עבד, מתיר אסורים, פוקח עורים, זוקף כפופים, מלביש ערומים, רוקע הארץ, המכין מצעדי גבר, אשר לא חסר, אוזר ישראל, עוטר ישראל, המעביר שינה, יהי רצון וגו' גומל חסדים טובים, אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, הערב נא וגו' בא"י נותן התורה, אשר בחר בנו, וקורא צו את בני, ובשבת מוסיף וביום השבת ושונה אי זהו מקומן ודרשת ר' ישמעאל, לעולם יהא אדם ירא שמים וכו' ברוך המקדש את שמו ברבים. וכתב רב עמרם ז"ל, מי שאומר שלא עשני בור משום דתני לה במנחות פרק התכלת, ובירושלמי תני ר' יהודה שלש ברכות צריך אדם בכל יום שלא עשני גוי שאין הכותים כלום שנא' כל הגוים כאין נגדו, שלא עשני בור שאין בור ירא חטא, שלא עשני אשה שאינה מצווה על המצות, לאו יאות עבדי דהא אדחיא לה בגמרא דילן, דרב אויא בר יעקב שמעיה לבריה דמברך שלא עשני בור אמר ליה כוליה האי נמי א"ל אלא מה אברך שלא עשני עבד, היינו אשה, עבד זיל טפי:

והמניח תפלין מברך על של יד להניח תפילין, ועל של ראש על מצות תפלין, והמכסה בטלית מצויצת כהלכתה להתעטף בציצית, וכן בכל פעם ופעם שמתעטף בו ביום, אבל לא בלילה שאין מצות ציצית נוהגת בלילה, וכן בתפלין כל זמן שמניחן מברך עליהם, וכשהוא מניחן מניח תפלין של יד תחלה ואח"כ תפלין של ראש, וכשהוא חולצן חולץ של ראש תחלה ואחר כך של יד, ולא יניחם בלילה שאין מצות תפלין נוהגת בלילה ולא בשבתות וימים טובים (ע"כ יסוד העמרמי). ורבינו יעקב מ"כ שהביא ראיה מזה דשתי ברכות לעולם לתפלין, אין כל ראיה דשמא בשסח אמר הגאון, וכן ההיא דירושלמי בפרק היה קורא, או בשיניח כל אחת בפני עצמה דאין מעכבות זו את זו בין יש לו בין אין לו מברך לכל אחת ברכה אחת ויתבאר הכל במקומו בעז"ה בהלכות תפלין (אב"ן). ומה שאמר הגאון שאין מצות תפלין נוהגת בלילה ליתא כדאמרן בפרק הקומץ רבה הלכה דמצות תפלין נוהגת בלילה, וכן מורין כן דקיימא לן הלכה כר' עקיבא מחבירו, והוא סובר דמצות תפלין נוהגת בלילה ויתבאר הכל בעז"ה בהלכות תפלין. (אב"ן):

ב) **והבא** בבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין ימהר להתפלל עמהם, שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור, ויקצר במזמורים ויברך הברכות שלפני ברוך שאמר. ויקרא וישנה וידרוש *) לשלש ימותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, ומדרש חלופי תלמוד, וברוך שאמר והודו לה' קראו בשמו הכתוב בדברי הימים אמרו דוד ע"ה בהביאו את ארון האלהים מקרית יערים עיר דוד, והיו אומרים אותו על הקרבן דבר יום ביומו בזמן הבית, ותהלה לדוד לפי שאמרו שכל האומרו מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ועשרה הלולים לפי שאמרו בשבת פרק כל כתבי א"ר יוסי יהא חלקי עם גומרי ההלל בכל יום, והן הם פסוקי דזמרה, ועל זה נהגו כל ישראל לכפול פסוק האחרון להראות שגומר את ההלל שכן דרך בסיום הפרשיות, וכן אמרו לכפול מאודך ולמטה בהלל המצרי, ויתבאר לפנינו בעז"ה. ושירת הים זכר ליציאת מצרים שכן אנו מזכירין אותו בשבתות וי"ט

*) היינו פרשת התמיד ופרק איזהו מקומן וברייתא דר"י בי"ג מדות:

וי"ט בקדוש ובתפלה כדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וגו׳ , גם אם צריך לקצר יותר לא יאמר אחרי הברכות כי אם שליש במקרא, וידלג הודו לה׳ כי טוב ויאמר ברוך שאמר, ויאמר תהלה, וידלג השירה ויאמר ישתבח שמך, ויתחבר עם הצבור. ואין צריך לומר אחרי התפלה מזמורים שדלג, כי לסדר שבחו של מקום לפני התפלה נתקנו ולא יתכן לסדר השבח אחרי התפלה, לא יברך לפניהם שכבר נפטר באהבה רבה . ואמרינן בירושלמי א"ר אבהו והוא ששנה על אתר, בלא הפסק מיד, ויקראם בניגון ובטעמים המיוסדים שיראה כקורא בתורה ולא כסודר השבח :

וכתב רבינו האיי ז"ל , הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור המתפללין בלחש יעכב עד שיגמרו , וכשהחזן יפתח בקול רם הוא יפתח עמו בלחש ויעשה הקדושה עם הצבור במקומה ואין בזה הפסק , וזה שאמרו בברכות בפרק מי שמתו הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ לקדושה יתפלל , ואם לאו לא יתפלל, וכן עד שלא יגיע ש"צ למודים, והוא כשהתחיל קודם ש"צ אבל אם התחיל עמו יענה הקדושה במקומה עם הצבור והמודים במקומו ואין כאן הפסק . למדנו מזה שאין היחיד רשאי לענות קדושה ולא מודים ולא קדיש באמצע התפלה , ואם ענה הפסיק ואין תפלתו נשמעת כאלו סח שיחת חולין, וגם אין לו לשמוע ולשתוק משום דשומע כעונה והוי כאלו הפסיק, ועל כן אמר אם יכול להתחיל ולגמור , ולא אמר ישתוק וישמע אף אם אינו יכול להתחיל ולגמור , וכך כתב רבי יעקב מ"כ דשמיעה הוי הפסקה, וכך כתב רב נטרונאי ז"ל. ויחיד שעומד בתפלה ושמע קדיש וברוך אסור לו לענות ואפי׳ לשתוק אך סודר את תפלתו ולא יאזין לדבר אחר כל עיקר, ומכאן תשובה למה שכתב רש"י בסוכה פרק לולב וערבה שמע ולא ענה יצא, למדנו מזה שהמתפלל בעוד ששליח צבור אומר קדוש או מודים או קדיש שישתוק וישמע ושומע כעונה ואח"כ יגמור את תפלתו. (אב"ן) :

ג) **אך** בלא עת התפלה שומע כעונה מבלי הפסק , כמו שאמר בסוף ר"ה למה ש"צ יורד לפני התיבה להוציא את שאינו בקי , וכיון שש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן צריכין הן בכל התפלה מתחלתה ועד תכליתה לשמוע ולענות אמן אחרי הברכות ושלא להפסיק כלל , ולפסוע ג׳ פסיעות לפניהם ולאחריהם בתכליתה, אך החזן כשהוא מתפלל בלחש אינו רשאי להשמיע קולו ולהסדיר תפלתו לבני אדם שאינם יודעים לסדרה כתקנה, משום דכתיב וקולה לא ישמע עד שישמיע בקול רם אחרי תפלתו , כך כתב רבינו שרירא ורבינו האיי ז"ל . אמרו חכמים בפרק אין עומדין א"ר חלבו לעולם יסדיר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל , מנלן ממשה שנא׳ ואתחנן אל ה׳ אלהים אתה החלות וגו׳ אעברה נא , והמזמורים הן הם סדורי השבח, וא"ר יוסי יהא חלקי עם גומרי ההלל בכל יום מתהלה לדוד עד סוף הספר , על כן אמרו חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת לפני תפלתן לסדור השבח שנא׳ אשרי יושבי ביתך ואח"כ עוד יהללוך סלה, לשון ותשבו בקדש , ולכך תקנו זה הפסוק לתהלה לדוד , ושעה אחת לאחר תפלתן שנא׳ אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך, וכ"כ למה שלא יפנה לבו בשעת תפלה לעסקיו שהיה רגיל בהן ולא יכוין לבו לתפלתו , ולפסוקי דזמרה תקנו חכמים ברכה ברכה לפניהם ברוך שאמר ולאחריהם ישתבח הנקראת ברכת השיר בערבי פסחים, ועל כן ישתבח אינה פותחת בברוך שהיא ברכה הסמוכה לחברתה כדין הברכות הסמוכות כמו שאמר בפרק ע"פ , ועל כן אסור לשוח בינתים דנראה כאלו ממעט ומחסר ברכתו של הקב"ה כביכול, כי הראשונה הפותחת וחותמת בברוך פוטרת את הסמוכה לה מלפתוח בברוך , וזה שסח חיסר ועבירה היא בידו, כמו שאמרו סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה , ויתבאר לפנינו בעז"ה בהלכות תפלין (אב"ן) :

ד) **וכן** כתב רבי יצחק האלפסי ורבי עמרם שאסור לדבר כלל מכי התחיל ברוך שאמר עד סוף ישתבח , ואף גם זאת לא ישיח כלל עד סוף שים שלום לסמוך סדור השבח לתהלה

לתהלה, וכן מצאתי בירושלמי הסח בין ישתבח ליוצר אור עבירה הוא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה (אב"ן). ועוד מצאתי במדרש א"ר אליעזר ב"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאני אליהו ז"ל ועמו ארבעת אלפים גמלים טעונין אמרתי לו מה אלו טעונין, א"ל אף וחמה, למה לעשות נקמה באף וחמה ממי שמספר בין קדוש לברוך, בין ברכה לברכה, בין פרשה לפרשה, בין אמן יהא שמיה רבה ליתברך, בין גאולה לתפלה, ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת לפני הקב"ה שנאמר לא אותי קראת יעקב, וכל המכוין בתפלתו ואינו מדבר אין תפלתו חוזרת ריקם שנא' תכין לבם תקשיב אזנך (אב"ן):

ה) **ובירושלמי** במי שסח בין גאולה לתפלה דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על תרעו של מלך יצא המלך לקראתו מצאו שהפליג גם הוא מפליג, וכן אתה דן לכל הפסק הברכות הסמוכות:

הא לך מקצת טעמי הברכות

על נטילת ידים, על שם הכלי המחזיק רביעית ביצה ומחצה ששמו אנטל כמו שאמר במס' בבא בתרא אנפק אנבג אנטל, משקים המועילין לרפואה כשיעור אנטל, ויש להאריך לפנינו בעז"ה בהלכות סעודה, וכן על נטילת לולב שנוטלין כדרך גדולתן, ויתבאר בעז"ה לפנינו בהלכות לולב. חלולים חלולים בגימטריא רמ"ח שהאיברים רמ"ח הן חלולים, ואע"פ שבלשון חכמים חללי עלמא אין לומר לשון המוכרע דלא לישוי לכולי עלמא מריעי, וחילים חילים לא יתכן לומר. אי אפשר לעמוד, בנדה אמרו הולד במעי אמו פתוח הטבור שיונק דרך שם ופיו ונקביו סתומים שלא להזיק את אמו, יצא לאויר העולם נסתם הפתוח ונפתח הסתום ואם לא כן אי אפשר לעמוד, (אב"ן). ומפליא לעשות, בבראשית רבה כי גדול אתה ועושה נפלאות האדם דומה לנוד מלא רוח ואם יעשה בו נקב כחדודה של מחט הרוח יוצאת ממנו והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו הוי ועושה נפלאות:

ו) **אלהי** נשמה אינה פותחת בברוך ולא מפני שהיא סמוכה לאשר יצר דלכי מיתער משנתיה אמר לה, ואשר יצר לברכת טהרת הנקבים גדולים וקטנים, אלא שהיא סמוכה להמפיל שינה דלפני שינה ואלהי נשמה לאחר שינה, (אב"ן):

ז) **חבלי** שינה, על שם המקרא חבלים נפלו לי בנעימים אברך את ה' אשר יעצני וגו'. רבי יעקב מ"כ אמר כי אלהי נשמה דאינה פותחת בברוך דברכת הודאה היא כברכת הגשמים, בפ"ק דברכות מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה מאי מברך מודים אנחנו לך על כל טפה וכו' ואילו פינו וכו' ברוך רוב ההודאות ומקשינן רוב ההודאות ולא כל ההודאות אלא אל ההודאות, וכן יש לחתום בברוך שאמר מלך מהולל בתשבחות ומאן דחתים ברוב התשבחות כאילו ממעט את השבח ומשתקין אותו, ומכאן תשובה לאותן האומרים במעין שבע מעין הברכות ורוב ההודאות, ועל הנכון צריך לומר מעין הברכות וההודאות לאדון השלום (אב"ן):

ח) **ועל** ברכת הנקבים, ראיתי את הרב ר' יצחק מדנפיר"א נ"ע שהיה מברך על נטילת ידים ואשר יצר ואע"פ דאשר יצר פותחת בברוך, שהרי על נטילת ידים אומר כמה פעמים לאכילה בלא אשר יצר ואין דין ברכות הסמוכות שלא לפתוח בברוך זולתי הראשונה אלא כשהן סמוכות לעולם שאין אומר זו בלא זו, (אב"ן):

ט) **וי"א** דחילוק יש בין גדולים לקטנים ולקטנים מברכין אשר יצר ולא על נטילת ידים דהא אפילו לעבודה כשר היכא דלא שפשף כדמוכח ביומא פרק אמר להם הממונה אבל בגדולים מברך על נטילת ידים ואשר יצר, דברכת אשר יצר דבר קדושה הוא והיוצא לגדולים אינו ברין לברכה בלא נטילת ידים, כך שמעתי (אב"ן):

י) **וישלוט** בי יצר טוב, לשון מקרא בקהלת וישלט בכל עמלי. מעזי פנים, בשבת א"ר חייא

חייא אהנייא ליה דלא לשווייה ממזירא. אקב"ו לעסוק בדברי תורה, כך קבלתי, ובתלמוד וביסוד העטרמי על דברי תורה וכן מנהג ספרד וכן יש לנהוג, דעל דברי תורה כולל עסק הלימוד ועשיית המצות והישר (אב"ן):

יא) **ואמרינן** התם בפרק מאימתי אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לקרות קודם שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה, וכן למשנה ולתלמוד ולמדרש צריך לברך דאמר ר' חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי בספרא דבי רב וקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן מאי מברך על דברי תורה ר' יוחנן אמר הערב נא ורב המנונא אמר אשר בחר בנו ואמר רב פפא זו מעולה שבברכות הילכך נימרינהו לכולהו, יש ספרים שכתוב בהן ר' יוחנן מסיים בה הכי מאריך בסיום הברכה וחדא ברכה הויא דאין לומר דהערב נא ברכה הסמוכה היא שהרי את שלפניה מטבע קצר כברכות הראשונות לחתנים ועוד שאינה חותמת בברוך ואיך תפטור את הברכה הבאה אחריה מפתיחת ברוך וצא ולמד מברכת הערב נא וכו'. בא"י המלמד תורה לעמו ישראל, כך קבלתי בצרפת אך בספרד חותמין בא"י נותן התורה, וכן היא בפרק הרואה. והחותם בא"י למדני חוקיך לא יאות עביד דדוד ע"ה בלשון בקשה ותחנון אמרו אתה ה' הברוך למדני חוקיך ולא בלשון ברכה והודאה (אב"ן):

יב) **ואם** השכים לקרות בתורה לפני עמוד השחר יברך הברכות אבל קרבנות לא יאמר שלא היו הכהנים מקריבים קרבנות אלא ביום שנא' ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ואין קיום קריאת קרבנות אלא בזמן עשייתן, (מ"ר אב"ן):

יג) **אשר** בחר בנו, יברכך יאר ישא, כך מנהג צרפת וכמה מקומות בספרד לפני פרשת צו, וקבלתי מפני שיש בברכת כהנים ס' אותיות כנגד ששים מסכתות שבתלמוד וכדי להזכיר ברכתם של ישראל לפני התמידים (אב"ן):

יד) **ואמר** בקידושין בפרק ראשון לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא פרשת התמידין, שליש במשנה איזהו מקומן, שליש בתלמוד ר' ישמעאל דהוא מדרש חלופי תלמוד ברייתא דתורת כהנים, ואלו שלשתן מן הקרבנות על שם ונשלמה פרים שפתינו וכל כך למה שכל מי שרוחקת לו שעתו מלעסוק בתורה ישלש שנותיו באלו ודיו על כן לא יתכן לדלגם (אב"ן):

טו) **ואשר** כתב רב עמרם, לשבת וביום השבת, לראש חדש ובראשי חדשיכם, וכן מנהג פרובינצא וספרד לא יתכן, דהיאך נזכיר קרבן המוספים לתמיד השחר ועל מקומן הן נזכרים במוסף, וצא ולמד מכל שעירי הרגלים שאינן נזכרים כי אם בתפלת המוסף בלבד, וכן מנהג צרפת (אב"ן):

טז) **על** מה שאמרו לאחר שקרא קריאת שמע אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה מצאתי בירושלמי אמר ר' אבהו והוא ששנה לאלתר שמעינן מינה דאם הפסיק ולא שנה לאלתר צריך לברך ברכת התורה על כל פעם ופעם שהפסיק (אב"ן):

יז) **כיוצא** בו שנינו על המשנה דפרק הרואה על הרעמים אומר ברוך שכחו מלא עולם, ירושלמי אם בטורדין דיו לפעם אחת ביום, ואם במפסיקין מברך על כל פעם ופעם וכדתניא נכנס לחנותו של בשם וישב שם כל היום כולו אינו מברך אלא אחת שהרי יכול להריח כל היום הכא נמי יכול ללמוד כל היום ואם אינו לומד ומפסיק מברך על כל פעם, ואין לומר שכבר נפטר באהבה רבה ופטור כל היום כיון שבירך בשחרית מההיא דירושלמי כדפרישית, (אב"ן):

יח) **ואע"פ** שבבה"כ לאלתר קורין בתורה ומברכין לפניה ולאחריה זהו בתורה העשויה כהלכה וכדת שהיא מעובדת לשמה ותפורה בגידים ובתורת קרייה ולא בתורת שנון ולימוד, ויתבאר לפנינו בעז"ה (אב"ן):

יט) **הערב** נא ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל וכו'. כך

כך קבלתי בצרפת, מדאמרינן בבבא מציעא פרק השוכר את הפועלים כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין התורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו מפיך ומפי וכו׳ אמר ה׳ מעתה ועד עולם, אני ערב בדבר זה:

מנהג צרפת לומר ברוך שאמר בין בחול בין בשבת לפני כל המזמורים, וכן בדין שהיא ברכה דלפני פסוקי הזמירות ונשמת וישתבח ברכה לאחריהם כדאיתא בע״פ דנשמת היא ברכת השיר על כן יתכן לאומרה בכל הימים, ומנהג ספרד ופרובינצא להתחיל בשבת וי״ט אחרי הברכות והקרבנות לפני ברוך שאמר הזמירות של שבת ומתחילין ה׳ מלך ה׳ מלך, ונהגו בספרד לכופלו וכן כתב רב עמרם ז״ל, ונראה להודיע יחוד מלכותו בשבת ליום שכולו שבת, וכן מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים ושיתגלה כבוד מלכותו עלינו בזכות השבת ויתבאר לפנינו בעז״ה אחרי הלכות פסחים, וכן נהגו בצרפת ופרובינצא לומר בהן יוצר של שבת ומדלגין לאל אשר שבת וכו׳, ואומר עם אופני הקדש שמך ה׳ אלהינו וכו׳, (אב״ן):

כ) **אך** בספרד אין לומר יוצר של שבת ויש מן הדין לאומרו כמו שאמרתי, וכן בצרפת ופרובינצא נהגו בהושענא רבה לומר מזמורים של שבת וקרושה רבה למוסף וכן בדין, ויתבאר לפנינו בעז״ה במקומו בהושענא רבה (אב״ן):

כא) **בצרפת** נהגו לדלג בשבתות וי״ט מזמור לתודה, וכן בדין שהיו אומרים אותו בזמן הבית על הקרבת התודה שהיו מביאין ד׳ הצריכין להודות ואין קריבה בשבת וי״ט דנדרים ונדבות אין קריבים בהן, אבל בפרובינצא וספרד אומרים אותו, ולא יתכן, (אב״ן):

כב) **תהלה** לדוד כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה״ב דאית ביה תרי ענייני שבח למקום באלפ״א בית״א ואית ביה פותח את ידך, ובאשרי תמימי דרך ליכא אלא חדא ובהלל הגדול ליכא אלא חדא, ושמעתי טעם קצת שכל פסוקי אלפ״א בית״א באמצע הפסוק אחרי האתנחתא מתחילין בווי״ן חוץ מב׳ פסוקים וסימן ח״ק א״ל ״חנון ורחום ה׳ ״ארך אפים וגדל חסד, ״קרוב ה׳ לכל קוראיו ״לכל אשר יקראוהו באמת (אב״ן):

כג) **וזהו** שהוסיפו בסוף ואנחנו נברך יה וגו׳ להודיע שהוא בן עוה״ב, וזהו מעתה ועד עולם הללויה, ועוד לשלשולי הללויה דכולהו פרשייתא עד כל הנשמה תהלל יה וסוף פירקא הללויה וריש פירקא הללויה והללויה דבתר תהלת ה׳ ידבר פי ריש פירקא, והוסיפו ואנחנו נברך יה לסיים בהללויה. ובצרפת מוסיפין עוד פסוק שלפני זה בהלל המצרי כך, לא המתים יהללו יה ואנחנו נברך יה וגו׳, שלא יראה כמוציא עצמו מכלל. ויברך כל בשר כמו אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו, (אב״ן):

כד) **וביסוד** העמרמי עד ומהללים לשם תפארתך ולא עוד ועומד ש״צ ואומר ישתבח, ובכל גבול ישראל אומרים השירה ואין ראוי לדלגה להזכיר שבח הגאולה הראשונה דכתיב למען תזכור את יום צאתך וגו׳, אך בט׳ באב שמעתי שמדלגין אותה בארץ ישראל ובבבל וכן הדין, ויתבאר לפנינו בעז״ה במקומו בהלכות ט׳ באב, (אב״ן). ולכן טוב המנהג בכל גבול ישראל לומר אתה הוא ה׳ האלהים וגו׳ עד במים עזים בעזרא ושירת הים:

כה) **ויתפללו** בי׳ דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי׳ ויתבאר לפנינו בעז״ה בסוף תפלת השחר, ואע״פ שאמרנו שאסור לספר בין ישתבח ליוצר אור ואסור לעשות צרכיו עד שיתפלל בד״א לצרכי יחיד אבל לצרכי צבור או לצורך הבא להתפרנס מן הצבור לפסוק לו צדקה אין איסור בדבר, כי בצרכי צבור יש לחוש שמא יאחר הדבר ויבא לידי הפסד ותקלה וכדאיתא בירושלמי דפרק אין עומדין ר׳ יהודה אומר העוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי התורה, ובתוספתא דברכות בפ״ק א״ר יהודה פעם אחת הייתי מהלך בדרך אחר ר׳ עקיבא ואחר ר׳ אלעזר ב״ע הגיע זמן ק״ש כמדומה אני

 שנתייאשו

שנתייאשו מלקרות אלא שהם היו עוסקין בצרכי צבור קריתי ושניתי ואח"כ התחילו הם וכבר נראתה החמה על ראשי ההרים :

חתנים וכל העוסקים במצות פטורים מק"ש ומתפלה שנאמר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה, ובלכתך בדרך פרט לחתנים, ובפרק שני תני כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה ר' אומר כשם שאין מפסיקין לתפלה כך [אין] מפסיקין לק"ש ר' חנינא בן עקיבא אומר כשם שמפסיקין לק"ש כך מפסיקין לתפלה א"ר אלעזר ב"ר צדוק כשהיה ר"ג ובית דינו ביבנה היו עוסקין בצרכי צבור ולא היו מפסיקין שלא להסיע מלבן, ובסוכה פרק הישן שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה משום דכתיב בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה, ובפ"ק דמועד קטן לענין ת"ת יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה שמבטלים ת"ת לעשות מצוה, ואיתא בירושלמי דריש מסכת פאה ובגמרא דמאימתי קורין ירושלמי מגלת סתרים. ויעמוד החזן ויאמר קדיש להזכיר קץ הימין והגאולה לפני התפלה וכן בכל הימים בחול ובקודש כי עיקר הקדיש על ענין הגאולה נוסד במלחמת מלך המשיח ז"ל עם גוג מלך המגוג ורשעי ישראל וזהו יתגדל ויתקדש כדכתיב והתגדלתי והתקדשתי. שמיה רבא אותיות ברא, שיהא רבא שמו אשר ברא העולמים שנאמר כי ביה ה' צור עולמים אל תקרי צור אלא צר העולמים, העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא נברא ביו"ד, כך שנו חכמים בפרק הקומץ רבה ובתנחומא ובבראשית רבה ובאין דורשין ירושלמי ובפרקי ר' אליעזר ויתבאר לפנינו בעז"ה. בתפלת יהא שמיה רבא שיהא שמו שלם שנאמר כי יד על כס יה נשבע בכסאו שלא יהא שמו וכסאו שלם עד שינקום נקמתו של עשו שנאמר האויב תמו חרבות לנצח וגו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו הרי השם שלם והכסא שלם ועל כן הוא מסיים תושבחתא ונחמתא, לפי מה שאמר בריש ברכות שבשעה שישראל עונים אמן יהא שמיה רבא מברך בת קול מנהמת כיונה ואומרת אוי שחרבתי את ביתי וכו', ועל כן צריך להתנחם. בעגלא בקרוב כי רננת רשעים מקרוב מתרגמינן ארי בוהי רשיעיא דשיצי בעגל. ושמעתי שלכך המנהג לאמרו בארמית לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית זולתי ג' הממונים על ישראל והמליצים יושרם מיכאל גבריאל רפאל וכדאיתא בסנהדרין בא גבריאל ולמדו ע' לשון ואת שאינן ממונים ומקטרגים יקנאו בש"צ המזכיר את הקץ ויבהילוהו ועוד יקנאו בזה שישמעו שאנו מקדשים הבורא יותר מהן על כן מנהג זה וסדר קרושה לתרגם. ובשעה שאומר החזן בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן יענו הצבור אחריו בכל כחם אמן יהא שמיה רבא מברך, ע"ש שנאמר גדלו לה' אתי, על כן אין ראוי להקדים לחזן. ושנו חכמים כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו מובטח לו שהוא בן העוה"ב, פירוש בכל כוונתו מדה כנגד מדה אחרי שמכוין לבו לקץ הימין יזכה בו, והרוצה לעשות מצוה מן המובחר לימא אמן יהא שמיה רבא מברך בלי הפסק. וכתב רב עמרם לפני הישיבה שאין דרך בני אדם לספר אחר ישתבח ואין צריך לומר קדיש ומכל מקום נהגו העולם לאמרו אף כשאינן מספרים להזכיר גאולת קץ הימין בתפלה כי הן סדר השבח (אב"ן) :

כו) **וזה** דבר פשוט כי אחרי שאמר החזן קדיש וברכו כאילו התחיל ביוצר אור ואין לספר אף בצרכי רבים ולהוציא מאותן המקומות שצועקים על חבריהם בצבור בזה, ואח"כ מתחיל החזן והוא רחום לכפר עון זה שהרי הן מפסיקין סדר השבח לתפלה לצרכי יחיד ולא יתכן :

כז) **ולאחר** שהתחיל ש"צ ברכו ויוצר אור ובאין בני אדם לבהכ"נ בשחרית לא יאמר להם ש"צ ברכו עד אחר התפלה, ולא בין גאולה לתפילה דבעינן תיכף לגאולה תפלה ואין להפסיק, אבל בערבית דקי"ל תפלת ערבית רשות וכבר אנו מפסיקים בין גאולה לתפלה בפסוקים שתקנו בה אנשי מערב ובהמולך יכול לומר להם ברכו

ברכו והוא דענו בתריה ברוך ה' המבורך, ודמסדרי ק"ש כתיקון חכמים בב' לפניה ובב' לאחריה. אבל אם לאחר ברכו באין מיד ולא פתח החזן ביוצר אור והם לא פרסו שמע יחזור ויאמר להם ברכו ויפרסו על שמע, דה"ל סדור השבח לפני התפלה אבל אם קראו את שמע לא יאמר להם ברכו כלל, בתשובות הגאונים. ומנהג פרובינצא בני אדם המתאחרים לבא לבהכ"נ וכבר התפללו הכל יעמוד אחד שלא התפלל ויוציאם י"ת כחזן אע"פ שכבר יצאו כולם חוץ מאלו, ובצרפת אף אם התפלל פורס להם על שמע לומר קדיש וברכו ויפתח ביוצר אור וקדושה עד יוצר המאורות וידלג ויאמר תפלת הלחש בקול רם בעבור קדושה וישלים הכל, וי"א קדיש וברכו ולא עוד, וקדושה מיושב או מעומד יתאספו י' ויעמוד אחד מהם בקול ויתפלל להוציא ידי חובתן אע"פ שכולן יצאו ידי חובתן, וכן המנהג בעבור חתן ואבל. אך במס' סופרים מצאתי ואין לענות ולומר עד שיהיו ו' שלא יצאו שנאמר במקהלות ברכו [א]), ורבותינו שבמערב אומרין אותו בז' שנאמר בפרוע פרעות וגו' [ב]), (אב"ן), ורבי יעקב מ"כ היה אומר מהאי בה' שלא שמעו, שאחר ה' תיבות הפסיק ברכו:

כח) **וכתב** רב נחשון ז"ל שיש בקדיש ד' כריעות, יתגדל ויתקדש כורע, אמן יהא שמיה רבה כורע, ויתברך שמיה דקודשא כורע, ויתעלה ויתהדר ויתקלס כורע, אבל בעושה שלום כורע כריעה של [נטילת] רשות. והד' כריעות כנגד ד' שמות שבפסוק זה כי ממזרח שמש עד מבואו [ג]), וכתב רב עמרם שיש מקומות שאין אומרים ויתקלס לא מפני שהוא גנאי כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ"ב), ויתקלסו בך (שם), כי יש לשון שבח כמו והוא במלכים יתקלס (חבקוק א'), אלא שיש בקדיש ז' עניני שבח כנגד ז' רקיעים, ויש שאומר כיון שמפסיקים באמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך צריך לומר ויתקלס. ונראה שאין נכון לאמרו שלא להכריע בשבח הבורא ב"ה, אך ויתהלל יתכן יותר שאינו מוכרע, (אב"ן):

כט) **ומתחילין** ביוצר אור ובורא חשך, כך שנו חכמים צריך להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, בשחרית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא, ובמעריב פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא, בערב פתח במעריב ערבים וחתם ביוצר אור לא יצא, ובשחרית פתח ביוצר אור וחתם במעריב ערבים לא יצא דהכל הולך אחר החתום, והאלפ"א בית"א שנהגו ביוצר לחול ולשבת ויו"ט נראה להודיע כי לא נתקיימו שמים וארץ ותולדותיהן זולתי על פי התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה ברא את הכל, והאלפ"א בית"א היא יסוד התורה וכתיב אם לא בריתי וגו', (אב"ן):

ל) **ובטובו** מחדש ולא ומטובו כדדייקינן בברכות ובטובו חיינו הרי זה חכם ומטובו חיינו הרי זה בור, ובטובו מחדש כמו ובטובו וחסדו מחדש בכל יום מעשה בראשית הצריכין להתחדש כי פעם מחליש המעשה ופעם מתגבר ומתנשא, אך טובו וכבודו אין מתחדש שהוא היה בתקפו ובגבורתו לפני העולם ואחרי תכליתו, (אב"ן):

לא) **בשפה** ברורה ובנעימה לאל ברוך נעימות יתנו, כך ראוי לומר ביחידי שלא להזכיר קדוש וברוך, וכן כתב רב נטרונאי ז"ל, וי"א כך עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וברוך לאל ברוך וגו', ולא יתכן. ואותם בני אדם שאומרים קדושה מיושב ביחיד אע"פ שבמסכת סופרים הוא אומר שהיחיד אומר קדושה מיושב מפני שנראה כמסדר השבח שהמלאכים אומרים אבל נקדישך ונעריצך שאין נראה כמסדר אין אומר בפחות מי', אין נכון, שהרי בתלמוד בבלי שנינו דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה וגם בסדר קדושה יש שנמנעים לאומרו ביחיד ויתבאר לפנינו בעז"ה. אחרי תפלת השחר

בחתימת

[א]) לפטר הכוונה שבפסוק זה נמלאים ו' תיבות. [ב]) ובפסוק זה ז' תיבות. [ג]) שמי, לשמי, שמי כ'.

בחתימת יוצר המאורות יש מקומות שאומרים לעושה אורים גדולים ואור חדש בציון תכין כדבר שנאמר קומי אורי וגו׳ ובדברי קדשך כתוב לאמר אל ה׳ ויאר לנו בא״י יוצר המאורות, ולא יתכן לחתום על אור העתיד כי אם על אור הבריאה דאמרינן בע״פ שצריך לסמוך לחתימה מעין פתיחה ומעין חתימה, לכך צריך לומר אחרי המקראות ותקן מאורות לשמח עולם בא״י יוצר המאורות, וכן כתב רב סעדיה גאון ורב נטרונאי ז״ל, (אב״ן):

לב) **אהבת** עולם, צריך לומר אהבת עולם בערבית ושחרית דהא איפליגו בהא דשמואל אמר אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם ותניא כותייהו וכה״א אהבת עולם אהבתיך וגו׳ ויחיד ורבים הלכה כרבים, וההוא דהשכים לקרות וכו׳ שכבר נפטר באהבה רבה שמואל הוא דאמר לה דהוא מריה דשמעתא וסוגיין כרבנן, ואם ירצה לומר אהבת עולם רבה אהבתנו הרשות בידו, אבל מה שאמר שר שלום ז״ל דמנהג לומר בשחר אהבה רבה ובערב אהבת עולם לצאת ידי שניהן, ליתא כדאמרן, וכ״כ הרי״ף ז״ל, (אב״ן):

לג) **הבוחר** בעמו ישראל, לפי המדרש שמצאתי אמר הקב״ה שמור לי את שלי ואני אשמור לך את שלך, נ״ל שצריך לענות אמן אחר עצמו ולומר אמן אל מלך נאמן שמע ישראל בשכמל״ו, לפי שבאמן אל מלך נאמן שמע וברוך שם וכולהו ג׳ פרשיות שמע והיה אם שמוע ופרשית ציצית יש רמ״ח תיבות רמז לרמ״ח איברים. ופתרון הדבר שמור לי את רמ״ח תיבות לאומרן ולקבל עליך עול מלכות שמים ועול מצות ציצית לזכרון תרי״ג מצות ואשמור איבריך, (אב״ן):

לד) **וראיה** לדבר שנמצא במקצת סידורין כך. המברך אינו רשאי לענות אמן אחר ברכותיו זולתי בה׳ מקומות, בשחר בהבוחר, בערב באוהב, גאל ישראל בשחר והמולך בערב, ובונה ירושלים דמזון; אך בסוף מגילה בתוספתא אינו כן. הפורס על שמע והמברך על המצות ועל הפירות לא יענה אמן אחר עצמו ואם ענה הרי זה בור, ובגמרא דילן ליכא אלא אחר בונה ירושלים דמזון, ולענין גאל ישראל דשחרית דבעינן מיסמך גאולה לתפלה אולי הוי הפסק. ובירושלמי הוי הפורס על שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו והקורא בתורה והמפטיר בנביא והמברך על אחת מכל מצות האמורות בתורה לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור, אית תנא דתני הרי זה חכם, אמר רב חסדא מאן דתני הרי זה בור אחר כל ברכה ומאן דתני הרי זה חכם בעונה בסוף, ועל זה ראוי לסמוך שכל ברכה שהיא בסוף כבונה ירושלים סוף ברכות ג׳ דאורייתא וישתבח ויהללוך דחתימת ההלל יענה אחר עצמו אמן, ואין למדין מן הכללות אף במקום שנאמר בהן חוץ זולתי התוספתא החולקת על זה:

צריך לקרות את שמע בעונתה, דתנן מאימתי קורין את שמע בערבין וכו׳ אחרים אומרים כדי שיעמוד חבירו ברחוק ד׳ אמות ויכירהו והלכה כאחרים, ואמר אביי לתפילין כאחרים לק״ש כוותיקין דא״ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה שנאמר ייראוך עם שמש, וכדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, ומש״ה אין אדם יכול לכוין בהנץ החמה על כן מצוה לקרותה לפני הנץ החמה מעט שלא יתפלל אלא לאחר הנץ החמה כדי שיתפלל ביום, ואביי דאמר לתפילין כאחרים ואע״ג דקיימא לן דלילה זמן תפילין אין להניחן לכתחילה לאחר שקיעת החמה, והטעם יתבאר לפנינו בעז״ה, (אב״ן):

לה) **והקורא** את שמע בכוונה נוטל שכר יותר מהקורא בתורה. דתנן ר׳ אליעזר אומר עד הנץ החמה ר׳ יהושע אומר עד ג׳ שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בג׳ שעות מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, מכלל דהקורא בעונתה עדיף מהקורא בתורה ולא הפסיד הברכות ויברך לפניה ולאחריה אע״ג דקרי ליה בתר ב׳ שעות, ולכתחילה לא שרי למיעבד הכי. ומאן דקרי ליה לכתחילה בתר שתי שעות דלא אנים מיתקרי פושע, דלא שרי לאיעכובי אלא בשבתות וי״ט ותענית צבור דמשתהי עד דמיכנפין צבורא, או בני בי רב דיתבי וגרסי ומימשיך גירסייהו, דאי לא מעכבי מימנעו

רבים

רבים מק"ש ותפלה ודותיקין מילתא דלא שכיחא ולא מצו כולי עלמא לכווני כותיקין כך כתב רב עמרם, ומ"מ זמן ק"ש עד סוף ג' שעות דר' יהושע דאמר עד ג' שעות עד ועד בכלל כדאמר בריש פרק תפלת השחר עד ארבע שעות דעד ועד בכלל, ותנן הכי בבחירתא עדות על תמיד של שחר שקרב בד' שעות, ובירושלמי הלכה כר' יהושע בשכח ר' הונא אמר פליגין בה תרי אמוראי חד אמר בשוכח ומותיב ליה חבריה ויש הלכה בשוכח בתמיה כך הלכה ולמה אמרו בשוכח להזדרז ולקרותה בעונתה, פירוש לפני ג' שעות שלא יאחר, וחצות לילה אקום להודות לך שאמר דוד ע"ה זהו שאמר קדמו עיני אשמורות לשאר מלכים הישנים עד סוף שתי שעות ביום שית דליליא ותרתי דיממא הא תמניא והשעה הג' היו מתעסקין ללבוש ולנעול ולרחוץ ולהכין לקראת אלהי ישראל, ואי עד ג' שעות עד ולא עד בכלל מתי יקראוהו מלכי ישראל ומלכי בית דוד הישנים ב' שעות הא עבר זמן דלא למיקרי, על כרחיה עד ג' שעות עד סוף ג' שעות קאמר, והדע דאמרינן בירושלמי דמאימתי קורין נפקין לתעניתא בעיין צבורא למיקרי שמע בתר תלת שעין בעי מימחא בידיהון ולא כבר קראו אותה בעונתה כלום קורין אותה אלא לעמוד בתפלה מדברי תורה, ובירושלמי דפרק היה קורא בתורה אם לא בירך לפני ק"ש לא הפסיד הברכות שאחריה דברכות אין מעכבות זו את זו, וכן היא תמן בתלמוד בבלי והוא הדין בכל המצות בין לשחיטה בין לכיסוי הדם ושאר מצות דברכותיהן אינן מעכבות ואם לא בירך לא הפסיד מן המצוה כלום. והרב רבנא משה ז"ל כתב אם לא בירך לשחיטה וכיסוי הדם כשר אלא שחיסר מצוה (אב"ן):

לו) **ולפסוק** ראשון דשמע צריך כוונת הלב דת"ר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר' מאיר אמר רבא הלכה כר' מאיר. ובירושל' בשם ר' שמואל צריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד מה אם היה יושב עומד לא אם היה מהלך עומד, פירוש וכי כל היושב צריך לעמוד והא ב"ה אומרים כל אדם קורין כדרכן, אלא שאם היה מהלך יעמוד במקום אחד, אבל על לבבך אין צריך לעמוד, מ"מ האומנים בטלים ממלאכתן בפרשה ראשונה דלא לישוייה למלכות שמים עראי, רבינו האלפסי ז"ל, והמחמיר על עצמו לקרותו לעולם מעומד כב"ש לא עבד ולא כלום דאמרינן בערב בל אדם קורין כדרכן, וכבר יצאת בת קול דהלכה כב"ה בריש עירובין, ובפרק הזהב דלית הלכתא כב"ש אלא בו' מקומות, אחת בברכות בפרק אלו דברים ב"ש אומר מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים וב"ה אומר נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית. ואמרינן התם בכולי' פירקא הלכתא כב"ה בר מהא דהלכתא כב"ש, ובסוף פירקא דמי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך ובית הלל אומרים יברך במקום הנזכר, והלכתא כבית שמאי מהנהו תרי תלמידי דחד אהדר למקום שבירך ואשכח ארנקי ומדרבה בר בר חנה, ועדיפא מתרוייהו דפת הויא לה מדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן בערבי פסחים, ותליתאה בסוכה בפ"ק אמר שמואל בר רב יצחק אמר רב הונא הלכה סוכה צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו א"ל רבי אבא כמאן כב"ש אלא כמאן, איכא דאמרי א"ל ר' אבא דאמר לך מני ב"ש היא ולא תזוז מינה ופליגי בתרתי בסוכה גדולה ובקטנה [שאינה] מחזקת ראשו ורובו ושולחנו דב"ש פוסלין וב"ה מכשירין והלכה (כב"ה) [כב"ש], ותרתי במנחות בפרק התכלת כמה חוטין הוא נותן ב"ש אומרים ד' וב"ה אומרים ג' וכמה תהא משולשלת ארבע והלכה כב"ש בתרתי מדפסיק רב פפא הלכתא ארבע בתוך שלש משולשלת ארבע, ותו סרין בציצית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין והלכה כב"ש ואע"ג (דרבנן) [דתנן] והלכה כב"ה אין למדין הלכה לא מפי משנה ולא מפי תלמוד וקיימא לן בהא כב"ש, דבפרק במה מדליקין (דף נ"ה:) אמרינן מעשה בר' יהודה בר' אלעאי כך היה בכל ערב שבת היו מביאין לו עריבה מלאה מים חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות והיו תלמידיו מחבין

ממנו

ממנו כנפי בסותן אמר להם בני לא כך שניתי לכם סדין בציצית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין והלכה כב"ה, ואינהו סבור גזירה משום כסות לילה, פירוש והוי כלאים שלא במקום מצוה, ולר' אושעיה דתני באלו דברים איפכא דב"ש וב"ה אינן אלא חמש וארבע בעדיות דהוא בחירתא שחזרו ב"ה להורות כב"ש, ואמרינן בברכות עשה כב"ש חייב מיתה דתנן א"ר טרפון אני הייתי מהלך בדרך והטיתי לקרות כב"ש וסכנתי בעצמי מפני הליסטין א"ל כדי היית לחוב בעצמך על שעברת על דברי בית הילל דאמרי עומדין וקוראין יושבין וקורין דעומדין אין צריכין לישב ויושבין אין צריכין לעמוד אלא כאורחייהו, וכל מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרייה עבריין כדאיתא בריש ברכות אם כן מאן דמשני דברי בית הלל נקרא עבריין. וצריך להפסיק בין תיבה לתיבה כדתנן בפסחים פרק מקום שנהגו ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו' שהיו כורכין את שמע ואומרים שמע ישראל ולא היו מפסיקין דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרין ברוך שם כבוד מלכותו, ובירושלמי שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה ר' זעירא ור' יוסי בשם רבי שלא היו מפסיקין בין אחד לברוך, עד כאן יסוד העמרמי. וצריך להאריך באחד וכל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר רב אשי ובדל"ת ובלבד שלא יחטוף בחי"ת, ולא יאריך בדל"ת כי אם כדי להמליכו בארבע (היסודות) [הרוחות] ירושלמי, ולא יאריך באל"ף שלא יראה כאומר אי חד חס ושלום, (אב"ן):

לז) **וכתב** רב עמרם ז"ל וצריך להגביה קולו להשמיע לאזנו דכתיב שמע השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, ובכל לשון יצא דכתיב שמע בכל לשון שאתה שומע ע"כ, ואע"ג דקיימא לן כרבנן דשמע לכל לשון אתא ולא כרבי דמוקים ליה השמע לאזניך בריש פרק היה קורא בתורה ובפרק אלו נאמרין בסוטה ולרבי ק"ש ככתבה חדא דיחיד ורבים הלכה כרבים ועוד דסתם לן תנא כרבנן ואלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וקריאת שמע וכו' ומחלוקת בברייתא וסתם במתניתין הלכה כסתם מתניתין, ועוד תנן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ר' יוסי אומר לא יצא קראה ולא דקדק באותיותיה ר' יוסי אומר יצא ר' יהודה אומר לא יצא, ואמר ר' יאשיה הלכה כדברי שניהם להקל שאם לא השמיע לאזנו ולא דקדק באותיותיה יצא, מכל מקום מנהג טוב הוא שנהגו בספרד לקרות בקול רם פסוק ראשון הצריך כוונת הלב ואם יאמר אותו בחשאי לא יכוין כל כך את לבו, ונהי דלא השמיע לאזנו יצא דיעבד אבל לכתחילה צריך להשמיע לאזנו זהו סברת רב עמרם, אך כי הוא סותר דבריו להביא ראיה כדכתיב שמע ודורשו לשני עניינים ואין מי שיסבור שני הדרשות אלו (אב"ן):

לח) **ולמדתם** שתהא למוד תם שיתן ריוח בין הדבקים, בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, על לבבכם, הכנף פתיל, אתו וזכרתם, תזכרו ועשיתם, אתכם מארץ, ולהפסיק בין היום על לבבך, דעל כורכין את שמע ולא היו מפסיקין אמר בגמרא רבה אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע ולא למחר על לבבך, וכן אתכם היום לאהבה דמשמע ולא למחר לאהבה וצריך אדם להפסיק. ירושלמי צריך להוציא בפה עי"ן אשר נשבע שלא יראה כה"א ח"ו (אב"ן):

לט) **והקורא** את שמע ונותן ריוח בין הדבקים מצננים לו גיהנם שנאמר בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון, בהפרשת אותיות במלכות שדי וקבלת עול מלכות שמים ועול מצות זהו קבלת מלכותו. והקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יורה באצבעותיו ואם עושה כן עליו הכתוב אומר לא אותי קראת יעקב, דכתיב ודברת בם כל דבורך בם עשם קבע ואל תעשם עראי, ביסוד העמרמי. ובירושל' לישוי' איניש קריאת שמע כל שעתא כפרוזדגמא (סטר נוסה על הטיר) חדתא דהוא פרוזדגמא דהקב"ה דלא ליצרוח עלן דכתיב (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי, מאי הלאיתיך אמר ר' ברכיה מלך ששלח פרוזדגמא של מדינה מה הם עושים כל בני המדינה

עומדין

עומדין על רגליהם ופורעין את ראשיהם וקוראין אותה ביראה ברתת ובזיע, אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו לעולמי עד אמר להם לישראל הדא קריאת שמע פרוזדוגמא חדתא דידי הוא ולא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים על רגליכם ולא פורעים את ראשיכם אלא בשבתך בביתך וגו', ולמדנו מזה שכל אדם קורין כדרכן ועל זה הקב"ה משתבח שאינו בא בטרחות עמנו, יסוד העמרמי. ברוך שם וכו' אמרו יעקב אבינו ע"ה כשאמר האספו ואגידה וגו' שביקש לגלות להם את הקץ ונסתלקה שכינה ממנו ואמר דברים אחרים אמר שמא יש פסול בזרעי כאברהם ויצחק אמרו שמע ישראל וגו' כשם שאין בלבבך אלא אחד וכך בלבנו אחד אמר ברוך שם וגו', אמרו חכמים אע"פ שלא אמרו משה אמרו יעקב התקינו לאמרו בחשאי משל לבת מלך וכו'. ומנהג להגביה כנפי הטלית להראות הציצית באומרו והיה לכם לציצית. וראיתם אותו לזכרון תרי"ג מצות, לציצית לשון מציץ מן החרכים. למען תזכרו ירושלמי אמר צריך להתיז הזי"ן דלא לימא תשכרו דמשמע על מנת לקבל שכר. וכן בהלל צריך להתיז הסמ"ך כי לעולם חסדו דלא לימא חדו לשון חדודין חתיכות. טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק חוזר לפרק ראשון, באמצע הפרק חוזר לתחילת הפרק, בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה, והוא שלא פתח למען ירבו ימיכם אבל אם פתח חוזר לכתיבה אחרונה. ואין הלכה כשמואל דאמר קריאת שמע דרבנן אלא קריאת שמע דאורייתא, וספק קרא קריאת שמע וספק לא קרא חוזר וקורא, וספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר, ובין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק דכתיב וה' אלהים אמת ואין צריך לחזור אמת. והווי"ן שאומרים באמת ויציב ונכון וקיים וכן כולן שמעתי מימי חרפי בטוליטולא כי על מעשה הווין לעמודים חשדוהו ישראל למשה רבינו ע"ה ובאו הווין לפני המקום להוציאו מן החשד על כן תקנום בזה. (וזהו) בידך אפקיד רוחי וגו' שאנו מפקידים לו את נשמותינו בכל לילה ומאמינין בו להשיבה אלינו, וזהו בשחר אמת ויציב יציבא מילתא דברו אמת וקים להשיב הפקדון אלינו. וחותם גאל ישראל דאמרינן בע"פ בק"ש והלילא גאל ישראל מה שהיה כבר, בתפלה גואל ישראל דרחמי נינהו. ובירושלמי מצאתי וצריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורים וצור ישראל וגואלו, (אב"ן):

מ) ויש שנהגו לומר צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל בא"י גאל ישראל. ושמעתי כנגד חמשה ישראל הכתובים בפסוק אחד בפרשת בהעלותך ונזכרים חמשה פעמים כנגד ה' חומשי תורה בשביל חבתן של ישראל לפני הקב"ה, (אב"ן):

מא) והלכה כר' יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם תפלתו כל היום ומפרשין רבנן הני מילי ביחיד ואדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אסור, וצבור אף אדעתא דרשות אסור דקיימא לן תפלות כנגד תמידים תקנום, וכשם שאין הצבור מביאין עולת נדבה כך הצבור אין מתפללין תפלת נדבה אבל היחיד שמביא עולת נדבה מתפלל תפלת נדבה, אבל היחיד אין מתפלל תפלת המוספין נדבה שאינו מתנדב קרבן מוסף, והא דאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד באמצע תפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק אף באמצע ברכה, כשהתפלל אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל פוסק שאם יגמרנה נמצא כמקריב שני תמידים בשחר ועובר על בל תוסיף. ור' יוחנן מודה בהא דר' יוחנן לא אמר אלא תפלת נדבה שהן תחנונים אבל תפלת חובה לא אמר לן, רבינו האלפסי. ואמרו חכמים הרי שהתפלל והלך לבהכ"נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל ואם מתחילה לא כיון דעתו ועכשיו רוצה להתפלל בכוונה עם הצבור יש לך חידוש גדול מזה ויכול לחזור ולהתפלל, (אב"ן):

מב) וכל הסומך גאולה לתפלה אותו היום אינו נזוק, ואמרינן בירושלמי ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה שלש תכיפות הן, תיכף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט, תיכף לנטילת

לנטילת ידים ברכה שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳, תיכף לגאולה תפלה שנאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה׳ ביום צרה, וא״ר יוסי בר אבין כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן, לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה, לגאולה תפלה אין השטן מקטרג כל אותו היום. אמר ר׳ חמא כל מי שאינו תוכף גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק וכו׳. ונראה דתיכף לנטילת ידים ברכה (איתא לנטילת ידים ברכה) דתלמוד דידן לאו בכלל תיכף לנטילת ידים ברכה (איתא) [דירושלמי] דההוא דירושלמי מהמוציא ודבבלי מברכת המזון כדמוכח בפרק כ״מ, ומעתה צריך תכיפה לשניהן, (אב״ן):

מג) **ה׳** שפתי תפתח שתקנו חכמים הוא נטילת רשות ופתיחת התפלה ואינו הפסק דהויא תפלה אריכתא, והאומר בסוף אמת ויציב בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם בא״י גאל ישראל דבר שלא תקנוהו חכמים וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו. ותיכף לגאל ישראל צריך לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, דתנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, ירושלמי ר׳ סימון בשם ר׳ שמואל בר נחמן על שם והגית בו יומם ולילה שתהא הגיית לילה ויום שוין ר׳ יוסי בר אבין בשם ר׳ יהושע בן לוי על שם שנאמר שבע ביום הללתיך רב נחמן בשם ר׳ אבא כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו מקיים והגית בו יומם ולילה. והמתפלל צריך לכוין את לבו אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך. א״ר יהודה כך היה מנהגו של ר׳ עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת מפני הכריעות והשתחויות:

יכול יתפלל אדם כל היום, כבר מפורש ע״י דניאל וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי ומצלי וגו׳ יכול משבא (דניאל) בגולה [הוחלה] ת״ל כל קבל דהוה עביד מן קדמת דנא, יכול יתפלל לכל רוח שירצה ת״ל וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם ובשלמה כתיב והתפללו אל ה׳ דרך ארצם, יכול יהא כוללן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תחנה תפלה זו בקשה, אמר רב הונא כמה הלכתא גברואתא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה מכאן למתפלל צריך לכוין את לבו, רק שפתיה נעות שצריך שיחתך בשפתיו, וקולה לא ישמע שצריך להתפלל בלחש, ויחשבה עלי לשכורה מכאן שהשכור אסור להתפלל, והיא מרת נפש שאין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש, ואי נמי משום דכתיב עבדו את ה׳ ביראה וגו׳ במקום גילה שם תהא רעדה. ואמרינן בעירובין פרק הדר אמר רבה בר רב הונא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה, שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה, היכי דמי שתוי כל שיכול לדבר בפני המלך, שכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך, והמתפלל צריך שיכנס לבית הכנסת שיעור שני פתחים שנאמר אשרי אדם וגו׳ לשמור מזוזות פתחי:

בפסח שני שנינו מן האגף ולפנים כלפנים מן האגף ולחוץ כלחוץ ואמר עלה אמר רב וכן לתפלה ופליגא דריב״ל דאמר אף מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים ואע״ג דרב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ור׳ יוחנן ור׳ יהושע בן לוי הלכה כר׳ יהושע בן לוי וכיון דרב במקום ר׳ יוחנן ליתא כל שכן דליתא במקום ר׳ יהושע בן לוי הכא קיימא לן כרב דמן האגף ולחוץ כלחוץ לענין תפלה, דתנן בעירובין פרק כל גגות חצר קטנה שנפרצה במלואה לחצר גדולה והיו תשעה בגדולה ויחיד בקטנה מצטרפין, תשעה בקטנה ויחיד בגדולה אין מצטרפין, וצבור בגדולה ושליח צבור בקטנה יוצאין ידי חובתן, צבור בקטנה ושליח צבור בגדולה אין יוצאין ידי חובתן שהרי הוא מופלג מהן

ואינו

ואינו עמהן במקום אחד מפני שיש לגדולה הפסק מכאן ומכאן והרי היא כמופלגת מן הקטנה ואין הקטנה מופלגת מן הגדולה אלא הרי היא כקרן זוית שלה, והא למדת כי לולא בעבור שהקטנה נדחית אצל הגדולה לא היו מצטרפין לעולם והיינו כרב ולא כר׳ יהושע בן לוי (אב״ן):

מד) **אמר** רב כל הקובע מקום לתפלתו כאברהם שנאמר בו אל המקום אשר עמד שם וקבע מקום אלהי אברהם יהיה בעזרו וכשמת אומרים עליו אי ענו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו, ואין עמידה אלא תפלה שנא׳ ויעמוד פנחס ויפלל. המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו חוזר פניו לבית הכנסת נקרא רשע שנאמר סביב רשעים יתהלכון. ובירושלמי אמר ר׳ יוחנן צריך אדם להתפלל במקום המיוחד לתפלה שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי תזכיר אין כתיב כאן. וצריך לייחד לו מקום בביהכ״נ שנאמר ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים ולא כתיב אשר השתחוה. וצריך להסב פניו אל הכותל מנא לן מחזקיהו דכתיב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל, ושלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הכותל מהאי קרא נפקא, והרוצה שיתחכם ידרים ושיתעשר יצפין וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום ור׳ יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים שחכמתו מעשרתו שנאמר אורך ימים בימינה, והא אמר ר׳ יהושע בן לוי שכינה במערב, דמצדד אצדודי, אמר ליה ר׳ חנינא לרב אשי אתון דיתביתו לצפונה דארץ ישראל אדרומו אדרומי:

בא לו להתפלל ילך שלש פסיעות לפניו להראות לפנים מג׳ מחנות, מחנה ישראל, מחנה לויה, מחנה שכינה, ואמרינן בתלמוד בבלי וירושלמי המתפלל צריך להשוות את רגליו פליגי בה תרי אמוראי חד אמר כבהנים דכתיב לא תעלה במעלות על מזבחי שלא לפסוע פסיעה גסה שהיו מהלכין עקב בצד גודל וחד אמר כמלאכים שנא׳ ורגליהם רגל ישרה, ולמדנו שלש פסיעות מהאי קרא שלש רגלים, וישרה כתרגומו כיונין (אב״ן):

מה) **ומנהג** שלא להתפלל בגילוי הראש מפני אימת שכינה שכנגדו שנאמר שויתי ה׳ לנגדי תמיד, ובתלמוד דפרים סודרא ארישיה, ובפרק האשה נקנית מאי טעמא לא פרים מר סודרא אמר ליה דלא נסיבנא אמר ליה חזי דלא תוחזי לאפאי עד דנסבת ופרסת סודרא ארישך, שלא היה דרכם לכסות ראשם כשהם פנוים דמיחזי כיוהרא אלא אחר נשואין, וגלוי הראש עזות תקיפא היא כדאמרינן בהלכות דרך ארץ ובמסכת כלה בההוא פריץ שהלך בקומה זקופה בגילוי הראש לפני הזקנים חכמי ישראל ר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ עקיבא ונחלקו עליו על שהיה עז פנים כמו ששנינו בסוף פרקי אבות, ואמר ר׳ יהושע בן לוי אסור לו לאדם שילך בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו, רב יהודה לא הוה מסגי ארבע אמות בקומה זקופה רב הונא בריה דרב יהושע לא הוה מסגי ד׳ אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי, לכן יתכן לו לאדם ללכת בכיסוי הראש דרך צניעות ומוראת מלכות העולם כמנהג כל אנשי ספרד וישר כחם (אב״ן):

מו) **ומזה** המקרא שויתי ה׳ לנגדי תמיד מצאתי במדרש טעם לכל מטבע הברכות שבתחילת הברכות נראה שהמקום עומד לנגדנו ולא משם ואילך לפי שבהזכרת השם הוא לנגדי תמיד ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו ואין אומר אשר קדשתנו, והמשכיל יבין (אב״ן):

מז) **ומצאתי** במדרש וחייב אדם לנענע את עצמו בתפלה על שם שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך, וכן מנהג רבני צרפת וחסידיה:

מצאתי בספרים הפנימיים והמברך את השם צריך לכוין את לבו בהיה והוה ויהיה כענין שנאמר ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד מצפ״ץ מצפ״ץ מצפ״ץ בא״ת ב״ש ואין מוסרין את השם אלא לצנועים, (אב״ן):

מח) **ברכות** ירושלמי, בקריאת שמע נאמרו עשרת הדברות והיינו דכתיב וזכרתם את

כל מצות ה׳, אנכי ה׳ אלהיך שמע ישראל ה׳ אלהינו, לא יהיה לך אלהים אחרים ה׳ אחד ולא אחר, לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא ואהבת את ה׳ אלהיך, וכל דמרחם למלכא לא משתבע בשמיה לשקרא. זכור את יום השבת לקדשו וזכרתם את כל מצות ה׳ ועשיתם אותם, ושבת שקולה כנגד כל המצות. כבד את אביך ואמך הה״ד למען ירבו ימיכם, וכל מאן דמייקר אבוהי ואימיה יהיבנא ליה אריכות יומין, לא תנאף הדא הוא דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, היינו דאמרי אינשי שקורץ בעיניו ורומז לעבירה לעשות, לא תרצח הדא הוא דכתיב ואבדתם מהרה, דאמרי אינשי כל דקטיל מתקטיל, לא תגנוב הדא הוא דכתיב ואספת דגנך ולא דגן של חבירך, לא תחמוד הדא הוא דכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך ולא בית חבירך, לא תענה ברעך עד שקר הדא הוא דכתיב אני ה׳ אלהיכם, דכל מאן דמסהיד סהדותא דשיקרא על חבריה חשיבנא ליה כמאן דמסהיד בי שלא בראתי שמים וארץ, למדנו מזה שצריך האדם לקרות את השלש פרשיות בכוונת הלב הבא לעשות מצוה מן המובחר, וכאילו קרא עשרת הדברות, ודכוותה אמרו בקשו לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע ומפני מה לא קבעום מפני תרעומת המינים בסוף פ״ק דברכות, והניחו הדבר וחשבו בלבם כי בכלל אלו הפרשיות השלש הם עשרת הדברות כמו שאיתא בירושלמי (אב״ן):

מט) **תניא** המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, וצריך שיכסה את ראשו, ולא בשעת התפלה לבד אלא כל היום כולו כדאמרינן דאסור לילך בקומה זקופה ובגילוי הראש (אב״ן):

נ) **שנינו** בברכות, אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחילה וסוף ובהודאה תחילה וסוף, ירושלמי מנין באבות דכתיב ואקוד ואשתחוה לה׳ ואברך את ה׳ אלהי אדני אברהם, ובהודאה ואשתחוה למלכא ומודינא למלכא (אב״ן):

נא) **ברוך** אתה ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם וכו׳, זה שאין בה מלכות שמים בתחילתה כדין כל הברכות הקודמות לשאר הברכות לפי שלא להפסיק באלהות האבות שעל ידיהם נודע טבעו בעולם, שכך אמר אברהם לאליעזר ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וגו׳, כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא נודע טבעו בעולם, ונאמר ואשביעך בה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי כל העולם, ויש מלכות בסוף סמוך לחתימה מלך עוזר ומושיע ומגן, דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה, כדפליגי רב ורבי יוחנן והלכתא כר׳ יוחנן דבכוליה תלמודא רב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ועוד דתניא כוותיה, ויליף טעמא בברכות ירושלמי פרק הרואה אמר ר׳ תנחומא ואנא אמרית טעמא ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד (אב״ן):

נב) **וראיתי** בצרפת בכמה בני אדם שהיו מגביהין את עצמם בשעת קדושה, ויש לי סמך בספרים הפנימיים, אמר הקב״ה ברוכים אתם לי שמים וארץ ויורדי המרכבה אם תגידו לבני מה אני בשעה שמקלסין אותי ואומרים לפני ק׳ ק׳ ק׳ ה׳ צבאות וילמדו אותם שישאו עיניהם למרום לבית תפלתם וינשאו את עצמם, כי אין הנאה בעולמי כאותה שעה שעיניהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם וכו׳, (אב״ן):

נג) **בימות** הגשמים באתה גבור משיב הרוח ומוריד הגשם, ותנן ר׳ יהודה אומר יום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר הראשון אינו מזכיר, ביום טוב ראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר גשם כי אם טל. מנהגם היה בשני חזנים אחד ליוצר ואחד למוסף, ירושלמי טעמא דר׳ יהודה כדי שיצאו כל המועדות בטל, ירושלמי בריש תענית עלה דההיא הדא דתימר אסור ליחיד להזכיר עד שיזכור ש״צ, קמון לצלותא כמי שהזכיר שליח צבור דמי, אית דאמרי עד שיזכיר בקול רם דמנהג העולם משיב הרוח ומוריד הגשם להזכיר את הצבור, וכן מנהג בליל ראש חדש להזכיר

להזכיר ראש חודש, ובחנוכה על הנסים, ובמוצאי שבת ליום טוב ותודיענו, ויראה לי קמון לצלותא כיון שעומד החזן עם הצבור להתפלל בלחש שכבר אמר קדיש אין צריך לעכב עד שהוא יתחיל להתפלל דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, (אב״ן):

נד) **ירושלמי** ר׳ זעירא אמר היה עומד בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו, בטל והזכיר של גשם מחזירין אותו, והא תניא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם רצה להזכיר מזכיר, לא דמי ההוא דמצלי ומיקל להההוא דלא מצלי ולא מיקל, פירוש בקיץ והזכיר של גשם מצלי דבר קללה ומחזירין אותו, דתנן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים, והתם דלא חייבו לא מצלי ולא מיקל, בימות הקיץ נהגו לומר ורב להושיע מכלכל חיים בחסד וכו׳ וכן כתב רב עמרם, אבל בצרפת ובפרובינצא נהגו לומר ורב להושיע מוריד הטל מכלכל חיים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם דתניא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר, (אב״ן):

נה) **ברוך** אתה ה׳ מחיה המתים ועונין אמן, מצאתי במדרש כל ישראל חותמין ברוך מחיה המתים ועונין אמן אחר החזן ועדיין לא ראו תחייתם ומאמינין שיחיו מתים, וכן בגואל ישראל ואע״פ שנגאלו חזרו ונשתעבדו ומאמינין בו שיגאלו, וכן בונה ירושלים ומאמינין בו שעתיד לבנותה הוי אמונים נוצר ה׳, המאמינין ועונין אמן נוצר ה׳. ועוד מצאתי במדרש פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמנים, ודריש עוד וצדיק באמונתו יחיה צדי״ק נוטריקון צ׳ אמנים ד׳ קדושות י׳ דבקים ק׳ ברכות, (אב״ן):

נו) **ושאלה** בברכת השנים ותן טל ומטר בארץ וכל הצריכין למטר כארץ ישראל שואלין בשבעה במרחשון, וכן ראיתי מנהג נרבונא וסביבותיה, ובגולה אינן שואלין עד ששים לתקופת תשרי ויום ששים כלאחר ששים, כרפסיקנא בתעניות בפלוגתא דרב ושמואל, וכן בבבל נקיטינן טיבעני ולא יבשני, ומששים יום לתקופת תשרי שואלין כל ימות החורף עד תכלית המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ומשם ואילך כל ימות הקיץ עד ששים יום לתקופה אינן שואלין ותן טל ומטר, וזהו מנהג צרפת וספרד ורוב פרובינצא, ונהגו בצרפת לומר בימות הקיץ ותן ברכה על פני האדמה, ובספרד ובפרובינצא ותן טל לברכה, ויש לדברי שניהם ראיה מדתניא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר, וכן הוא הדין לשאול דטל לברכה מיעצר כמו שאמר אליהו ע״ה חי ה׳ אם יהיו השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, (אב״ן):

נז) **ובמקומות** שמכריז החזן בליל השאלה ברך עלינו אינו כלום שהרי בכל גבול ישראל נהגו לפתוח הברכה כך, והשאלה היא ותן טל ומטר כדמוכח בתעניות, ותחילתה ותכליתה של ברכת השנים לא נשתנית משאר הברכות, גם אין להזכיר בימות הקיץ עד ששים יום בתקופה, וברך שנותינו בגשמי רצון ברכה ונדבה, דאין לך שאלה גדולה מזו, (אב״ן). מצאתי בתעניות ירושלמי אם לא אמר שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, ואפילו ספק אמר ספק לא אמר מחזירין אותו עד שלשים יום מכאן ואילך אין מחזירין אותו דריהטיה וסירכיה נקט, (אב״ן):

נח) **שמע** קולנו, שנו חכמים יחיד אומר עננו בשומע תפלה וש״צ אומר בין גואל לרופא לפי שאין היחיד קובע ברכה **לעצמו** אבל צבור קובעין, ונשאל לגאון ש״צ ששכח ולא אמר עננו בין גואל לרופא אם אומרה במקום שנזכר דהא אמצעיות אין להם סדר או בשומע תפלה כיחיד דמאי שנא בין גואל לרופא ולא איפשט, ונפלאתי על זה דהא אמצעיות אין להם סדר דקאמר רב אסי דאין להן סדר להיותן כשלש ראשונות ושלש אחרונות שאם טעה בהן חוזר לראש ואילו באמצעיות חוזר למקום שפסק ולא לאתה חונן, אבל בהאי יש להן סדר שחייב אדם לקרותן זו אחר זו כתקנת חכמים דאסמכינהו אקראי וכמו שכתב רבינו האלפסי ז״ל, ובכאן אי אפשר לחזור למקום שפסק מדתניא בפרק במה מדליקין

מדליקין ימים שאין בהן קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים ותענית אם לא הזכיר מעין המאורע אין מחזירין אותו, וכל היכא דתני אין מחזירין אותו כגון יעלה ויבא בלילי ראש חדש כדאמרינן בברכות, ולא ביום בצבור כדאיתא בתפלת השחר, וכגון עננו בתעניות ועל הנסים בחנוכה ופורים דתניא בתוספתא דאין מחזירין אותו כדאמרינן, לאו דוקא אם גמר תפלתו אלא אפילו נזכר בתוך תפלתו אינו חוזר ואפילו לא התחיל ברכה שלאחריה אלא סיים ברכת עבודה ולא אמר יעלה ויבא אפילו שלא פתח במודים, או סיים הודאה ולא פתח בשים שלום ולא אמר על הנסים בהודאה אינו חוזר לראש, דכיון דקתני אין מחזירין אותו לא שנא ברכה אחת ולא שנא כמה ברכות לא שנא גמר תפלתו ולא שנא לא גמר תפלתו, דכיון דאין מחזירין אותו סברא הוא שהיא ברכה לבטלה אם הוא חוזר כלל, והאי דקאמר מאי שנא בין גואל לרופא, י"ל מטעם עצמו האמור בירושלמי לסמיכת גאולה לתפלה יהיו לרצון וגו' ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה, דומה לדומה יותר מגאולה לתפלה, גואל ישראל עננו כי בצרה וכו', ועל דא סמכו חכמי התלמוד, (אב"ן), ובהלכות תענית נאריך יותר בעז"ה. ומעתה יש לומר ששליח צבור ששכח ולא אמר עננו במקומו אומרה בשומע תפלה כיחיד דאין לו לחזור למקום שפסק כדאמרן, או לפי ההלכות גדולות לאחר שים שלום דיכול לקבוע ברכה לעצמו מה שאין כן ביחיד, ויחיד אומר אחר שים שלום ולא יחתום בה, ולפי ההלכות גדולות אומר וחותם בה ויתבאר לפנינו במקומו בעז"ה:

נח) **ויחיד** הבא לומר מעין כל ברכה וברכה בסוף כל ברכה וברכה אומר שאם היה לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים, ואם היה צריך לפרנסה אומר בברכת השנים, וכל הצרכים שיש לו לאדם יכול לשואלם בשומע תפלה אבל לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות, דאמר רב יהודה אמר שמואל לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות, וכל השואל צרכיו בהן אין נזקקין לו, פירוש אין תפלתו נשמעת. כתב רבי יעקב מ"כ דהא דאמר שמואל אל ישאל אדם צרכיו מצרכי יחיד הוא דאמר אין שואלים צרכיהם אבל צרכי רבים שואלים, ותדע שכן הוא שהרי כל עיקרן של שלש ראשונות ושלש אחרונות צרכי רבים נינהו, ומטעם זה נהגו כל ישראל לומר באבות זכרנו לחיים, ובגבורות מי כמוך, וקדושה ובכן ובכן ובכן, ובאחרונות בהודאה וכתוב לחיים, ובשים שלום בספר חיים מר"ה עד יו"כ, וכן מנהג כל ישראל לומר קרובות שיסדו המשוררים בשלש ראשונות, (אב"ן). וכן ביוצר אור יוצרות, ואהבה באהבת עולם, וזולת באמת ויציב, ומי כמוך סמוך לסופו, מקום שנהגו להאריך הכל כמנהג המדינה ואין בזה הפסק כלל:

נט) **רצה** ה' אלהינו, ראיתי בטוליטולא וכל סביבותיה שאין אומרים רצה כי אם במנחת תענית ולא בשאר מנחות ומתחילין ואשי ישראל ותפלתם וגו', וי"ל הטעם כי בשעה שאין הכהנים נושאים כפיהם אין לומר רצה לפי שאנו אומרים בסוטה פרק אלו נאמרין כל כהן שאינו עולה לדוכן בעבודה שוב אינו עולה, ורצה קורא עבודה דעל הקרבנות כתיב לרצון להם לפני ה' לרצונכם תזבחו שצריך שיהא שוחט לדעת הקרבן ולשמו כפי מה שהוא, דכל הזבחים ששחטן שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעליהן לשם חובה, וכשמתחיל החזן רצה הם עולים לדוכן ואומרים ברכתן * בלחש, ומנחה שבכל יום אין בה נשיאות כפים משום דשכיחא שכרות זולתי במנחתא דתעניתא דמצלי בה סמוך לשקיעה החמה וכתפלת נעילה היא ויש בה נשיאות כפים, וכן כתב רב סעדיה ז"ל כמנהג ספרד. אך מה שכתב כי אם במנחת תענית ובמנחת יו"כ אע"פ שאין בה נשיאות כפים, אין נוהגין בזה בספרד כמוהו, ולא בצרפת ופרובינצא, כי אם בשחרית ומוסף ונעילה בכפור בשעה שהיו נושאין כפיהן, אבל במנחת הכפורים שלא היו נושאים כדאמרינן

* כיינו היה"ר, עי' בכוד וב"י הל' ג"כ סי' קכ"ח.

בריש פרק (רחסידי) [ד'] בתענית אין אומרים וכן ברין, אך בפרובינצא וצרפת נהגו מקרוב לומר ערבית שחרית ומנחה רצה, ולא יתכן בעיני, (אב"ן):

ס) **ואשי** ישראל ותפלתם, י"א אע"פ שאין אנו עכשיו מקריבים קרבן רוצים אנו לומר ואשי ישראל ותפלתם שהתפלות כנגד התמידים תקנום, אך ראיתי במדרש כי מיכאל השר הגדול העומד על בני עמנו מקריב נשמתן של צדיקים במזבח הבנוי למעלה כנגד אותו של מטה שנאמר ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו, כראיתא בשבועות ובחגיגה פרק אין דורשין שמיכאל מקריב קרבנות בכל יום בעבור ישראל, וזהו שאנו אומרים ואשי ישראל. מודים אנחנו לך וכורע בהודאה תחלה וסוף דרב ששת ורב יוסף כרעי תחלה וסוף, ותניא הכורע בהודאה הרי זה משובח. אבל הכורע בהודאה דהלל ודברכת המזון הרי זה מגונה. וצריך לכרוע עד שיתפקפקו כל חוליות שבשדר"ה ועד שיראה איסר כנגד לבו. ובסוף ארבעה אבות נזיקין שדרו של אדם לאחר שבעים שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים, ורב אשי כי כרע כרע כחיזרא וכי זקיף זקיף כחויא, פירוש חיזרא מקל שכורע בבת אחת וזקיף כחויא מעט מעט שלא תהא עליו הכריעה כמשוי, וההיא דבב"ק ה"פ והוא דלא כרע במודים כל כך שיצטרך לזקוף מעט מעט כנחש שמתפשט מכפיפתו:

סא) **וכשמגיע** ש"צ למודים צריכים כל הצבור לשוח עמו ולומר מודים דרבנן, דתניא בירושלמי תני רב תחליפא בר טובי הכל שוחחים עם ש"צ בהודאה, א"ר זעירא ובלבד במודים, ור' זעירא סמך לקרובה כדי לשוח עמו תחלה וסוף, ר' יסא כי סליק להכא חמתון נחנון ומלחשין אמר להו מה דין לחישא ולא שמיע ליה דא"ר חלבו בשם ר' סימון מודים אנחנו לך ומפרש בירושלמי בכמה עניינים, והשתא נכללינהו לכולהו מודים אנחנו לך ה' אלהינו על (כל) שאנו מודים לך, פירוש משתחוים לך. וסדר ברכות י"ח סדורין על פי המקומות זו אחר זו, וסמך לי"ח ברכות כנגד י"ח אזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים ומשם אנו רואין שאומר אבות וגבורות וקדושות. אבות, הבו לה' בני אלים. גבורות, הבו לה' כבוד ועוז. קדושות, הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קודש, ובינה אחר קדושה והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי וגו' וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח, ותשובה אחר בינה שנאמר השמן לב העם הזה וגו' ולבבו יבין ושב ורפא לו, ואע"פ שכתוב בו רפואה אחר התשובה, כתיב עוד הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי וגו', דגאולה ורפואה אחר סליחה, והאי דכתיב ושב ורפא לו, לאו רפואה דתחלואים היא אלא רפואה דסליחה היא, ושאמרו גאולה בשביעית ולא אחר רפואה, דבשביעית אנו עתידין להגאל, דאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, ומלחמות אתחלתא דגאולה הויין, ורפואה בשמינית לפי שנתנה מילה ביום השמיני שצריכה רפואה, וברכת השנים בט' כנגד מפקיעי שערים דכתיב שבור זרוע רשע ורע תדרוש וגו' ודוד בפרשה ט' אמרה, וקבוץ גליות אחריה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל וגו', ועל ידי קבוץ גליות נעשה דין ברשעים שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה וגו', ובדין הרשעים יכלול המינין והזדים שנאמר ושבר פושעים וחטאים יחדו וגו', ואז תרוממנה קרנות הצדיקים שנאמר וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, וכולל גרים עמם שנאמר מפני שיבה תקום וגו' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר וגו', והיכן תרוממנה בירושלים שנאמר שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך, ומיד בא בן דוד שנאמר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם וכתיב ודויד עבדי נשיא להם לעולם, ומיד באת תפלה והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי. ובאת עבודה שנאמר עולותיהם וזבחיהם לרצון וגו', באת עבודה באת ההודאה שנאמר זובח תודה יכבדנני, וברכת כהנים אחריה שנאמר וישא אהרן את ידיו

אל

אל העם ויברכם, ועבודה והוראה חדא מילתא היא, ושים שלום אחר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל וגו׳, וברכת הצור שלום היא שנאמר ה׳ עוז לעמו יתן וגו׳, מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום, פירוש בקביעות ברכה דכתיב מי ימלל גבורות ה׳ וגו׳ למי נאה למלל גבורות ה׳ למי שיכול להשמיע כל תהלתו שנאמר לך דומיה תהלה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו אף כסדר וידוי יום הכפורים ובלא קביעות ברכה אומר, ומכאן תשובה לאומרים אחר התחנה ותכנס תפלתי לפניך וכו׳ בא״י שומע תפלה שאסור לחתום בהזכרת השם, מצאתי, (אב״ן):

סב) **אמר** שמואל כל האומר אחר תפלתו אלו ג׳ דברים עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך אין תפלתו חוזרת ריקם, (אב״ן):

סג) **ומנהגנו** לומר כך, מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך בנה ביתך שכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו. אלהי נצור, ויש אומרים אלהי עד שלא נוצרתי, ואסור ליחיד לומר ברכת כהנים בתפלתו כי בצבור נתקנה לפני נשיאות כפים שאינו אלא בעשרה ואומרה ש״צ, (אב״ן):

סד) **ודברים** שבין בני בבל לארץ ישראל, אנשי מזרח שליח צבור מברך ברכת כהנים בקהל בקול רם, אנשי מערב אומר ש״צ ושמו את שמי שאסור להזכיר את השם אלא א״כ היה כהן למדנו מזה שאסור ליחיד לקרותו, ומכל מקום כל הגלות הם אנשי מזרח וקורין אותו כקורא בתורה, (אב״ן):

סה) **בברכת** כהנים ושמו את שמי אין מנהג בצרפת לאומרו, דבפרק אלו נאמרין בסוטה אמר ושמו את שמי שמי המיוחד לי שמברכין את העם בשם המפורש, והנה היום הזה אין אנו מברכין בשם המפורש ואנו מבקשין את ברכתו ואומרים ברכנו בברכה המשולשת בתורה וכו׳, וכבר אמרנו הברכה המשולשת ומה לנו להוסיף עוד ושמו את שמי, כשם שאין אנו אומרים כה תברכו את בני ישראל ששניהם לשון צואה ולא לשון ברכה, כך כתב רש״י ז״ל, (אב״ן):

סו) **ותיכף** אחר וישם לך שלום יאמר שים שלום דומה לדומה, אבל בספרד ובפרובינצא נהגו לומר ושמו את שמי ולא יתכן שים שלום. כאחד באור פניך ע״ש המקרא ה׳ באור פניך יהלכון, ולא במאור פניך. ואותן המקומות שאומר עושה שלום ברכנו כולנו ברוב עוז ושלום בא״י המברך את עמו בשלום, לא יתכן דמטבע ארוך תקנוהו חכמים בכל שאר הברכות של י״ח והם עושים ממנו מטבע קצר כברכת הפירות והמצות שפתיחת הברכה היא חתימה ומשנים ממטבע שטבעו חכמים בברכות ולא יצאו ידי חובתן, (אב״ן):

סז) **המשמיע** קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר, כשיכול לכוין את לבו בלחש, ואם אינו יכול הרשות בידו, וביחיד, אבל בצבור לאו אורח ארעא דאתי לאטרודי ציבורא. והרק בתפלתו לפניו כאילו רק בפני המלך אבל יבליענו באפקרסותו ובטליתו ואם הוא איסטנים ירוק לאחוריו, ושאר הלכות הפשוטות בתלמוד הנם ביסוד העמרמי, ואע״פ שאמרו אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל שנאמר ממעמקים קראתיך ה׳, מנהג טוב בספרד שהחזן עומד בבימה להשמיע לרבים ולהוציא מי שאינו בקי שאלמלא כך לא ישמעו מרוב הקהל המתאספים שם, ויש לי סמך בתלמוד למנהגם בסוכה פרק החליל באלכסנדריא של מצרים ובימה של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד עליה וכיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודרין. אך בירושלמי אינו כן דאמר עמד אחד לקרות בתורה היה הממונה מניף בסודרין והן עונין אמן על כל ברכה וברכה, למדנו מזה שאין לעשות כן בתפלה ולא בדבר שהשליח צבור מוציאם ידי חובתן שצריך העונה אמן לשמוע הברכה ואז יצא ידי חובתו שאלמלא כן היא אמן יתומה ולא יצא, דבפרק אלו דברים ירושלמי איזה היא אמן

אמן יתומה ר' הונא אמר כהדין דמיחייב לברכא ועני ולא ידע מאי עני, מ"מ למדנו שהחזן היה עומד על הבימה כדי להשמיע לרוב הקהל גם היה צריך להניף הלה בסודרין שלא היו שומעין ברכת התורה מן הקוראים בעבור קול הקהל שהיה שם, וכן בתפלה יכול להיות על הבימה ולהשמיע לרוב הקהל, גם מכאן למדנו שצריך אדם לברך על התורה בקול רם שעל ידי שלא היו שומעין אותה על ידי רוב הקהל היה הלה מניף בסודרין, (אב"ן):

סח) **ובסיום** התפלה יפסיע שלש פסיעות לצאת לו משלש מחנות וליטול רשות, ונותן שלום לשמאלו תחילה כלפי ימינו של הקב"ה העומד לנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד, ובמקום שכלו שלש פסיעותיו צריך לעמוד ואם חזר למקומו מיד דומה לכלב ששב על קיאו כן כסיל שונה באולתו, פי' כי סופו הוכיח על תחלתו שלא לשם תפלה הפסיע בתחילה שלש פסיעות לפניו אחרי שכשהתפלל חזר לו לפניו מיד שלא לשם תפלה, ואין לו לחזור עד שיתחיל שליח צבור באבות, ויש אומרים עד קדושה, ויפסיע שלש פסיעות לפניו, (אב"ן):

סט) **והוא** רחום שמעתי שיסדוהו שלשה זקנים על ספינת גלות ירושלים שהגיע אל ממשלת הגמון אחד ויאמר לנחותם בכבשן האש כחנניה משאל ועזריה אם הם מזרע ישראל ונתן להם זמן שלשים יום, לסוף הזמן חלם אחד מקרא שכתוב בו תרין כי ותלת לא ולא ידע מה הוא, אמרו שלשה הזקנים זה הפסוק הוא שכתב בו כי תעבור במים אתך אני הלא הבטיחך הצור ונכנס באש ונחלק לשלשה חלקים ונכנסו אליו שלשה הזקנים ויסדו והוא רחום על הנס הגדול, כל אחד מהם התחיל ברחום וסיים ברחום, האחד והוא רחום והשני אנא מלך רחום השלישי אין כמוך חנון ורחום, (אב"ן):

ע) **מצאתי** במדרש דרשו ה' בהמצאו, בשני ובחמישי תמצאון אותו להיות קרוב אליכם אם תדרשוהו שבית דין של מעלה ושל מטה שוין, ומתקנת עזרא בסוף מרובה שהיו קורין בתורה בשני ובחמישי, וטעם לשני וחמישי משאר ימים דניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה כדאיתא בסדר עולם רבה ובשבת פרק ר' עקיבא, וחדשי הקיץ אחד מלא ואחד חסר ותשרי בשבת ויום הכפורים בשני בשבת ומשה עלה בחמישי לקבל לוחות האחרונות וירד בשני ביום הכפורים ונאמר לו סלחתי כדברך ולכן הוכן למחילה וסליחה לדורות, (אב"ן):

עא) **ונופלין** על פניהם בצדם השמאלית דרך הסיבת שמאל דרך חירות, כי בנפילתו ימחלו עונותיו שהוא מתודה עליהם מלב ומנפש, ולא יתכן, ומדרש מצאתי שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני כתחנה, למדנו דנפילת אפים על הימנית, (אב"ן):

עב) **אך** רב נטרונאי כתב הנופל על פניו צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע ואדם חשוב נוטה לצד שמאל ומגביה צד ימין וכן עמא דבר, ולא פרקדן (פניו למעלה כההוא דמיתי מדבר דהמוכר את הספינה, ולא פניו למטה), דריב"ל לייט אמאן דגני אפורקדן וק"ש אפי' דמצלי, אלא דמצלי אצלויי, ובפרק הקורא את המגילה עומד רב איקלע לבי תענית צבור קם קרא בספרא פתח בריך חתים לא בריך נפול כולי עלמא על אפייהו ורב לא נפל על אפיה משום דרצפת אבנים הות קמיה וכתיב ואבן משכית וגו', או משום דרב פישוט ידים ורגלים הוה עביד ולא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים והאי דלא נפיל בלא פישוט דלא הוה משני ממנהגיה, אי נמי אדם חשוב שאני דאמר ר' אלעא אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך וגו', ובירושלמי מפרש לה ביחיד על הצבור אבל על עצמו רשאי לבקש רחמים, בירושלמי בע"ז פרק ר' ישמעאל ר' ינאי זעירא בשם אבהתיה כל מי שאינו כשר כיהושע שאם יפול על פניו יאמר לו הקב"ה קום לך אל יפול, ובלבד יחיד על הצבור. ר' אמי מפקד לאינשי ביתיה כד תהוון

נפקין

נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין באורחיכון, ר' יונה רבע על סיטריה ואתיא כדר' אמי בבלאי בשם רבנן דהמן לא התירו השתחויה אלא לתענית ציבור ובלבד מן הצד:

הלכות נשיאות כפים

עג) **הנם** בפרק אלו נאמרין בסוטה הן פשוטות ואין להאריך, ירושלמי אמר ר' חנינא עיר שכולם כהנים כולם נושאים את כפיהם ולמי הם מברכים לאחיהם שבצפון ושבדרום ומי יענה אחריהם אמן הנשים והטף, כך מצאתי, (אב"ן):

עד) **ואמר** אביי לשנים אומר כהנים לאחד אינו קורא שנאמר אמור להם לשנים ולא לאחד, וכן כתבו הגאונים שכן הלכה, ובירושלמי דפרק אין עומדין מצאתי כל כהן שהוא בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה ר' יהודה בן פזי כד הוה חש ולא היה חזיק רישיה הוה קאים ליה אחורי עמודא, ר' אליעזר נפיק לברא. וצריך שיהא החזן ישראל, אם היה כהן אחד אומר כהן, שנים אומר כהנים, אמר רב חסדא אף לכהן אחד אומר כהנים שאינו קורא אלא לשבט וחולק אבבלי בזה, גם במה שאמר עובר בעשה ובבבלי עובר בשלשה עשה וצ"ע, (אב"ן):

עה) **ואינן** עוברין עד שיאמר להם כהנים שנאמר אמור להם כתרגומו כד תימרון להון, וכל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש, ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגד כתפותיהם ובמקדש כנגד ראשם ובלבד כהן גדול שלא יגביה למעלה מן הציץ, ואינן רשאין לכוף קשרי אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם מן הצבור, וזה המנהג שפותחין את אצבעותיהן בנשיאות כפים יש סמך לדבר באגדת שיר השירים משגיח מן החלונות מבתי כנסיות ומבתי מדרשות מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, למדנו שהשכינה שורה עליהם בשעה שמברכין:

בחגיגה בפרק אין דורשין המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים בזמן שבית המקדש קיים ומברכין את העם בשם המפורש, והא דנהיגי היום שלא להסתכל אע"פ שאין מברכין בשם המפורש יש סמך לדבר במגילה ירושלמי עלה דמתני' היו ידיו צבועות סטים לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו אמר ר' יוסי זאת אומרת שאסור להסתכל בכהנים בשעה שהם מברכין את ישראל, א"ר חגי כלום אמר אין מסתכלין אלא מפני היסח הדעת מהו דאנא יכילנא לאיסתכלא ולא מסחנא דעתאי שאם יסתכל בו יסיח דעתו ולא יאזין אל הברכה:

בסוטה (מ"ט) רשב"ג אומר משום ר' יהושע מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה, אמר רבא וכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנא' בבקר תאמר מי יתן ערב, הי בקר אי לימא דלמחר מי ידע מאי הוי אלא בקר דחליף (שעבר) ואלא עלמא במאי מיקיים אקדושא דסידרי ואאמן יהא שמיה רבא דאגדתא שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל הא יש סדרים תופיע מאופל, ויראה לי טעם לדבר לפי שסדר קדושה מדבר מביאת הגואל ותחיית המתים ועל רוח הקדש ותורה; וכן הקדיש מדבר מן הקץ שנאמר והתגדלתי והתקדשתי וגו', הלא כתוב לעיל* דאגדתא על שם נחמתא דאגדתא ריש ברכות שמנהמת בת קול כיונה וכו' ושלום, (אב"ן):

עו) **וכתב** רב צמח שאין לומר סדר קדושה ביחיד דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, ואם הוא תלמיד חכם יעסוק באגדת פרק גיד הנשה בחולין ויאמר שלחני וגו' שלש כתות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום אחת אומרת קדוש, ואם אינו תלמיד חכם והוא בעל פסוק יעסוק במקראות הקדושה שרפים עומדים ממעל לו. אבל סדר קדושה זקנים ונביאים הראשונים תקנוה ואין לו ליחיד להשיג את גבולם דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, ויש מי שאומר כיון שהם פסוקים הרי הוא בקורא בתורה ויכול היחיד לאומרם ובלבד שיאמר אותם בנגונם ונקודם וטעמם כדרך שהתינוקות

* בדיני תפלה סי' כ"ס.

שהתינוקות קורין לפני רבן . למנצח מדבר מן הקץ והיתה עת צרה ליעקב כמ״ש בסוף דניאל ; ישלח עורך מקדש משיח בן דוד הנקרא ענני בן ששון . יזכור, אלה ברכב, גוג ומגוג ורשעי ישראל. המה כרעו ונפלו וגו׳ ואנחנו קמנו ונתעודד , והצור יואל ובא לציון גואל, (אב״ן) :

עז) **ואתה** קדוש יושב וגו׳ כמו ותשבו בקדש , מצפה לתפלתם של ישראל לפני המלאכים שנא׳ ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ויריעו כל בני אלהים אלו המלאכים :

ראיתי מנהג טוב בטוליטולה וסביבותיה לומר אחרי התפלה מזמורים לפי ענין הימים . בחול תפלה לדוד הטה ה׳ אזנך ענני על שם כי גדול אתה ועושה נפלאות , וכתוב בפתרון הברכות על ומפליא לעשות , ועוד דכתיב ביה הורני ה׳ דרכך . ובראש חדש ברכי נפשי את ה׳ דכתיב ביה עשה ירח למועדים וגו׳ ויצירת בראשית . ובחולי המועדות למנצח כאיל הערוג על אפיקי מים שכתוב זה במזמור בקול רנה ותודה המון חוגג על שם קול ההמון שהיה בירושלים מן החוגגים שם. ובחנוכה מזמור שיר חנוכת הבית לדוד שגם אנו קורין בפרשיות חנוכת המשכן כל ימי חנוכה . ובפורים למנצח על אילת השחר שמדבר מאסתר כדאיתא במגילה נקראת למה נמשלה אסתר לאילת, וכן הדעת נוטה ויושר בעיני , (אב״ן הירחי) :

תמה תפלת השחר

דין עשרה לתפלה וכל דבר שבקדושה

עח) **פרק** שלשה שאכלו אמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו , וכתב רב שר שלום גאון דרב נחמן וכל הנך בשלשה שאכלו אינן הלכה אלא צריך בכולן שיהיו בני י״ג שנה ויום אחד , ונראין דברי רבינו האלפסי דהלכתא כרב נחמן , ודאמרי רבוואתא והוא שנכנס בשנת י״ג ואע״ג דלא פרח אבל קטן שלא הגיע לשנת י״ג אע״ג דפרח אין מזמנין עליו , ליתא דכיון דקרי ליה קטן אף בן עשר ובן ט׳ כשהוא יודע למי מברכין מזמנין עליו , ומיהו לפרח דפירש והוא דפרח ונכנס בשנת י״ג מצאתי ראיה בירושלמי דפרק שלשה שאכלו קטן עושין אותו סניף לי׳ עד מתי עושין אותו סניף פליגי בה תרי אמוראי חד אמר כדי שיהא יודע טיב ברכה וחד אמר כדי שיהא יודע למי מברך , א״ר ניסא כמה זימנין אכלית עם ר׳ תחליפא ולא זמני עלי עד שהבאתי שתי שערות , ואפילו הכי הלכה כתלמודא דידן דפליג עליה דקאמר ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו , וכמעשה דאביי ורבא בר רב חנן דהוו יתבי קמיה דרבה אמר להו למי מברכין חד אחוי כלפי רקיעא וחד אחוי כלפי טללא . וכתב רבינו יעקב דהא דאמרי׳ ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא קאי אדר׳ אסי וריב״ל דאמרי אף על פי שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו פירוש לתלתא , אבל עושין אותו סניפין לעשרה, אלא קאי אתשעה וארון מצטרפין וכדדחי ליה אטו ארון גברא הוא ושבת גברא הוא . וקטן פורח מזמנין עליו , חדא דאפסקיה לריב״ל במילי אחריני טובא במילי דריב״ל בט׳ ועבד מצטרפין , לעולם יקדים אדם לבית הכנסת, שאינו מענין הלכות אלו , וגבי זימון לתלתא מודה ריב״ל דאין מזמנין בקטן המוטל בעריסה עד שידע למי מברכים, אבל לסניף עולה , ורב נחמן מודה בהא, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי , וכן לכל דבר שבקדושה דכל בי עשרה שכינתא שריא דאתיא תוך תוך כתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב הבדלו מתוך העדה הזאת, ופריך בירושלמי והא עדת קרח סגיאין אינון אלא תוך תוך ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים , אי מתוך את למד סגיאין אינון, אלא אתיא בני בני נאמר כאן בני ישראל ונאמר להלן ויבאו בני ישראל מה להלן עשרה אף כאן עשרה. ומה שנהגו בצרפת ובפרובינצא לתת הספר ביד קטן להשלים לעשרה יש לי סמך קצת בפרקי ר׳ אליעזר

בשלשה מעברים את השנה ר׳ אליעזר אומר בעשרה ואם נתמעטו מעשרה מביאין ספר לפניהם ועושין גורן עגולה לפי גדלו וכו׳, ואין ראיה ברורה מכאן דלא הזכיר קטן וספר בידו, ואטו ארון גברא, ועוד דהתם לפרסומי מילתא הוא, ועוד כיון דקי״ל כריב״ל מה לנו ולספר בלא ספר בידו יעשו ממנו סניף וכן עיקר, כך קבלתי בשם רבינו יעקב מ״כ בצרפת, (אב״ן):

עט) **הרב** ר׳ זרחיה הלוי בגירונדא שמעתי שהיה מתיר שני תינוקות לעשרה לתפלה והיה מדקדק מדקאמר בתלמוד עושין אותו סניפין לעשרה ולא אמר סניף משמע שני סניפין ולא אחד, ולא נהירא. ואדם שהוא עבריין ולא נדוהו הקהל מאצלם נמנה למנין עשרה וחייב בכל המצות דכתיב בעכן חטא ישראל אע״פ שחטא ישראל הוא דבקרושתיה קאי ולא יצא מכלל ישראל, אבל אם נדוהו מאצלם אינו מצטרף לעשרה ולא לכל דבר שבקדושה שאם מצטרף מה הועילו בתקנתם שהבדילוהו מאגודתן, כך כתב רש״י ז״ל, ויראה לי משום דאמרינן בסנהדרין פרק זה בורר דבני אדם החשודין על השביעית אין נמנין למנין סוד העבור הצריך מנין, דקשר רשעים הוא ואינו מן המנין, שמעינא מהכא דהמנודה [אינו] נמנה למנין, ושלום, (אב״ן):

שייך למעלה בה׳ ק״ש ובה׳ תפלה.

פ) **אסור** לאדם להכנים ראשו לפנים מבית הצואר ויקרא את שמע אלא אם כן יש תחת בגדיו דבר שחוצץ בין פיו ובין בשרו כדאיתא בפרק שני דברכות, ובתוספתא לא יכנים ראשו לתוך אזורו ויקרא את שמע ואם היתה אפיקרוסותו חגורה לו מבפנים הרי זה מותר ופירוש קובו חללא דבי צוארו. ירושלמי פרק כיצד מברכין ובתוספתא ר׳ יהודה אומר אם שגורה תפלתו בפיו סימן יפה לו ואם לאו סימן רע לו, ר״ח ב״ד אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, כל שרות עצמו נוחה בשלו סימן יפה לו אין רוח עצמו נוחה בשלו סימן רע לו, אם כוונת לבך בתפלה תהא מבושר שנשמעת תפלתך, כל כהן המברך מתברך ושאינו מברך אינו מתברך שנא׳ ואברכה מברכיך. מצאתי בשם רב יהודאי גאון ז״ל הא דאמרינן במנחות סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה היינו כששח שיחת חולין, אבל אם הפסיק במודים או בקדיש או בקדושה אינו חוזר מעורכי המלחמה אבל חייב לחזור ולברך על של ראש שתים מפני שכל תפלה ותפלה טעונה שתי ברכות אקב״ו להניח תפילין אקב״ו על מצות תפילין, ואם ברכן כאחת עולות לזו ולזו, ואם הפסיק אפילו בקדושה ובאמן יהא שמיה רבה מברך בטלה ראשונה וחוזר ומברך שתים על של ראש, וכן נמי היכא דאין לו אלא תפלה אחת של ראש או של יד כדקיימא לן דאין מעכבות זו את זו בין יש לו ובין אין לו כשיניח אחת מהן לבד מברך שתים להניח ועל מצות, (כ״מ):

דין טבילת בעלי קריין

פא) **בחולין** פרק ראשית הגז אמר רב אשי האידנא נהגו עלמא כתלתא סבי, כר׳ יהודה בן בתירא בדברי תורה דאמר בעלי קריין מותרין בדברי תורה דלא נתנה תורה למלאכי השרת ודברי תורה אינן מקבלין טומאה כאש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וגו׳, ואמרינן בברכות פרק מי שמתו בטלוה לטבילותא כר׳ יהודה בן בתירא, פירוש בטלוה לתקנת עזרא שתיקן טבילה לבעלי קריין לדברי תורה והיא אחת מעשר תקנותיו דחשיב להו בסוף פרק מרובה, ואמרי לה בטלוה לנטילותא כרב חסדא דלייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, מכל מקום אמרינן בפרק היה קורא הני מילי דרב חסדא לייט לקריאת שמע דזימניה קביע ליה אי נמי שהוא תלמוד תורה, אבל לתפלה בעי אהדורי, ועד כמה עד פרסה והני מילי לפניו לפני השיירא ההולכת עמו בדרך אבל לאחוריו

לאחוריו אפילו מיל אינו חוזר אבל פחות ממיל חוזר, ולטבילותא דבטלוה הני מילי לדברי תורה אבל לתפלה צריך רחיצה בתשעה קבין אע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחצו, כך כתב רבינו האיי ז"ל. ויראה לי מדחזינן לרב חסדא דלייט אמאן דמהדר אמיא לקריאת שמע אבל לא להתפלה דלא בטלוה לנטילותא, לטבילותא נמי דבטלוה הני מילי לדברי תורה אבל לתפלה לא בטלוה וצריך רחיצה בתשעה קבין, ועוד דאמרינן בברכות שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה וכל המחמיר בה מאריכין לו ימיו ושנותיו, ועוד דפסיק רבא הלכתא בריא המשמש וחולה המשמש ארבעים סאה ובריא לאונסו תשעה קבין וחולה לאונסו פטור מכלום, ואם כן איכא גמרות אלו בהאי מילתא וצ"ע ובהלכות רב אלפסי ליתא להא, (אב"ן):

ובתשובות הגאונים מצאתי וכן כתב רבינו משה זצ"ל בספר אהבה בפרק רביעי בהלכות תפלה, מנהג פשוט הוא בשנער ובספרד שאין בעל קרי מתפלל עד שירחוץ כל בשרו במים משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל, בר"א בבריא או חולה שבעל אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור מן הרחיצה ואין בזה מנהג, וצ"ע למה תלה הדבר במנהג, ובעל קרי צריך לרחוץ כל גופו וצריך חפיפה דכתיב ביה ורחץ במים את כל בשרו, אבל משמש דכתיב ביה ורחצו במים די לו לרחוץ ולשפשף מאבנטו ולמטה. ובתשובה אחרת, בזמן הבית היו טובלין בעלי קריין שלא להכנס למקדש בטומאה ועכשו שכולנו טמאים בטומאת מת חמורה שאין שום טבילה מועלת לה בלא הזאת מי חטאת שלישי ושביעי אין לבעלי קריין ומשמש אלא רחיצה בלבד. והטובל לכבוד שבת ויום טוב לא יברך על הטבילה שאין טבילה מן התורה אלא לנדה ויולדת, אנשי מזרח אין טובלין לא מקרי ולא מתשמיש המטה, ואנשי מערב אפילו ביום הכפורים טובלים כדרכן דתנן הרואה קרי ביום הכפורים טובל כדרכו ואם מבערב ישפשף, כ"מ. לצאת לדרך מצאתי בירושלמי סמך למה שראיתי בני אדם אומרים ה' צבאות עמנו וכו', ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך, בירושלמי פרק אין עומדין להתפלל ר' חזקיה ור' יעקב בר אחא ור' יסא בשם ר' יוחנן לעולם אל יהא פסוק זה זז מפיך ה' צבאות עמנו, ה' צבאות אשרי, ר' יסא בר אבין ור' אבהו בשם ר' יוחנן וחבריה ר' חזקיה בשם ר' יוחנן ור' אבהו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות הקשות המתרגשות לבא בעולם, ר' יסא בשם ר' אבהו ירמ"י אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החציפות המתרגשות בצדקתך לבא בעולם, ה' נחני וגו', (אב"ן):

תפלת מנחה

תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה, מנחה גדולה עד הערב משש שעות ומחצה ומעלה מכי ינטו צללי ערב שכן כשחל ערב פסחים להיות ערב שבת תמיד נשחט בשש שעות ומחצה וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו, ומנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה, פלג המנחה י"א שעות חסר רביע שעה ורביע עד צאת הכוכבים, מאן דעבד כרבנן עבד ודעבד כר' יהודה ואקדים תפלת ערבית בפלג האחרון כר' יהודה עבד ובלבד שיקרא ק"ש אחר צאת הכוכבים, דגרסינן בריש ברכות ירושלמי הקורא קודם לא יצא ידי חובתו אם כן למה קורין אותו בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. עד צאת שלשה כוכבים שנים ספק והא כתיב עד צאת הכוכבים ולא מיעוט כוכבים שנים קדמאה לא מתחשב, ירושלמי, כך מצאתי, (אב"ן):

פב) **והא** דאמרינן מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס ושל מוצאי שבת בשבת ואומר ברכה על הכוס תפלה בלחוד אבל ק"ש עד צאת הכוכבים ולאו דוקא שבת ומוצאי שבת אלא בכל הימים מצלי דערבית בפלג המנחה כד ביתא ליה וקיימי כר' יהודה, וכל עידן דנפיק זמן תפלת המנחה עייל זמן תפלה ערבית

ודאיצטריך

ודאיצטריך ליה למימר שבת ומוצאי שבת לפרושי מאי תפלה מצלי, ומכל מקום מצוה מן המובחר לתפלת המנחה החצי האחרון של שעה שביעית עד חצי אחרון של שעה עשירית וזהו מנחה גדולה ומשם ואילך עד הערב מנחה קטנה לרבנן ולר' יהודה עד פלג האחרון, ואמרינן בתלמוד לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי עשאה הכתוב בקטרת שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב, ואף אליהו ע"ה לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו:

תפלת הערב

פג) **והוא** רחום קבלתי מרבותי בצרפת לפי שהפושעים הם לוקים בין מנחה למערב ואומר על המלקות שלש פעמים והוא רחום על כן מכריז החזן והוא רחום יכפר עון, ומכאן יש לי תשובה למנהג ספרד שאומרים אותו בשבתות וימים טובים וכבר הובדלו ממלאכה וכדאמר ליה רב לר' ירמיה מי בדלת וא"ל אין בדילנא וכבר קדש היום ואין מלקין אותן עוד, ובצרפת ופרובינצא אין מנהג לאומרו בשבתות וימים טובים, אך לפי מה שמצאתי במדרש לפי מה דקיימא לן דתפלות כנגד תמידים תקנום תפלת השחר כנגד תמיד של שחר ותפלת המנחה כנגד תמיד הערב ותפלת הערב אין להסמיך אותה בקרבן שאין קרבן בלילה שנאמר ביום צותו את בני ישראל וגו' ואסמכוה רבנן כנגד אברים ופרדים שלא נתעכלו מבערב שנאמר בהן היא העולה על מוקדה ואם נתעכלו מבערב נתעכלו ואין סמך לדבר, על כן מנהג לומר והוא רחום יכפר עון שאין לנו קרבן לתלות זאת התפלה ובזה הוא נוח ויפה מנהג ספרד וישר בעיני, (אב"ן):

פד) **ואע"פ** ששנינו ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה הוסיפו אנשי מערב המקראות שהם שבחו של מקום ב"ה ויש בהן י"ט אזכרות כנגד תפלת הלחש וקבעו בהן ברכת המולך בכבודו, ולהודיע לכל כי תפלת הערב רשות לא חשו להסמיך בה גאולה לתפלה, ורבינו שמואל מ"כ מצרפת לא היה חותם בה בהזכרת השם להודיע שאינה ברכה וכדתנן ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה וילפ לברכות קריאת שמע שחרית וערבית מקרא דכתיב שבע ביום הללתיך לכן עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ויש מקומות שאומרים פטום הקטרת בבקר ובערב שכך היתה מצותו ומתחיל מפרשת הקטרת ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף וכו' פטום הקטרת כו', אך השיר לא יתכן לאומרו אלא בבקר על הקרבן והנם השירים הכתובים בסוף מסכת תמיד. ואמר שר שלום שמותר לאדם ליפול על פניו ואף בצבור אחר תפלת ערבית כבעל תפלת המנחה וכן מנהג בבבל חוץ מערב שבת וערב יום טוב, אך לא נהגו העם אלא במנחה שהיא עת רצון והיא חובה, (אב"ן הירחי):

פה) **וכתב** רבינו האיי גאון ז"ל דאע"ג דקיימא לן דתפלת ערבית רשות כסתם מתניתין בתפלת השחר דתנן תפלת הערב אין לה קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות וסתם דמתניתין ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם מתניתין, ועוד דרב אמר הלכה כדברי האומר רשות, ושמואל אמר הלכה כדברי האומר חובה והלכתא כרב באיסורי, דכל חובה המוטלת על האדם לבד מדיני ממונות איסורי נינהו והאי דמצלי לה כל ישראל לאו משום דחובה היא ואי לא עביד איכא פורענותא דלעולם רשות היא ומצוה קעביד ומקבל שכר ואי לא עביד לא מקבל פורענות אבל מצוה דהיא חובה אי עביד לה אית ליה שכר מצוה ואי לא עביד אית ליה עון, והויא לה כצדקה וגמילות חסדים דמצוה ורשות דאי עביד מקבל עליהן שכר ואי לא עביד לית ליה עון, אבל סוכה וציצית והדומין להם אי עביד מקבל שכר ואי לא עביד אית ליה עון דמצוה דחובה נינהו, אבל בק"ש דקרי לה כותיקין אית ליה שכר ואי לא לית ליה עון כאילו לא קראו כלל אלא אבד אותו שכר, והא דתניא מפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי איברים

ופדרים

ופדרים וכו' כמאן דאמר רשות תקנוה כנגדם שאינם עיקר הקרבן וגם אם נתעכלו מבערב נתעכלו ואין לה סמך בכך, ודאמרינן בריש ברכות וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה לאפוקי ממאן דאמר תפלת ערבית רשות דילמא משום אונס שינה הוא דאמר חייב מיתה או אתיא כמאן דאמר חובה, ודא"ר יוחנן איזה הוא בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה שחרית וערבית לאו משום דחובה הוא אלא לעולם רשות ושכר גדול מיהא אית ליה, ואי משום דדניאל מסר נפשיה עלה וזמנין תלתא הוי מצלי לאו משום דחובה היא דאפילו הכי לא איבעי ליה למימסר נפשיה אלא אתלת ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים אלא רשות היא ובשעת השמד היה דאפילו לשנויי ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור, ושלום. ודאמרינן טעה ולא הזכיר של ראש חדש בלילה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש בלילה ואי רשות היא אף בשבתות וימים טובים לא ניהדריה יש לומר דמקיים מצוה מיהא הוא, כך כתב רבינו נ"ע ולא העתקתי:

תמו הלכות החול

הלכות שבת

א) **אין** מנהג בצרפת וספרד ליפול על פניהם במנחת ערבי שבתות וימים טובים, אך בערבי ראשי חדשים נהגו בספרד לבד ליפול, וי"ל לפי שהם ימי משתה ושמחה ונקראו מועדים שגם שבת נקרא יום שמחה, ובספרי וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, מועדיכם וראשי חדשיכם כמשמעו וביום שמחתכם אלו השבתות, וכבר אבדילו להו ממלאכה וקדש יומא ומעתה הן אסורין בהספד ותענית ומלאכה מה שאין כן בראש חדש שמותר בהספד ותענית ומלאכה בו ביום היה מן הדין ליפול בתחינה לולא שמנעו בעבור קריאת ההלל, אך לפי שקריאת ההלל בראש חדש אינו מן התורה אלא מנהג לא נמנעו בערבית מליפול על פניהם ואין למחות בידם, (אב"ן):

ב) **בלילי** שבתות אנו מקדימין מבעוד יום להבדל ממלאכה ולהוסיף מחול על הקדש כדילפינן מועניתם את נפשותיכם אין לי אלא יום הכפורים בכניסתו וביציאתו, שבתות מנין ת"ל תשבתו, ימים טובים מנין ת"ל שבתכם כל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקדש, ואמרינן התם שאני עילויי יומא מאפוקי יומא עילויי יומא מקדמינן ליה אפוקי יומא מאחרינן ליה דלא ליהוי עלן כמשוי, וא"ר יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי:

מנהג ספרד לומר והוא רחום והטעם מבואר בתפלת הערב של חול. ברכו אשר בדברו מעריב ערבים כשאר הימים, וכתבו רב נטרונאי ורב עמרם ז"ל כי האומר אשר כלה מעשיו, לסגולת עמים, וכן באמת מחליף ומזכיר של שבת, בשלשתן טועה שבין בחול ובין בשבת מטבע אחד להם. וחותם פורש סוכת שלום, וכן מנהג צרפת ופרובינצא, ויראה לי כי לא נזכר שבת בשום מקום כי אם בתפלה בברכה רביעית לעולם. וכן בראש חדש וחול המועד בשבת אין להזכיר של שבת בעבודה שכבר הזכירו ואין דין הזכרת שבת לכאן ונמצא שמשנה ממטבע הברכות ולא יצא, שהרי בערבית יש לפתוח במעריב ערבים אע"פ שאמרו אם פתח יוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא סוף סוף לכתחילה יש לו לפתוח במעריב ערבים, ושנינו כל שלא אמר אמת ויציב בבקר ואמת ואמונה בלילה לא יצא ידי חובתו שנאמר להגיד בבקר חסדך, וכן לסגולת עמים שיצריך לומר אהבת עולם כחכמים דתניא כוותייהו ולשון המקרא אהבת עולם אהבתיך ע"כ נראים דברי הגאונים ויש למחות בידם מלאומרם, (אב"ן):

ג) **על** מנהג ספרד שחותמים שומר עמו ישראל ואומרים ושמרו בני ישראל ישמחו השמים ותגל הארץ וכו' בא"י המולך וכו', כתב רב נטרונאי גאון ז"ל דלא מיבעיא

לשמואל

לשמואל דאמר תפלת ערבית חובה דאית לן למיסמך גאולה לתפלה ובתר שומר עמו ישראל לעד אית לן לצלויי דהשכיבנו כגאולה אריכתא דמיא אלא אף לרב דאמר רשות וקיימא לן כרב באיסורי ופסקינן לה בימות החול באותן מקראות שהוסיפו אנשי מערב להודיע שהיא רשות אבל בשבת דשכיחי מזיקים וצריכים ישראל למיעל לבתיהון מקמי דליחשך או משום דילמא מיעקרא שרגא, סלקוה לתוספת אנשי מערב ואוקימו אהאי דתנן בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה וכן מנהג בשתי ישיבות ובבית רבותינו שבבבל, וכן כתב רב שר שלום גאון ז"ל כי אין מנהג בישיבתו ובבית רבותינו שבבבל לומר שומר עמו ישראל בשבת אלא במקומו חותמין ופרוס סוכת שלומך וכו' ואומרים קדיש לאלתר ואין לחתום בא"י פורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל מנחם ציון ובניה ובונה ירושלים לפי שאין חותמין בשתים כדאיתא בע"פ, אבל בשאר בתי כנסיות אומרים שומר עמו ישראל ושמרו וחותמים בהמולך אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כולה, ויראה לפי ששנינו אם ישמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין שנאמר אם ישמרו את שבתותי וגו' והביאותים אל הר קדשי וגו', ויתכן לומר פורס סוכת שלום שהיא גאולה כמו ואפרוש כנפי עליך וכתיב ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה, ואין צריכין שמירה אם ישמרו את השבת דכתיב מזמור שיר ליום השבת ליום ששובתין מזיקים בעולם על כן אין לחתום בשומר עמו ישראל. ומנהג צרפת על זה תיכף לחתימה פריסת סוכת שלום אומר ושמרו בני ישראל וגו' שיפרוס סוכת שלומו עלינו אם נשמרו כראוי, ועוד כי אותן המקראות תקנום אנשי מערב כנגד תפלת הלחש שיש בהן י"ט אזכרות ואחרי שאין אנו אומרים תפלת י"ח בלחש בשבת כדאיתא בפרק מי שמתו וגם אין מנהג ספרד ולא בשום מקום לומר המקראות אין בדין לחתום בהמולך כי לאריכות אותן המקראות תקנו חתימה בהמולך, (אב"ן):

ד) **ולמנהג** צרפת ופרובינצא שחותמין בהפורס סוכת שלום ראוי לומר כך והסר שטן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפיך תסתירנו ופרוס סוכת שלומך וכו' ואין לומר ושמור צאתנו ובואנו מעתה וכו' כי היא להסמיך מעין חתימה לחתימת החול שחותמין בשומר עמו ישראל, (אב"ן):

ה) **ועומדין** בתפלה ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל והניח לנו שבתות וכו' אלהינו ואלהי אבותינו וכו' ביסוד העמרמי. ויתכן היות יותר מנהג צרפת ופרובינצא לומר אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים וכן כתוב בתורתך ויכלו השמים וכו' ויכל אלהים וכו' בשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית. אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא וכו', דאמרינן בשבת בפרק כל כתבי המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו כאילו מעיד על מעשה בראשית, למדנו שבתפלה צריך לומר ויכלו, וזה שאנו חוזרים לאומרו בקול רם להוציא את מי שאינו בקי לפי שהוא עדות גדולה. ועוד שלא תחלוק ביום טוב שחל להיות בשבת שאומרים אתה בחרתנו וכו' יעלה ויבא וכו' והשיאנו ואין אומר בלחש, (אב"ן):

ו) **וזה** שנהגו לאומרו בקול רם ומעומד לפי שהוא עדות דכתיב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב אלו בעלי דינין, כ"ק בצרפת, (אב"ן). ושמעתי כי הרב ר' משה זצ"ל הצריך לאומרו מעומד כשאדם מקדש בביתו מטעם זה:

ז) **בפרק** במה מדליקין יום טוב שחל להיות בשבת ש"צ היורד לפני התיבה ערבית אין צריך להזכיר של יו"ט שאילולא שבת אין ש"צ יורד לפני התיבה ערבית ביו"ט במעין שבע שתקנוה חכמים בערב שבת דשכיחי מזיקין כדאיתא בע"פ ובתי כנסיות שלהן היו בשדות ובית הכנסת עלול בכך שמלאך המות מפקיד שם כליו ובני אדם המתאחרין לבא היו מסיימין תפלתן בעוד החזן מאריך במעין שבע, ועל כן מנהג לאומרו בנגון יפה

כדי להאריך וביו"ט לא נתקנה ויו"ט שחל להיות בערב שבת אף על פי שאין עושין מלאכה כי אם אוכל נפש בלבד צריך לומר ברכה מעין שבע מגן אבות בדברו כדאיתא בסוף פרק קמא דחולין יו"ט שחל להיות בערב שבת תוקעין ואין מבדילין ובמקום תקיעה התקינו אותה ברכה מעין שבע ברכות להמתין המתאחרים לבוא בעבור סעודת יום טוב לשבת, מפ"ר, (אב"ן):

ח) **יסוד** העמרמי בין בערבית שחרית ומוסף ומנחה בשבת מזכירין כך ורצה והנחל לבניהם שבתות למנוחה למען שמו באהבה מלך עוזר וכו', ולא יתכן להזכיר של שבת אלא שאומר ברכה רביעית בפני עצמה ואין לשנות מטבע הברכות שכולן שוות לחול ולשבת, (אב"ן):

ט) **ומנהג** צרפת כשחל יו"ט בערב שבת שאין אומרים במה מדליקין שאין יכול לומר עשרתן ערבתן דהא אין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב. כך קבלתי בצרפת, (אב"ן):

י) **יסוד** העמרמי ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו ואע"פ ששנינו טעה ולא הזכיר של ראש חדש אין מחזירין התם היינו טעמא לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום אבל בערבית של שבת שמקודש ועומד מששת ימי בראשית מחזירים אותו, ואע"ג דקיי"ל כרב דתפלת ערבית רשות ה"מ היכא דלא בעי לצלויי לה דלא מטרחינן ליה אבל טרח וצלי ושווי' עליה כחובה מטרחינן ליה למהדר ולצלויי, ועוד דאמרינן ביציאות השבת אמר זעירי הני חברין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה לצלויי והכא נמי כיון דצלי ולא אדכר השתא מטרחינן ליה והדר מצלי, ור' משה גאון ז"ל כתב יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל ומאהבת ה' אלהינו כו' כיון ששמע מש"צ מגן אבות בדברו שהיא ברכה אחת מעין שבע מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו וכן כתב רב נטרונאי גאון ז"ל, ולא יתכן דהא אין בה מלכות ודמיא להבינני ורב לייט אמאן דמצלי להבינני בעיר אבל בדרך מצי לצלויי לה, ויראה לי שצריך לחזור ולהתפלל וכן מצאתי בתשובות הגאונים שאם שכח אתה קדשת בשבת וכל שכן ברכה רביעית ביום מחזירין אותו, (אב"ן):

יא) **ואמרינן** בפ' מי שמתו דבני אדם שטעו להתפלל של חול בשבת משלימין אותה ברכה דבדין הוא שבשבת בעינן למימרינהו אלא משום כבוד שבת לא אטרחוהו רבנן פירוש שלא יצטער שאם היה לו חולה אומרה בברכת [רפאנו] (השנים) הילכך אין מתפללים בשבת כי אם שבע ברכות דאסור לו לאדם לתבוע צרכיו בשבת, וי"א משום דבשבת ממהרין לבוא וממהרין לצאת והוא צריך להתעכב בתפלת י"ח ויצטער ואינו נראה כלל אלא כדפרשינן, (אב"ן):

יב) **וי"ש** לי סמך לז' ברכות לשבת כנגד ז' אזכרות שבמזמור שיר ליום השבת וכו', וי"א כנגד ז' קולות שבמזמור הבו לה' קול ה' על המים וכו', (אב"ן):

יג) **ואפליגו** רב ושמואל ור' יוחנן בע"פ אותן בני אדם שקדשו בבית הכנסת אמר רב ידי קידוש יצאו ידי יין לא יצאו ושמואל אמר אף ידי קידוש לא יצאו ור' יוחנן אמר אף ידי יין [לא] יצאו רב אית ליה דיש קידוש שלא במקום סעודה ולשמואל אין קידוש וטעמא דשמואל בירושלמי מפרש משום וקראת לשבת עונג במקום העונג שם תהא קריאת השבת קידוש היום, ואע"ג דהלכתא כרב באיסורי כדפליג אדשמואל ור' יוחנן קאי כרב ולא איתותב ר' יוחנן אלא מיין ומקידוש לא איתותב בהא הלכתא כשמואל דכולהו אמוראי בתראי רב הונא ורבא ואביי קיימי כוותיה בע"פ וכן פר"ח, וכך כתב בתשובות רבינו האי גאון ז"ל ורבינו שרירא אביו וכן כתב ר' יהודאי ז"ל ולשמואל למה ליה לקדושי בבי כנישתא לאפוקי אורחים דאכלי בבי כנישתא, ואע"פ שאמרו במגילה פרק בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן וכו', סעודת שבת שהיא מצוה מותר לאכול בהן וראיה לדבר ירושל' דאור

דאור לארבעה עשר ר' ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שצריכי בדיקה מה צריכה ליה שכן אוכלין שם בשבתות ובראשי חדשים וכן סידר עלה דמתני' אבל בחבורת מצוה גרסינן בירושלמי א"ר יוחנן לוים ברבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש ר' יוחנן עייל לבי כנישתא ומלקט פירורין ואכיל להון אמר יהא חלקי עם דמקדשי ירחא הכא ובפרק מי שהפך וכיצד מברכין מן מה דאנא חמי לרבנן סלקין לקידושי ירחא ואכלין ענבין ולא מברכין עליהון בסופה לא כשיש בדעתן לאכול פת, למדנו שמותר שיאכל שם דמנהג אבותיהם בידיהם, ומכאן מנהג בירושלמי לאכול שם בעיבור החדש, מגלת סתרים, (אב"ן):

יד) **אי** נמי בבית הסמוך לבית הכנסת והוי מקום סעודה כיון שדעתם לסעוד שם דאמרי' בירושלמי דכיצד מברכין מי שסוכתו עריבה עליו בשמיני של חג יקדש בביתו ויאכל בסוכתו ומכאן אמר ר' שמעון דמקדש שלא במקום סעודה וטעם שם וילך ויקדש בביתו להוציא בניו ובני ביתו והוא יצא כבר אע"ג שעקר סעודתו, מהא דירושלמי, וראיה גדולה נראה לי מההיא דע"פ טעימו מידי, ואף אם לא טעם החזן כי אם האורחים או טעם הוא ולא האורחים יצא דלדידהו הוי מקום סעודתן, והמברך צריך שיטעום דאמרינן בפרק מערבין לאו דוקא ה"ה שיטעום לאחרים יצא כדאמרינן התם ליטעמיה ינוקא בקידוש של ליל כפור אתו למיסרח הא לאו הכי שפיר דמי וכפירוש ר' שמואל בע"פ. אך כל הקהל שאין סועדים שם לא יצאו וצריכין לקדש בביתם במקום סעודתם שהלכה רווחת היא בישראל שאין קידוש אלא במקום סעודה כשמואל, נפלאתי על מנהג ספרד ופרובינצא שמקדשים שם בשבתות וימים טובים שכיון שאין אורחין אוכלין שם ואין אדם יוצא בה הויא לה ברכה לבטלה בלי ספק, אבל הבדלה דהויא שלא במקום סעודה טוב להבדיל שהרי כל השומעים ועונין אמן יוצאין בה ויש בני אדם שאין להם יין להבדיל בביתם שבדוחק נמצא להם יין כדאמרינן בתלמוד ודילמא לא איקלע ליה כוס יוצאין בשמיעתה ובעניית אמן, (אב"ן):

טו) **וכיון** דאין קידוש אלא במקום סעודה אף אם צריך לאכול במקום אחר ויחזור למקומו שקידש שם ויטעום מותר ואם לאו אסור, שר שלום ז"ל, ואם קידש לאנשי ביתו ובא לו אצל אנשים שיודעים לקדש אינו חוזר ומקדש להם רב יהודאי גאון ז"ל. וכתב רב נטרונאי ז"ל דמבדילין ומקדשין בבית הכנסת אע"פ שאין שם אורחין אוכלין, ולא מיבעיא הבדלה דשלא במקום סעודה דיצאו כל השומעים ועונין אמן אלא אף קידוש דאינו אלא במקום סעודה יקדשו שם שהטעמת היין שטועמין בו הצבור משום רפואה הוא שנותנים ממנו על עיניהם דקאמרינן פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ומהדר ליה בקידושא דבי שמשי ופעמים שיש בני אדם שם שאין להם יין בביתם ויקדשו על הפת ותקנו להם חכמים לקדש שם משום רפואה, וביסוד העמרמי ומיבעי ליה למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שליחא דציבורא עליה כסא דקידושא ועד דייטר מקדש השבת לא יתיב דמעלי לברוכי *:

טז) **במה** מדליקין נהגו כל ישראל לאומרו להזהיר על דיני הדלקה ולהודיע ברבים השמנים והפתילות שאסרו חכמים שלא יבוא להטות, וזה שלא נהגו לומר דיני הטמנה במה טומנין וכירה שהסיקוה משום טורח צבור, או משום דנר שבת משום שלום בית הוא הוצרך להזהיר יותר, (אב"ן):

על שלש דברים נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה, ובחלה, ובהדלקת הנר, ובב"ר אדם הראשון חלתו של עולם היה שהוצבר עפרו מכל הארצות, בפרק נגמר הדין והיה נרו של עולם שנאמר נר אלהים נשמת אדם, והלבינה את פניו ושפכה את דמו וגורש מגן עדן לפיכך תלקה בשלשתן אם לא תקיים אותם. וכתב רב אחא משבחא שצריכה לברך להדליק נר של שבת דאמרינן התם אין מדליקין בעטרן מפני כבוד

* עייפות הרגלים:

כבוד השבת ומפרש רבא שמא יניחנה ויצא א"ל שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה עד כאן, והכי פירושה סעודת השבת במקום הנר חובה, וכדאיתא בסוף יומא מאן דאית ליה סעודתא לא ליכלה אלא כעין יממא והיינו דאמרינן בע"פ ואמר לן טעימו מידי דילמא אדאזליתו לביתייכו מיתעקרא לכו שרגא ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה, והדלקת הנר במקום סעודה חובה ומצוה משום עונג שבת ושלום הבית, ורבה דאמר לאביי הדלקת נר בשבת חובה לא איצטריך ליה למימר אלא שבמקום סעודת השבת היא חובה דבלא סעודת שבת הא אשמעינן מתניתין דחובה, דתנן על שלש עבירות הנשים מתות וכו' ואסמכוה רבנן אקראי ותזנח משלום נפשי זו הדלקת נר בשבת וידעת כי שלום אהלך זו הדלקת נר בשבת אם כן אתא רבה לאשמועינן דבמקום סעודת השבת היא חובה ומצוה. ואם היתה דולקת מבעוד יום צריך לכבותה ולהדליקה לשם השבת ולברך עליה דתניא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר, בשבת פרק ב"מ. ובירושלמי ובבראשית רבה ויברך אלהים את יום השביעי ר' אליעזר אומר ברכו בנר פעם אחת הדלקתי את הנר בערב שבת ובמוצאי שבת מצאתי דולק ולא חסר כלום, למדנו מזה שאין לברך על הנר בלילי ימים טובים, וכ"כ רב אחא בנר שבת לברך להדליק ולא הזכיר נר של יו"ט, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דמברכין על הדלקת נר שבת מידי דהוי אכיסוי הדם שאם נתכסה מאליו אין צריך לכסות ואם נתגלה חייב לכסות, והוא הדין להדלקת נר שבת שחייב לברך שהיא חובה אע"פ שאם היתה דולקת שמא אינו חייב לכבותה ולהדליקה, פר"ת, (אב"ן):

יח) **ושוין** שאין מביאין את השלחן אלא א"כ קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא, וצריך להיות השלחן ערוך והנרות דולקות כדתניא בשבת פרק כל כתבי בשעה שאדם בא מן בית הכנסת לביתו ומצא שולחן ערוך מטות מוצעות ונרות דולקות שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם אחד טוב ואחד רע מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת הבאה כך ומלאך רע אומר בעל כרחו אמן וכו'. ויפרוס המפה עליו דליהוי כעקירת שולחן ומקדש ואחר כך יסיר המפה ויראה כי הסעודה באה לכבוד שבת:

וכתב רב עמרם המקדש אם טעם מלא לוגמיו דהוא רביעית יצא, ולא יתכן דבודאי מצוה מן המובחר הוא לשתות כל הרביעית אך אם לא שתה אלא רוב הרביעית שיראה כמלא לוגמיו יצא והיינו דאמרינן בע"פ והוא דשתי רובא דכסא, דמלא לוגמיו יצא דאמרינן התם לאו מלא לוגמיו ממש קאמר דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית כדאיתא בסוף מסכתא יומא כמה ישתה ויהיה חייב בית שמאי אומרים כדי רביעית ובית הלל אומרים מלא לוגמיו ואמרינן התם מאי מלא לוגמיו כמלא לוגמיו, פירוש דזוטר מרביעית ופריך א"כ הוה ליה מקולי ב"ש, אבל כי הוה תנינן ב"ה אומר מלא לוגמיו ממש הוה לה מקולי ב"ה וחומרי ב"ש דמלא לוגמיו ממש נפיש מרביעתא ולכך לא תנייה התם, וכיון שכן לדברי הגאון היכי תני בערב פסח המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית, אלא ודאי ההיא דע"פ כמלא לוגמיו קאמר דזוטר מרביעית דהיינו דאמרינן התם והוא דשתי רובא דכסא וסתם כוס שבתלמוד הוא המחזיק רביעית ולכתחילה בעינן רביעית ואם שתה רובו יצא, (אב"ן):

יט) **וכתב** רב עמרם אחר כוס הקידוש אם אין לו יין לברך עליו על המזון יברך מעין שלש אבל אי אית ליה כוס יין לא דברכת המזון פוטרתו, דעדיפי שלש ברכות טפי ממעין שלש, וזה שמברך אחר ברכת המזון בפ"ה ומעין שלש דאסח דעתיה ואפסקיה בברכת המזון, ואי בריך ברכת המזון בלא כוס לא צריך אחריו מעין שלש, וזה שאמר בתחילת דבריו לא יתכן שאף אם אין לו יין לברך עליו על המזון אותן השלש ברכות שיברך בלא כוס פוטרתו מטעין שלש דעדיפי מיניה וכן עיקר, (אב"ן):

כתוב

כ) **כתוב** בהלכות גדולות המקדש ולקחו אחרים הכוס מידו ושתוהו והוא לא שתה מביאים לו כוס אחר לברך עליו בפ"ה וישתה ואין צריך לחזור על כוס הקידוש ודיו בכך, והטעם משום דכיון שכוונתו לא היתה אלא על הכוס שבידו ולקחוהו אחרים ממנו צריך לו לברך על כוס אחר בפ"ה וישתהו, וראיה לדבר בירושלמי דפרק כיצד מברכין א"ר זריקא ר' זעירא בעי ההן תורמוסא דמברך עילויה והוא נפל טיניה מהו מברכא עליה תניינות ומה בינו לבין אמת המים תמן לכך נתכוון מתחילה. והפירוש אע"פ שהמברך לשתות מאמת המים והמים עוברין להם אינו צריך לחזור ולברך לפי שכוונתו לאותן שיבואו בידו בשעת שתייה ולא בשעת ברכה אך התורמוס לזה שבידו נתכוון ולא לאחר וצריך לחזור ולברך, מגלה סתרים: ותני ר' חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס א"ר חייא בר אבא הדא אמרה הדין דנסיב פוגלא ומברך עלויה והוא לא אתי בידיה צריך למברכא עלויה זמן תניינות, א"ר יודן וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה:

כא) **ואם** אין לו יין לקדש מקדש על הפת כדאמר בע"פ דרב זימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא, וזימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא. ונשים חייבות בקידוש היום דבר תורה דכתיב זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה. ואין אומר קידוש היין אלא על יין הראוי לינסך על גבי המזבח להוציא את שריחו רע ומגולה ואע"ג דעבריה במסננת משום הקריבהו נא לפחתך וכו' ותנן יין מגתו לא יביא לקרבן ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר אנן אפילו לכתחילה, וכדאמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום, וכתב רב שרירא צמוקים שיש בהן לחלוחית בשרייתן במים ויש בהם טעם ומראה מברכין ומקדשין עליהן ואי לא הרי הן כמים לכל דבר. ולאחר הקידוש יטול ידיו אבל נטל ידיו לא יקדש על היין ובשלא נגע בבית הכסא שהרי הוא נוטל ידיו לפירות והוא מגסי הרוח ולפת הוא דצריך נטילת ידים וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם לבו על הפת, יסוד העמרמי. ומכל מקום הכי סלקא שמעתא בע"פ דנטל ידיו יקדש ואין צריך לחזור וליטול ידיו אחר הקידוש מדרב דזימנין דחביבא ליה ריפתא וכו' ובודאי היה נוטל ידיו מספק שמא יקדש על הפת ולא פלוג רבנן בין מקדש אריפתא ובין מקדש אחמרא, וכן כתב רבינו שמואל הצרפתי בע"פ. וחייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת וביו"ט, בשבת דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת מ"ט לקטו לחם משנה כתיב רבא נקיט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב, ותניא במכילתא ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי לא יהיה בו למדנו למן שלא היה יורד בשבת. ימים טובים מנין ת"ל שבת לא יהיה בו, פירוש בכל יום הנקרא שבת לא יהיה בו המן למדנו שלא היה המן יורד לא בשבתות ולא בימים טובים, וכל שעה שמבקש לסעוד חייב בלחם משנה אע"פ שאינו חייב אלא בשלש סעודות. ומחלוקת בני מזרח לבני מערב. אנשי מזרח בוצעין על שתי ככרות בערב שבת, אנשי מערב אין בוצעין אלא על אחד, שלא להשוות כבוד ערב שבת לשבת:

בליל שבת אומרים אתה קדשת ובשחרית ישמח משה ובמנחה אתה אחד, וזה שנשתנו אלו שלשת התפלות לשבת מימים טובים שאומר בהן ערבית שחרית ומנחה תפלה אחת וכן בחוליהם וכן בראשי חדשים, זהו הטעם, אתה קדשת לשבת בראשית, ישמח משה בשבת שניתן לו במרה ונשנה בהר סיני, אתה אחד ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים לאלף השביעי שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, מגלת סתרים, רבינו שלמה לא היה אומר ישמח משה והיה אומר אתה בחרתנו והיה מזכיר ואומר שבתות למנוחה כי לא היה יודע מה ענין לשבת ישמח משה, ורבינו יעקב מ"ב החזיר הדבר ליושנו ואמר כי טעם גדול לדבר לומר ישמח משה דאמרינן בפ"ק דשבת (דף י' ע"ב) מאי דכתיב לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש

מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם וכו׳ ולהכי תקנו ישמח משה באותה מתנה טובה של שבת , כ״ש , (אב״ן) :

לשחרית של שבת הולכין לבית הכנסת ועומד החזן ופותח על נטילת ידים ועונין אמן ומסיימין כל הברכות דלפני ברוך שאמר , וקורא ושונה ודורש ואומר רבון כל העולמים כי לא על צדקותינו וכו׳ , ומנהג ספרד ופרובינצא ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד וכופלין אותו בספרד , מזמור לתודה מבואר בסידור של ברכות , ובמזמורים לשבת השמים מספרים והלל הגדול כ״ו כ״ל חסדו על שם שמדברים מיצירת בראשית שנשלמה בשבת. מזמור שיר ליום השבת , ומוסיפין שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה בספרד , וי״ל כי זה מן הגאולה מדבר כדאיתא במכילתא בפרשת השירה עשר שירות הן התשע לשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך אחריהן שיעבוד , אבל האחרון לשון זכר דכתיב שירו לה׳ שיר חדש וכתיב צאו וראו אם יולד זכר כשם שאין הזכר יולד כך גאולה אחרונה אין אחריה שיעבוד , ובזכות השבת אנו עתידים להגאל , וכן שיר המעלות לולי ה׳ וגו׳ על קבוץ גליות שנאמר נפשנו כצפור נמלטה וגו׳ :

כב) ובבית הכנסת של אדוננו הנשיא ר׳ יהוסף זצ״ל מוסיפין עוד שיר המעלות שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך , על שם שמחת המקדש החדש שיבנה שהוא בנין מפואר, וכן תמצא ענין כל המזמורים שמוסיפים בספרד לפי הענין, ויישר מאד בעיני והמבין יבין , (אב״ן) :

כג) ואלפ״א בית״א ליוצר לחול ולשבת מבואר בסדור הברכות . ליוצר בתפלתו ישמח משה וכו׳ עד שבת וינפש , ולא נתתו ה׳ אלהינו לגויי הארצות שאינם עובדי פסילים , ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים כמשמעו , גם במנוחתו לא ישכנו ערלים שאינם אלו ואלו אלא גרי צדק שקבלו עליהם שבע מצות , או גרים ותושבים שקבלו עליהם שלא לעבוד ע״ז כגבעונים , ושבת שקולה כנגד כל המצות כדכתיב בעזרא ותתן להם תורה ומצות ואמר שבת קדשך הודעת להם לכן לא נתתו כי אם לישראל שקבלו עליהם כל המצות , על כן אין נכון לדלג אותו הלשון שתקנו חכמים, (אב״ן) :

כד) ביציאת התורה מן הארון מנהג ספרד לומר אתה הראית לדעת שנאמר על קבלת התורה , ותורה נתנה בשבת בפ׳ ר׳ עקיבא , יהי ה׳ אלהינו עמנו על בנין הבית , קומה ה׳ למנוחתך בעבור דוד עבדך וכו׳ בהכנסת הארון לבית קדש הקדשים אמרו שלמה כדאיתא בפרק במה מדליקין , ואומר בקול רם גדלו לה׳ אתי ומגביה ס״ת כלפי מעלה וע״כ נהגו לומר זה המקרא על שם ויהי כי צעדו נושאי הארון ששה צעדים שיש במקרא זה ו׳ תיבות , כך שמעתי, (אב״ן) :

כה) מנהג ספרד שהמברך והקורא בתורה נוטלה בידו ובחיקו , ויש לי סמך מדאיתא בסוכה כך היה מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו לולבו בידו, קורא ק״ש ומתפלל ולולבו בידו , היה קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע , למדנו שיטול הספר בידו בעת הקריאה כאילו קבלה היום מהר סיני שנאמר ביום הזה באו מדבר סיני , ואמרינן בירושלמי ביום הזה באו מדבר סיני אל יהו דברי תורה בעיניך כפרוזדגמא ישינה שהכל דשין בה אלא כפרוזדגמא חדשה שהכל מצפים לראותה, (אב״ן) :

כו) אך המנהג שנהגו בכל ספרד שאין בולטין עמודי ס״ת למטה כלל אלא למעלה ובגלילתה לאחר קריאתה מעמידה החזן על התיבה במקום שיושב , אינו מנהג כשר אלא ראוי להעבירו ואי איישר חילי אבטליניה , לפי מה שאמרו חכמים עשרה שקראו בתורה גדול שבכולן גולל ס״ת וכשהוא גוללו גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים וכל זה מפני כבוד התורה, וכשמוטלת בספסל במקום שיושבין אין זה כבוד התורה , ועוד שהגליונים מתקלקלים ומהמעטים משיעורן, ועוד דאסור לישב כנגד התורה כדאיתא בבבלי ובירושלמי פרק מי שמתו בסופו לא ישב אדם על כפסל שספר תורה נתון עליו ומעשה בר׳ אליעזר שהי׳ על ספסל שהיה ס״ת נתון עליו והרתיע מלפניו

מלפניו כנרתע מלפני הנחש, ואם היה נתון על דבר אחד מותר וכמה טפח, ועוד מדקאמרינן גדול שבכולם גולל ס"ת מכלל דכבודו בגדולים ולא בחזן הכנסת, (אב"ן):

כז) **ובברכות** פרק שלשה שאכלו ובמגילה פרק הקורא עומד ויושב ובירוש' ובסנהדרין בפרק א' דיני ממונות אין פורסין על שמע פחות מעשרה ואין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה ואין קורין בתורה פחות מעשרה ואין נושאים את כפיהן פחות מעשרה, מכיון דתני אין פורסין וכו' להידא מילתא תני אין עוברין צריכין להדא דתני אין פורסין התחילו בעשרה והלכו מקצתן גומרין אין עוברין לפני התיבה כו' התחילו בעשרה והלכו מקצתן גומרין וכו', ועל זה נאמר ועוזבי ה' יכלו ומתרגם דשבקין אורייתא ישתיצון, וכן על כל השנויין במשנתנו:

הקורא בתורה וקרא שני פסוקים או שלשה ונשתתק ולא בירך אחריה אמרינן במגילה בירושל' פרק הקורא עומד ויושב ר' אבא בריה דר' אחא בר אבין ור' חייא בשם ר' יוחנן היה קורא בתורה ונשתתק זה שעומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל את שלפניו, ואי תימרו ממקום שפסק, הראשונים נתברכו לפניהם ולא לאחריהם והאחרונים נתברכו לאחריהם ולא לפניהם וכתיב תורת ה' תמימה, שתהא כולה תמימה מגלת סתרים, מצאתי בירושלמי פרק הקורא עומד ויושב ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד בר נש קאים ומתרגם והוה סמיך לעמודא א"ל אסיר לך כשם שניתנה תורה באימה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה, למדנו מזה שהמתרגם צריך לעמוד על רגליו ולא להסמך אף על העמוד, (אב"ן):

כח) **מצאתי** בירושלמי ר' שמואל ב"ר יצחק עאל לכנישתא חמא חזנא קאי ומתרגם ולא מוקים בר נש תחותי' א"ל אסיר לך כשם שנתנה על ידי סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור, עאל ר' יהודה בן פזי ועבדה שאילה אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה', (אב"ן):

כט) **מצאתי** בירושלמי ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד סופר קאי ומושיט תרגומא מגו ספרא א"ל אסור לך דברים שנאמרו בפה בפה ושנאמרו בכתב בכתב, (אב"ן). וכן מצאתי במגלת סתרים:

ל) **בתוספתא** דמגילה ראש בית הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים קרא, חזן בית הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים קרא שאין אדם מבזבז לו, וחזן העומד לקרות אחד עומד ומקרא לו עד שעה שיקרא, ובפרשת וישלח יעקב בב"ר תני ר' חנינא בשם ריש לקיש אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו למדנו שאין אדם רשאי לקרות עד שיאמרו לו אחרים קרא, וכן מייתי לה בהלכות רבינו האלפסי ז"ל. ומנהג צרפת ופרובינצא בשחרית בשבת לפני בית הכנסת להשלים פרשת היום שנים מקרא ואחד תרגום לפי שכל העושה כן מאריכים לו ימיו ושנותיו, ויש שמקדים להשלים בערב שבת, ואמר רב שר שלום גאון ז"ל כשמוציאים את התורה מן הארון בין בחול בין בשבת וכשמחזירים אותו לארון עומדים מפניו לאלתר ואחר כן יושבין דאיבעיא לן בקידושין מהו לעמוד מפני ס"ת ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי מפני לומדיה עומדין דכתיב מפני שיבה תקום מפניה לא כל שכן, ואותן שעומדין מפניה משעת הוצאה עד שעת חזרה טועים בהאי קרא דכתיב ובפתחו עמדו כל העם ואינו אלא לשון שתיקה כדאיתא בסוטה פרק אלו נאמרין א"ר חלבו כיון שנפתח ס"ת אסור לספר ואפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר והוחלתי כי לא ידברו עמדו ולא ענו עוד. וקורין בתורה שבעה אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן ואפליגו בהא אם מפטיר עולה למנין ז' אי לא, ופסקו גאונים דעולה מדתנן חל להיות פרשת שקלים בואתה תצוה קורין ששה בואתה תצוה וחד קורא מכי תשא עד ועשית כיור וכן כתב רבינו האלפסי ז"ל, ור"י מנותתו כבוד כתב דאי אפסיקו בקדיש לפני המפטיר אינו עולה

עולה ואי לא אפסיקו עולה, וכן כתבו רבנן סבוראי וכן מצאתי במסכת סופרים, ונראה מפני שהקדיש הפסיק לחובת קריאת התורה וכדי להפסיק בין הקוראים לענין חובת הקריאה למפטיר שאינו עולה לחובת הקריאה, (אב"ן):

לא) **ורב** עמרם כתב דאין המפטיר עולה והא שצריך לקרות בתורה תחילה מפני כבוד תו"ה וכיון דמשום כבוד תורה הוא למניינא לא סליק, וכתב רב נטרונאי שאפילו כהן עם הארץ וישראל ת"ח קורא כהן ראשון מפני דרכי שלום ואף לפני נשיא שבישראל ולפני ראש ישיבה דתנן אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל ואחריהם תלמידי חכמים כו', בגיטין פרק הניזקין, ואם אין שם כהן נתפרדה חבילה דלא קרי לוי כלל, יש מפרשים שלא יקרא שני במקום לוי כלל אלא במקום ישראל מיהא יעלה. ובכתובות פרק שני הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה, אבל אמרו אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור. וכתב רב נטרונאי דדוכתא דמצלו ביה עשרה ולית בהון שבעה דידעי למיקרי בספר תורה קרי כל גברא דידע למיקרי תרי זימנין שפיר דמי דלא לבטל מנהג ישראל ולא ליבטלן ברכות ולאשמועינן להנך דלא גמירי ואין בזה משום מוציא שם שמים לבטלה; הקורא בתורה לא יסייע למתורגמן שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה ושלא יפסוק בקריאתו אף בתרגום עד שיחתום אבל החזן מותר לסייעו אף בקול רם, ואותו מתרגם אינו קורא לעלות למנין ז' מפני שהוא מקרא אחריהם ואם מתרגמים שנים אין לחוש. ואי משום דשמעי גברי ונשי לא ליפרוש להון ויוצאין ידי חובתן בלא פירוש. וכתב רב נטרונאי ז"ל אלו שהן מתרגמין בתרגום דרבנן על המקרא אסמכוה רבנן שנאמר ויקראו בספר תורת אלהים ושום שכל מפורש, מפורש זה תרגום, ומדקתני אין המתרגם רשאי להשמיע קולו יותר מן הקורא ומדתנן קטן קורא בתורה ומתרגם, הא למדת שמצוה לתרגם מן התורה ואותן שיודעים לתרגם ומונעין ממנו להכעים הם בני נדוי ואם אינם יודעים לתרגם ילמדו מאחרים ויתרגמו ויצאו ידי חובתם עד כאן. ועוד דאמרינן כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום מאריכין לו ימיו ושנותיו אלמא דמצוה גדולה יש בתרגום לפי שפירוש התורה הוא, (אב"ן):

לב) **מצאתי** בתשובות הגאונים בכהן שהמיר וחזר בו לא יקרא בתורה תחילה ולא יפרוש כפיו דכהן בעל מום הוא וכתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון בתורה וזה חילל קדושתו והיאך יברך אקב"ו בקדושתו של אהרן, וכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלים דכתיב אך לא יעלו כהני הבמות, אבל חלה ומתנות נותנים לו ככהנים בעלי מומים שפסולים לעבודה ונותנים להם מתנות כהונה. ושוב מצאתי כהן שהמיר וחזר בתשובה ראוי לישא את כפיו ואע"ג דכתיב וקדשתו וכיון שהמיר חילל קדושתו דכיון שחזר בו חזרה קדושתו שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים ויאכלו מתנות בתוך אחיהם, ותנן הרי הן חולקין ואוכלים בתרומה ובקדשי קדשים והרי הם ככהנים בעלי מומים ואסורין בזונה וגרושה וחללה ואסורין ליטמא למתים כבעלי מומין וראויין לישא את כפיהם כבעלי מומין וקורא בתורה ראשון שאם אין אתה אומר כן אמאי תנן הרי הרי הן כבעלי מומין ליתני נפסלו מן הכהונה ומשום דכהנים דשמשו בבית חוניו דלאו לע"ז אבל לעבודה זרה נפסלו מן הכהונה דהא אפליגו רבנן במשתחוה לעבודה זרה ובמודה לע"ז דאיתמר המשתחוה לע"ז רב נחמן אמר קרבנו ריח ניחוח ורב ששת אמר אין קרבנו ריח ניחוח, ולענין עבודת מקדש הוא דאיפליגו הא לכל מילי ולכל דיני כהונה לא איפליגו לעלות לדוכן ולקרות בתורה תחילה, וכי תימא והא כתיב ושמו את שמי וגו' שהכהנים מברכין את ישראל והקב"ה מסכים על ידיהם וזה שעזבו הקב"ה עזב אותו דכתיב וחרה אפי בו ועזבתים, הלא כתיב שובה אלי ואשובה אליכם וכיון ששב הקב"ה מסכים על ידו בברכותיו, ואין לנו ראיה ממקרא ולא ממשנה ולא מתלמוד לפסלו אלא שלא לפסלו יש לנו ראיה מן

התורה ומן המשנה דכתיב לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה אין לך אונאת דברים גדול מזה, ועוד נמצאת מרפה ידיהם של בעלי תשובה, ולא נכון לעשות כן דאמר רבינא כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהם של בעלי תשובה, ואם לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה מהרהר בלבו את המרתו ויאמר אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה וימנע מעשות תשובה, נמצינו שהקב"ה עשה תקנה דלא ליטמע ישראל בין הכותים דכתיב ונמכר לגר תושב אחרי נמכר גאולה תהיה לו, מכל מקום יש להוכיח שהוא כשאר אחיו הכהנים, כך מצאתי, (אב"ן):

לג) **וקורא** המפטיר שלשה פסוקים לכל הפחות אחר קריאת השבעה כשהפסיקו בקדיש בינם לבינו, ואחר כך מפטיר לפי ענין פרשת היום מבראשית עד י"ז בתמוז, ומשם ולהלן הכל לפי המאורע, ולא יפחות מכ"א פסוקים כנגד שבעה הקוראים בתורה, והיכא דסליק עניינא כעולותיכם ספו על וגו' אין צריך כל כך אלא להשלים הענין. וכן מנהג בכל הפרשיות הבאות חובה ליום אחרי קריאת הקוראים לפני החובה מפסיק בקדיש כגון שבת וראש חודש ושבת וחול המועד וראש חדש טבת שחל להיות בשבת שאנו מוציאין שלש תורות לקרות אחת בענין היום ואחת בראש חדש דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ואחת בחנוכה, מפסיקין בקדיש קודם קריאת פרשת חנוכה וחוזר המפטיר וקורא בה ומפטיר בנרות זכריה, (אב"ן). ויש מקומות מועטים שלא נהגו כך:

לד) **וכתב** רבינו יעקב מ"כ דבשבת שקורא המפטיר פרשת חובה כגון של ר"ח וחנוכה ופרשיות ארבע אינן רשאין להקרות בהן קטן ולהפטיר דזה הכלל כל המחוייב בדבר מוציא את הרבים ידי חובתן וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן ואין הקטן מחוייב בדבר, (אב"ן):

לה) **כתב** ר"י מ"ב לכך מנהג לקרות את הקריאה בנביא לפי מה דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין א"ר חלבו כיון שנפתח ספר תורה אסור לדבר אפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם, אך לאחר קריאת התורה הותרו לפתוח ולדבר בדבר הלכה, לשון פטר רחם פתיחה, או כלשון הנפטר מחבירו, אין מפטירים אחר הפסח, לשון סילוק מן הדבר, (אב"ן):

לו) **אבל** שלא לדבר הלכה אסור לדבר בבית הכנסת זולתי לצרכי רבים כדאמרינן לעיל לפני תפלת החול, ואמרינן בפרק בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין ישנין בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי ואין מחשבין בהן חשבונות וכל בית הכנסת שמחשבין בה חשבונות לסוף מלינין בה מת מצוה ואין קובר, אבל חשבונות של מצוה מחשבין. וברכות ההפטרה אחת לפניה וארבע לאחריה, מצאתים במסכת סופרים כמנהג העולם, (אב"ן):

לז) **וכל** אותן העונין אמן אחר השלמת וצדק ומתחיל ונאמן אתה וכו', אין להעלות על לב שהן שתי ברכות שאינן אלא אחת דהיאך יתכן היות נאמן אתה הוא כברכה הסמוכה לחבירתה הלא את שלפניה אינה חותמת בברוך ועוד דשם כאחת מונה אותה ולא כאמנים דקדיש יתגדל עונין עליה, ואין לחוש לו כי דבריו אמת וצדק אינו ברכה לענות אמן עליה, ואולי יש לומר שאנו אומרים שיהיו דבריו אמת וצדק כאשר הם ולקיים נבואתו עלינו לפדותנו אמן, וכך מצאתי דצריכין הצבור לומר עמו נאמן וכו' עד סוף כל הברכה ולא ידעתי למה, (אב"ן):

לח) **ואם** חל ראש חדש בשבת המפטיר בנביא אל יזכיר ראש חדש דאמרינן בפרק במה מדליקין א"ר חלבו אמר רב גידל אמר רב ר"ח שחל להיות בשבת המפטיר בנביא אין צריך להזכיר של ר"ח שאילמלא שבת אין נביא בראש חדש, וכך נראה

נראה לי עיקר, ואע"ג דאיבעיא לן בפרק במה מדליקין מהו להזכיר של חנוכה במוספים כיון דלית ביה מוסף בדידיה לא מדכרינן או דילמא יום הוא שנתחייב בד' תפלות, ופשטוה מהא דא"ר יהושע בן לוי יום הכפורים שחל להיות בשבת המתפלל תפלת נעילה צריך להזכיר של שבת יום הוא שנתחייב בד' תפלות וכו', ואותבינן ליה מדרב גידל דאמר רב גידל אמר רב ר"ח שחל להיות בשבת המפטיר בנביא וכו' אין נביא בר"ח ומשנינן מי דמי התם נביא בדר"ח ליכא כלל הבא איתיה בערבית שחרית ומנחה, וכן במעין שבע כשחל יום טוב בשבת אמרינן שאין צריך להזכיר של יום טוב כפי זה הטעם וכתוב לעיל, כך נראה לי. ולא כמה שכתב רבינו האלפסי ז"ל דליתא לדרב גידל מהא דר' יהושע בן לוי וכו', דהא תלמודא מותיב לה ומפרק לה אליביה, ועוד דאמר רב אחדבוי אמר רב מתנא יום טוב שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה אינו צריך להזכיר של יום טוב שאילמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב ואע"ג דאיתיה בשחרית, (אברהם ב"ר נתן).

לט) ולא תיקשי דבפרק הקורא את המגילה תנן בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן ואין מפטירים בנביא דאיכא למימר דאין מפטירין בנביא אשני וחמישי קאי ולא אמנחה דשבת, ומיהו לא נהגינן הכי לאפטורי בשבת במנחה, פר"ת, (אב"ן):

מ) **ולבתר** דקרו אפטרתא ואית להון עסקא ציבורא או למיפסק צדקה או למימר פירקא או דרשא באתרא דרגילי שפיר דמי, ומוספין אין מתאחרים על זה שהרי שנינו מוספין כל היום, (אב"ן):

מא) **וכדמסיימי** מקדשין לאלתר ועומדין להכנים תורה בארון, ומנהג ספרד לומר מזמור לדוד הבו לה' בני אלים וכו', וי"ל הטעם שזה המזמור על מתן התורה נאמר וירקידם כמו עגל, למה תרצדון הרים גבנונים, וכתיב בסוף ה' עוז לעמו וגו' ושאו שערים ראשיכם וגו' כששמעו אומות העולם את הקולות ואת הברקים הלכו אצל בלעם לדעת מה זה ועל מה זה ואמר להם הקב"ה נותן התורה לישראל, וזהו ה' עוז לעמו יתן וכו', ושאו שערים ראשיכם וגו' שלמה ע"ה אמרן כשהכנים את הארון לבית קדש הקדשים שדבקו שערים זה בזה כדאיתא בפרק במה מדליקין, (אב"ן):

מב) **עומדין** למוסף ואומר אבות וגבורות וקדושת השם, כך מנהג ספרד וכן כתב הרב ר' משה ז"ל לומר למשה צוית על הר סיני מצות שבת זכור ושמור. ובצרפת ופרובינצא נהגו לומר תקנת שבת רצית קרבנותיה צוית פירושיה עם סדורי נסכיה מענגיה לעולם כבוד ינחלו טועמיה חיים זכו וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו אז מסיני נצטוו צווי פעליה כראוי, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעלינו בשמחה לארצנו וכו'. וקבלתי הטעם מרבותי בצרפת לפי שעל ידי שמירת השבת יהו נגאלין שנאמר אם ישמרו את שבתותי והביאותים אל הר קדשי וכו'. והאלפ"א ביתא נשמעת על הגאולה, תשר"ק ביום ההוא ישרוק ה'. צ' פ' ע' ס' יטפו ההרים עסים יטפו כמו יצפו ונפת צופים צוף דבש אמרי נועם, נ' מ' ל' ך' והיה ה' למלך על כל הארץ, י' ט' ח' ז' יטו שכם אחד לעבדו ויחזוהו ויאמרו הנה אלהינו זה, ו' ה' ד' ג' ב' א' יבא לויתן ויכרו עליו חברים, שעתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ממנו (בפ' ע"פ), מסיני נצטוו צווי פעליה כראוי ס' נ' צ' פ' ך' צופים אמרום, בירושלמי התורה ניתנה ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מצדיק לצדיק מפה אל פה מכף אל כף, ותורה ניתנה בשבת כדאיתא לעיל, (אב"ן):

מג) **במוסף** נהגו לומר קדושה דובא לציון גואל, וכך כתבו רבינו שרירא ורבינו האיי בנו ז"ל. אין אומרים פעמיים בימים טובים ובשבתות אלא במוסף ולא בשחרית ומנחה, וביום הכפורים במוסף ובנעילה, אבל בחול ובתעניות ובראשי חדשים ובחול המועדים אין אומרים כלל, ובצרפת ופרובינצא אומר אותה במוסף להושענא רבא, ויתבאר הטעם בעז"ה במקומו, וקבלתי טעם למנהג קדושה רבא במוסף שבת ויו"ט

ויו"ט לפי שנגזרה גזירה לבטלם מק"ש שחרית וערבית כעין מעשה דגלית ויגש הפלשתי השכם והערב ודרשו חכמים כדי לבטלן מק"ש שחרית וערבית התקינו לאומרו במוסף שבת ויו"ט, לפי שהמוספין כל היום ולא ירגישו בהן האויבים, ואולי בשבת ויו"ט שהיו מרבין בתפלה הרגישו על זה שהיו סבורין כי עליהן היו באין כענין תקיעות שבמוסף בירושלמי ויתבאר במקומו, ואע"פ שנתבטלה הגזירה התקנה לא נתבטלה, (אב"ן):

מד) **פעמיים** וכו' ה' אחד, לולא היו מאריכין באחד ולא היו כופלין היה טוב מאד דהאומר שמע שמע כאומר מודים מודים, ושמעתי כי רבינו אליהו ז"ל היה חוזר ואומר ה' אחד ולמבין אין חשש בדבר כי אם כשכופל כל הפסוק, ובעיא עיון בסוכה (דף נ"ג ע"ב) כענין ואנו ליה עינינו וליה עינינו, (אב"ן):

ומסיימים את התפלה ואומר קדיש, ומנהג צרפת לקרות את המשניות מהסדרים בכל שבת פרק אחד, וקדיש בלא תתקבל וכו', והולכים לבתיהם לשלום.

ופורשים את המפה על השלחן זכר למן טל מלמטה וטל מלמעלה ודומה כמי שמונח בקופסא, בסוף יומא ירושלמי כל האומר פרשת המן בכל יום מובטח לו שאין מזונותיו נחסרין, ומקדש קידושא רבא בורא פרי הגפן ומי שאומר אחריו ברוך מקדש השבת טועה הוא דבערבי פסחים רב אשי איקלע כו' אמרי ליה ליבריך לן מר קידושא רבא וכו' אמר בורא פ"ה ואגיד ביה וכו' נמצא שאין לומר יותר, וזה שקורא בפ"ה קידושא רבא לפי שהוא ראשון לכל הברכות דהוא ברכת הנהנין וכמו תרומה גדולה והלא תרומת מעשר היא גדולה ממנה שהיא אחת מעשר והתרומה גדולה תרי ממאה עין בינונית אחת מחמשים אלא שהיא ראשונה למעשר ולתרומתו, וכן את בגדי עשו בנה הגדול והלא ביחד נולדו אלא על שם שנולד ראשון כנ"ל, (אב"ן):

מה) **ונקיט** תרתי לחמים ובוצע חדא מ"ט לקטו לחם משנה כתיב וכן היה עביד ר"כ פרק כל כתבי, ויבצע את העליונה. ונשים חייבות בלחם משנה שאף הן היו באותו הנס שלקטו לחם משנה בערב שבת ובערב יו"ט. ואחר אכילתן יברכו על מים האחרונים כבעל הראשוני' על נטילת ידים ויתבאר לפנינו במקומו בעז"ה, ויברכו על המזון ומוסיף ברחם רצה והחליצנו פרק שלשה שאכלו, ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע, רחם נמי היינו נחמה, ולאו משום פותח ומסיים נקט לה אלא משום אזכרה של שבת באמצע כדאמר פותח בעבודה ומסיים בעבודה ואומר מעין המאורע באמצע דהתם משום אומר מעין המאורע באמצע נקט לה הכא נמי לא אתא לאשמועינן אלא משום אמירת רצה והחליצנו או יעלה ויבא, ויכול אדם לומר בין רחם בין נחמנו בין בחול בין בשבת דכיון שירחם עלינו אין לך נחמה גדולה יותר מזו וכן כתב הרב רבינו משה זצ"ל. ויש לי סמך לומר רחם בשבת פרק אלו קשרים בירושלמי א"ר אבהו כתיב שבת היא לה' מה הקב"ה שבת ממאמר אף אתה שבות ממאמר. א"ר חנינא מדוחק התירו שאלת שלום בשבת ר' שמעון בן יוחאי חמי לאמיה דמשתעייא סגי אמר לה אימא שבתא היא והיא שתקה. תני אסור לתבוע צרכיו בשבת ר' זעירא שאיל לר' חייא בר אבא מהו למימר רענו פרנסנו בברכת המזון א"ל טופס ברכות כך הוא ומותר, הא למדת שמנהגם היה לומר רחם ה' דרענו פרנסנו במטבע של רחם רגילות לאומרו ולא בנחמנו, (אב"ן):

מו) **אבל** רבינו האלפסי כתב ובשבת מתחילין בנחמה שאומר נחמנו ה' אלהינו וכו' ומסיים בנחמה ותנחמנו בנחמתך וכו' בא"י המנחם עמו בבנין ירושלים, ופר"ח כך, וכן עמא דבר (אין צריך) לומר נחמנו ה' אלהינו בציון עירך ושמחנו בבית בחירתך ומלכות בית דוד משיחך מהרה תחזירנה למקומה ורצה והחליצנו, ואין לומר כמנהג סדרים ושמחנו מלכנו בבית בחירתך מהרה הקם מלכותך ומלכות בית דוד וכו' כדאמרינן בפרק שלשה שאכלו דהטוב והמטיב צריכה שתי מלכיות לבר מדידיה אחת לברכת הארץ ואחת לבונה ירושלים דכיון דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים

שמים, מכלל דאין להזכיר בה מלכות שמים דלכך צריך להזכירו בהטוב והמטיב וגם ברחם צריך לומר כך, רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך אלהינו אבינו רענו פרנסנו וכו'. יראה לי הטעם למה דאמר כל מי שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו:

מצאתי במדרש שבימי ירבעם בן נבט מאסו ישראל בשלשה דברים במלכות בית דוד ובבנין הבית ובמלכות שמים שנאמר ראה ביתך דוד זה שמאסי להם מלכות בית דוד, ובנין הבית, איש לאהליו ישראל אל תקרי לאהליו אלא לאלהיו שמאסו להם מלכות שמים, ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן שנאמר ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם ונהרו אל ה' ואל טובו באחרית הימים כ"מ במדרש, על כן צריך לומר בבונה ירושלים שלשתן בין בחול בין בשבת, (אב"ן):

מז) **רצה** והחליצנו יש לי לסמוך למה אומרים זה בשבת. בירושלמי ובבראשית רבה א"ר אליעזר בן יעקב מה הלשון הזה ישמוט יזיין ישזיב יניח, ישמוט וחלצה נעלו מעל רגלו וחלצו האבנים וישלפון, יחלץ עני בעניו בשכר עניו יחלצו מדינה של גיהנם שנאמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם *, יזיין ואתם תעברו חלוצים מזויינים, ישזיב חלצני ה' מאדם רע, יניח ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה, וא"ר אליעזר בן יעקב זו מעולה שבברכות זרוזי גרמי, מכאן סמך לרצה והחליצנו בשבת, והטעם שעל ידי זכות שבת שישמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד יהו נגאלין ונשמטין מן הגלות לארץ ישראל מזויינין ומזורזין בחלוץ עצמות, על זה אנו מבקשים ומתחננים לומר רצה והחליצנו וכו', (אב"ן):

מח) **ועל** כן אם חל יו"ט או ר"ח בשבת אין לדלג רצה והחליצנו ולהזכיר של שבת ביעלה ויבא לפי שרצה והחליצנו בקשת הגאולה היא כנגד השבת, אבל בתפלה מדלגים תפלות שבת כולם ואומרים תפלות יו"ט ומזכירים בהן שבת ויומו. והרב רבינו אלחנן בן רבינו יצחק נ"ע אמר לפי שאם שכח ולא הזכיר רצה והחליצנו אחר שפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש לברכת הזן, ויעלה ויבא פעמים שאם שכחו לא יחזור אף אם פתח בהטוב והמטיב כגון בר"ח, אע"פ שיחזור ליעלה ויבא ביו"ט לברכת הזן, אין לבטל העיקר מפני אותו שאינו עיקר, ואף ביו"ט אין מדלגים רצה והחליצנו מטעם זה שלא תחלוק ביעלה ויבא, כך שמעתי מפיו נ"ע, (אב"ן):

מט) **ואני** אומר שגם באתה בחרתנו יש כעין ישמח משה שמזכיר נתינת התורה והשבת לישראל ולא לעו"ג, שבחר בישראל מכל העמים וקדשנו במצותיו ונתן להם שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ובשבת ובר"ח שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה וראוי לאמרו בשבת, וגם רש"י נהג לאמרו דביעלה ויבוא לחודיה לא הוי סגיא וצריך לומר אתה בחרתנו, וכן בברכת המזון לא סגי ביעלה ויבוא זכר של שבת שאין בו ענין רצה והחליצנו שצריך להזכיר משום שבת כדאמרן, (אב"ן):

נ) **ומברכין** אחר המזון מעין שלש דאפסקיה בברכת המזון ואסח דעתיה דכיון דאמר הב וגבריך אסור למישתי בלא ברכה, ודלא כרבינו ר' שמעון קיירא נ"ע שכתב בהלכותיו דלא מברך מעין שלש דהא בריך ליה ברכת המזון וברכת המזון לא פטר אלא האכילה והשתיה שבתוך הסעודה אבל השתיה דלאחר המזון לא פטר ולכך צריך לברך אחר ברכת המזון בורא פרי הגפן דלא איפטר באותה שבירך לפני הסעודה או בתוכה דאסח דעתיה וכיון דצריך לברך בפ"ה אחריו הוה ליה כבא להם יין לאחר המזון בלא אכילת קביעות בכל היום אם ישתה צריך לברך ברכת הנהנין ואחריו מעין שלש, ותו לא מידי, (אב"ן):

* עי' בבבלי יבמות ק"ב ע"ב:

וחותמין

נא) **וחותמין** על הגפן ועל פרי הגפן כפתיחתה כך חתימתה כך מנהג העולם, ורבינו אלפסי על הארץ ועל פרי הגפן, אבל רבינו יצחק מדנפירא היה חותם על הארץ ועל הפירות וכן כתב רבינו משה הספרדי זצ"ל בספר אהבה בפ' ח' ברכה אחת מעין שלש של ה' המינים של פירות ושל יין כשל מיני דגן אלא שעל הפירות הוא אומר על הארץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה וכו' ועל היין הוא אומר על הגפן ועל פרי הגפן וחותם בשתיהן על הארץ ועל הפירות, וכן כתב רב אחא משבחא בפרשת וישמע יתרו. וכן נ"ל מדאמרינן בסוף כיצד מברכין א"ל אביי לרב דימי מאי ניהו ברכה אחת מעין שלש א"ל בחמשת המינים על המחיה ועל הכלכלה וכו', דפירי על העץ ועל פרי העץ, דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן, מיחתם מאי חתים רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות ור' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה, אמר רב עמרם ולא פליגי הא לן והא להו, ונראה דהא דקא בעי מיחתם מאי חתים אכולהו קאי אחמשת המינים ואפירי ואחמרא דלא פירש חתימת היין היאך ולא חילק, (אב"ן):

נב) **אך** הרב ר' אביגדור קרובי ש"צ בן הרב רבינו נתן נ"ע מאבינין אמר לי כי לא יתכן לחתום על היין כעל הפירות דהא אישתני לעילויא וכי היכי דלפירות חתימתן כפתיחתן הכי נמי ליין חתימתו כפתיחתו על הגפן ועל פרי הגפן ולא על הארץ ועל הפירות ולא על הארץ ועל הגפן וכי קא בעי מיחתם מאי חתים אפירי קא בעי לה ומינה את שמע לחמרא ואין צריך לפרש ויישר כחו וכן עמא דבר, (אב"ן):

נג) **ואם** חל ר"ח או יו"ט בשבת אין צריך להזכיר ביעלה ויבוא את יום המנוח ואת יום פלוני הזה שכבר הזכיר של שבת בברכה לעצמה ומה לו להזכיר שני פעמים בברכה אחת, (אב"ן). ואם שכח ולא הזכיר של שבת קודם שפתח בהטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן שבתות לעמו ישראל לאות ולברית בא"י מקדש השבת, ואם שכח ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולששון בא"י מקדש ישראל והזמנים, ואם שכח אחר שפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש בברכת המזון שהוא הזן, ואם שכח ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל:

שלש סעודות לשבת ויו"ט מנהג ספרד ופרובינצא לעשותו במנחה ויש לו סמך גדול להם דאמר בפרק כל כתבי הקדש נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות, בשחרית מזון שתי סעודות, במנחה מזון סעודה אחת, ותניא קערות שאכל בהן בערבית מדיחן בשחרית, שחרית מדיחן במנחה, ותנן בפסחים י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ומשיירין מזון שתי סעודות אבל מזון ג' סעודות לא הצריך לשייר לפי שהסעודה שלישית במנחה וכבר הגיע איסור החמץ מן התורה משש שעות ומעלה, ואת מנהג הצרפתים שאוכלין השלישית בשחרית לא יתכן דנראה כעושה סעודת השבת של שחרית לחצאין, וי"א דריבוי התבשילין שאוכלין בשחרית או מיני פירות בקנות הסעודה בהם יוכל להשלים הסעודה ג' דאמרי' בהישן בסוכה לר' אליעזר דאמר י"ד סעודות חייב אדם לאכול בסוכה במאי משלים להו אי בריפתא סעודה דיומיה הוא אלא במיני תרגימא שממשיך בפרפראות לכבוד קונו פה שאינו רגיל בחול, והא ליתא דקיימא לן כרבא יומא (ע"פ) דפירי לא בעו סוכה ודקאמרי מיני תרגימא פירות נינהו דיחויא היא (ודתנן בכל כתבי הקדש מצילין עגול של דבילה וחבית של יין, ללפת בהן הפת לסעודת השבת, וכדתנן הציל פת הדראה יציל פת נקייה), וכיון דאם השלים בפירות לא יצא, למנין ג' סעודות נמי לא יצא, ומכל מקום אם נמי יצא התם הוא בסוכה דהוי כמטייל בסוכה דטיול בעי סוכה, אבל סתם שלש סעודות הם בפת, כפר"ת, (אב"ן):

נד) **וכתב** רבינו יעקב מ"כ דנשים חייבות בשלש סעודות שאף הן היו באותו הנס של מן

מן דלחם משנה לקטו כולם בערב שבת וחייבות לבצוע על שתי ככרות ועוד דבעשה דרבנן שוות בכל, (אב"ן) :

נה) **ירושלמי** פ' אלו קשרים בשבת ר' חגי בשם רשב"נ אמר לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לאכילה ושתייה ועל ידי שהפה זה מסריח התירו לו לעסוק בתורה ור' ברכיה בשם ר' חייא אמר לא נתנו שבתות וי"ט אלא לעסוק בהן בדברי תורה מתניתא מסייע לדין ולדין כיצד הוא עושה או יושב ואוכל או עוסק בתורה, כתוב אחד אומר שבת היא לה' וכתוב אחד אומר עצרת לה' וכתיב שבת היא לכם הא כיצד תן חלק לכם וחלק בתורה וכן אמר ר' אבהו, והכי איתא ביו"ט פרק שני דיום טוב ובפסחים פ' מקום שנהגו הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג, כך מצאתי, (אב"ן) :

נו) **מה** שאנו אומרים בכל התפלות חמדת ימים אותו קראת היכן מצינו שנקראת שבת חמדת ימים שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי ותרגום ירושלמי וחמיד ה' ביומא שביעאה לשון נכספה וגם כלתה נפשי, כך שמעתי מרבותינו בצרפת, (אב"ן) :

נז) **מה** שנהגו בצרפת ופרובינצא לכל הקוראים בתורה כשמסיימין שאומר להם החזן בקול רם חזק, מצאתי סמך לדבר בב"ר לא ימוש ספר התורה וגו' חזק ואמץ, אין אומרים חזק אלא למי שתופס החפץ בידו מלמד שהיה הספר תורה בחיקו של יהושע ואומר לו הקב"ה חזק ואמץ מכאן למסיים בתורה אומר לו החזן חזק, (אב"ן) :

נח) **מנהג** היה בקרואן למר עוקבא נשיאה שהיו מכינין לו כסא של כבוד בבית הכנסת מצד הארון ולאחר שקראו בתורה כהן ולוי היו מורידין לו התורה, ואית סמך לדבר בירושלמי ביומא פרק בא לו בכל אתר את אמר הולכין אצל התורה וכאן את אמר מוליכין התורה אצלן אלא ע"י שהן בני אדם גדולים התורה מתעלה בהן, והא תמן מובילין אורייתא גבי ריש גלותא, א"ר ייסא בר אבין תמן על ידי שזרעו של דוד משוקע שם אינון עבדין כמנהג אבותיהם, ואיתא בגמרא דסוטה ירושלמי (מגלת סתרים בראשית רבה) ויברך אלהים את יום השביעי ברכו בעטיפה, רב הונא אמר צריך להחליף אבין בר חסדי אמר צריך לשלשל, ר' ירמיה ור' זעירא הוו מהלכין כחרא גולתיה דר' ירמיה שלשלה אמר ר' זעירא הדא אמרה צריך לשלשל, גולתא גלימא סדין, בירושלמי דפיאה וכן מוכח בתענית במעשה דאבא חלקיה וגליסיה אחר כתפיה ובירושלמי קרי ליה גולתיה ש"מ דגולתא הוא גלימא, א"ר חנינא צריך אדם שיהיו לו שני עטיפין אחד לחול ואחד לשבת מאי טעמא ורחצת וסכת ושמת שמלותיך וכי ערופה היתה אלא אלו בגדי שבת וכד דרש ר' שמלאי בציבורא חברייא לקיבליה ווי לנא כעטיפתנו בחול כך עטיפתנו בשבת אמר להון אעפ"כ יכילין אתון לשנות, ובבבלי פרק אלו קשרים אמר רב הונא יש לו להחליף יחליף אין לו להחליף ישלשל בגדיו, וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, (מגלת סתרים) :

בנדרים פרק אין בין המודר (דף ל"ז) אסור לקרות לדרדקי בשבת אבל לשנות מותר :

מצווים ישראל ומוזהרין על שביתת עבדים ושפחות בין מולין ובין ערלים ויליף לה מקרא בפרק החולץ מוינפש בן אמתך והגר דלעבד עברי לא איצטריך דכתיב קרא אחרינא למען ינוח עבדך ואמתך כמוך :

ירושלמי תחום שבת מן התורה שלש פרסאות שנאמר אל יצא איש ממקומו ביום הז' ומחנה ישראל שלש פרסאות היה ומדרבנן תחום שבת אלפים אמה להרחיק אדם מן העבירה, אומר אני הכותב שבסעודה ג' בשבת אין צריך לבצוע על ב' ככרות שנאמר והיה ביום הששי לקטו לחם משנה שני העומר לאחד ומן העומר היה עושה כל אחד שתי סעודות א' בבקר וא' בערב הרי ד' ככרות, בבקר בששי היה אוכל א' נשתיירו ג' ככרות, בליל שבת בוצע אחת ואוכלה בשחרית בוצע אחת ואוכלה נשארה אחת למנחה הרי לך שאין במנחה לחם משנה, (אב"ן) :

נט) **למנחה** גדולה של שבת אשרי יושבי ביתך וכו׳ ובא לציון גואל, לא ראיתי מעולם שאומר ובא לציון כי אם בשחרית בחול ובמנחת השבת אבל לא במוסף זבין הערבים לפי שאין גאולה בלילה ועיקר גאולתם של ישראל בשחרית היתה שנאמר וישב הים לפנות בקר וגו׳, וכבר אמרנו כי סדר הקדושה מגאולה מדבר, ומנחה היא עת רצון שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלה המנחה, וזה שנהגו לאומרו במנחת שבת ולא בשאר מנחות לפי שבזכות השבת יהו נגאלין ושיהיה עת רצון אף על פי שאכלו ושתו, (אב״ן):

ס) **קדיש** לפני הוצאת התורה, נהגו כל ישראל לומר ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון וכופלין אותו בספרד ולא בצרפת ופרובינצא, וי״ל לפי שאליהו נענה במנחה והוא עת רצון, ואל תשיבני שאר מנחות לפי שבשבת התענגנו שבענו וסעדנו כחפצנו לכבוד השבת ואעפ״כ באנו להתפלל לפניו ולא יעלו לרצון תפלתנו לפניו, וכן מצאתי במדרש תהלים כתיב ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ואני תפלתי לך ה׳ וגו׳ אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע אין אומה זו כשאר עכו״ם ששותים ומשתכרים ואינם מודים לך ואע״פ ששבעתי ושמחתי אני בא להתפלל לפניך לעת רצון, ודוד ע״ה היה מכנה הדבר כלפי ישראל ובעבורם היה מדבר, (אב״ן):

סא) **מה** שנהגו בספרד לכפול נ״ל לפי שהוא חשוב בפני עצמה כפרשה ונראה כמסיים הפרשה, וכמו שנהגו לכפול מאודך ולמטה ויתבאר במקומו בעזה״י, (אב״ן):

סב) **מנהג** ספרד לומר כך צדקתך צדק, וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל, ולא יתכן בעיני כי אינן כתובים בסדר זה בתהלים, ראשון צדקתך כהררי אל בלמנצח לעבד ה׳ לדוד, שנית וצדקתך אלהים בלמנצח לדוד להזכיר, צדקתך צדק באלפ״א בית״א בתמניא אפי, וכן מנהג צרפת ופרובינצא על סדר הכתובים והוא הנכון להגדיל ולהוסיף בשבח הקב״ה, בתחילה צדקתך נדמית שגדלה כהררי אל, ועוד גדלה עד מרום, וצדקתו ותורתו לעולם קיימים ואמתים, (אב״ן):

סג) **ונהגו** כל ישראל לומר כי צדוק הדין הוא ולכבוד משה רבינו ע״ה שנפטר במנחה בשבת אומרים אותו, גם יש מקומות שאינם עוסקים בתורה במנחה בשבת להודיע דנשיא שמת כל בתי מדרשות שבעיר בטלים. ומנהג בבבל ובצרפת ובפרובינצא לשנות מסכת אבות וקנין התורה לאחר תפלת המנחה כדי לאכול אחריה סעודה ג׳, וכן נמצא בתשובות הגאונים, וכן כתב רב שר שלום גאון שתקנו לומר אלו ג׳ מקראות לצדוק הדין לכבוד מרע״ה שנפטר באותה שעה, וגם רגילים שלא לעסוק בתורה כו׳ כדלעיל אך אינו איסור אלא מנהג לזכרון בעלמא. ור״י מ״כ כתב כי לא יהכן לאכול בין מנחה למעריב דתניא השותה מים בין השמשות הרי זה גוזל את המתים ואת החיים, ומעשה אירע בלותיר ובאו לידי סכנה, ובקושי התירו ערב יום הכפורים לאכול סמוך לערב ותקנו לו וידוי קודם שיאכל וישתה משום שכרות, וכן ט׳ באב שחל להיות בשבת ונדחה בקושי התירו, ואי משום סעודה שלישית באספרמקי ומגדי סגי והיינו דתניא בפרק כל כתבי מדיחין במנחה אבל מן המנחה ולמעלה לא. וביציאות שבת דסעודה קטנה מותר לאכול במנחה גדולה דאיכא שעות ביומא טובא, ופורס מפה ומקדש וכן מבדיל דאמר בערבי פסחים אקראי בעלמא הוא, כפר״ת, (אב״ן):

סד) **ואין** הדבר כן כי משה רבינו ע״ה נפטר בערב שבת דתניא בסדר עולם רבא, א״ר יוסי בכ״ח בניסן נלכדה יריחו ושבת היה שנאמר ויהי ביום השביעי ויסבו את העיר שבע פעמים ותפל החומה תחתיה, ומדכ״ח בניסן שבת היה חל ראש חדש ניסן באחד בשבת וראש חדש אדר שלפניו בשבת ושבעה באדר שמת משה רבינו בערב שבת שכשנשלמו ל׳ יום לאבל משה ויאמר ה׳ אל יהושע וגו׳ משה עבדי מת וגו׳ הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש

לחדש הראשון ונלכדה יריחו בכ"ח בניסן צא מהן ל"ג למפרע מיום שעברו את הירדן הא למרת שבז' באדר מת משה ע"ה, כך היא שנויה בהאשה נקנית, (אב"ן). אלא יש לומר שנהגו כל ישראל לאומרם שהפושעים שעתידים לחזור לדינם אחר השלמת הסדר מצדיקים עליהם את הדין, וכדאמרינן בבראשית רבה מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו בערב שבת מכריז ואומר צאו פושעים מגיהנם ונוחו כדרך שישראל שובתים, ובמוצאי שבת מכריז להם חזרו פושעים לגיהנם שככר השלימו ישראל את סדריהם, מכאן רמז לויהי נועם במוצאי שבתות, ובשאלתות דרב אחאי הוה מייתי לה בפרשת בראשית, ומנהג צרפת ופרובינצא לומר פרקי אבות במנחה אחר התפלה. יש מקומות שאומרים אותן מדברות לדברות, ממתן תורה עד ואתחנן, ויש מוישמע יתרו עד ואתחנן, ובצרפת רוב מקומות כל ימות הקיץ שהם ימים ארוכים והעם מתבטלים ממלאכתן, ומאן דבעי למיהוי חסיד לקיים מילי דברכות ואמרי לה במילי דאבות, ויש שנהגו כל ימות החורף זה; ובמוצאי שבת מתאחרין כדי להוסיף מחול על קדש וכדאמר ר' יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת בצפורי ולתת מנוחה ומרגוע לפושעים ולהחזירם לדינם, ואומר והוא רחום יכפר ברכו וצריך לאגודי בברכו ובברוך ה' המבורך לאפוקי שבתא בהלכות גדולות, וכתב רב נטרונאי ז"ל בהלכות מוצאי שבת אם אומר הבדלת ישראל ממצרים ויאמר הבדילני דודי מטומאות פתרום וכו' דלאו הבדלת שבת וחול הוא, הרשות בידו, ויש לאומרו וכשיאמר שלש הבדלות, דתניא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע. וביסוד העמרמי אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה אתה הבדלת בין קדש לחול וכו' כשם שהבדלתנו ה' אלהינו מכל עמי הארצות ומכל משפחות האדמה כן החיינו והצילנו מכל דבר רע ומכל גזירות קשות וחננו מאתך וכו'. אמת ואמונה כל זאת פעלת ימינך וגו' אין מנהג לאומרו בישיבה ולא בבית רבותינו שבבבל כל עיקר אלא אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כו' וכן מנהג כל ישראל. ויהי נועם נקרא שיר של פגעים במס' שבועות, מצאתי במדרש למה אין בו זיי"ן לפי שכל האומרו אין צריך לכלי זיין, ומנהג כל ישראל לאומרו בנעימת קול ובנחת ולהאריך מנוח פושעים מלהחזירם בגיהנם עד השלמת הסדר, ותיכף שאומר ומעשה ידינו חוזרין להם לדינם, וזה שכופלין כל ישראל פסוק האהרון כדרך סיום הפרשה שכופלין פסוק אחרון, ועוד טעם לדבר, וכתב שר שלום אין אומרים ויהי נועם אלא במוצאי שבת לחול אבל לא במוצאי יו"ט ולא במוצאי שבת ליו"ט שמתחילה לא קבעוה אבות הראשונים אלא במוצאי שבת לחול אבל במוצאי שבת ליו"ט כיון דבעי למימר ומעשה ידינו וליכא אין לומר אותו ואפי' חל יו"ט באמצע השבת דליכא מעשה ידינו, או ביום כפור אין לאומרו במוצאי שבת דכתיב ומעשה ידינו תרי זימני בעינן דאיכא שיתא יומי דחול וליכא, וכל היכא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קדושה דסידרא, ולהוציא מאותן מקומות בספרד שמדלגין ויהי נועם וזולתי פסוק אחרון ואומר סדר קדושה ולא יתכן. וכתב רב נטרונאי במוצאי שבת אומר על הכוס בורא פרי הגפן בורא עצי בשמים בורא מאורי האש המבדיל בין קדש לחול, וכן עושין בשתי ישיבות ומביטין לכפות הידים וכן ראינו רבותינו שהיו אומרים נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור כמו ששנינו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכן מנהג, ובפרקי ר' אליעזר אומר שמצוה להסתכל בצפרנים אך רגילין בכך ... ואנו רגילים להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותהו ושוטפין אותו ושותהו ושמעינן מרבותינו שמצוה לעשות כן לפי ששיורי מצוה מעכבין את הפורענות ומה שנשתייר מן המים מטילין על ידינו ומעבירין אותו על פנינו לחבב, ואע"פ שכתב בפרקי ר' אליעזר ר' מונא אומר כיצד אדם חייב בכוס יין מקרב ידיו לאור האש ואומרים בורא מאורי האש וכיון שמרחיק אדם ידיו מן האש אומר המבדיל בין קדש לחול ואם אין לו יין פושט ידיו לאור האש ומסתכל בצפרניו שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא מאורי

האש

האש, בורך פושט ידיו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש, ואם נתקדרו השמים בעבים תולש אבן מן הארץ, ואומר המבדיל בין קדש לחול, אע"פ כן לא סבירא לן אלא על היין ואף בפת אין מבדילין מה טעם שאינה דומה הבדלה לקידוש מפני שהקידוש אי אפשר לו שלא לסעוד דקיימא לן אין קידוש אלא במקום סעודה וכיון ששלחנו קבוע וסעודה קבוע ואי אפשר לו שלא לסעוד מקדש על הפת אבל במוצאי שבת כלום סעודתו קבוע ושלחנו קבוע ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליו הלכך אין מבדילין על הפת, וכן מנהג בשתי ישיבות. ומטעם זה נ"ל דהמבדיל על שלחנו צריך לברך בתוך הסעודה על היין בפה"ג ולא יפטר באותו שבירך בתוך ההבדלה דאיפשר לו שלא לסעוד והבדלה ישנה שלא במקום סעודה, אבל קידוש שאינו אלא במקום סעודה אין צריך עוד לברך ברכת הנהנין על היין דעל כרחיה קיבל עליה סעודתיה לאלתר, והיינו דאמרינן בברכות בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון פירוש שבתוך הסעודה, ואמר עלה לא שנו אלא בשבתות וימים טובים וביומא דהקזה דכותייהו דלא סגי דלא אכיל דכל המיקל בסעודת הקזה מקילין לו מן השמים, אבל בענין אחר דלא קבע דאי בעי לא אכיל ואיפשר לו שלא לסעוד צריך לברך כמו המבדיל על שלחנו, (אב"ן):

סו) **זה** שנהגו כל ישראל להריח בהדס ולא בבשמי הקטרת הנקראין בפסוק בשמים. י"ל לפי שכבר ברכנו עליו בלולב ושיורי מצות מעכבין את הפורענות וכדאיתא בפרק כל כתבי דרב אמי ורב אסי כי מיקלע להו ריפתא דעירובא הוו מברכי עליה המוציא אמרי הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה נעביד ביה מצוה אחריתא, ומ"מ מי שאין לו הדס יש לו להריח בשאר בשמים ולברך, (אב"ן):

סז) **וכל** מי שאינו מבדיל על היין במוצאי שבתות אינו רואה סימן ברכה לעולם, והמבדיל על היין במוצאי שבתות הוא מנוחלי העוה"ב והוא דמשייר מקידושא לאבדלתא דלא יכול לאבדולי אריפתא דהבדלה אכסא דחמרא תקינו לה רבנן כדאיתא בברכות העשירו קבעוה על הכוס:

שנינו בבבלי ובירושלמי בפסחים פרק מקום שנהגו א"ר לוי במוצאי שבת זימן הקב"ה לאדם הראשון שני רעפים והקישן זה בזה ויצא מהן אור ובירך עליו בורא מאורי האש אמר שמואל לפיכך מברכים עליו במוצאי שבת שהוא תחילת ברייתה ורב הונא בשם רב ור' אבהו בשם ר' יוחנן אף במוצאי יום הכפורים מברכין עליה שכבר שבתה האור ממלאכה כל אותו היום ואע"פ שעשו בה מלאכה לחולה ולחיה בשבת אחרי שלא עשו בה מלאכת איסור מברכים עליה, אבל בפרקי ר' אליעזר פרק כ"א מצאתי בע"א בין השמשות של שבת היה מהרהר בלבו שמא הנחש שהטעני יבא בערב וישופני עקב ונשתלח עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע וראה אדם את עמוד האש ושמח בלבו ופשט את ידיו לאור האש ואמר בא"י אמ"ה בורא מאורי האש, וכשהרחיק את ידיו מאור האש אמר יודע אני עכשיו שנבדל יום הקדש מיום החול למד שאין להבעיר אש בשבת באותה שעה אמר המבדיל בין קדש לחול ר' מונא אמר כיצד אדם חייב בכום של יין וכו' כתוב לעיל, (אב"ן):

סח) **ירושלמי** פרק כיצד מברכין מאימתי מברכין על האור משיכיר בין צפורן לבשר וזהו כשיטת פרקי ר' אליעזר ומסתכל בצפורניו שהן לבנות מן הגוף, (אב"ן):

סט) **והרב** רבינו נ"ע מקרית יערים היה מסתכל לאור הנר ביין הכוס לראות אם הוא נקי וראוי לשתותו וזהו משיהנה לאורו, ישראל שהדליק מכותי או כותי מישראל מברכין עליו כותי מכותי אין מברכין עליו גזירה משום כותי ראשון ומשום עמוד ראשון שלא שבת. ואע"פ שבמוצאי שבת אנו צריכים לאור ששבת מ"מ אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו במוצאי שבת שכך היתה תחילת ברייתו במוצאי שבת

מן

מן האבנים, ובמוצאי יום הכפורים אין מברכין עליו אלא באור ששבת. ואם לא בירך באור במוצאיהם שוב אין מברך עליו, ואין מחזרין על האור אם אין לו כדרך שמחזרין על המצות שאין מברכין עליו עד שיאותו לאורו, ואף סומא מברך עליו דקיימא לן כרבנן דסומא פורס על שמע ואע"פ שלא ראה מאורות מימיו ומייתי ראיה בגמרא מאבוקה דאית ליה הנאה להצילו מכל מכשול הילכך מברך עליו, והרוצה לעשות מלאכה והבדיל בתפלה או על הכוס יעשה צרכיו ואם לא הבדיל כלל יבדיל בלא כוס ויעשה צרכיו כדאיתא בשבת פרק שואל אמר ליה רבי אבא לרב אשי במערבא הוה אמרינן המבדיל בין קדש לחול ועבדינן צורכין כלומר אין צריך לומר בין אור לחשך וכו' אלא המבדיל בין קדש לחול, כך כתב רבינו האלפסי ז"ל, ואמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוה אמרינן המבדיל בין קדש לחול ומסלתינן סילתי, ויראה לי מתוך דברי הגאון דצריך להזכיר בה שם ומלכות ודומיא דהבדלת תפלת ודעל הכוס דאי לאו הכי אינה ברכה והבדלה כלל, ואם כן לדבריו הא דתניא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע בהבדלת תפלה ודעל הכוס היא, (אב"ן):

ע) **מנהג** ספרד לומר זמירות לפני ההבדלה בבית הכנסת ובפרובינצא ובצרפת בבתיהם, וראיתי במדרש משל לכלה ומלכה שמלוין אותה בשירות ותשבחות ושבת איקרי מלכה וכלה כדאיתא פ' כתבי בואי כלה בואי ונצא לקראת שבת מלכתא, (אב"ן):

עא) **וזה** שנהגו בספרד לאומרן בבית הכנסת מפני רוב העם שאינם נזהרין בהן ושאין להן יין להבדיל ויוצאין ידי חובתן בכך. וזה שמשוררין בכל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא הוא המבשר שיבא במהרה לפני המשיח כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וכבר מובטח להם שאין אליהו בא בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מפני הטורח כדאיתא בעירובין ויבא לנו המבשר במוצאי שבתות, שבזכות השבת הצור יואל, ובא לציון גואל, (אב"ן):

עב) **מנהג** ספרד לומר אחרי הזמירות לפני ההבדלה אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו וכו' ואין מנהג זה בשאר הארצות, ויש לו סמך למנהג ספרד בירושלמי בפרק אין עומדין ר' ירמיה ור' זעירא בשם ר' חייא צריך לומר אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום והשמיענו בהם ששון ושמחה והבינגו ולמדנו וכו', והעונין אמן צריכין ליתן עיניהם בנר ועיניהם בכוס, (אב"ן):

עג) **מנהג** ספרד לומר סברי מרנן לפני קידוש והבדלה וברכת אירוסין ונישואין וברכת מילה שעל היין, ויש לי סמך בשם רבותי לפי מה ששנינו בסנהדרין פרק נגמר הדין היו מוציאין אותו לסוקלו והיו משקין אותו כוס של יין חי בקורט לבונה כדי שתטרף דעתו עליו פירוש ולא ירגיש בענין הסקילה, על כן אומרים סברי מרנן כלומר היש בדעת מורי ורבותי שזה הכוס לחיים ולא למות לברכה ולא לקללה ולא יהיה כאותו הכוס ששתה אותו שנגמר דינו לסקילה והעם עונין לחיים כלומר לחיים יהיה ולא למות, ושלום, (אב"ן):

עד) **ועוד** שמעתי לפי מה שאמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי ועכשיו [שאין] בית הבליעה פנוי הוא אומר היש בדעתכם לצאת מזאת הברכה ולכוין דעתכם לצאת בה והן עונין לחיי בלשון תלמוד הן, (אב"ן):

עה) **מנהג** כל ישראל לומר במוצאי שבת ויתן לך וכל הפסוקים של ברכות שיתברכו ישראל בשבת הבאה ומעתה ועד עולם, ובפרובינצא אומרים אחריה אין באלהינו ופטום הקטרת, ונראה הטעם לפי מה דאמר בבבלי ביומא מעולם לא שנה אדם בה מפני שמעשרת ונשלמה פרים שפתינו למען נתעשר ונצליח, (אב"ן):

עו) **סדר** הבדלות לומר למוצאי שבת לחול יבנ"ה ולמוצאי יום כפור לחול ינ"ה ולמוצאי שבת

שבת ליו"ט יקנה"ז, ונהגו כל ישראל לומר כמו שבת בכל הסדר כך בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך בא"י המבדיל בין קדש לקדש, והרב ר' אפרים ז"ל מאלמניי"ה כתב כך בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת בא"י המבדיל בין קדש לקדש, ויש שמהסר עוד ובין יום השביעי לששת ימי המעשה ואומר הטעם דבשאר מוצאי שבתות אומר אותו שהוא מעין חתימה ועכשיו דליכא ששת ימי המעשה ואינו מעין חתימה לא אמרינן ליה, והבדלת וקדשת תוספת שלא לצורך הן, וכן אמר בהבדלת חונן הדעת, וכן מוכח בע"פ דאיכא מאן דבעי מעין חתימה סמוך לחתימה ואיכא מאן דבעי מעין פתיחה סמוך לחתימה ומשני איכא בינייהו יו"ט שחל להיות במוצאי שבת דבעי לן למיחתם בין קדש לקדש למאן דאמר מעין חתימה סמוך לחתימה צריך למימר בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת ולמאן דאמר מעין פתיחה לא צריך הא למימר אלא ובין יום השביעי וכו' כשאר הבדלות מוצאי שבת לחול, וקיימא לן כרבא דבעי מעין חתימה סמוך לחתימה אם כן ובין יום השביעי אין בדין לאומרו אלא ובין קדושת שבת וכו' ודיו בכך, ורבינו יעקב השיבו שאין לסתור מנהג האבות והסכימו בזה להוציא ידי חובה משתי הסמיכות סמוך לחתימה מעין חתימה ומעין פתיחה לפי שבין קדושת שבת וכו' הפסיק בִין מעין פתיחה דהוא ובין יום השביעי וכו' סמוך לחתימה ואותו מעין לא עקרו שהרי הוא מטבע של הבדלות מוצאי שבת לחול וסדר הבדלות הוא מונה, והבדלת וקדשת על אשר הפסקנו בין קדושת שבת וכו' על ובין יום השביעי וכו' לכך כולל את שתיהן מעין פתיחה ומעין חתימה, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הבדלת וקדשת בין ימי המעשה חול גמור או י"ט בין קדש חמור לקדש הקל שהותר בו אוכל נפש ובין קדש הקל לחול המועד שהותר בו דבר האבוד כדאיתא במועד קטן ויתבאר במקומו בעז"ה. עוד כתב רבינו יעקב מ"כ דאמרינן בע"פ הפוחת לא יפחות מג' והמוסיף לא יוסִף על ז' ואיכא למימר דשבע הבדלות קא חשיב, א' בין קדש לחול, ב' בין אור לחשך, ג' בין ישראל לעמים, ד' בין יום השביעי לששת ימי המעשה, ה' בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת, ו' ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הבדלת וקדשת בכל מיני קדושות קדשת את השבת דביום טוב שרי אוכל נפש ולא בשבת, ולענין ששת ימי המעשה שהן יום טוב לחול המועד דשרי ביה דבר האבוד, ז' הבדלת וקדשה את עמך ישראל בקדושתך בין כהנים ללוים בין לוים לישראל, זהו מעין חתימה בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל ז' הבדלות כך פר"ת. והבדלת בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל וכתיב והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים, וזהו שאמר הפוחת לא יפחות מג' כי שלשתן מסבבות למוצאי השבת, בין קדש לחול ולהבדיל בין הקדש ובין החול, ובין אור לחשך דאור במוצאי שבת איברי ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, ובין ישראל לעמים ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, וכתיב בשבת כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם וגו' הרי שעל ידי שמירת השבת ישראל נבדלין מן האומות ומקודשים, אבל הבדלת מים העליונים לתחתונים והבדלת טהור מטמא והבדלת כהנים מלויים ולויים מישראל אין עניינם ליום לכך נהגו כל ישראל באותן שלש בלבד, (אב"ן):

עז) **ונהיגי** בכמה דוכתי דמאן דכנים ארמלתא מקדים ונסיב לה ערב שבת או ערב יום טוב מבעוד יום וכדאיתא בירושלמי דריש כתובות ובגמרא דיומא בפ"ק, ירושלמי א"ר מונא אלין דכנסין ארמלן צריך לכונסה מבעוד יום שלא יהא ככונה קנין בשבת מגלה סתרים, ירושלמי דברכות כל ימיו של אותו צדיק (יעקב אבינו) לא היה מצטער אלא

אלא על פנימי וחיצון, פירוש פנימי המאכל שיורד פנימי לגוף וחיצון המלבוש שהוא חוץ לגוף שנאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש :

תמו הלכות שבת. בריך רחמנא דסייען.

הלכות סעודה

א) **גרסינן** בשבת פרק כל כתבי מעשה בלודקיא באתר שהיה לו שולחן של זהב משאוי ששה עשר בני אדם וכו' וכשהיו מניחים אותו היו אומרים לה' הארץ ומלואה וכשהיו מסלקין אותו היו אומרים השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, ובברכות ריש כיצד מברכין לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. הנכנס לסעודה לברך המוציא צריך ליטול ידיו עד הפרק האמצעי לאצבעות, וצריך ליטול מי רביעית לאחד ואפילו לשנים, ולשון נטילת ידים על שם הכלי המחזיק רביעית ששמו אנטל, וי"ל שהוא לשון המקרא בתרי עשר נברתו כל נטילי כסף, ופירש רבינו האיי ז"ל כלפי שאמר בפרק המקנא הנוטל ידיו צריך להגביהם שמא יצאו המים אחורי הפרק ויחזרו ויטמאו את הידים דתנן מים ראשונים מטהרים את הידים האחרונים מטהרים את הראשונים, פירוש שנטמאו מחמת הידים, לשון וינטלם וינשאם. וכל החוצץ בטבילה חוצץ בנטילת ידים כגון בצק וטיט שתחת הצפורן וגלד ורטייה אבל צואה שתחת הצפורן שבאה מן הזוהמא אינה חוצצת דתנן במקואות אלו חוצצין באדם בצק וטיט שתחת הצפורן וכו' ואלו שאין חוצצין צואה שתחת הצפורן וכו', והטעם משום דבצק וטיט של יוצרים מיהדק וצואת הזוהמא לא מיהדק, כך פירש ר"ת. הכל כשרים לידים ואף מחרש ש"ו אבל לא מן הכותי והעבד דבעינן שיבא מכח אדם מישראל, בכל הכלים נותנין לידים ומן הכלי ולא בתוכו, ובהלכות גדולות היכא דמסיק על גבי נהר ואין לו כלי למישקל מיא בהדיה לא לישקול מיא בחדא ידא למימשא לאידך ידא אלא לשכשכינהו לידיה בנהרא דהוו להו רחיצה, דהא דאיבעיא להו כהן שקידש ידיו במי כיור הכי קא מיבעיא להו מהו לשכשך ידיה במי כיור ורחצו אהרן ובניו ממנו אמר רחמנא דאתו מיא משלפא לידיה אבל משכשך ידיה בגויה לא או דילמא האי ממנו לא אתא אלא לאפוקי דאי שקיל מיניה במנא אי נמי דשקיל בחדא ידא ומשא אידך אבל משכשך ידיה בגויה במי כיור ומיעבדי עבודה שפיר דמי דכי האי גוונא מיקרי רחיצה, וכן לענין טבילה בכלי שאינו יכול לתת ממים שבתוכו על ידיו ירחץ ידיו בתוכו ושפיר דמי, כך מצאתי. ואם רחץ בתוכו יברך על רחיצת ידים, ובארבעים סאה יברך על טבילת ידים ואין צריך להגביה את ידיו. המים שנפסלו משתיית בהמה פסולין, והנוטל ונותן לחבירו בחפניו לא יצא, והמזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם, ואסור לאכול במפה בלא נטילת ידים, ואוכל מחמת מאכיל צריך האוכל נטילת ידים ולא המאכיל, וכל האוכל בלא נגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא, אבל המטביל את ידיו אינו צריך לנגב. וצריך לבצוע תיכף, ובירושלמי דפרק אלו דברים לתרומה עד לפרק ולחולין עד קשרי אצבעות ותניא הנוטל ידיו צריך לנגבן והמטבילן אינו צריך לנגבן והנוטל ידיו צריך להגביהן שלא יסיח דעתו ויצטרך ליטול פעם אחרת. בא לו לבצוע בוצע ממקום שנאפה הפת יפה, בתשובת ר"ש ז"ל ואוחז הלחם בעשר אצבעותיו כנגד עשר תיבות שבברכת המוציא ועשר שבפסוק מצמיח חציר וגו' ועשר מצות בתבואה לא תחרוש לא תחסום ותרומות ומעשרות ולקט שכחה ופאה וחלה, והמבין יבין, (אב"ן) :

ב) **ואם** היו עשרה מהלכין בדרך אע"פ שכולן אוכלין מככר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו המוציא וברכת המזון, אבל אמרו נלך במקום פלוני והלכו וישבו שם אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אחד מברך לכולן, וכן ביין אם הסבו אחד מברך לכולן

בפה"ג

בפה"ג חוץ מיין שבתוך המזון שכל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי. ירושלמי לא שנו אלא שאין להן בעל הבית אבל יש להן בעל הבית הכל פונים לבעל הבית, פירוש ופטורין בברכת היין דבעל הבית, כך מצאתי, (אב"ן):

ג) **היו** לפניו פרוסה של חטין ושלימה של שעורים מברך על הפרוסה של חטין, היו לפניו ככר וחצי של חטין מברך על השלם ופוטר את החצי מדתנן בתרומות תורמין מבצל שלם קטן על חצי בצל קטן. מצאתי בירושלמי א"ר חייא אם היו לפניו פרוסות של לחם שלש או ארבע יצרפם ביחד ומברך המוציא. היו לפניו ככר של שיפון ושנים ושלשה פרוסות של חיטין או פרוסה אחת יצרף עמהם ככר של שיפון ויברך המוציא על הפרוסה של חטין ויפטור לחם של שיפון, כך מצאתי, (אב"ן):

ד) **וכשהוא** בוצע אומר המוציא לחם מן הארץ דמשמע להבא ומשמע לשעבר כדאיתא בירושלמי, ובסוף כתובות עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנא' יהי פסת בר בארץ, ומברך ואח"כ בוצע, ראיתי במדרש שבוצע ואח"כ מברך עליו הכתוב אומר ובוצע ברך נאץ ה', אך מנהג צרפת לאחר שמברך חותך, ומנהג פרובינצא לחתוך ולא הכל ולאחר הברכה יבצע מיד, (אב"ן):

ה) **ואמרינן** בברכות וצריך שתכלה ברכה עם הפת, פירוש עם הבציעה ואין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס א"ר חייא בר אבא הדא אמרה אהן דנסב פוגלא ומברך עליו והוא לא אתי לידיה צריך לברך עלוי זמן תניינות, א"ר תנחום בר יודן וצריך לומר בשכמל"ו שלא להזכיר שם שמים לבטלה: עד כמה יפרום ר' חנינא ור' מונא חד אמר עד כזית וחד אמר פחות מכזית, תני כל שאומר אחריה שלש ברכות אומרים לפניו המוציא וכל שאין אומר אחריו שלש ברכות אין אומרים לפניו המוציא התיבון הרי הוא פחות מכזית שאין אומר אחריו שלש ברכות ואומרים לפניו המוציא ר' יעקב בר חמא אמר לשאר מינין נצרכה, למדנו מזה שהאוכל פחות מכזית מברך לפניו המוציא ואין מברך לאחריו שלש ברכות, וכך השתייה בפחות מרביעית יין מברך לפניו בפה"ג ואין מברך לאחריו מעין שלש, והטעם שצריך ברכה לפניו דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה אבל לאחריו א"צ שלש ברכות באכל פחות מכזית דכתיב ואכלת ושבעת וברכת משאכל כדי אכילה יברך. והבוצע לרבים לא יבצע עד שיכלה אמן מפי העונין והבוצע הוא פושט ידיו תחילה לטעום ואחריו יטעמו כולם. ירושלמי ר' אבא בשם רב המסובין אסורין לטעום עד שיטעום המברך ר' יהושע בן לוי אמר שותין אע"פ שלא טעם ולא פליגי מה דאמר רב כשהיו כולן זקוקין לככר אחד, ומה דא"ר יהושע בן לוי כשהיה כל אחד כוסו בידו. וכן יש להביא ראיה מע"פ חזייה לההוא סבא דגחין ושתי וגו' הא למדת שלא המתין אותו שקידש, רב כד הוה קצי הוה טעים בשמאליה ומפליג בימיניה, פירוש אף לחלק המוציא לאנשי ביתו לא היה רוצה להפסיק דתיכף לברכתו היה אוכל שאם היה מפסיק שלא לצורך האכילה היה צריך לחזור ולברך כדאיתא בתפילין שח בין תפילה לתפילה חוזר ומברך, ולצורך האכילה אינו הפסק כמו טול ברוך טול ברוך הביאו מלח הביאו לפתן גביל לתורי ואינו צריך לחזור ולברך, ואם באו לו אורחין אינו רשאי לבצוע להם שכבר בצע לעצמו ואינו מחויב בדבר להוציא ידי חובתן, ואף אם לא בצע לעצמו לא יבצע לאחרים אלא אם כן יאכל עמהם שאינו מחוייב בדבר שאם ירצה לא יאכל, אבל בדבר שהוא חובה כמו המוציא של מצה או קידוש היין אף על פי שיצא מוציא אפילו לא יאכל וישתה עמהם דכל ישראל ערבים זה בזה כמו שאמרו חכמים בהלל ובמגילה אע"פ שיצא מוציא משום דחובה נינהו כדאיתא בראש השנה פרק ראוהו בית דין ואע"פ שלא ישתה עמהם יוצאים כולם, וכן אמר בפרק בכל מערבין ליתביה לינוקא דילמא אתי למיסרך בכוס של קידוש בליל כפור הא למדת דאי לאו משום דאיכא למיחש דלא ליתי למיסרך הוה טעים ליה ינוקא ונפקי להו בטעימת התינוק כי המברך צריך

שיטעום

שיטעום או שיטעים לאחר שלא יהא ברכה לבטלה יצא הוא ויצאו כל השומעים . ואם שכח ולא בירך המוציא ולא גמר סעודתו יברך ויאכל , ואם הוא מסופק אם בירך לא יברך דהמוציא דרבנן הוא :

ואם עקרו רגליהם מקצת האוכלים לצאת חוץ והניחו שם אפילו אחד כשהן יוצאין אין מברכים ברכת המזון וכשהן חוזרין אין צריכין לברך ברכת המוציא דלקביעות הסעודה הן חוזרין , אבל לא הניחו שום אדם צריכין לברך על המזון וכשיחזרו צריכין לברך המוציא , וכן עקרו רגליהם לאכול במקום אחר . ופת השרוי ביין מברכים עליו בורא מיני מזונות , ואגוזים המבושלים בדבש או שקדים מברכין עליהן שהכל שהדבש עיקר ואפילו באין בתוך הסעודה חייב לברך עליהן לפי שאינן באין ללפת בהן את הפת ואין הפת פוטרתן . בתשובת הגאונים עשבים שעולין מאליהן ואינן נזרעין מברכין עליהם שהכל וליתא לדרב דאמר בורא מיני דשאים . מי שאכל מיני מזונות ותמרים ורמונים ושתה יין מברך באחרונה על כל מין ומין בפני עצמו מפני שהן חלוקין בברכותיהן , כך מצאתי . ומצאתי בהלכות רב יהודאי גאון ז"ל אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון בשר ודגים וכל מיני בישול שדרכן לאכול בהן פת וירקי ובצלי אין טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן , דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון חביצה ודייסא טעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן ; דברים הבאים לאחר סעודה כגון תמרי ורמוני ושאר מגדי ואיתינון ואכיל להון בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהן ולאחריהן ואחביצה ודייסא כיון דאכיל להו בתוך הסעודה אין צריכין ברכה לאחריהן דכיון דמין מזון נינהו מיפטרי בברכת המזון , למדנו מתוך דברי הגאון דדברים הבאים הרגילין לבוא ר"ל אע"פ שאין באין עכשיו דבדרכן לבוא ללפת בו את הפת תליא מילתא דפת פוטרתן לפניהם וברכת המזון לאחריהן , ומתוך דברינו זה למדנו גבי פסח המרור שבא אחר המצה אע"פ שבא לחובת מרור ולא ללפת בו את הפת כיון שרגילות ירקות שבאין ללפת בהן את הפת פת פוטרתן ולהכי אין מברכין על המרור בורא פרי האדמה , והמשכיל יבין , (אברהם בן נתן) :

ו) **יש** שאומרים דתאנים וענבים שאין דרכן לבוא עם הפת אפילו באין בתוך הסעודה טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן כרב ששת , ויין אע"פ שהוא בא לשרות שהוא כמחמת הסעודה מברך לפניו ואין הפת פוטרתו ומברך עליו בורא הגפן אחד יין חי ואחד מזוג אבל מים שאין גורמין ברכה לעצמן פת פוטרתן אם שתה אותן בתוך הסעודה , אבל אם שתה אותן לאחר הסעודה מברך לפניהם ולאחריהם , ויין הבא לאחר הסעודה אין צריך לברך לאחריו כשאר דברים הבאים לאחר הסעודה שהרי סופו לברך ברכת המזון (ביין עצמו) ועדיפי שלש ברכות לעצמן מברכה אחת מעין שלש שפוטרתו כך פירש רבינו יעקב מ"כ , אבל רבינו שלמה ז"ל זקינו פירש דעל המים בתוך הסעודה צריך לברך על כל פעם ופעם דהוא כנמלך שאין אדם קובע סעודתו על המים שכך שנינו השותה מים לצמאו מברך שהכל למעוטי חנקתיה אומצא התם הוא דלא מברך הא לאו הכי מברך על כל פעם ופעם , ואית דאמר כיון דמיא קמיה לא מברך אלא זימנא קמייתא . ומצאתי בתשובות הגאונים וחנקתיה אומצא לא יברך לפניו משום דאנים אבל לאחריו מברך בורא נפשות , וכן כתב רב פלטוי ז"ל , ונראין דברי רב עמרם דאין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו דאין בשתייה זו שום הנאה וכגון השותה סם או אוכל אוכלין לרפואה שאין כאן הנאת שתייה ואכילה כלל לא יברך לפניו ולא לאחריו , וכן מה שאמרו חכמים אחר אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואינך ניזוק שהוא לרפואה , אין צריך ברכה כלל , (אב"ן) :

ז) **בברכות** פרק הרואה אף על פי שאמרו שינוי יין אין צריך לברך בורא פרי הגפן אבל מברך הוא הטוב והמטיב והוא דאיכא אחר דשתי בהדיה אבל אם הוא

שותה

שותה לבדו אפילו לשינוי אלף ייינות אינו מברך הטוב והמטיב. ירושלמי יין חדש ויין ישן צריך לברך, רבי על כל חבית וחבית דהוה פתח הוה מברך עליה הטוב והמטיב ופירש רבינו שמואל בנמוקי ערבי פסחים והוא שמשובח מן הראשון, ומביא ראיה מזה הירושלמי רוצה לומר כי מסתמא היין הטוב והמעולה היה פותח לבסוף כרחך כל הארץ, (אב"ן): ואם אמר הבו נבריך ונטל ידיו אף על פי שבירך על היין צריך לברך פעם אחרת אם ירצה לשתות שהוא נמלך, אבל לאכול אינו רשאי משנטל ידיו עד שיברך ברכת המזון:

ח) **תניא** והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, כי קדוש זה שמן הטוב, אני ה' אלהיכם זו ברכה, ושנינו כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה, וכתב רב אחא משבחא ז"ל דכל דבר שאינו קרב לגבי המזבח נקרא מזוהם אבל דבר הקרב לגבי מזבח אינו מזוהם, ואין צריך ליטול ידיו קודם ברכה כשאכל דבר הקרב לגבי המזבח, אלא משום דאמרו אחר כל אכילתך אכול מלח ואיכא למיחש דאיכא בה מלח סדומית שמסמא את העינים, או משום דמים אחרונים הרגו את הנפש ולאחר ברכה יטלם ודיו, ואותו שנוטל הכוס לברך וידיו מזוהמות צריך ליטול ידיו ולברך עליהן על נטילת ידים, לפי שמים הראשונים מצוה ולא חובה מוידיו לא שטף במים הא שטף טהור בתמיה אלא מכאן לנטילת ידים מן התורה, ומים אחרונים מצוה וחובה ועדיפי מראשונים כדאמרינן בעירובין בארבעה דברים שפטרו במחנה ורחיצת ידים אחת מהן ואמרינן התם לא שנו אלא מים ראשונים אבל מים אחרונים חובה שהן משום סכנה ומשום זוהמא הן הם הראשונים והאחרונים ותרוייהו אסמכוה רבנן אקראי אם כן יש לברך עליהן, ואי לית ליה שיעור אלא לחרא מינייהו מנקי בכל מידי דמנקי בעפר ויניח המים לאחרונים. והדלקת נר בשבת נמי חובה ונהגו כל בנות ישראל לברך עליה לפי שהיא חובה ומצוה ובזה הושוו כל הגאונים, אבל אם אכל דבר שאינו מזוהם בודאי אין צריך לברך עליהם דאין כאן מצוה אלא חובה בלבד:

ובעל הלכות כתב אי בעי איניש למישתי מיא או חמרא בהר דמשי ידיה מים אחרונים או למטעם מידי מברך ושתי והדר מברך על המזון דכיון דאמר הבו ונבריך אסור למישתי בלא ברכה אפילו חמרא עד כאן, וסברא הוא דהא אסח דעתיה, אבל לכתחילה למיטעם או למישתי כלום בין נטילת ידים לברכת המזון אסור דהא אמרינן תיכף לנטילת ידים ברכת המזון, ויראה לי שסובר הגאון דאסור למישתי בלא ברכה שצריך לברך לפני השתיה והאכילה. רוצה לומר דלא כיש מפרשים בלא ברכה דמים שבין תבשיל של דג לתבשיל של בשר הן רשות ואין צריך לברך עליהן אלא שבין גבינה לבשר חובה הן ואעפ"כ יש שאומרים שאין צריך לברך עליהם:

ט) **ובהלכות** ה"ר שמעון קיירא אמצעיים רשות אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה והאי בשר דקאמר גבינה בתר בשר משמע, ודאמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה היינו בלא קינוח הפה אבל מי שיקנח פומיה וידיה שרי ליה למיכל, אבל אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח הפה ובעי למימשא ידיה במיא ופומיה ביני ביני, ואפילו באותה סעודה קאמר וכן כתב ר"י מנוחתו כבוד בספר הישר אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה פירש רב יהודאי גאון בשאלתות שנשאלו לפניו נראה לי בין תבשיל דבשר להתבשיל דחלב רשות הוא לאכול דהוי כמו נותן טעם בר נותן טעם שהרי לא אכל בשר ולא גבינה ואין בו לא ממשות גבינה ולא ממשות בשר אבל בין תבשיל דבשר לגבינה חובה ואע"ג דליכא ממשות בשר דלא אכל בשר איכא ממשות גבינה אבל בין בשר לגבינה בעי קינות הפה והדחה, והא דאמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא אנא וכו' היינו בלא שיהוי ובלא קינוח הפה דהא דבעו מיניה דר' יוחנן כמה ישהה וכו'

וכו' היינו בלא קינוח הפה אבל בקינוח לא בעי שיהוי, ובשר שאכל אחר גבינה לא בעי קינוח ושיהוי כלל ולא הדחת ידים ביום אבל בלילה דלא חזי ליה בעי הדחה, וכן גבינה שאכל אחר בשר בעי קינוח או שיהוי ונטילת ידים, ומותר לאכול גבינה והדר בשר בלא קינוח ובלא שיהוי ובלא נט"י, וכן מוכח בהלכות גדולות אמר רב חסדא אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח, גבינה אסור לאכול בשר בלא קינוח, וראיה לדבר דמקילינן בדברים שאין מפעפעין את הידים והמפרש משום דכר' יוסי הגלילי סבר לה טועה דאם כן אפילו בבישול מותר כדאיתא בשבת פרק ר' אליעזר דמילה ובסוף פרק קמא דיבמות במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב. ולרב חסדא דאמר אכל בשר אסור לאכול גבינה בלא קינוח ובלא הדחה ביום ובלילה בלא קינוח והדחה ולא פליג אדרב נחמן דאמר לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין גבינה לתבשיל דבשר ולא כלום, וכאידך לישנא דייקא לעיל בשאלתות דרב יהודאי ז"ל, ואע"פ שרבינו חננאל פליג אהאי פיסקא וכן הרב אלפסי לאו דסמכא נינהו ולמקום שאינן בני תורה חששו ובקעה מצאו וגדרו בה גדר וכן עיקר. ולא כמו שפירש רש"י ז"ל ור' שמואל ז"ל דוק ותשכח. כפר"ת ז"ל:

כיצד מזמנין בשלשה אומרים נברך שאכלנו משלו והן עונין ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, והוא יחזור אחריהן, וכן עד עשרה, ואם הם המשה ואין אחד מהם יודע כל הברכה אחד מהן אומר נברך ואחד הזן ואחד ברכת הארץ ואחד בונה ירושלים ואחד הטוב והמטיב, מדתניא בתוספתא וראיה מהירושלמי כרבינו האלפסי, אבל אם אחד ידע חצי ברכה והשני כמוהו חצי ברכה אינן יכולין לברך דאין ברכה אחת מתחלקת לשנים. ואחד שבא ומצאם שאומרים נברך אומר ברוך ומבורך ואם מצאם שאומרים ברוך אומר אמן, ואם הלך אחד מהן לשוק קורין לו ועונה ומזמנין עליו אע"פ שאינו שם כיון ששומע. אבל לעשרה דאיכא שם שמים לא עד שישב שם, ירושלמי עונין אמן אע"פ שלא אכל ואין עונין ברוך שאכלנו אלא אם כן אכל, ירושלמי עשרה אומרים נברך לאלהינו על המזון שאכלנו, וברכת המזון בכל לשון כדתנן בסוטה בפרק אלו נאמרין. ושתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין ואם לאו כל אחת ואחת מזמנת לעצמה ואם יש שמש ביניהם השמש מצרפן. ירושלמי אם אוכלין בשני בתים ועוברין אלו את אלו מזמנין כאחת, ר' ברכיה מוקים לאמורא על תרעא מציעא בי מדרשא ומזמנין אלו עם אלו, וסדר ברכת המזון הלא מפורש בגמרא ואין להאריך:

י) **תשעה** שאכלו דגן ואחד ירק מצטרפין ואפילו לא טיבל אלא בציר או ששתה כוס יין מצטרף לנברך לאלהינו, ולהוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן אע"פ שאכלו ושבעו שיעור התורה והוא לא אכל אלא כזית שהוא מדברי סופרים כיון שאם אכל ושבע יש בו חובת ברכת המזון כמו שאכל ושבע דמי ומוציאם. ואם הלך לו אחד מעשרה גומרין כמו שאנו אומרים בירושלמי גבי אין פורסין על שמע והוא בהלכות שבת וקריאת התורה. ואשה וקטן וסומא חייבים מדברי סופרים ואין מוציאין את החייב מן התורה. ירושלמי שנים שאכלו פת ואחד ירק מצטרפין לזימון ושלא כדברי רבינו האלפסי ז"ל. ועד מתי מברך כל זמן שאינו רעב מחמת אותה הסעודה שאכל, שאר הדברים הם פשוטים ולא הארכתי בהן:

יא) **ואין** מברכין בהמ"ז על היין אלא על היין הראוי לנסך על גבי מזבח להוציא את שריחו רע ומגונה ואף על גב דסנניה במסננת משום הקריבהו נא לפחתך וגו' אבל ברכת הנהנין מברכין עליו. ויין מבושל וקונדיטון מברכין עליו ומקדשין עליו, ומפורש במקומו. ואע"פ שאמרו עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה מעון חי ומלא כו' ואמרינן מודים חכמים לר' אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן להוכו מים, יש מפרשים דעד ברכת הארץ צריך להיותו חי ומוסיף מים בברכת הארץ, והני מילי באותן

יינות שלהן (דארץ ישראל) שהיו צריכין על חד תלתא מיא אבל ביינות שלנו שאין בהן חוזק כל כך הוא מותר חי, וכך כתב רבינו שמואל בהמוכר את הפירות. ויש גירסת ספרים שכתוב בהן בערבי פסחים והני מילי אחמרא אבל אמיא לא והני מילי דלא קבע עלייהו אבל קבע עלייהו לית לן בה, רוצים לומר דאם קבע סעודתו על המים מברך עליהם ברכת המזון שכן אנו מברכין על מים ערב תשעה באב בסעודה המפסקת, אבל רבינו שמואל לא גריס לה, והכין מסתברא דאין לברך ברכת המזון על המים אפילו קבע עלייהו דהא מים לאו מיזן זייני כדאיתא בריש בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח ומשום דמיני מזון בעינן, (אב"ן):

יב) **ורבינו** יעקב מ"כ כתב חי למעוטי כוס שבור כדאיתא בבבא קמא לגבי כלים, שבירתן זו היא מיתתן, ותדע שכן רוב עשרה בכוס הם, וא"ר יוחנן אנו אין לנו אלא הדחה ושטיפה חי ומלא, הדחת הכוס מבפנים ושטיפה מבחוץ. ופסק רבינו שמואל ז"ל כיון דאמוראי בתראי היו עושין עטור ועטוף הא למדת שכל עשרת הדברים יש לנו לעשות, ועוד היום מנהג צרפת בשעת ברכה להיות המברך מתעטף בכסותו או נותן כובע בראשו, ובסעודת חתנים ראיתי שהיו עושין עטור בנטלי שהיו נותנין כוסות מלאות יין על השלחן סביב כוס המברך וכשהיה המברך מגיע לברכת הארץ היו מוסיפים מאותן הכוסות על כוס המברך וזהו שאמרו ומוסיף בברכת הארץ, (אב"ן):

יג) **אמרינן** בברכות משה תיקן להן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן, ויהושע תיקן ברכת הארץ כשנכנסו לארץ ישראל, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים, דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, והטוב והמטיב ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר שזבלו מדמם שדותיהם וכרמיהם שבע שנים כדאיתא באיכה רבתי ועשו מהם גדר לשרותיהם ולכרמיהם ולא הסריחו, וזהו הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה, ושלום, (אב"ן). וזה שקבעוה בברכת המזון לפי שראו שהיא מטבע קצרה ואיידי דזוטר מירכס קבעוה אחר שלש ברכות דאורייתא, אחר שעשו ההבראה לאבילי הרוגי ביתר שלשלוה אחר ברכת המזון, ואחרי שכל עיקרה לא נתקנה אלא על היין לא אמרו לברך על שינוי דבר הטוב והמטיב כי אם על שינוי היין כך קבלתי מפי ר' יוסף ב"ר שמעון מרנפירא נ"ע, ואמרינן בברכות ש"מ הטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בה בברוך ואין חותם בה בברוך, ויש מדקדקים מדקאמר ואינו חותם בה בברוך מכלל דהיא מטבע ארוך כמנהג העולם ופותח בה בברוך דאין לה דין ברכה הסמוכה לחברתה, וגם אינה חותמת בברוך אע"ג שהיא מטבע ארוך, ואמר רב פפא הטוב והמטיב צריכה שתי מלכיות לבר מדידה, והטעם אע"ג דשלש ברכות דאורייתא הם סמוכות ואינן פותחות בברוך משום דאסמיכו להו רבנן אקרא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך זו ברכת הזן, על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון, מכל מקום מי שתיקן זו לא תיקן את זו כדאמרינן לעיל, הילכך צריך להזכיר בהן מלכות כאילו אינן סמוכות ולפי שקבעום סמוכות קבעו המלכות שלהם בהטוב והמטיב, (אב"ן):

יד) **אומרים** כך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מלכנו המלך הטוב והמטיב, ולא נהגו העם כך, הוא גומלנו הוא גמלנו הוא יגמלנו לעד וכו' כך מנהג צרפת לומר והטעם כענין ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, (אב"ן):

טו) **ומנהג** לברך את בעל הבית כדאיתא בברכות בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, אין הפירוש שיתן לכל האורחין ככר אחד שאם יבצע בעין יפה אין לו מה יאכל, אבל בעל הבית יבצע בעין יפה ולא יחסר לחמו, ואורח מברך כדי שיברך את בעל הבית, בתוספתא ראיתי הטעם ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך לרבות את בעל הבית, ויברך אחר ברכת המזון בורא פרי הגפן דאסח דעתיה מיניה כיון דאמר הבו נבריך

נבריך כדאמר לעיל, ואחריו מעין שלש. בתוספתא אלו ברכות שמקצרין בהן וכו׳ על המזון שהיא ברכת המוציא ובברכה אחרונה שהיא הטוב והמטיב ר׳ יוסי הגלילי חותם בה ומאריך, ואין הלכה כמותו שהרי שנינו בערבי פסחים הטוב והמטיב פותח בה בברוך ואינו חותם בברוך אלא הלכה כתנא קמא שמקצר ואינו חותם כברכת המצות והפירות, ואין רשאי להאריך בהן דבמקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך הא למדת שברכת הטוב הוא מטבע קצר ולא ארוך, אך באורח התירו להאריך בהטוב והמטיב, ומה שאנו קורין מעין שלש זהו קודם שתקנו הטוב והמטיב אבל לאחר שתקנו הטוב והמטיב תקנו כמו כן ברכה אחת מעין ד׳, ואומר בסוף והעלנו בתוכה ושמחנו בה ונברכך אלהים חיים כי אל טוב ומטיב אתה וכו׳:

טז) **הכוסס** אחת מחמשת המיני׳ מברך בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן, פירוש ודי חסרונן כמו שאמר בתפלה קצרה ולכל גויה וגויה די מחסורה; טחנן ואכל את קמחן מברך שהכל וכן קמח קלוי שבשלו במי׳ שהוא רפואה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן, בשלן בין שלמין בין בקמח בין בפת ואין הפרוסות קיימות אפילו ע״י תערובות דבש או דבר אחר מברך לפניו בורא מיני מזונות ולבסוף מעין שלש, וכל שיש בו באותו תערובת הרבה מחמשת המינים או מעט חוץ מתבשיל של פת שאע״פ שיש בו קמח מברך עליו בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות, וכן קמח של פולים שהקמח אינו עשוי לאכילה אלא לדבק, וברכה מעין ארבע פותח בה בברוך ובהזכרת השם ומלכות וחותם בה בברוך בהזכרת השם בלא מלכות שאין צריך שתי מלכיות בברכה אחת. ואם עשאן לאלו חמשת המינין פת אומר המוציא ולבסוף ארבע ברכות שלימות אע״פ שלא נזכר בפסוק אלא חטה ושעורה כולם מיקרו לחם:

יז) **במסכת** בכורים גר מביא בכורים ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע לאבותינו, גר כשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל, בינו לבין הצבור אומר אלהי אבותיכם, א״כ יש לשאול האיך הגרים מתפללים בבית הכנסת כמונו ומברכים (עלינו) ברכת המזון שאינו יכול לומר נודך ה׳ אלהינו על שהנחלת לאבותינו, יש לומר מדאמר בירושלמי ר׳ יודה אומר אף גר מביא וקורא שנאמר ולא יקרא שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים וגו׳, בתחילה אברם אב לארם, ובסוף אב לכל הגוים, ואמר ר׳ יוחנן הלכה כר׳ יהודה, למדנו מזה שיכול לומר אשר נשבע ה׳ לאבותינו, ומעתה דינו כישראל גמור להזכיר אלהינו ואלהי אבותינו בברכת המזון ותפלה, וכן עמא דבר. (אב״ן הירחי). בירושלמי דפרק כיצד מברכין ר׳ יוחנן נסב זיתא ובירך לפניו ולאחריו ר׳ חייא בר אבא אסתכל ביה אמר ליה ר׳ יוחנן בבלי למה אתה מסתכל בי לית לך כל שהוא ממין שבעה טעון ברכה לפניו ולאחריו:

בירושלמי פרק אין מעמידין אמר ר׳ אמי צריכין אנו למיחש על מה דברייתא חששין, אסור למיתן פריטי גו פומיה, ריפתא תחות גו שיחייא, תבשילא תותי ערסא, ולמיצע סכינא גו אתרוגא או גו פוגלא, ובערבי פסחים אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופים בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן:

יח) **ומה** שנהגו העולם שלא לשתות בשעת התקופות מצאתי לפי שבארבע תקופות יש ארבע ממונים ובין ממונה לממונה ניתן רשות למלאך המות להשטין ובשעת התקופה נותן טיפת מרה במים והשותה כריסו נצבת, ושלום, (אב״ן):

השמטה

יט) **הולין** בפרק כל הבשר הכחל קורעו ומוציא את חלבו, ומפרש בגמרא דקורעו שתי וערב וטחו בכותל ואוכלו אף מבושל בהדי בשר בקדרה לכתחילה, לא קרעו אינו עובר עליו, בין צלי בין מבושל, ואמר ר׳ זירא אמר רב אינו עובר עליו אם קרעו

אע״פ

אע"פ שלא קרעו שתי וערב וטחו בכותל דאסור לבשלו בהדי בשר בקדרה לכתחילה והטעם דכחל עם בשר דומה לבשר בחלב, ואסרו כך חכמים דלא אתי לאחלופי, אבל בלא בשר מותר לכתחילה כיון שקרעו קצת דשוב אין החלב כנוס בכחל ואע"פ שחוזר ונבלע תוך הכחל לא נשתנה טעמו של כחל מפני בליעה זו ולא אתי לאחלופי ולהתיר בשר בחלב, ועל כרחין מותר בקדרה בהדי בשר קאמר שסתם בישול אינו אלא בקדרת בשר וכן מוכחת הסוגיא שאין מדברת בצלי כלל. תניא כלישנא קמא דרב כחל שבשלו בקדרה בחלבו שקרעו קצת ובשלו בלא בשר מותר, ולכתחילה קאמר, כדאמר רב נחמן לקמן כיצד קורעו הכחל פירוש לבשלו אף בהדי בשר בקדרה, ואמתניתין קאי דקתני הכחל קורעו ומוציא את חלבו ומבשלו בכל ענין קורעו שתי וערב וטחו בכותל ומבשלו בקדרה אפילו בהדי בשר, קרע לי ואנא איכול בקדירה בהדי בשר קא אמר דאי לצלי פשיטא דלא בעינן שתי וערב אלא לקדירה בהדי בשר, ולקדירה בלא בשר בקריעה קצת סגי, אמר להו רב נחמן זויקו לה כחלי, כמו הני ארמאי זוקאני נפוחים כנאדות, וכן פירש בערוך זויקו לה כחלי בשלו לה כחל וכשיתבשל יהיה כנאד נפוח ומלא מן החלב כיון שלא יהא קרוע שתי וערב ובקדירה בלא בשר ובקריעה קצת, ופריך והא אנן תנן קורעו כלומר שתי וערב וטחו בכותל ושני ההוא לקדירה, פירוש להתירו בהדי בשר אבל בלא בשר בקריעה קצת סגיא, ופריך והא קתני בברייתא כחל שבשלו דיעבד דאסור בקריעה קצת אף בלא בשר, ורב נחמן שרי אף לכתחילה דרב נחמן סבירא ליה כלישנא קמא דרב כפר"ח דקיימא לן כלישנא קמא דרב דתניא כוותיה, ולא כדברי רש"י דאמר ובשלו היינו צלי וזויקו היינו שפודו, וכן אוסר רש"י לבשל הכחל אם קורעו שתי וערב וטחו בכותל אפילו לבשלו לבדו בקדירה [צ"ל בלא] בישל בה בשר ולחודיה דאם כן לישני ליה כי תניא בברייתא בדיעבד בבישול ורב נחמן דשרי לכתחילה בצלי קאמר, (כך כתב רבינו יעקב מ"כ בספר הישר):

הלכות מגילה

א) **מגילה** נקראת באחד עשר בי"ב בי"ג בארבעה עשר בחמשה עשר לא פחות ולא יותר, ואיתוקם הלכתא הכי דבני כפרים ועיירות גדולות קורין בארבעה עשר כדכתיב על כן היהודים הפרזים ומיניה דייקינן דמדפרזים בי"ד כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון שחלק את הארץ לשנים עשר שבטים קורין בחמשה עשר, אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה, והוא יום שני וחמישי שדרך בני הכפרים להכנס בעיירות וכרכים ביום דין וכדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים קורין באחד עשר בשנים עשר ובשלשה עשר ורמז מן המקרא לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם, ועיירות בארבעה עשר בלבד וכרכים בחמשה עשר, והני מילי דקורין בני הכפרים באחד עשר בשנים עשר בשלשה עשר בשעת הדחק כגון שהדרכים מקולקלים מפני האורבים או מפני דבר אחר ואינם יכולים לבוא בכל פעם תמיד אל הכרכים או אל העיירות, אי נמי כגון המפרש בים והיוצא בשיירא ואי אפשר לו לשם למצוא מגילה עמו לקרותה בזמנה, אבל בזמן שאין להם פחד מלבוא והדרכים מתוקנים מבלי חמת המציק אין קורין אותה אלא בזמנה. וגם נתנו טעם בדבר מפני הסכנה. ועוד מפני העניים כדי לחלק להם מעות פורים לפיכך אין קורין אותה אלא בזמנה שהוא ארבעה עשר לבני עיירות וחמשה עשר לבני כרכים, וכן עמא דבר:

ב) **וכרך** וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך ועד כמה עד מיל כמחמתן לטבריא, וכרך שישב תחילה בבתים ולבסוף הוקף בחומה נדון ככפר דכתיב ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה שהוקף ולבסוף ישב ולא שישב ולבסוף הוקף, ומבטלין תלמוד

תורה

תורה ועבודת בית המקדש לקרות את המגילה, וכרך שהיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אף על פי שאין החומה קיימת עכשיו הואיל והמקום ניכר מעט שהיתה מוקפת מהתחילה קורין בחמשה עשר דכתיב אשר לו חומה לא קרי אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן:

ג) **ואם** חל פורים בשבת כגון ט"ו לבני כרכים אין קורין את המגילה בשבת משום גזירה דרבה דאמר גזירה שמא יטלנה בידו וכו' אלא שואלין ודורשין בעניינו של יום:

ד) **קראו** את המגילה באדר הראשון ויצאו וראו ועדיין לא יצאו הספיחים כתיקנן והיה בא ניסן אפל ועיברו ב"ד את השנה קורין אותה עוד באדר שני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא מקרא מגילה ומתנות לאביונים הא לענין הספד ותענית זה וזה שוין:

ה) **אמר** רב אדא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת בעי למימרינהו בנשימה אחת מאי טעמא כולהו בהדי הדדי נפיק נשמתייהו א"ר יונה א"ר זירא וי"ו דויזתא צריך למימתחיה בזקיפה מאי טעמא כולהו בחד זקיפא אזדקיפו, א"ר חנינא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר תמרתא כל השירות כולן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח חוץ משירה זו שהיא אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה מאי טעמא כדי שלא תהא תקומה למפלתן:

ו) **הקורא** את המגילה למפרע לא יצא קראה על פה קראה תרגום בכל לשון לא יצא, אבל קורין אותה ללועזות בלעז, והלועז ששמע אשורית יצא. וללועזות בלעז והוא שכתובה בלעז כדתניא גפטית לגפטים עברית לעברים יונית ליונים יצא, קראה סירוגין ומתנמנם כגון שקרא מעט ושהה וחוזר וקורא מעט ושהה וחוזר וקורא מעט ושהה עד שקראה כולה יצא; קראה סירוסין כגון שקורא פסוק אחד ומדלג פסוק השני וקורא פסוק שלישי וחוזר וקורא פסוק השני שהניח לא יצא משום דמיתחזי כקורא למפרע:

ז) **ת"ר** השמיט בה הסופר אותיות או פסוקים וקראן הקורא כמתורגמן על פה ומוסיף דברים כדי לברר טעמו של דבר יצא כמו אם קראם על פה, ואם היו בה אותיות מטושטשות או מקורעות אם רישומן ניכר כשירה ואם לאו פסולה והני מילי בכולה אבל במקצתה כשירה ורובה ככולה:

ח) **תנו** רבנן השמיט בה הסופר פסוק אחד לא יאמר אגמור את כולה ואחזור ואקרא אותו הפסוק אלא קורא מאותו הפסוק ואילך, נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקראו חציה לא יאמר אקרא חציה עם הציבור ואחזור ואקרא חציה ראשון אלא קורא מתחילתה ועד סופה. ומתנמנם היכי דמי מתנמנם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מידכר:

ט) **היה** כותבה דורשה ומגיהה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא וכגון דכתיבא כולה ומנחא קמיה וקרי פסוקא במגילתא דמנחא קמיה, ומהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו ר' מאיר אומר כולה ר' יהודה אומר מאיש יהודי ואפילו הכי צריכה שתהא כתובה כולה ר' יוסי אומר מאחר הדברים, וקיימא לן כר' מאיר:

י) **היתה** כתובה בסם ובסיקרא בקומוס ובקנקנתום על הנייר ועל הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו, בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם עתיד לחזור למקומו בלילי י"ד ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו אבל אם אינו עתיד לחזור למקומו בלילי י"ד קורא עמהם כדכתיב על כן היהודים הפרזים וגו' ומדפרוז בן יומו נקרא פרוז מוקף בן יומו נקרא מוקף, עד כאן דברי רבינו יצחק האלפסי ז"ל:

א) **במסכת** מגילה דברי שלום ואמת מלמד שמגילה צריכה שירטוט כאמתה של תורה, פר"ח כמזוזה שהיא עיקרה של תורה שיש בה עול מלכות שמים ועול

ועול מצות ושנינו מזוזה צריכה שירטוט תפילין אינן צריכין שירטוט, ופירש"י ז"ל כאמתה של תורה כס"ת, וכן ראיתי בירושלמי כתיב הכא ואמת וכתיב התם אמת קנה ואל תמכור הא למדת שאמתה של תורה הוא ספר תורה, (אב"ן):

יב) **ומצאתי** בריש מסכת סופרים בהלכות ספר תורה והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה, ואמרינן במגילה נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה ונקראת איגרת שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשירה ובלבד שיהיו משולשין. וכתב רבינו האי כי המנהג שלהן לפשטה כאיגרת ואינו כורך וקורא כספר תורה, ורב נתן גאון כתב דהקורא בציבור כורך וקורא כספר תורה ואינו פושטה כאיגרת, וכן המנהג בשתי ישיבות ובבית רבותינו שבבבל וברוב מקומות ישראל:

יג) **וכתב** רבינו יעקב דאחרי שנקראת ספר צריכה עיבוד לשמה כספר תורה ותגי"ן וזייני"ן ופתיחת ההי"ן וקופי"ן וחטרת גגי חיתי"ן ותגי דלתי"ן ותגי ההי"ן וקוצי יודי"ן והיקף נויל ושירטוט ותפירת גידין ודיו הכל כספר תורה, ואין להקל בה אלא מה שחברה התלמוד לאיגרת, וכתבה על הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו, ועדיין חמורה מספר תורה לענין שירטוט שלא תמצא בתלמוד לספר תורה אלא במסכת סופרים, ובמגילה שנינו שצריכה שירטוט כך פירש רבינו תם ז"ל. ומתוך דבריגו יש לדקדק שאין לפושטה כאיגרת דאין לנו להקל במגילה כי אם בתפירה שאינה מוצאת מכלל ספר תורה שהרי תפורה היא בגידין בשלש, אך אם תפשטנה כאיגרת הרי היא מוצאת לגמרי מכלל ספר תורה בדבר זה ולכך לא נקט התלמוד להקל בה משום דנקראת איגרת אלא בתפירה לבד שהוא מקיים ספר ואם ירצה יקל בה כאיגרת לפשתן לתת בינות הגידין, והמבין יבין, (אב"ן). ואותיות התגין וכל תיקון המגילה הלא נכתב בהלכות תפילין בעז"ה:

יד) **אמר** רב מגילה בזמנה קורין אותה ביחיד, שלא בזמנה קורין אותה בעשרה רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי ואע"ג דחש לה להא דרב אסי קורין אותה בזמנה ביחיד כרב דר' יוחנן קאי כוותיה, דא"ר יוחנן הקורא את המגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא ולא אמרן אלא בציבור אבל ביחיד יצא מכלל דיחיד מותר לקרותה ולברך לפניה ולאחריה בזמנה וכן כתב רבינו האלפסי, וכן כתב רש"י דרב היה מחזר למצוא עשרה ולעשות מצוה מן המובחר והיכא דלא אשכח הוה קרי לה ביחיד בזמנה:

טו) **הקורא** את המגילה למפרע לא יצא, ירושלמי ר' מונא בשם ר' יודא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, וכתב רב נטרונאי זצ"ל בהלל ומגילה וק"ש אם שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש דא"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא, ואע"ג דאמר שמואל הלכה כר' יודא שחוזר לראש הא קיימא לן בכולי תלמודא דרב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וחוזר למקום שפסק, וכתב רבינו משה ז"ל בהלכותיו בלילה מברך מגילה ניסים שהחיינו וביום מגילה ניסים וממעט זמן ולא ביאר טעמו, וויש לומר מדאיתא פרק לולב וערבה המדליק נר חנוכה מברך ג' והרואה מברך שתים מכאן ואילך המדליק מברך שתים והרואה מברך אחת מאי ממעט זמן ולמעוטי נס נס כל יומא ויומא איתיה כלומר שלא היה שמן להדליק אלא יום אחד ונעשה נס והדליק שמנה ימים שהיה הנס מתגדל והולך, וגבי מקרא מגילה נמי איתא להאי טעמא דכתיב נקהלו היהודים בי"ג בו ובי"ד בו, והדע שהרי בקידוש דיו"ט אין מברך זמן אלא בלילה ולא ביום, אך בצרפת ובפרובינצא וספרד נהגו לומר זמן בלילה וביום, ואמר לי הטעם קרובי הרב ר' אביגדור ש"צ משום דעיקר קריאת המגילה ביום הוא דכתיב והימים האלה לא יעברו ולילות לא הזכירו אלמא עיקר זכירה ביום הוא:

יו) **וחייב** אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה

שירה עמי ואיכא דאמרי אלהי אקרא יומם ולא תענה וגו׳, הרי שמזכיר היום תחילה במקראות, וכן מתקנת עזרא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה וקורין אותה שלא בזמנה היו משכימים ובאים ליום הכניסה נמצא שלא היו חוששין לקרותה בלילה כי עיקר קריאתה ביום היא, וכן כתב ר״י מ״כ שאומר זמן ביום ובלילה, וכן עמא דבר. ומה שנהגו בצרפת אחר קריאת המגילה לומר ארור המן וארורים בניו, ברוך מרדכי ברוכה אסתר, איתא בירוש׳ דמגילה ובמסכת סופרים ובבראשית רבה בפיסקא וה׳ אמר המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר ארור המן וארורים בניו, וא״ר פנחס וצריך לומר חרבונא זכור לטוב. ר״ת בשם ר״י ר׳ יונתן כי מטי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוה אמר נבוכדצר שחיק טמיא למה שכל נבוכדנצר שבירמיה חי. הוה ברם הכא מת הוה, ויש קצת סמך במגילה ומיחייב איניש לאיבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן נמצא שכך היה מנהגם: משום ר׳ ר״י זצ״ל, ועל כן מנהג התינוקות בצרפת ובפרובינצא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן ומקישים זו על זו כשהקורא מזכיר המן, שנא׳ ושם רשעים ירקב, ושלום, (אב״ן):

יט) **ונהגו** בצרפת ובפרובינצא לומר החזן בקול רם לפרסם, הנס וחוזר החזן וקוראם אחרי הצובור הפסוקים האלה להרבות השמחה, איש יהודי, ומרדכי היהודי, ליהודים, כי מרדכי, אבל מה שנהגו בתעניות בפרשת ויחל משה לי״ג מדות שמתחיל החזן ואומר הציבור וחוזר הוא וקוראם, לפי שברית כרותה להם שאינם חוזרות ריקם, ויתבאר בהלכות תעניות בעז״ה, וכתב ר׳ משה גאון ז״ל במגילה מעין ברכה דילה חתמינן בה, ולפי שאמר הרב את ריבנו וכו׳ ברוך הנפרע וכו׳ שלא תאמר נפרע לישראל מצריהם ולא הושיעם אמר רבא האל המושיע, וכן כתב ר׳ נתן גאון שכך נהגו במתיבתא בא״י אמ״ה הרב את ריבנו ולא אמרינן האל דהא אמרינן ה׳ אלהינו:

כ) **וחנוכה** ופורים אסורין בהספד ותענית כדאמרינן בפ״ק דר״ה והלכתא בטלה מגילת תענית והלכתא לא בטלה ולא קשיא כאן בחנוכה ופורים לא בטלה ובשאר יומי בטלה הא למדת דלא בטלה בחנוכה ופורים ואסורים בהספד ותענית עד היום, והטעם משום דאית בהו פרסומי ניסא, אבל הן מותרין במלאכה במקום שנהגו, דשמחה ומשתה ויום טוב, שמחה מלמד שאסור בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית, יום טוב מלמד שאסור בעשיית מלאכה, ואילו לבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ואילו יו״ט לא כתיב הא למדת שמותר בעשיית מלאכה ובמקום שנהגו:

כא) **ומה** שנהגו להתענות ערב הפורים לא לזכר תענית אסתר שהרי אין אנו עושין ג׳ ימים לילה ויום, ועוד כי אותן בפסח היו שנאמר ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר מלמד שעבר יום א׳ של פסח בתענית כדמוכחי קראי והמן נתלה בט״ז בניסן זכר לדבר וישבות המ״ן ממחרת, אלא על שם שנקהלו היהודים אשר בשושן בי״ג בו ואמר מר זמן קהלה לכל הוא, וכן פירש בירושלמי ומצפרא כנופיין ונקהלו להתענות, וכ״פ ר״ת, (אב״ן):

כב) **וכתב** רב עמרם ז״ל דלאחר קריאת המגילה ביום ובלילה אומר ובא לציון גואל וכל קדושא דסידרא וקדיש וכן מנהג בשתי ישיבות, ואני לא ראיתי בשום מקום ולא שמעתי שיאמרו ובא לציון בלילה אלא מתחילין ואתה קדוש לפי שאין עיקר הגאולה אלא ביום שלא יאמרו האומות דרך הגנבים ברחו להם בלילה אלא בעצומו של יום לעיני כל מצרים שנאמר ויהי בעצם היום הזה, (אב״ן):

כג) **וכתב** רב עמרם שאין אומרים הלל בפורים לפי שאין אומרים הלל על נס הנעשה בחוצה לארץ, ונופלין על פניהם לפי שאינו דומה לחנוכה ולמועדים שאומר בהן הלל ונאמר זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו ואילו בפורים אין אומרין אותו מאי טעמא שנגאלו ישראל ממיתה לחיים ואנו צריכין לרחמים שיגאלנו באחרונה כבראשונה, ואין נראה לי דהא אמר רבא קריאתה זו הלילא הא לאו הכי הוה אמרינן וכמו שאנו גומרים

גומרים את ההלל הוא, שקריאת המגילה והזכרת הנס הוא במקום הלל, ועל כן יסד הפייט קוראי מגילה הם ירננו לאל, כי במקום תהלה היתה לישראל, ואין לומר נפילת אפים כי יום משתה ושמחה הוא, ואין לומר בו יענך ה׳ ביום צרה דצרה בפורים לא מדכרינן, וכן עמא דבר, (אב"ן):

כד) **הרוצה** לילך בדרך ואין בידו מגילה לקרותה בזמנה וירצה להקדים קריאתה בי"א או בי"ב וכמו שהקלו על הכפרים ליום הכניסה לא יקראנה אלא בי׳, דבין רב ובין רב אסי לא פליגי בהא דשלא בזמנה מודו דבעשרה. ומברך לפניה ולאחריה וביחיד לא יברך עליה כלל [כי היכא] דעבר זמן קריאתה, דאמר קרא ולא יעבור, ויקראנה כקורא בתורה:

כה) **ביום** הפורים מתפלל ואומר על הנסים בהודאה ערבית שחרית ומנחה, ומי שאומר בסוף כשם שעשית להם נס כן עשה עמנו ה׳ אלהינו וכו׳ לא יתכן, דהודאה היא ולא בקשה, וראיתי בימי חרפי בלוני"ל העיר הקדושה שהיו מונעין את החזן מלאומרו, וקוראין ויבא עמלק ט׳ הפסוקים לג׳ הקוראים. וכתב רב יהודאי גאון ז"ל שאם ירצו לקרות פרשה שלפני זאת יקראו אך זאת שהיא מענין היום לא ידלגו. ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד, ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני עניים, אביי ורבא מחלפי סעודתייהו להדדי שלא היו עשירים והיה כל אחד ואחד שולח לחבירו שתי מנות שתיקן כל אחד בביתו הרי שהיו מקיימים מנות בכל שנה איש לרעהו ומתנות לאביונים, על זה נהגו בליל התענית לפני קריאת המגילה לתת מעות פורים זכר למתנות אביונים:

כו) **מנהג** צרפת שנהגו לתת מעות פורים ביום הפורים לעניי ישראל בצאתם מבהכ"נ ומביאים התינוקות נבריות המניקות ונותנים להן וקרא רבינו שלמה עליהן המקרא הזה וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל, שהם בתחילה הורגלו לכך על שם ומתנות לאביונים ועכשיו באות הנכריות ונוטלות אותן ואסור לעשות כן, ויש שמונעין שלא לתת להם עד אחרי הפורים. ונשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס שהנס בא על ידי אסתר, וכן חייבות בנר חנוכה שהנס בא על ידי יהודית מבנות חשמונאי, וכן חייבות בארבע כוסות שבשכר נשים צדקניות שבדור נגאלו ישראל ממצרים כדאיתא בפרק המקנא, ושלום, (אב"ן):

כז) **במגלת** סתרים מה שנהגו כל ישראל לעשות מדורות גדולות בלילי הפורים וקופצים עליהם והוא משוורתא דפוריא דאיתא בגמ׳ דסנהדרין פרק ארבע מיתות (ס"ד) הנותן מזרעו למולך אמר רב יהודה אינו חייב עד שיעבירנו דרך העברה היכי דמי אמר אביי שרגא דליבני במיצעי נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא רבא אמר כי משוורתא דפוריא פירוש האש באמצע וקופצין עליה מהאי גיסא להאי גיסא. שור לשון קפיצה כמו דאיתא בחלק שור בן שור קופץ בן קופץ, כך מצאתי:

כח) **אמר** רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו מאי טעמא ימי משתה כתיב, לא מיבעיא בליל מוצאי פורים דלא יצא שכבר עבר אע"פ שהוא ליל ט"ו למוקפין, אלא אפילו בליל כניסתו ממש שהוא פורים לא יצא מדכתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה אלמא דעיקר סעודת שמחה ביום הוא דהוי, וכשם שאסור יום י"ד בהספד ותענית כך אסור יום ט"ו דכתיב לעשות אותם ימי משתה ואמר רבא לאסור את של זה בזה. אמרינן בבבא קמא מגבת פורים לפורים ואין העני רשאי לקנות אפילו רצועה אחת לסנדלו, וכל זה כדי להרבות השמחה והמשתה:

הלכות הלל

שנינו בערכין פרק אין נערכין (דף י׳) מאי שנא הני הואיל וגומרין בהן את ההלל דא"ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק י"ח יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל, ואלו הן

הן, שמונה ימי החג ושמונה ימי חנוכה ויום טוב ראשון של פסח ויום טוב של עצרת, ובגולה כ"א יום, ט' ימי החג ושמונה ימי חנוכה ושני ימים טובים הראשונים של פסח ושני ימים טובים של עצרת, ובירושלמי שמונה עשר יום ולילה אחת יחיד גומר בהן את ההלל י"ט ראשון של פסח ולילו דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו' לילה המקודש לחג טעון שירה, ולפי שהחג חלוק בקרבנותיו מה שאין כן בפסח גומרין בהן את ההלל כל ימות החג, ובירושלמי פרק החליל כל זמן שהחליל נוהג ההלל נוהג, ולמה גומרין את ההלל כל שבעת ימי החג כנגד הלולב שמתחדש כל שבעה ולמה מן כל אילין מלייא חליל שוה לקיצין וזה לקיצין זה חביב וזה חביב והלו חביב בחביב. ובר"ה וכפור אין בו הלל כדאיתא בפרק אין נערכין אמר הקב"ה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני וישראל יאמרו שירה: ובפורים דאין בו הלל דקריאת המגילה במקום ההלל היא. והלל שמצותו ביום כשר כל היום, והלל של פסח שמצותו בלילה כשר כל הלילה דתנן במגילה זה הכלל כל דבר שמצותו ביום כשר כל היום ודבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, ובאלו כ"א יום בין בציבור בין ביחיד לפניו מברכין עליו לגמור ככל המצות שמברכין לפני עשייתן, ואחריו מקום שנהגו לברך יברך, והיום הזה נהגו לברך לפניו ולאחריו:

ומנהג כל ישראל לקרותו בציבור אחר תפלת השחר ומתחיל החזן ומברך בקול רם לגמור את ההלל ועונים אמן וקורין וגומרין וקורא הודו והם כמוהו ולכל פסוק יענו הודו, כך מנהג צרפת ופרובינצא וספרד, ויש שעונין מה שהוא אומר, וכן באנא ה' הושיעה נא אומר וכופל ועונין אחריו וכן בשני:

כט) **ובצרפת** נהגו לכפול מאודך ולמטה לפי שמשם ואילך מי שאמר פסוק זה לא אמר זה וכל פסוק הוא חשוב כפרשה בפני עצמה וכופלין אותה כמי שגומר את הסדר, ומי אמרום, דוד, ישי, אחיו, ושמואל, כולם, וכך הסימן בגמרא בערבי פסחים מאודך ולמטה דיא"ש אדי"ש כ"ש ד"ך, ואין כך מנהג ספרד, ואולי שסוברים הא דאיתא בערבי פסחים רבי כופל בה דברים ר' אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים ומוסיף לכפול מאודך ולמטה דפליגי בהא דרבי כופל עד הצליחה נא ור' אלעזר מוסיף עד סוף ההלל והלכה כרבי מחבירו, וכן מנהג פרובינצא וספרד, וכן בהלל דראש חדש לאחר תפלת השחר מברך לקרות את ההלל וקורין בדילוג עד למעינו מים, ה' זכרנו יברך ואנחנו נברך יה וגו', מה אשיב לה' עד תכליתו, וקורא החזן הודו ועונין אחריו כמוהו וכן בכל הפסוקים, וכן אנא מכופל ועונים כמוהו, משם ואילך הוא אומר ברוך הבא והם אומרים בשם ה', הוא אומר ברכנוכם והם אומרים מבית ה', הוא אומר אל ה' והם אומרים ויאר לנו, הוא אומר אסרו חג בעבותים והם אומרים עד קרנות המזבח, הוא אומר הודו לה' ועונים כמוהו וחותמים יהללוך מעשיך [* ישבחוך עמוסיך, יודוך חוסיך, כפי גודל נסיך, וכתיב כל הנשמה תהלל יה הללויה], בא"י מלך מהולל בתשבחות, כך כתב רב עמרם ז"ל:

ל) **ובהלכות** גדולות דרב יהודאי ובפסוקות הא דאמרו רבנן י"ח יום יחיד גומר בהן את ההלל ובגולה כ"א, לאו יחיד ממש קאמר אלא כל היכא דלא כניפי כולהו ישראל קרו להו יחידים ואף כמה אלפים, וכד מיכנפן כולהו ישראל בעו למימר הלילא בכל יומא על צרה שנגאלים ממנה, בא"כ דיחיד ממש אבל ציבור בכל יום גומרים אותו והא רב איקלע בבבל בריש ירחא ואשכח ציבורא דקרו הלילא ואיקפד ואמאי איקפד והא ציבור נינהו אלא לאו ש"מ דאף ציבור כיחידים הוו כל היכא דלא מיכנפי כל ישראל, ועל כן איקפד דכיחידים הוו ואין להם (בידו) לגומרו בראש חודש, כיון דחזא דמדלגי שבקינהו, ולמדים אנו מזה דאף בציבור בימים שאין גומרין בהן אין לברך בו תחילה וסוף כי אם בכל ישראל, ויחיד ממש אף בימים שגומרים אותו אינו גומר:

לא) **ויש** גאונים שאומרים ביחיד ממש בימים שגומרים אותו דינו כציבור לגמור ולברך לפניו

* כ"ה בסידור ר"ע.

לפניו ולאחריו אבל בימים שאין גומרין אין רשות ליחיד לקרותו כלל, ועל מה שכתב בה"ג נשאל לפני רבינו האיי ז"ל והשיב דלא בא ללמד שהיחיד אינו גומר בימים שהציבור גומרים דודאי דינו כציבור לגמור אבל לא לברך לפניו ולאחריו, אלא בא ללמוד שאף בימים שאין גומרין אותו קורא ואינו מברך, ולהוציא מהגאונים האומרים שאין קורא כלל. ודקאמר לאו יחיד ממש ר"ל ומה שאמרנו באלו הימים יחיד גומר אבל בימים אחרים אינו גומר לא תימא שהיחיד בלבד אינו גומר בשאר הימים אלא אף הציבור אינם גומרין אלא באלו כ"א יום, שאם לא תאמר כן רב כי איקלע לבבל ואשכח ציבורא דקרו הלילא ואיקפד עד דחזא דמדלגי ושבקינהו והא ציבור נינהו אלא לאו ש"מ דאף ציבור מכמה אלפים לא גמרי הלילא אלא באלו כ"א יום בגולה וזהו טעמן ועיקר, דבאלו כ"א יום אף יחיד ממש גומר בלא ברכה ובימים שאין גומרין יחיד קורא בדילוג בלא ברכה וציבור מברכין לפניו ולאחריו ומדלגין:

לב) **ורב** נטרונאי כתב יחיד בראש חדש אין לו רשות כלל לא לקרות ולא לגמור שכן פירשו הראשונים יחיד דא"ר שמעון בן יהוצדק ציבור הוא שכיון שבטלו הקרבנות ציבור ויחיד שוין בהלל, וכשם שהציבור גומרים את ההלל באלו כ"א יום כך כל יחיד ויחיד גומר ומברך לפניו ולאחריו, וכן מנהג בשתי ישיבות, וזהו שאמר יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ר"ל יחיד שטעה ובירך לקרוא את ההלל ונזכר שפטור גומר עד הודו לה' שבסוף ההלל ולא יחתום שלא יוציא שם שמים לבטלה, ומדקאמר יחיד לא יתחיל בברכה מכלל דציבור מתחילין כך פירש ר"ח, למדנו כי היחיד בימים שאין גומרין אין לו לקרות כלל:

לג) **אך** נהגו כל ישראל לקרותו בלא ברכה כדכתב בהלכות גדולות והא דאמר רבא בימים שהיחיד גומר בהן בין פרק לפרק פוסק באמצע הפרק אינו פוסק והימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אף באמצע הפרק פוסק, דנמצא דיחיד קורא בימים שאין גומרין, אין מכאן ראיה דשמא כשקורא בתורה וצריך לפסוק או בשכח והתחיל, וכן ההוא דרב בר שבא איקלע לבי רב איויא וימים שאין היחיד גומר בהן הוה ועל לשלויי בשלמיה ולא פסק ליה, בהדי ציבורא הוה קאי:

לד) **ורבינו** שלמה הצרפתי ז"ל כתב דאין לברך ביחיד בהלל בימים שאין גומרין אותו דאינו אלא מנהג דהלל דר"ח לאו דאורייתא ואמנהג לא מברכינן כדאיתא בסוכה פרק לולב וערבה גבי ערבה חביט חביט ולא בריך אלמא קסבר ערבה מנהג נביאים ואמנהג לא מברכינן, ואף על גב דאמר בריש מסכת יום טוב בשני ימים טובים של גליות והאידנא דידעינן בקביעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי יומי משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם זימנין דגזרי גזירה ואתי לאיקלקולי ופן ישתכח מהן סוד העיבור ואעפ"כ אנו מקדשין ומבדילין ביום טוב שני, דשאני התם דהוה ליה ספק יו"ט ראשון שהוא מן התורה אבל הלל דר"ח אינו אלא מנהג, (אב"ן):

לה) **ורבינו** יעקב מ"כ כתב מהא דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק כו' שמעינן שאין חובה לקרות אלא באלו הימים וצא ולמד מדקא פריך בתענית בפרקא דחסידי (דף כ"ח) וליתני באחד בניסן לא היה בו מעמד שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים ועלה אמר רבא זאת אומרת הלל דראש חודש לאו דאורייתא דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק וכו' ואמר התם רב איקלע לבבל חזינהו דהוו קרו הלילא סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דמדלגי אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם הרי במקומו של רב לא היה מנהג לקרותו ובבבל היה מנהג, הא למדת שהמנהג לקרותו ולברך עליו ואפילו יחיד שכן נהגו לברך ולקרות בבבל, דלא דמי להההיא דאמר בפרק לולב וערבה אייתי ליה ערבה חביט חביט ולא בריך קסבר מנהג נביאים היא דהתם טלטולא בעלמא אבל גבי הלל חייב לברך דאמנהגא נמי מברכינן כדאמרינן גבי שני ימים טובים של גליות בריש ביצה

הזהרו

הוהרו מנהג אבותיכם בידיכם ומברכינן ומקדשינן אמנהג אבות, וכן אהלל דמנהג אבות, אבל אמנהג נביאים דטלטול לא מברכינן, ועוד דלא מייתי ראיה דלא מברכינן אמנהגא אלא מדלא בריך מייתי ראיה דמנהגא הוא, תדע דמברכינן מדאיקלע רב לבבל וברכו כדי לקרותו אמטול הכי סבר לאפסוקינהו כסבור דטועים הן, ולא מצית למימר דרב באמצע הלל נכנס דאם כן הוה ליה למימר דרב איקלע לכנישתא אלא מתוך שברכו סבר לאפסוקינהו הילכך לא שנא ציבור ולא שנא יחיד קורין בראש חודש ומברכין, דעל כרחך ר' יוחנן דאמר גומרין לא פליג במילתיה למימר הכא גומרין אבל בשאר ימים אין גומרין אלא קורין בדילוג דאם כן דאורייתא הוא בראש חדש וחולו של מועד אלא שבדילוג, והוא בא ללמדנו שאלו הן מדאורייתא ולא דראש חדש וחול המועד, ולא נתכוון לומר אלא שבאלו חייב אדם לקרות ולא בשאר ימים, ולשון גומרין היינו קורין כדאיתא גבי קריאת שמע ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה והתם מוכח דקורין קאמר כי מעיינת בה שפיר וכאלה רבות בתלמוד גומרין לשון קריאה, ואין לומר שגומרין זהו מסיימין, ואי תימא אמאי נקט יחיד, אומר אני דלא גרסינן הכא או בערכין יחיד בכל הספרים ואי גרסינן ליה היינו טעמא דקתני בשנים עשר יום בשנה החליל מַכה לפני המזבח בשחיטת פסח ראשון ובשחיטת פסח שני ויו"ט הראשון וכו' וקא בעי בגמרא מאי שנא הני הואיל וגומרין בהן את ההלל דאמר ר' יוחנן י"ח יום יחיד גומר למעוטי שחיטת ראשון ושני דתנן במתניתין דאין שוחטין את הפסח על היחיד ואע"פ שבכל הספרים מצאתי יחיד:

לו) **ועוד** נראה לי מה שכתוב בהלכות דהיכא דלא כניפי כולהו ישראל קרו יחיד לגבי הלל שהוא מתוקן לשחיטת פסח שהוא ציבור וכל ישראל כדאיתא בערבי פסחים, אבל הכא באלו י"ח יום הויין כולהו ציבור כעין יחיד לגבי כולהו ישראל וראיה טובה היא זו:

לז) **וראיתי** תשובה הסותרת מה שכתב בהלכות גדולות ואין בה ממש, דאי גרסינן יחיד בדבריהם כן הוא, ועוד דאמרינן בתעניות תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ופירש ר"ח לא יתחיל בברכה ואם התחיל גומר בברכה, כגון מקום שנהגו לברך ולקרות בין יחיד בין רבים דמאחר דהוא מנהג מה לי יחיד מה לי רבים, צא ולמד מערבה דהוא מנהג ויחיד חייב דכל אדם חייב והואיל והוא מנהג גם לברך הוא צריך, ולא דמי ברכת הלל לערבה לגבי ברכה ואינן גומרין ממש לאפוקי דראש חדש דאין אומרים אבל קורין ומכל מקום מברכין דהא אמרינן בברכות בפרק הרואה בימים שאין יחיד גומר דלא פסקינן אלא במקום ברכה כגון במגילה ובק"ש ואפילו בתהלה לדוד דמובטח לו שהוא בן העולם הבא לא איירי תלמודא דלא פסקינן כפר"ת, וכן פוסק בהלכות גדולות דמברכים תחילה וסוף ולהלכה פוק חזי היאך הציבור נוהג ונהוג כוותהון וכתלמוד שלנו עיקר הלכה ואמנהגא סמכינן וכל המשנה ידו על התחתונה, ואפילו בכ"א יום שהיחיד גומר בהן לא מצינו ברכה אלא מנהג והוא הדין נמי בשאר ימים דסמכינן אמנהגא ומברכינן:

לח) **ואומר** קדיש ומוציאים את התורה וקורין בפנחס בפרשת תמידין ומוספי ראש חדש, וקורין ארבעה בכל יום שיש בו מוסף כדאמרינן במגילה כל יומא דטפי מחבריה טפי לה חד גברא, ראש חודש וחולו של מועד דאית בהו מוסף ארבעה, יום טוב דאיכא איסור מלאכה בלאו חמשה, יום הכפורים דאיסור כרת ששה, שבת דאיסור סקילה שבעה. וקורין בפרשת צו ובראש חדש ארבעה ואמצעי דולג שאין בו אלא ח' פסוקים וחוזר וקורא ואמרת ואחרון אינו דולג גזירה משום היוצאין שיאמרו שלא קרא האחרון אלא שני פסוקים והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים, ובירושלמי במסכת סופרים מצאתי האחרון דולג דנכנסים שכיחי יוצאים לא שכיחי, ויש לחוש.

לחוש ולגזור יותר בעבור הנכנסים ולא בעבור היוצאים ויישר. אך מנהג העולם כתלמוד בבלי, (אב"ן):

לט) **וראיתי** מקומות שמדלגין וביום השבת שסוברים שבראש חדש אין לו מקום לפרשה זו. ולא יתכן לדלג דהא אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים ואין לחוש אם קוראה השלישי כקורא בתורה והוא לא בירך עליה לבדה, (אב"ן):

מ) **ראשי** חדשים לעמך נתת זמן כפרה, ששעיר ראש חדש היה מכפר על טומאת מקדש וקדשיו, כדאיתא בשבועות מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו לה' אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני על שמיעטתי את הירח, וזהו שכתוב בפרשת ויהי ביום השמיני ואת שעיר החטאת וגו' ואותה נתן לכם וגו'. ושם נעשה לפניך וכו', ואל תתמה מאין [יספיקו] לנו בהמות להקריב כל הקרבנות שנחסרו מחרבן הבית עד עמוד כהן באורים ותומים, שהרי הכתוב מבשר בו כל צאן קדר יקבצו לך וגו', ובקרבנות נדבה אבל קרבנות דחובה עבר יומו בטל קרבנו מדכתיב עולת שבת בשבתו, (אב"ן):

מא) **מכילתא** בפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן ראש חודש יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה, מה לראש חודש שכן אינו קרוי מקרא קדש תאמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש והואיל והוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיהא אסור בעשיית מלאכה, ועוד דתנן זה הכלל כל יום שיש בו ביטול מלאכה לעם ואין בו קרבן מוסף כגון תענית צבור ותשעה באב קורין שלשה, ושאין בו ביטול מלאכה לעם ויש בו קרבן מוסף כגון ראשי חדשים וחולו של מועד קורין ד', למדנו מאלה שראש חודש מותר בעשיית מלאכה:

מב) **וזה** שהנשים אינן עושות מלאכה אינן אלא בתורת מנהג כדאיתא בפרק מקום שנהגו כל הדברים תלו אותן במנהג, נשייא דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא, ודלא למיעבד באפוקי שבתא עד דתתפני סידרא מנהגא, ודלא למיעבד עד דתתפני תעניתא מנהגא, ודאמרינן בראש השנה ונעביד משואות אמלא ולא נעביד אחסר ומשני משום ביטול מלאכה לעם שני ימים, ר"ל מנשי שהם עם בפני עצמן:

מג) **ומצאתי** טעם למנהג בפרקי דר' אליעזר ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב ושמעו הנשים ולא רצו ליתן נזמיהן לבעליהן ואמרו להם אתם רוצים לעשות פסל ומסכה שאין בו להציל ונתן להם הקב"ה שכרן בעולם הזה שהן משמרות ראשי חדשים יותר מן האנשים, ולעולם הבא הן עתידות להתחדש בראשי חדשים, ועוד מצאתי שלא רצו להביא נזמיהם לעגל והביאו נדבתן למלאכת המשכן בזריזות שנאמר ויבאו האנשים על הנשים והוקם המשכן באחד בניסן נתן להם הקב"ה שכרן לעשות יו"ט בראש חודש ניסן ובשאר ראשי חדשים, (אב"ן):

מד) **הרואה** לבנה בחידושה מברך ברוך אשר במאמרו ברא שחקים, פועל אמת שפעולתו אמת על המקום הוא אומר, ועד כמה מברכין עד ט"ז יום שתתמלא פגימתה, וצריך לברך מעומד ולרחף כשהוא מברך, ומצאתי בירושלמי ובמסכת סופרים אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובכלים נאים ומיישר רגליו כנגדה ורוקד לפניה שלש פעמים ואומר ברוך אשר במאמרו וכו' ברוך בוראך ברוך יוצרך ברוך מקדשך, כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך אם ירקדו אחרים ויעמדו כנגדי לא יגעו בי, תפול עליהם אימתה וכו', (אב"ן):

מה) **ראש** חדש שחל להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע ואומר ברכה רביעית לפני עצמה ופותח בעבודה ומסיים בעבודה ואומר מעין המאורע בעבודה יעלה ויבוא, וא"צ להזכיר ביעלה ויבוא של שבת שכבר הזכירו ועוד שלא מצינו לעולם הזכרת שבת בעבודה כי אם בברכה רביעית, וכן אתה דן לימים טובים ולחוליהם שלא יהא נזכר שבת בעבודה, (אב"ן):

ואם

מו) **ואם** שכח ולא הזכיר של ר"ח בתפלת שחרית ומנחה מחזירין אותו, בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום אבל טעה ולא הזכיר בברכת המזון אין מחזירין אותו ו"אי בעי לא אכיל פת, ואם טעה ש"צ ו"א הזכיר של ראש חדש בעבודה ונזכר בהודאה חוזר לעבודה:

בריך רחמנא דסייען.

הלכות תעניות

א) **בנדרים** ירושלמי נדר להתענות ושכח ואכל אבד תעניתו, ר' אבא בשם רבנן דתמן והוא שאמר יו"ם כ"תם הא אם אמר יום זה מתענה ומשלים, ולא אמרן אלא אם אכל אבל אם טעם לא. בהלכות גדולות יחיד המתענה ושכח ולא אמר עננו בשומע תפלה יאמרנה לאחר שים שלום לפני אלהי נצור ואפילו בשבת, ויש לומר כשהתענה לתענית חלום שמותר אף בשבת כדאיתא ביציאות השבת ולא יהא עננו חמור מן התענית עצמו אבל בלא תענית חלום לא דאין מתריעין בשבת בעננו, וכי תימא וכי היחיד קובע ברכה לעצמו דיש לומר דאחר שאין זה אלא בשוכח ואין הדבר תדיר אין זה קביעות ברכה וצ"ע, (אב"ן). בפרק במה מדליקין ימים שיש בהן קרבן מוסף וכו' אין מחזירין אותו:

ב) **וכתב** רב נטרונאי ש"צ שמרננין עליו דברים רעים יש להכנים אחר תחתיו שמי שמרצה בין ישראל לאביהן שבשמים צריך להיות נקי כפים ובר לבב וצדיק וישר ואם אינו כן עליו הכתוב אומר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה זה שליח ציבור שאינו הגון היורד לפני התיבה, ואף בחול בלא תענית כל שכן בתעניות ומראש השנה ועד יום הכפורים שאדם צריך להרבות בתחנונים שצריך שיהא ביתו ריקם מן העבירה שלא יצא עליו שם רע בילדותו וכל שכן מי שמרננים עליו, אבל שליח ציבור סומא אם מתוקנים מעשיו כשר דהלכה כרבנן דסומא פורס על שמע ואף על פי שלא ראה מאורות מימיו:

ג) **ובילמדנו** ואהרן וחור תמכו בידיו, מכאן אמרו אין פוחתין משלשה בני אדם העוברים לפני התיבה בתענית ציבור שהרי משה רבינו ע"ה במלחמת עמלק שהיו ישראל שרויין בצער ואהרן וחור תמכו בידיו, וכן צריך בתענית להיות שלשה עם הש"צ לעבור לפני התיבה להתענות ויאמרו עמו סליחות ותחנונים ואם ירצו ביותר הרשות בידם ותבא עליהם ברכה, כך מצאתי:

ד) **מגלת** סתרים ומה שכתוב בתשובות אין אומר עננו אלא במנחת תענית בלבד, אין לתמוה על זה מדתניא בבמה מדליקין ימים שאין בהם קרבן מוסף כגון שני וחמישי של תעניות ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בשומע תפלה, ובירושלמי דברכות פרק ד' ובתעניות בפרק שני זעירא בשם ר' ירמיה אמר יחיד בתענית ציבור צריך להזכיר מעין המאורע והיכן אומרה בין גואל לרופא ר' ינאי בשם ר' ישמעאל אמר בשומע תפלה וש"צ בין גואל לרופא ר' יוסי בשם רב אף יחיד שגזר על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע והיכן אומר זעירא בשם רב הונא ליל שבת ויומו, פירוש ערבית שחרית ומנחה, למדנו שבכל תפלותיו יאמר עננו, הא לא קשיא דיש לומר שהגאונים כדי שלא יפשע ויאכל אמרו כך ועצה טובה קמ"ל שמא יאחזנו חולי או בולמוס ויאכל ונמצא שקרן בתפלתו, שכן בתוספתא הביאו הגאונים יש ששרוי בתענית ואין מתפלל תפלת תענית ויש שאינו שרוי ומתפלל תפלת תענית כאן בכניסתה כאן ביציאתה, פירוש בכניסתה מתפלל בערבית שלפני התענית אע"פ שעתיד לוכל הלילה וביציאת התענית אע"פ שהוא שרוי בתענית אין מתפלל בערבית עננו, למדנו מזה שיכול לומר

עננו

עננו בערבית שחרית ומנחה, אלא בטלוה הגאונים שמא יפשע ויאכל כדאמרן, (אב"ן). ובנימוקי רבינו שלמה בפרק במה מדליקין מייתי לה :

ה) **ומנהג** כל ישראל לומר ולכלול הסליחות באמצע ברכה סלח לנו אבינו כו' דומה לדומה כדאמר אם בא לומר מעין כל ברכה וברכה בסוף כל ברכה וברכה אומר, (אב"ן). וכתב רב עמרם כך מנהג בשתי ישיבות לומר שבע סליחות בתענית ציבור בשחרית ובמנחה שלש, ואם יש פנאי אומרים חמש, ואמר רב שר שלום גאון בתענית אין מנהג שלנו לומר סליחות אלא באמצע תפלה ולא אחר שים שלום ולא ראינו ולא שמענו מי שעשה כך וכבר כתבתי הטעם, והרב רבינו יצחק פסק שכל תענית שאירע בשני ובחמישי קורין בשחרית בפרשת היום ובמנחה ויחל משה דתדיר קודם, או יקראו שנים בפרשת השבוע והשלישי בויחל :

ו) **ואמר** רב עמרם כל תעניות האמורות בכה אמר ה' קורין בשחרית ובמנחה ויחל ולא כן כתב רב שר שלום. כל תענית ציבור ותענית שגוזרין על הגשמים ועל כל דבר הצריך להם קורין ויחל שחרית ומנחה בין בשני בין בחמישי ובין בשאר הימים שמתענים בהן לפי שבכל פרק ופרק צריך לקרות מענין הזמן הצריכין לו והוא ששנינו בחמישי ובשני ובשבת במנחה חוזרין לכסדרן ואין עולין להן מן המנין שנאמר וידבר משה את מועדי ה' מצותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנן :

ז) **ותקן** להם משה לדרוש בעניינו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, ואילמלא כן פעמים בא התענית בבראשית או בויקרא, ומה ענין אלו פרקים לתענית ציבור והלא תענית ציבור צריך לקרות בו בדברי ריצוי ובקשה ולא נמצאת פרשה בתורה במדות האלו כי אם בויחל, ועוד טעם לדבר שכך אמרו הגאונים ויעבר ה' על פניו ויקרא מלמד שנתעטף כש"צ ואמר כל זמן שיעשו ישראל לפני כסדר הזה אמחול להם כל עונותיהם, וכל שכן במנחה בתענית שקורין ויחל שאלמלא תענית אין קריאה במנחה בחול כלל, על כן בכל תעניות קורין ויחל בשחרית ומנחה חוץ מתשעה באב קורין בשחרית כי תוליד, וכן מנהג בשתי ישיבות :

ח) **וכל** תענית יש בו נשיאות כפים במנחה חוץ מיה"כ כי במקום המנחה יש נשיאות כפים בנעילה, וכן מנהג בשתי ישיבות והכין תנן לה בפירקי דחסידי (פ"ד) בתעניות בג' פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ויש מהן ג' פעמים ביום, ביום כפור בשחרית ומוסף ונעילה ולא במנחה דתניא ר' יוסי אומר מנחה אין בה נשיאות כפים נעילה יש בה נשיאות כפים מ"ט נעילה דליתא בכל יומא לא גזרינן, מנחה דאיתא בכל יומא ושכיחא שכרות גזרינן, ואע"ג דהאידנא לא שכיחא שכרות, ואמר התם והאידנא מ"ט פרסי כהני ידייהו במנחתא דתענית כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כתפלת נעילה דמיא, ושכור אסור לישא את כפיו דלמה נסמכה פרשת נזיר לברכת כהנים בפרשת נשא ללמדך מה נזיר אסור ביין אף הנושא את כפיו אסור ביין, ואף שתוי בעלמא, דתנן ביציאות השבת לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא לאכול וכו' ואם התחילו אין מפסיקין לתפלת המנחה אע"פ שהיא חובה אבל לתפלת ערבית למאן דאמר תפלת ערבית רשות אין מפסיקין אבל למאן דאמר חובה מפסיקין ויהיב טעמא דלמנחה דאין מפסיקין דלא שכיחא שכרות שיהא אסור להתפלל דשתוי בעלמא הוא ותניא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה אבל לא ישא את כפיו אף אם הוא שתוי לבד לא ישא את כפיו ודומיא דנזיר דאסור ביין מכל וכל, כך קבלתי מרבותינו בצרפת, (אב"ן). ובדברים שבין בני בבל לבני ארץ ישראל, אנשי מזרח פורסין את כפיהם במנחה בתענית וכן בתשעה באב במנחה, ואנשי מערב אין פורסין אלא בשחרית וביום הכפורים בשחרית ובנעילה ולא במנחה :

ט) **מצאתי** במסכת סופרים בתעניות ברכות וקללות, בשבע תעניות אחרונות של גשמים

האסורים

האסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה אבל בתעניות אחרות קורין ויחל, ומעתה הא דתנן במגילה פרק בני העיר בתעניות ברכות וקללות אע"פ שאנו קורין בתעניות ויחל אתיא שפיר, ומכאן יש לי סמך לקרות בתעניות ויחל, וטעם הברור והאמת מבואר לעיל, (אב"ן):

י) **וכתב** רב נתן גאון שאין מנהג אצלם ליחיד לומר י"ג מדות בתפלתו ולאומרם לבדו כי אם בציבור והלואי כשהציבור מתקבצין ומתענין ומכוונים לבם לאביהם שבשמים שהקב"ה ישמע להם שנאמר הן אל כביר וגו', וברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית וגו' על כן אין בדין לאומרם אלא בציבור, ולפי שאינן חוזרות ריקם היה מנהג לרבינו יעקב מ"כ שתיכף שהיה משלימם היה אומר ונקה וסלחת לעוננו בלי הפסק שלא להמתין לחזן, להודיע כי הברית כרותה להם ואנו מבקשים ממנו מה שהתנה לנו והבטיחנו, (אב"ן):

יא) **ותענית** ציבור שהחזן לא התענה אין לו לירד לפני התיבה ולומר עננו, ויורידו לפניהם מי שהתענה לומר עננו, באמת כך מצאתי בתשובות הגאונים. ובתעניות ובמסכת ע"ז איפסיקא הילכתא דמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית, ואמר שמואל כל תענית שלא קבלה עליו מאתמול לאו שמיה תענית, והיכן מקבלה בתפלת המנחה ובשומע תפלה יאמר אהא לפניך למחר בתענית יחיד ותרצני, א"כ המתענה לשעות צריך לקבל ולומר אהא לפניך למחר בתענית יחיד [עד חצי היום] ותרצני, והאומר אהא לפניך למחר בתענית יחיד עד חצי היום ולכשיגיע חצי היום ואמר להשלימו אע"פ שלא קיבל עליו כל היום בלי ספק מתפלל תפלת תענית, ואם גזרו הציבור תענית אין צריך לקבלה מאתמול דאנן אדעתא דציבור גררינן וסמכינן כדא"ר יוחנן, ואפילו לא ידע מתענה למחר עמהם ומתפלל תפלת תענית, ועוד מההוא דפרק מקום שנהגו נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, כך מצאתי:

יב) **ואמרינן** בברכות כל היושב בשבת בתענית קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה ואוקמוה רבנן קשישי בתענית חלום אבל בתענית דרשות ודאי אסור, דאמרינן ביציאות השבת יפה תענית לחלום כאש לנעורת, ואמר רב יוסף ובו ביום ואמר רבה ואפי' בשבת, מאי תקנתיה ליתיב בתעניתא לתעניתו, פירוש אע"פ שמועיל לו התענית שנתכפרו בו כל עונותיו וכיון שכן הוא אין לך עונג כזה מכל מקום לא קיים מצות עונג שבת באכילה ושתייה לכך צריך להתענות באחד בשבת להתכפר על זה, כך קבלתי מרבותי בשם רבינו האיי ז"ל, אבל בתענית דרשות ודאי אסור להתענות בשבת דאמרינן בירושלמי דנדרים פרק ח' אסור להתענות עד שש שעות א"ל מתניתין היא ירדו גשמים קודם חצות לא ישלימו עד כדון צפרא הוא אחר חצות ישלימו כבר עבר רובו של יום בקדושה, ובהלכות רבינו האלפסי ז"ל מייתי לה, (אב"ן):

יג) **ולהתענות** בערב שבת מצאתי דאמרינן בסוף מגילת תענית א"ר יוסי כל הנשבע להתענות בערב שבת ובערב יום טוב הרי זו שבועת שוא שמקצת ערב שבת כשבת ומקצת ערב יום טוב כיום טוב, ואע"פ שאסור להתחיל ולהתענות אם התחילו משלימין דבסוף פרק בכל מערבין מיבעיא לן הני בני בי רב דיתבי בתעניתא במעלי שבתא מהו לאשלומינהו, ומסקנא הילכתא מתענה ומשלים, (אב"ן):

יד) **פתרון** י"ג מדות בשם רבינו יעקב מ"כ, ה' ה' הם ב' מדות דאיתא בפסיקתא ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אותן שתי מדות טובות שלך עזבתם ושכחתם, אל לשון כח יש לאל ידי ומתרגמי' אית חילא בידי, רחום שמרחם על עמוסים בדין, וחנון ולענוים יתן חן, בא לטהר מסייעין אותו, ארך אפים אף לרשעים כדאיתא בשבת פרק רבי עקיבא ובתנחומא ורב חסד מטה כלפי חסד, ואית דאמרי

דאמרי מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, מדה שביעית ואמת שמאמת דבריו ולא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב, נוצר חסד לאלפים הרי מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת לחמש מאות דאילו במדת פורענות כתיב פוקד עון אבות וגו' ועל רבעים ואילו במדה טובה כתיב ועושה חסד לאלפים וגו', נושא עון זה העושה לתיאבון לאכול נבילות וטרפות ועריות שאינו מוצא בהיתר, ופשע פשעים אלו המרדים וכה"א מלך מואב פשע בי כדאיתא בסוף יומא זה שמוצא בהיתר ומתכוין להקניט ולהכעיס יוצרו, וחטאה אלו השגגות וכ"ה אומר נפש כי תחטא בשגגה, ונקה מנקה הוא לשבים, כ"ק בשמו, (אב"ן).
אבל רבינו סעדיה והגאונים אומרים שהשם הראשון אינו מן המנין שהטעם מפסיקו ומונים מן השני, וא"ת דאמרינן בר"ה ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה דבשלמא לאחר שיחטא יקבלנו בתשובה וזהו מדת רחמנות אבל קודם שיחטא אין לשומו מדת רחמנות אלא ר"ל הוא ראשון והוא אחרון, אלא יש לומר נוצר חסד לאלפים הן שתי מדות דאילו נוצר חסד לעשרה דורות הרי מדה טובה יתירה על מדות פורענות עשר לארבעה דורות ולאלפים אחת לחמש מאות, וכן כתב רבי' האיי, ורב חסד ב"ה אומרים מטה כלפי חסד ותני דבי ר' ישמעאל מעביר ראשון וכך היא המדה [ואמת], מדה ששית, הרי שמונה נוצר חסד לאלפים בשתים וה' ה' אינו מונה אלא אחד מהן, ואיכא דאמרי ארך אפים שתי מדות לרשעים ולצדיקים כדאיתא בשבת פרק ר' עקיבא ובפרק חלק ובפרק שור שנגח, ונוצר חסד מדה אחת ורב חסד מדה אחת, כי מדת רחמים וחסד הן רבים, וכן כתיב כרוב רחמיו וכרוב חסדיו, כי רבים רחמיו, מגלת סתרים. אך נ"ל עיקר כפר"ת וראיה מן הפסיקתא, וא"ת קודם שנברא העולם איך לשומו מדת רחמים יראה לי מדאיתא בפסחים פרק מקום שנהגו ובפרקי דר' אליעזר שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם והקדים רפואה למכה כדכתיב בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם, (אב"ן הירחי):

טו) **ותענית** ציבור אית ליה תפלת נעילה דתנן בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום בשחרית ומוסף ובמנחה ובנעילת שערים בתעניות ומעמדות וביום הכפורים, ואמרינן עלה בגמרא בתעניות ובמעמדות מי אית בהו מוסף ולא מתמהינן מי אית בהו נעילה אלמא דנעילה אית להו, ומדתנן לקמן כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד בשחרית קרבן עצים אין מעמד בנעילה קרבן מוסף אין מעמד במנחה, וביום הכפורים אין בו קרבן עצים, אלמא דבתענית אית בהו נעילה, וכי אית בהו מהנך תשעה יומי דזמן עצי כהנים אין מעמד בנעילה מפני שהוא י"ט לדברי ר"ע ולדברי בן עזאי אין מעמד בתפלת המנחה, ובפרק הקורא עומד ויושב איבעיא להו תענית ציבור בכמה ראש חדש ומועד דאיכא קרבן מוסף כו' אבל הכא לא או דילמא הכא נמי איכא מוסף תפל̇ה והי ניהו תפלת נעילה, ותניא בתוספתא תענית בא' בניסן אין בו מעמד לא במנחה ולא בנעילה מפני שיש בו קרבן מוסף וקרבן עצים, ותניא נמי מה בין תענית ציבור להענית יחיד תענית ציבור הכהנים נושאים את כפיהם ד' פעמים ביום מה שאין כן בתענית יחיד, ובפסחים פרק מקום שנהגו אמר ר' יוחנן ט' באב אינו כתענית ציבור למאי לאו לבין השמשות לא למלאכה מלאכה תנינא מקום שנהגו וכו' אלא מאי אינו כתענית ציבור להפלת נעילה. שמע מינה דיש תפלת נעילה בתענית ציבור ולא בתשעה באב, ובתענית בריש פרקא דחסידי (פ"ד) ירושלמי על משנה בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ד' פעמים ביום את שמע מינה תלתא את שמע שמתענים במעמדות ושמתפללין ארבע ואין נשיאות כפים אלא ביום, פירוש מדקתני ד' פעמים ביום ולא בלילה, ובירושלמי פרק תפלת השחר ראש חדש שחל להיות בתעניות אע"פ שאין נעילה בראש חדש מזכיר של ראש חדש בנעילה, ובריש ההיא פירקא גרסינן מנין לנעילה אמר ר' לוי גם כי תרבו תפלה אינני שומע מכאן שכל המרבה בתפלתו נענה, ובפסחים

פרק

פרק תמיד נשחט לפי שהתפלה יתירה מהקרבנות וזאת התפלה הנוספה טובה מהכל דכל המאוחר בפסוק טוב משלפניו דכתיב למה לי רוב זבחיכם, כי תבאו לראות פני, ובפרשכם כפיכם, גם כי תרבו תפלה, נמצא שהתפלה עדיפא מנשיאות כפים ומראיית פנים ומן הקטרת והזבחים, שכן דרך האדם לומר לחבירו אם התן לי חצי ממונך לא רציתיך ואפילו כל ממונך ואפילו מסרת לי נפשך אחרון אהרון עדיף. והיינו דאמר בפרק אין עומדין אמר ר' אלעזר גדולה תפלה מכל הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתיב בתריה גם כי תרבו תפלה:

ובירושלמי דתפלת השחר ובפרק תמיד נשחט ובפרק אחרון דתעניות, אימתי היא נעילה רבנן דקיסרי' אמרין איתפלגון רב ור' יוחנן רב אמר בנעילת שערי שמים, פירוש עד שקיעת החמה, ור' יוחנן אמר בנעילת שערי היכל, פי' אחרי שמקטיר קטרת של בין הערבים ומדליק את הנרות, דתניא בפרק תמיד נשחט אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטרת ונרות ופסח דכתיב בנרות בין הערבים ושלמה אז עבודת פנים ונועל את ההיכל, וביום כפור אחר תמיד של בין הערבים מקדש ידיו ורגליו וטובל ולובש בגדי זהב ומקדש ונכנס להקטיר ולהיטיב, ובירושלמי דפרק בא לו הכל מודים בהוצאת כף ומחתה לאחר התמיד והתמיד קרב בט' שעות ומחצה ואחריו טובל שתי טבילות ומקדש ארבעה קידושין ויגיע לחצי שעה אחרונה דקאי שמשא אריש דיקלי הוא עידן צלותא דנעילה שנועל דלתי ההיכל לר' יוחנן, ואמר ר' יודן מתניתא מסייע ליה לר' יוחנן בשלשה פרקים הכהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף ובמנחה ובנעילת שערים אית לן למימר שערי שמים ביום אלא נעילת שערי היכל ביום הוו דאי לרב כיון ששקעה חמה אינו יום ודאי, ובהלכות כפור הארכתי בפלוגתא דרב בנעילת וכו'. ובפרקי דחסידי והשתא דקיימא לן כר' יוסי מאי טעמא פרסי כהני ידייהו במנחתא דתעניתא כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כנעילה דמיא והא כר' יוחנן קיימא לן דבעינן פריסת כפים ביום:

טז) **במגלת** סתרים לפני תשעה באב, שנינו בפסיקתא מפרשת בראשית עד שבעה עשר בתמוז מפטרינן לענין הפרשיות דומה לדומה, משם ואילך הכל לפי הזמן ולפי המאורע, תלתא דפורענותא ושבעה דנחמתא ותרתי דתיובתא, תלתא דפורענותא דש"ח, פירוש דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו, ושבעה דנחמתא נו"ע ארק"ש, פירוש נחמו נחמו, ותאמר ציון, עניה סערה, אנכי אנכי, רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש, והרתי דתיובתא דרשו, שובה, חזון ישעיהו לאלה הדברים לפני ט' באב, שוש אשיש לאתם נצבים לפני ראש השנה, דרשו לעשרת ימים בין ר"ה לכפור כדאיתא בראש השנה דרשו ה' בהמצאו ביחיד ומי כה' אלהינו בכל קראנו אליו בציבור ויחיד אימתי בעשרה ימים שבין ר"ה ליו"כ, ושובה לאחר יו"כ דא"ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, ועוד דשובה מפטירין ביואל דכתיב ביה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון, ובחג נידונין על המים מזכירין גשם סמוך לגשם, ויש מקומות בספרד שאומרים בשבת של עשרת ימי תשובה שובה, ויש שאומרים אותו בשבת שלפני עשרת הימים להזכיר על התשובה, ודברי שניהם לא יתכן לפי הפסיקתא ששוש אשיש הוא משבעה דנחמתא לפני ראש השנה ודרשו ושובה מתרתי דתיובתא והן לבסוף, כך קבלתי בצרפת בשם רבינו יעקב מ"כ, (אב"ן הירחי):

בריך רחמנא דסייען.

הלכות תשעה באב

א) (במתני') **משנכנס** אב ממעטין בשמחה, שבת שחל ט' באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת: גמרא מאימתי אסור לספר ולכבס

ולכבס מראש חדש ועד התענית דברי ר' מאיר רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד אמר רבי הלכה כדברי שניהם להקל כר' מאיר עד התענית ולא אחרי התענית וכרשב"ג אותה שבת בלבד ולא מר"ח, למדנו מזה דימים שלפני התענית באותה שבת בלבד אסורין ולאחר התענית מותרין, וכן לכבס ולהניח מללבוש עד לאחר התענית אסור, וכבוס וגיהוץ להעביר חומרתא לצחצחו אסור, וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ ומותר לגהצן אבל אסור ללבשן, כללו של דבר כלים חדשים לבנים המגוהצין בין של פשתן בין של שאר מינין בין מגוהצין עכשיו בין מתחילה אסור ללבשן אבל כלים ישנים או כלים חדשים צבועין מגוהצין קודם לכן מותר ללובשן. וכתב רבינו האיי ז"ל שאם נזדמן לאשה טבילה בזמנה בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה ואין לה בגדים להחליף וכן אם נטנפו כליה מותרת לרחוץ ולכבס דלא אסירא רחיצה באותה שבת יותר מבחולו של מועד, ותנן אלו מכבסין במועד הזבין והזבות נדות ויולדות וכל העולים מטומאה לטהרה הרי אלו מותרים וכן אם אין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד, וכן אם נטנפו כליו ואין לו להחליף, ואני מוסיף על דבריו השתא בט' באב שאסור להושיט אצבעו קטנה במים התירו טבילת נדה בזמנה דתנן כל חייבי טבילות טובלים כדרכן בין בט' באב בין ביום הכפורים, לרחוץ ולכבס בשבת שחל ט' באב להיות בתוכה לא כ"ש דשרי ואין ספק בדבר, (אב"ן):

יח) **וכתב** רבינו האיי ז"ל הא דתניא כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב לחומרא הוא לענין איסור רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה אבל להקל ולומר מקצת היום ככולו כאבל לא אלא כל היום כולו אסור בכל אלו, ויהא בנדוי מי שמיקל באלו באותו היום, וכן בתענית ציבור, וכתב רבינו האיי אע"ג דאמר בירושלמי דתעניות ובפסחים פרק מקום שנהגו א"ר זעירא נשייא דנהיגן דלא למישתי חמרא ודלא למיכל בשרא מן דעייל אב עד אפוקי תעניתא מנהגא שבו פסקה אבן שתיה, מ"מ כי השתות יהרסון. נהגו כל ישראל דלא למשחט מריש ירחא דאב כי אם בט' באב משש שעות ולמעלה לפי שעד אותו היום נמנעו מלשחוט שלא יבא לאכול וביום התענית שאין אדם אוכל אין לגזור ולחוש, וכן מנהג בבבל:

יט) **כל** חייבי טבילות טובלים כדרכן בין בט' באב בין ביום הכפורים, ואסור להושיט אצבעו במים בט' באב כדרך שאסור ביו"כ, ואם היה מלוכלך רוחץ כדרכו ואינו חושש. ירושלמי היה הולך אצל רבו יעבור במים או בנהר עד צוארו ואינו חושש ואם נטנפו כליו מרחיצן במים ואינו חושש:

כ) **ערב** ט' באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין ואסעודה המפסקת קאי, ובשר דאסור כל זמן שהוא כשלמים שהוא זמן שמחה מכאן ואילך מותר וכן יין מגתו מותר, וכתב רבינו האי ז"ל שני תבשילין שאמרו כגון אורז ועדשים המבושלים שהן שני מיני תבשילים אסור, ובשר אפילו תבשיל אחד אסור ובסעודה המפסקת, והרב רבינו יצחק בן גיאות כתב כל שני תבשילין הן דרך כבוד ואסרום חכמים אפילו הן ממין אחד של קטנית או מרק וכל שכן משני מינין דלא יאכל, תבשילין מטעמים כדכתיב ועשה לי מטעמים כתרגומו, ודומיא דבשר שמחלק אדם לשתי קדרות לשני מיני תבשילין, ובתוספתא דיום טוב ובירושלמי הכל מודים שאם בישל שני מינין בקדרה או שפרפר דג על גבי ביצה או שחתך קפלוטות תחת הדג שהן שני תבשילין, ואני מוסיף על דבריו שכן בפרק ע"פ שנינו ושוין ברגג וביצה שעליו שהן שני תבשילין לפסח ולחגיגה וכן ההיא דיום טוב לענין עירובי תבשילין וה"ז כענין התוספתא והירושלמי, אך נהגו כל ישראל לפרש דרוקא משום ריבוי תבשילין הוא דאסר מתניתין משום דהוא דרך כבוד ואסור הא לאו הכי לא שהרי בכל יום כך הוא אוכל תבשיל אחד כעין שני תבשילין, ומ"מ למדנו מכל הני שני תבשילין הוא דאסור הא כל שני מאכלין חיין או מינ פירות

פירות הרבה לא ושני תבשילין אסרו אף אם יהו נאכלין חיין ומדלא הפליגו בדברים, (אב"ן הירחי). ולא אמרן אלא בסעודה המפסקת בה והוא דאכיל לה משש שעות ולמעלה אבל אם אכיל לה קודם שש שעות (ולמטה) אף בסעודה המפסיק בה או משש שעות ולמעלה בסעודה שאין מפסיק בה מותר לאכול בשר ולשתות יין. וכל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ, ואפילו שאכל ושתה כל צרכו בסעודה המפסקת ויש ביום שעות לאכול ולשתות ורוצה לאבול הרשות בידו ולרחוץ ולסוך, וכן כולם בערב יום הכפורים, כך כתב רבינו האי ז"ל:

כא) **ותשעה** באב שחל להיות בשבת וכן ערב ט' באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו ואוכל בשר ושותה יין ואפילו בסעודה המפסקת דאי לא תימא הכי אלא בסעודה שאינה מפסקת מה מעלה יהיה בזה לשבת יותר מחול, וכן עיקר ואין ספק בדבר, (אב"ן). וכן פירשו כל חכמי ישראל, אבל מה שכתב רב נטרונאי דאף ט' באב שחל להיות בשבת או ערב ט"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת אינו עיקר כלל. וכתב רב האי ז"ל והני מילי במקום שלא נהגו לפרוש מבשר ויין מראש חדש ועד התענית אבל במקום שנהגו יעשו כמנהגם. ובפסוקות אע"ג דמתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס, אם חל ערב ט' באב בשבת אין לו להבדיל על הכוס דכיון דבעי למימר המבדיל נפקא ליה שבתא מפומיה ואיחייב ליה בתוספת ענוי ולא מצי כדאמר ליה רב לר' ירמיה מי בדלת ואמר ליה אין בדילנא למדנו שכיון שקיבל עליו שבת אסור במלאכה הכא נמי, אבל על הנר ועל הבשמים יכול לברך, דליכא למימר ליבדיל אכסא ולטעמיה ינוקא דדילמא אתי למיסרך כדאיתא בפרק שני דעירובין גבי קידוש דכפור, אבל בהשלמת תעניתו יבדיל על הכוס שהרי שנינו מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה עד רביעי בשבת. ואני אומר דליברך עליה וליטעמיה ינוקא דליכא חשש דאתי למיסרך אלא בקידוש דכפור שהיא משנה לשנה, אבל כשחל ט' באב בשבת שאינו משנה לשנה לא, ודומיא דברית מילה שכתבתי בשם רבני צרפת שאם בא בתענית ציבור מברכינן עליה וליטעמיה ינוקא ומהאי טעמא, ומבואר בכפור ובברית מילה, (אב"ן):

כב) **ומה** שכתב רב עמרם ט' באב שחל להיות בשבת שדוחים אותו למחרתו או שחל במוצאי שבת דאוכל כסעודת שלמה וכו', ובסעודה שמפסיק בה אם רצה לאכול בשר מליח ולשתות יין מגתו הרשות בידו, אין נראה דהא בחול נמי אף בסעודה המפסקת מתיר בגמרא לאכול בשר מליח שעבר זמן השלמים ולשתות יין מגתו *, (אב"ן):

כג) **במסכת** סופרים ראיתי הקורא בחמש המגילות מברך על מקרא מגילה, ובנביאים וכתובים לקרוא בכתבי הקדש, ולאחר קריאת ספר קינות אומר על נהרות בבל וגו' אל הסלע, (אב"ן). וצריך לקונן על ירושלים ולסיים בנחמה, וכן עמא דבר:

כד) **יש** מקומות שנהגו להפסיק בערב ט' באב בחול בתבשיל של עדשים שהוא כענין אבל כש"ה ויזד יעקב נזיד אמר עשו ליעקב מה טיבו של תבשיל זה אמר לו שמת אברהם אבינו מה עדשה עגול כגלגל אף העולם עשוי כגלגל ומה עדשה זה אין לו פה כך אבל אסור לדבר הדא הוא דכתיב וידום אהרן, ושלום. ויש שמפסיקין בביצים שאין להם פה ועגולים כגלגל וכענין אבל, ויש שטובלים פתן באפר ואוכלין, ובגמרא דתעניות ירושלמי בסוף, מן דהוא אכיל כל צרכיה הוה צבע פיתתיה גו קיטמא אמר זו היא עיקר סעודת ט' באב לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שני וגו'. מגלת סתרים ובבבלי ר' יהודה ב"ר

* יתכן שמ"ש ר"ע ובסעודה שמפסיק בה כו' קאי על ערב ט"ב באמצע השבוע, ואין שום קושיא בדבריו. עי' בסידור ר"ע שכן הם כוונת דבריו. המדפיס

ב"ר אלעאי היה נוטל פת במלח וקיתון של מים והיה יושב בין תנור וכירים ואוכל ודומה כמי שמתו מוטל לפניו :

כה) **והמנהג** שאין שאלת שלום בט' באב, בתוספתא דתעניות ובירושלמי אין שואלין בשלום חברים בתשעה באב אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה.

ולארס אשה בתשעה באב בירושלמי דתעניות פ"ק ר' אבא בר כהנא אמר קומי ר' יוסי ור' אחא בשם ר' יעקב בר אידי אסור לארס אשה בערב תשעה באב הדא דתימא שלא לעשות סעודת אירוסין הא לארס יארס ושמואל אמר אף בט' באב יארס שלא יקדמנו אחר, ובבתולה נשאת ירושלמי איתא להא, מגלת סתרים :

כו) **וכתב** רב עמרם בתשעה באב ערבית שחרית ומנחה אומר רחם בבונה ירושלים. ואני ראיתי בצרפת ופרובינצא לומר ערבית שחרית רחם ובמנחה נחם, וי"ל כי עד המנחה הרי הוא כמי שמתו מוטל לפניו ואין ראוי לקבל תנחומין עד המנחה שהוא כנסתם הגולל, וכן מנהג לשחוט משם ואילך, (אב"ן). ורב סעדיה אמר במנחה בלבד לומר אותו, וכן עמא דבר כרב סעדיה. ירושלמי יחיד המתפלל בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע מהו אומר רחם ה' אלהינו וגו' היכן אומרה א"ר כל דבר שהוא להבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומר בהודאה ואין המנהג כן, והטעם לפי שצריך לומר בכל ברכה מעין כל ברכה וברכה אם ירצה כמו שאם היה צריך לרפואה אומרה בברכת הולים, ולפרנסה אומר בברכת השנים, לכן ראוי לאומרו בבונה ירושלים הדומה לאותה ברכה, (אב"ן) :

כז) **ואמר** רב פלטוי ש"צ אומר בתשעה באב סליחות בברכת סלח לנו ועננו בין גואל לרופא, ויחיד בשומע תפלה, דלא גרע משאר תעניות וכן מנהג בשתי ישיבות.

וט' באב שחל במוצאי שבת אין אומר ויהי נועם ולא סדר קדושה שבכל מקום שאין אומר ויהי נועם אין אומר סדר קדושה, כמו אם חל יום טוב באמצע שבת שאין אומר ויהי נועם במוצאי שבת שאין בו מעשה ידינו :

כח) **ורב** נטח ז"ל אמר דאין אומר ויהי נועם אלא ובא לציון גואל ואתה קדוש וכולי' סדרא אבל ואני זאת בריתי אינו אומר מפני שקראו קינות וא"א לומר ואני זאת בריתי לפי שיש בסופו לא ימושו, ורב האי כתב בבבל ובכל סביבותיה אין אומרים ויהי נועם ואומר תחתיו קינות, אבל מנהגנו לומר ערבית שחרית ומנחה (רחם) ואני זאת בריתי ולמה לא נאמר והעם עוסקים באיוב ובקינות ובירמיה, אבל ראיתי בצרפת ופרובינצא שמדלגין בובא לציון ואני זאת בריתי וכן באבל לפי שאין גאולה בלילה, גם ביום זה אין להזכיר גאולה, וכן שמעתי שבארץ ישראל מדלגין היום שירת הים, ולמנצח מזמור מדלגין בכל מקום בצרפת ופרובינצא, וכן בבית האבל אין נכון לומר בו שירה ולא ואני זאת בריתי משום סופו, ובתשעה באב וכן באבל שנינו שאסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב, (אב"ן) :

כט) **ובתשעה** באב בשחרית קורין כי תוליד בנים משום ונושנתם ומבואר בהלכות פסח (סי' ד'), ומפטירים אסוף אסיפם, ובמנחה ויחל כשאר תעניות ומפטירים שובה וכן כתב רב האי שמנהגן להפטיר בשובה ואחריו אומרים סדר קדושה, אך נהגו בכל מקום להפטיר דרשו ויישר, דשובה ראויה לעשרת ימי תשובה לפניהן או לאחריהן הכל כמנהג המקום, (אב"ן הירחי). והא דתניא תשעה באב שחל להיות בשני ובחמישי מפסיקין וקורין ג' גברי כהן ולוי ומפטיר אחד, ר"ל השלישי, וכן בתענית ציבור וכן במנחת כפור. וכתב רבינו האי במקום שנהגו להוציא ספר תורה בשחרית בלא תיקו ושלא יאמר אשרי העם שככה לו ובמנחה בתיקו ואומר אשרי העם, אל ישנו ממנהגם מפני המחלוקת, ושלום :

בריך רחמנא דסייען.

א) **מנהג** כל צרפת ורוב חכמי פרובינצא להתענות ערב ראש השנה, ויש לי סמך בתנחומא באמור אל הכהנים ולקחתם לכם ביום הראשון והלא חמשה עשר הוא אלא ראשון לחשבון עונות, בשם ר' לוי משל למדינה שחייבת למלך מס גדול ולא היו פורעין אותה הלך לגבותה עד שנתקרב אצל העיר כעשר מילין יצאו גדולי העיר לאפנטין של מלך ואמרו לו אין לנו מה ליתן למלך הניח להם מחצה, נתקרב יותר אצל העיר יצאו בריוני העיר לקראתו הניח להם מחצה של מחצה, נתקרב יותר אצל העיר ויצאו כולם לקראתו והניח להם הכל, המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונות בכל השנה, ערב ראש השנה גדולי הדור מתענים ומוותר להם שליש מן העונות, בעשרה ימים הבינונים מתענים ומוותר להם עוד שליש, ביום הכפורים הכל מתענים ומוותר להם הכל שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו', ואמר בירושלמי כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו וגו' איזו אומה כאומה הזאת, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שערו שאינו יודע היאך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחים את שערם ואוכלין ושותין ושמחין שיודעים שהקב"ה יעשה להם נסים. ר"ל מגלחין את שערן ערב ראש השנה שלא יהו פרועי ראש ביום הדין, ומתעטפים לבנים לכבוד יו"ט, ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה שכן עזרא אמר להם לישראל אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו', ומכאן תשובה למתענים בראש השנה כי המקרא עומד וצווח אכלו משמנים וגו' ואל תעצבו וגו' ובראש השנה הוא דכתיב בספר עזרא, ועוד עשרת ימי תשובה איקרו, ימי צום לא איקרו, והתשובה היא התועלת ולא התענית כדאיתא בתעניות אחינו בני ישראל לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ותעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם, ובסוף יומא ומה עיני שאינו נוהג בשבתות וימים טובים ענש, איסור מלאכה שנוהגת בשבתות וימים טובים אינו דין שיענש, ובברכות שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל אם טעה ולא הזכיר מעין המאורע מחזירין אותו לאחר שפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש, ובתעניות ירושלמי בכל מתענין חוץ משבתות וימים טובים וחול המועד וראשי חדשים ותנוכה ופורים, ובפ"ק דשבת ירושלמי ר' חייא רבה מפקד לרב אין את יכול למיכל כל שתא חולין בטהרה אכול ואי לא תהא אכיל שבעה יומין מן שתא, פירוש שבעת ימים שבין ראש השנה ליום כפור, זולתי שני ימים טובים של ר"ה שבודאי יש לו לאכול בטהרה, ובכל הימים טובים כמו כן דכיון שחייב אדם לטהר את עצמו ברגל כדאמר בחגיגה כ"ש שיש לו לאכול בטהרה לכל הפחות, הא למדת שבעשרת הימים יכול לאבול, רק בטהרה ובתשובה דהכל תלוי בזה, (אב"ן):

וכן כתב רב נטרונאי ביום טוב הראשון של ראש השנה אין להתענות כי מן התורה הוא, אבל ביום טוב שני ובשבת יכול להתענות. ואין נראה לי, כי הוא סותר דבריו, שגם השבת מן התורה, דכתיב ביה וקראת לשבת עונג, וחמור מיום טוב לגבי אוכל נפש, וגם יו"ט שני ספק מן התורה הוא ויש להחמיר בו כראשון, דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם (כריש יו"ט), ולא הקלו בו אלא לענין מת ובמקום בני תורה אבל במקום שאינן בני תורה לא כדאמר במס' שבת פרק תולין, (אב"ן). אבל דברי רבינו האי הם הנראים לעינים, שכתב כך ולהתענות בשני ימים טובים של ראש השנה ובשבת שבין ראש השנה לכפור אסור שהרי פרנסי הדור הראשונים אמרו להם לישראל בראש השנה אכלו משמנים ושתו ממתקים, וכן בשבת שובה אין להתענות שהרי ט' באב או ערבו שחל בשבת אוכל ושותה כסעודת שלמה בשעתו ודחו את התענית לכבוד השבת, ואף בערב שבת איבעיא לן אם מתענה ומשלים כל שכן שבתות אחרות דלא דחינן משום תענית דרשות לעשות תשובה, ולא אמרו חכמים לדחות עונג שבת אלא להענית חלום משום צערא דגופא ואין לך עונג גדול מזה שקורעין לו גזר דינו וכו', ואעפ"כ אמרו חכמים ליתיב תעניתא

תעניתא על תעניתו, ודרשו ה׳ בהמצאו לאו בתעניתא תליא מילתא ועשרת ימי תשובה איקרו עשרת ימי צום לא איקרו, וכל מי שאינו רוצה להתענות בהן אין כופין אותו אלא בתעניות הכתובים על פי התורה וע״פ הקבלה, וכל שכן בשבת דאמרינן בפסחים פרק מקום שנהגו הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג ע״כ:

אמרינן בכריתות השתא דאמרת סימנא מילתא היא ליכול איניש ברישׁ שתא רוביא וכרתי ותומי, יתרבו זכיותינו יכרתו שונאינו יתמו עונותינו, ומכאן יש לי סמך למנהג פרובינצא לקחת כל ענייני חידוש ולתת על השלחן בלילי ראש השנה לסימנא טבא לכל השנה הבאה, ראש הכבש שנהיה לראש ולא לזנב, וריאה שהיא דבר קל, וכמה דברים, ומנהג אבותינו תורה היא, (אב״ן):

ב) בראש השנה אומר זכרנו גבו׳ באבות, ומי כמוך אב הרחמים בגבורות, ובאתה קדוש ובכן ובכן ובכן עד המלך הקדוש כדאמרינן בסוף מאימתי קורין כל השנה אומר האל הקדוש מראש השנה ועד יום הכפור אומר המלך הקדוש, כל השנה אומר האל המשפט ובעשרה ימים המלך המשפט, ופסקינן הכי המלך הקדוש המלך המשפט ואם אמר האל הקדוש האל המשפט לא יצא וצריך לחזור לראש אם טעה בהאל הקדוש ויאמר המלך הקדוש ואם טעה בהאל [המשפט] חוזר למקום שפסק ויאמר המלך המשפט, לפי שהמלך יושב על כסא דין באלו הימים. האומר זכרנו לחיים טובים הרי זה פקח ומשתבר ואע״ג דכי יהיב רחמנא טיבותא לחיי הוא דיהיב לא כל אדם זוכה בה, ועוד צא ולמד מפילגש בגבעה על שלא בחנו אם לנצח ואם להנצח ראה מה היה סופם ובסוף שבחנו עלתה להם והצליחו, (אב״ן). וכן מנהג צרפת, וכן בספר חיים טובים, וכן וכתוב לחיים טובים. אתה בחרתנו יעלה ויבא מלוך והשיאנו, בכל צרפת אין אומרים והשיאנו בר״ה וכפור לפי שברכת המועדים לא נכתבה אלא בשלש רגלים שנאמר עליהם איש כמתנת ידו, כך קבלתי מרבותינו בצרפת, והשיאנו לשון והשיאו אותם, והטעיננו, ויש אומרים כמו תשא ובאת:

ג) מנהג כל ישראל להתפלל בכריעה בר״ה ובכפור לפי שאנו תלויין בדין וכל התלוי ועומד בדין דינו להתפלל בכריעה שכן מצינו בשלמה המלך ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה׳ קם מכרוע וגו׳ ומלך נדון בכל יום, וצא ולמד מדניאל שהלשינוהו ז״ל התפלה ראה מה כתיב בו וזמנין תלתא הוה בריך על ברכוהי ומצלי קדם אלהיה וגו׳, כך מצאתי במדרש, (אב״ן). ודברך מלכנו אמת וקיים לעד מנהג לאמרו בכל גבול ישראל, ויש לי סמך קצת בפרקי ר׳ אליעזר (פרק י״א) בין השמשות גורש אדם מגן עדן שנאמר אדם ביקר בל ילין ובא שבת ונעשה לו סניגור והליץ לו יושר, ובמדרש תהלים עיקר הסמך (במדרש) שמעה ה׳ צדק, לעולם ה׳ דברך נצב בשמים וגו׳, למשפטיך עמדו היום, אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע דברך שהצבת לאדם הראשון ביום זה לדון את בניו ברחמים כאשר דנתו ובא השבת והליץ עליו יושר כן תעשה לנו, לפי שהקב״ה בכ״ה באלול ברא העולם כדאיתא בב״ר וסדר עולם רבה ובפרקי ר׳ אליעזר ויום שלשים של אלול שהוא ר״ה נוצר אדם ביום הדין ויצא ברימוס כו׳ אתה סימן לבניך כו׳, לכך קבעו ודברך אמת, ושלום, (אב״ן):

ד) בראש השנה פ״ד בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום, פירוש יום שלשים של אלול, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלוים בשיר התקינו שלא יהו מקבלין אותם אלא עד המנחה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש, פירוש במנהג בעלמא משלימין אותו בקדושתו אחר שהתחילו לקדשו, אבל עיקר קדושה משני הוא מכיון שאין מקבלין העדים בראשון מן המנחה ולמעלה וחשבון המועדות לדידהו משני, מכאן למדנו שיש לנו לברך בשני כבראשון, שאם מנהגנו לעשות הב׳ הימים כבזמן הבית על ידי מנהג האבות עיקר קדושה לדידהו הוי משני כדאמרן, ואם כן יש לנו לברך שהחיינו בשני יותר מן הראשון, ואי משום ספק אנו

עושים אותם שלא נתברר לנו היאך עושין אותם בארץ ישראל הוו להו כשני ימים טובים של גליות דמברכים זמן בתרווייהו מספק, ואע"ג דשני ימים טובים של ר"ה קדושה אחת הן היינו לענין מוקצה ונולד כדאמר רבא בריש מסכת יו"ט הלכתא כוותיה דרב בהני תלת בין לקולא בין לחומרא, חדא האי, ושבת ויום טוב קדושה אחת הן ונולדה בזה אסורה בזה, ושני ימים טובים של גליות נולד בזה מותרת בזה שהן ספק, אבל לענין זמן מברכינן בכל ימים טובים בין בשל גליות בין בשל ראש השנה בב' לילות, כך קבלתי בצרפת בשם רבינו רב יוסף טוב עלם ובשם רבינו יעקב ז"ל, (אב"ן). וכן מנהג צרפת ופרובינצא:

ה) **ואמר** רב פלטוי שיש שנהגו לומר יעלה ויבא ויש שאין אומרים אותו אלא במוסף בזכרונות, והכל הולך אחר המנהג ואין להקפיד בזה, וצריך לומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה ואת יום מקרא קדש הזה, וי"ל הטעם משום דקי"ל כרבן גמליאל דאמר ראש השנה ויום כפור כרגלים לענין אבל וכולהו מועדי ה' מקרא קדש מיקרו, וכן מנהג ספרד בימים טובים וחוליהם לומר את יום פלוני ואת יום מקרא קדש הזה, אבל בצרפת ופרובינצא אין אומרים את יום מקרא קדש הזה, ויש לי סמך למנהג ספרד דתניא בספרי יכול לא יהא יום הכפורים מכפר אלא אם כן התענה בו וקראו מקרא קדש וכו', ובירושלמי ובמכילתא בפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן ראש חדש יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה מה לראש חדש שאין קרוי מקרא קדש תאמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש ודין הוא שיאסר בעשיית מלאכה, פירוש אלא אם כן לצורך מועד או אין לו מה יאכל או בדבר האבוד שהתירו חכמים, וא"ר עקיבא הרי הוא אומר אלה מועדי ה' מקראי קדש הא למדת שכל המועדים נקראו מקראי קדש, וכן מצאתי במסכת סופרים שצריך לומר במועדים את יום פלוני הזה ואת יום מקרא קדש הזה, אבל מאחר שאנו אומרים את יום חג המצות הזה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים למה יזכיר ב' פעמים ודיו בכך כמנהג צרפת ופרובינצא, וכן כתב רבינו האי אין אומרים בבבל בעבודה אלא ביום חג פלוני אבל במוסף אומר מקרא קדש זכר ליציאת מצרים וכן כתב רב עמרם, וכן נהגו בכל גבול ישראל זולתי בספרד, (אב"ן):

ו) **ואמר** רב יהודאי ז"ל וכהן צדק יחיד בכל תפלותיו אומר מלוך כמ"ש חז"ל המליכוני עליכם כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר, וכן מנהג בשתי ישיבות, ואין אומרים הלל בר"ה מדתנן העובר לפני התיבה בי"ט של ר"ה השני מתקיע ובשעת ההלל הראשון מקרא את ההלל, מדקאמר ובשעת ההלל מכלל דבראש השנה לא יאמר הלל ומפורש לעיל בהלכות הלל. השני מתקיע המתפלל המוסף, ובשעת הגזירה שנו, ירושלמי ר' יעקב בשם ר' יוחנן מפני מעשה שאירע פעם אחת תקעו בראשונה והיו השונאים סבורין שמא עליהם הם הולכים ובאין עמדו עליהם והרגום נמנעו מלתקוע ותקנו בתפלת המוסף מגו דאינון חמי לון קרו את שמע ומצלו וקרו בתורה ומצלו ותוקעין אינון אמרין בנימוסיהון אינון עסקין (ולא אשגחו) ואע"ג דבטלה הגזירה תקנתא מיהא לא עקרה, ואמר רב האיי ז"ל מדאמר השני מתקיע ולא אמר תוקע מכלל שצריך אחר להקוע ולא החזן אבל איסור אין בו, על כן אם יש אחר לתקוע יתקע ואם לאו יתקע החזן. ואחר שאין בו הלל כי הוא יום דין אחד ר"ה וכפור שחל בשבת אחר השבע ברכות למנחה אומר צדקתך וצדקתך צדקתך כשבת לבדה אחר אבינו מלכנו, בין למאן דסבירא ליה דלאו משום הכי הוא, ומפורש במנחה לשבת:

ז) **ובצרפת** ובפרובינצא נהגו לומר מראש השנה ועד יום הכפורים אבינו מלכנו ולא נהגו כלל בספרד, ויש סמך למנהג צרפת דאמרינן בתעניות מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר כ"ד רננות ולא נענה ירד אחריו רבי עקיבא ואמר

ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה אבינו מלכנו רחם עלינו ונענה, (אב"ן) :

ח) **יסוד** העמרמי ויש שחותמין בראש השנה והנחילנו בשמחה ובששון כל משפטי צדקך ובשאר מועדים והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך, ואין בזה שינוי מטבע ברכות, ובצרפת וקדשנו במצותיך ודברך מלכנו אמת וקים לעד וכו'. ואין מזכירין בר"ה ואת יום ראש חדש הזה דאמרינן בפרק בכל מערבין דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, וכן אמרינן בירושלמי אמר ר' יעקב בר אחא בשם ר' דוסא העובר לפני התיבה ביו"ט של ראש השנה אין צריך להזכיר ראש חדש עם של ר"ה כלל, ועוד כתיב תקעו בחדש שופר בכסה איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה תשרי, ופירש רש"י דאם הוא מזכיר במוספין קרבנות ר"ה ואינו מזכיר של ראש חדש נמצא כממעט את המוספים שהוא אומר את מוספי יום הזכרון הזה ולא יפרש את של ראש חדש כי אם של ר"ה וטוב לו שלא יזכיר כלל דהא כיון שאמר כמו שכתוב בתורתך שוב אינו צריך כדאיתא בסוף ר"ה, כך מצאתי בתשובות בצרפת, ואם חל בשבת מזכיר של שבת תחילה דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם :

ט) **ואמר** רב האי ז"ל הלכה רווחת בישראל לברך לשמוע בקול שופר ולא תזוז מינה, וי"ל שאין לו לברך להתקוע בשופר או על תקיעת שופר כמנהג צרפת כמו על מקרא מגילה, מפני שמגילה יוצא בה בקריאה לבדה אע"פ שלא השמיע לאזנו כדאיתא בברכות נמצא שהקריאה עיקר אבל תקיעת שופר צריך שישמע התוקע קול שופר ואם לא שמע לא יצא כדאמרינן התם זימנין דמיפק רישיה ואבתי שופר בבור ואם היה אדם תוקע בבור ואדם שהוא חוץ לבור אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא נמצא שהשמיעה עיקר ולא התקיעה שאין כוונת הלב תלויה בה, אבל במגילה שהבנת הלב תלוי בה די לו בקריאה בלא שמיעה כבקריאת שמע, (אב"ן). וביסוד העמרמי (לשמוע) לתקוע בשופר וכן רוב מקומות באלמניאה, וכן בצרפת מברכים על תקיעת שופר ולא יתכן, אך בפרובינצא ובספרד מברכים לשמוע בקול שופר וכן עיקר כמנהג רבינו האי :

י) **ותנן** כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב (דברי ר' מאיר) רבן גמליאל אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן תניא אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה ציבור מתפללים וכו' אמר להם לדבריכם למה ש"צ מתפלל א"ל להוציא את שאינו בקי. ירושלמי הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא וכו' והוא שיהא שם מראש התפלה, ובבבלי א"ר שמעון חסידא לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות דאניסי ודקיימי בבית הכנסת דשמעי משליחא דציבורא מתחילה ועד סוף, אבל דעיר דלא אניסי ודקיימי בבית הכנסת ולא שמעי משליחא דציבורא לא פטר ומיחייבי לצלויי, וכן כתב רבינו סעדיה ברכות של ראש השנה שליח ציבור מוציא ידי חובת העומדים שהם העומדים ומכוונים להפלתו מתחילתו ועד סופו ואינן צריכין עוד להתפלל :

יא) **וכתב** רב משה גאון ז"ל יחיד דמצלי בראש השנה אי גמיר עלינו לשבח לימא ליה בלחישא ואי לא לימא מלוך, ולא ליתקע ליה חבריה על סדר התקיעות כי היכי דתקע לש"צ אלא כי היכי דמתרמי ליה, דתניא כשהוא שומען שומען על הסדר ועל סדר ברכות ולא אמרו אלא בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות, פי' על הסדר תשר"ת תשר"ת תשר"ת שלשה פעמים כל סימן וסימן ועל סדר ברכות שלשה הסימנים למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות :

יב) **וכתב** רב נטרונאי דנהיגין בתרתין מתיבתא בראש השנה לצלויי שליח ציבור תשע וציבור לצלויי שבע דנפקין להו מתשע בצלותא דשליח ציבור, ויחיד בביתו תשע להוציא ידי חובתו במלכיות זכרונות ושופרות, וכן כתב רב עמרם ז"ל אותן בני אדם שאינן באין לבית הכנסת חייבין בתשע דלא פטר רבן גמליאל אלא

עם

עם שבשדות וכו׳ . וכן כתבו רבינו שרירא ורבינו האי ז״ל כרב נטרונאי ז״ל :

יג) **ומנהג** כל ישראל שהציבור מתפללים תשע , וראיות הרבה מדתנן כשם שש״צ חייב כך כל יחיד ויחיד חייב , ושליח ציבור מתפלל תשע לכולי עלמא , ועוד דאמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה ציבור מתפללים אמר להן כדי להסדיר ש״צ לעבור לפני התיבה בקול רם ולהוציא את שאינו בקי וש״צ תשע הוא דמצלי כמה שסדרו לו ואם הם מתפללים שבע מה יסדרו לו , ועוד היה לו להשיב כלום ציבור מתפללים תשע שלא יצטרך ש״צ להוציאן, ועוד דקאמר להם ר״ג לדבריכם למה ש״צ יורד והלא צריך לירד ולהוציאם בהשע שלא התפללו אלא שבע , ותו לא מידי , (כך כתב הרב ר״י אבן גיאת) :

יד) **ואמר** ר׳ יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן , ומדתלי טעמא בערבוב שטן למדנו שאם שמע התקיעות דמיושב ולא מעומד או מעומד ולא מיושב כגון שנטרפה לו השעה יצא דעיקר המצוה תשע התקיעות ותו לא :

טו) **ותנן** מי שבירך ואח״כ נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים , סדר תקיעות שלש של שלש שלש , ואמר ר׳ יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא , מט׳ בני אדם כאחד לא יצא , בזה אחר זה יצא , ואף בסירוגין ואף כל היום כולו ובלבד על הסדר . ובירושלמי תקיעות אפילו שומען כל היום יצא והוא ששמען על הסדר :

טז) **ובבבלי** ברכות ותקיעות דכל השנה אין מעכבות זו את זו , אית דמפרשי שאם הקדים אהבת עולם ליוצר אור כדאיתא בפרק היה קורא ובפרק אמר להם הממונה, ובירושלמי דפ׳ היה קורא, ובשעת הדחק כי התם כענין התמיד שהיו משכימין , ואיכא דאמרי ברכות ותקיעות של תעניות , אם הקדים ברכה לחבירתה משש הנוספות מי שענה, והקדים תרועה לתקיעה , אבל ברכות דר״ה ויו״כ ותקיעותיהם מעכבות שאם הקדים זכרונות ושופרות למלכיות ותרועה לתקיעה לא יצא דאמר הקב״ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות , מלכיות כדי שתמליכוני עליכם , זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר :

יז) **וסדר** התקיעות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע , ותניא בתוספתא תקיעות וברכות בין שהקדים ברכות לתקיעות או תקיעות לברכות יצא , וביחיד אבל בציבור לא יצא , דתניא כשהוא שומען שומען כו׳, לעיל :

יח) **ויחיד** שלא תקע חבירו תוקע לו ויחיד שלא בירך אין חבירו מברך לו , פירוש שלא התפלל ברכות של ראש השנה , למדנו מזה דיחיד נעשה שליח לחבירו יחיד להוציאו ידי חובת מצות שופר , וכן במגלה וכן בכל המצות , אך אין היחיד נעשה שליח לחבירו יחיד להוציאו מידי חובת תפלה אלא כשהוא ש״צ , וכדאיתא בסוף פרק ראוהו בית דין כל הברכות כולן אע״פ שיצא מוציא במידי דהויא חובת יחיד וחובת ציבור בכל המצות דיחיד נעשה שליח לציבור וליחיד אע״פ שיצא מוציא , אבל תפלה וכיוצא בה דאין שליחות ליחיד אלא בעשרה אין היחיד נעשה שליח להוציא חבירו בין יצא בין לא יצא אלא בציבור , הרב ר׳ יצחק אבן גיאת ז״ל :

באתי לפרש בקוצר ענייני התקיעות

יט) **שנינו** סדר תקיעות שלש של שלש שלש , דבר״ה ויוה״כ של יובל כתיבי שלש תרועות , שבתון זכרון תרועה , יום תרועה יהיה לכם , והעברת שופר תרועה בחדש השביעי , וכל מקום שנא׳ תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה כדמוכח התם , ותרועה מתורגם יבבא , וכתיב באימיה דסיסרא ותייבב אם סיסרא , ולא ידעינן אי גנוחי גנחא (אי) וילולי יללא וסתמא ברישא גנח והדר יליל , אי גנחא ולא יללא או יללא ולא גנחא , ולצאת ידי חובה מן אלו הספיקות , עושין תשר״ת תש״ת ותר״ת כל אחד שלש פעמים, שברים (לשון) גניחות

גניחות שלשה כדרך הגונח מתוך צערו, ויליל התרועה שהיא אחר גניחת האדם הארוכה בסוף גניחותיו הקצרות, ושיעור תקיעה כתרועה ותרועה כשלש יבבות, ואי גניחא ויללא הא עבידנא תשר"ת, ואי גניחא ולא יללא הא עבדינן תש"ת, ואי יללא ולא גניחא הא עבדינן תר"ת, הא בלאו הכי לא סגי משום הפסק בין פשוטות לתרועות, דאי גניחא ולא יללא מפסקא הרועה בין שברים לתקיעה שבסוף תשר"ת, ולהכי עבדינן תש"ת, ואי יללא ולא גניחא הא מפסקא להו שברים בין תקיעה ראשונה לתרועה שבתשר"ת, ולהכי עבדינן תר"ת. הרי לך שבתשר"ת תש"ת תר"ת יצאנו מכל הספיקות וההפסקות וקיימנו תרועה אחת לבדה. ולשלשת התרועות צריך הבא לצאת ידי חובה לעשות אלו שלשת הסימנים כל אחד שלש פעמים שהם שלשים קולות כנגד שלשים תקיעות שהיו במקדש בירושלים:

כ) **ולסדר** המוסף יש לעשות אלו שלשת הסימנים פעם אחת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות, וחשו חכמים לטורח הציבור ואחרי שעשאום מיושב נמנעו לעשותן מעומד על סדר הברכות אע"פ שעל סדר הברכות הוא העיקר. ומנהג ספרד ופרובינצא כך, תשר"ת למלכיות תש"ת לזכרונות תר"ת לשופרות, ובין כולם ארבעים. אך בצרפת יש מקומות שעושין תשר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות על פי רבינו יעקב מ"ב, וכן עושין בכל קנפניא ובורגוניאה, דטוב לנו לחוש על הספיקות ולא לחוש על ההפסקות דא"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. זו היא סברת רבינו יעקב נ"ע וכן עיקר. (אב"ן):

כא) **ושמעתי** כי במדינת בבל עושין מאה קולות, וכך כתוב בערוך בערך פע, מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא *, וכך מנהגה, מיושב ל' קולות כמנהג כל הגולה, וכן מעומד למוסף כשהיחידים מתפללין אחד תוקע להם על סדר הברכות שלשים קולות, שלשת הסימנים למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות, וכששליח ציבור אומר המוסף בקול רם להוציא את שאינו בקי תוקעים שלשים על סדר הברכות, הרי צ' קולות, ולאחר סיום התפלה לפני קריש בתרא תוקע להם היחיד עשרה קולות כדאמר לא שמע אינש קול אודניה מקל תקיעא דבירושלים, הרי ק' קולות. כנגד ק' פעיות דפעיא אימיה דסיסרא כך קיבלתי, ומצאתי סמך לדבר בפרשת אמור אל הכהנים בילמדנו, וזהו שאמר הכתוב הן אתם מאין ופעלכם מאפע וגו' הן אתם מאין מליחה סרוחה ופעלכם מאפע ממאה פעיות שהאשה פועה בלידתה צ"ט למיתה ואחת לחיים, וצריך לפרש שצריך לומר כשנתייבבה חבלי יולדה באו לה כאשה היושבת על המשבר וכיולדה פעתה ונבעתה ושלום, (אב"ן הירחי):

כב) **תקע** בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת, ירושלמי ר' אבא בשם ר' זעירא אמר אפי' אחת אין בידו, למה רישא גבי סיפא מצטרף וסיפא גבי רישא מצטרף, לא רישא אית לה סיפא ולא סיפא אית לה רישא, וכדאמר בבבלי למימרא דסבר רבה דאמר שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה חוץ לבור יצא דשמע תחילת תקיעה בלא סוף או סוף בלא תחילה יצא והא תנן תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת ואמאי ליסלק לה בתרתי, אפסוקי תקיעתא מהדדי לא מפסקינן כלומר ולא יעלה כלל אפילו לאחת אבל שמע סוף בלא תחילה או תחילה בלא סוף יצא ובלבד שיהא בו שיעור תקיעה, הרב אבן גיאת ז"ל. וכתב רבינו האי ז"ל שכן המנהג וראוי לעשות שמשעה שבירך התוקע לשמוע בקול שופר לא יסיח כלל וכן הציבור עד שישלימו כל התקיעות מיושב ומעומד, ואין צריך לברך בתקיעות מעומד שדעת המברך על כל התקיעות ואעפ"כ אם סח אינו חוזר ומברך דנמצאת ברכה שאינה צריכה ועובר על לא תשא, ואם נאנס ולא יכול להשלים כולם יעמוד אחר תחתיו ששמע הברכה ואינו צריך לברך לפי שאין מברך לתקוע אלא לשמוע וכיון ששמעו כולם יצאו ידי ברכה, אבל אם בא מבחוץ זה

* בערוך שם ליתא כל זה, רק שמביא מש"כ בשם הילמדנו בסוף הסימן:

זה התוקע השני ולא שמע הברכה חייב לברך, וכן מצאתי בשם רבינו מאיר ז"ל מצרפת. בפרק כיסוי הדם א"ר חנינא מודה ר' יהודה וכו' דהסח בין שחיטה לשחיטה חייב לחזור ולברך דמאחר דאי בעי שחיט ליה לעוף השני אי בעי לא שחיט הסיח דעתו מברכה ראשונה שכבר גמר מצותו, וכן אמרו הסח בין תפילה לתפילה חייב לחזור ולברך שהרי כשסח בינתים הרי גמר מצותו שבירך שהרי תפלה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד ועל כן הסיח דעתו מן הברכה וצריך לחזור ולברך, אבל מצוה שבירך עליה והפסיק וסח בינתים ולא סגי דלא יקיימנה וישלימנה אינו צריך לחזור ולברך שהרי לא הסיח דעתו מן הברכה שבירך על אותה מצוה שהרי יש לו לגומרה, כגון תקיעת שופר וקריאת ההלל וקריאת מגילה וק"ש וכיוצא בהן דלא סגי ליה שלא יגמור את שמע כוליה אין צריך לחזור ולברך, הילכך אם בירך על מצות תקיעה ותקע תשר"ת וסח בינתים אין צריך לחזור ולברך דלא סגי ליה שלא יגמור כל הלכות תקיעת שופר ולא הסיח דעתו מן הברכה, כך שמעתי, (אב"ן), וכן כתב רבינו סעדיה ז"ל דאין רשות לתקוע ולשומעים לשוח עד שישלימו כל התפלה. וכתב רב עמרם כי היה מנהגם אחר סיום התפלה לעשות תרועה לבדה לערבב את השטן וכן מנהג בשתי ישיבות, ורב האי כתב לא בתורת מנהג אנו עושין אלא מדכי אתא רבי יצחק ואמר כי מסיים ש"צ תקיעתיה ביבנה לא שמע איניש קל אודניה מקל תקועייא דבירושלים. הא למדת שהיחידים היו רגילין לתקוע אחר התפלה ואם אינן עושין אין עכוב בדבר שכבר יצאו ידי חובתן:

כג) **למוסף** כך המנהג כמו ליוצר ואומר עלינו לשבח ואוחילה לאל שהוא רשות, על כן נקוה לך, ואומר עשרה מלכיות זכרונות ושופרות, שלש מן התורה שלש מן הנביאים שלש מן הכתובים ומשלים בשל תורה, מ"מ הלכה כר' יוחנן בן נורי שאם אמר אחד מן התורה אחד מן הנביאים אחד מן הכתובים יצא. מלוך והשיאנו, ובצרפת אין אומרים אותו, ומתחילין וקדשנו במצותיך. תשר"ת, היום הרת עולם פסוק הוא בירמיה ורחמה הרת עולם, היום הריונו של עולם, כדאמר רבא כמאן אמרינן זה היום תחלת מעשיך כמאן כר' אליעזר דבתשרי נברא העולם, בראש השנה בפ"ק. ותוציא לאור משפטנו קדוש, והאומר ותוציא לאור משפטנו היום לא כיון יפה שאין בדין להחזיק עצמנו כצדיקים גמורים שנכתבים ונחתמים לאלתר לחיים כי אם כבינונים שתלויים ועומדים עד יו"כ, כך קבלתי בצרפת. ובמקום שיש ש"צ אין היחיד אומר עלינו לשבח, יסוד העמרמי, וכן מנהג צרפת, אך בפרובינצא ובספרד ראיתי שהיחידים אומרים אותו אף בציבור, ואיני יודע חילוק בין ביחיד בין בציבור, ומשלימין התפלה. ומנהג צרפת לומר השליח ציבור אחר המלכיות ארשת שפתינו יערב לפניך אל רם ונשא מבין ומאזין מביט ומקשיב קול תרועתנו ותקבל ברחמים סדר מלכיותנו קדוש, וכן לזכרונות וכן לשופרות, וכן כתב רב עמרם, אך בצרפת ובפרובינצא אין מנהג לאומרו. ומנהג צרפת אחר הקדושה אומר החזן כי מקדישך כערכך קדשת נאה לקדוש פאר מקדושים וכו', ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עיר קדשך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל ציון משכן כבודך ועל מכונך ועל היכלך, ויש לי סמך במדרש לפי שמאסו ישראל בימי ירבעם בן נבט בשלשה דברים במלכות שמים ובבית המקדש ובמלכות בית דוד, שנאמר ראה ביתך דוד ומאסו להם בית המקדש ומלכות בית דוד, איש לאהליו אל תקרי לאהליו אלא לאלהיו שמאסו להם מלכות שמים, ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן שנא' ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים, ובברכת בונה ירושלים תקנום חכמים ומבואר בהלכות סעודה, (אב"ן):

כד) **מנהג** צרפת להתחיל מראש חדש אלול ואילך לתקוע בכל יום, ויש לי סמך לדבר בפרקי ר' אליעזר בראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה והעבירו שופר בכל המחנה שהרי משה עולה להר ולא יתעו עוד ישראל אחרי ע"ז

ע"ז, והקב"ה נתעלה באותו שופר שנא' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר, לכך התקינו לתקוע בראש חדש אלול בכל שנה ושנה, והצרפתים עושים אף משם ואילך, (אב"ן):

כה) **מנהג** כל ישראל להשכים ולומר תחנונים מראש השנה ועד יו"כ שהם ימי רחמים כדאיתא בראש השנה דרשו ה' בהמצאו אימתי בעשרת ימים שבין ר"ה ליום הכפורים, ויש מקומות בספרד שמקדימין מראש חדש אלול, ויש לי סמך למנהגם לפי שעלה משה למרום בר"ח אלול לקבל לוחות האחרונות וירד ביום הכפורים ולכך הוקבע לדורות יום סליחה ומחילה שנאמר לו סלחתי כדברך, (אב"ן):

כו) **ותשע** ברכות שאנו אומרים בתפלת המוסף בראש השנה אמרינן בירושלמי במסכת ראש השנה א"ר אמי קרטיגנאה כנגד תשע זכירות שאמרה חנה בתפלתה וכתיב בההיא פרשתא ה' ידין אפסי ארץ, הרי ביום הדין מדברת דחנה נפקדה בראש השנה כדאיתא בראש השנה שלש עקרות נפקדו בראש השנה, ירושלמי בפרק במה מדליקין ובפרק בכל מערבין מודים חכמים לר' יהודה בשני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים כו', מי גרם להם להיות שומרים שני ימים בסוריא על שם שלא שמרו יום אחד בארץ והם סוברים שמקבלים שכר על שני ימים ואינן מקבלים שכר אלא על יום אחד, והוא הדין לשתי חלות בסוריא, ר' יוחנן קרי עליהון וגם אני נתתי להם חקים לא טובים, כך מצאתי, (אברהם בן נתן):

בריך רחמנא דסייען.

הלכות צום כפור

כז) **יום** הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, המלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל דברי ר' אליעזר וחכמים אוסרין, והלכה כר' אליעזר דיהיב טעמא הכי, המלך דכתיב מלך ביפיו תחזינה עיניך, כלה מאי טעמא (אמר רב) כדי שלא תתגנה על בעלה ועד אימת מיקרי' כלה עד שלשים יום. והחיה תנעול את הסנדל מאי טעמא משום צנה, שמואל אמר אם מחמת עקרב שרי. והני חמשה עינוין דמתניתין אסמכינהו רבנן אקראי דכתיב ביום הכפורים שבת שבתון, שבת שבתון, ובעשור, ואך בעשור, והיתה זאת לכם לחוקת עולם, ושתיה בכלל אכילה היא דכתיב ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך וכתוב אחד אומר ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר וגו'. וכולהו ילפי להו מקראי, אכילה ושתיה כתיב הכא תענו את נפשותיכם וכתיב התם ויענך וירעיבך מה להלן עינוי דרעבון אף כאן עינוי דרעבון. רחיצה דכתיב ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך וגו' וכתיב כי אמר העם רעב ועיף וצמא במדבר, רעב מלחם וצמא ממים עיף מרחיצה וכתיב מים קרים על נפש עיפה ואם נאמר משתיה הוה כתב בנפש, ואיקרי עינוי דכתיב וכי התענית בכל אשר התענה אבי, סיכה דכתיב לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי וכתיב אשר נתת לבך להבין ולהתענות וגו'. נעילת הסנדל דכתיב ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף ואיקרי עינוי דכתיב וכי התענית בכל אשר התענה אבי. ותשמיש המטה דכתיב אם תענה את בנותי אם תענה מתשמיש: ומיבעי ליה לאיניש ליקורי ליומא דכפורי בכסות נקייה דאמר ליה ריש גלותא לרב המנונא מאי דכתיב לקדוש ה' מכובד א"ל זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקייה (שבת קי"ט):

כח) **ת"ר** ההולך להקביל פני רבו או פני אביו או מי שהוא גדול ממנו בחכמה עובר במים עד צוארו ואינו חושש, איבעיא להו הרב אצל תלמיד מאי ולא איפשטא

ואזלינן

זאולינן לחומרא, רבא שרא להו לבני עבר ימינא למיעבר במיא לנטורי פירי, א"ל אביי לרבא תניא דמסייע לך שומרי פירות עוברין עד צוארן במים ואין חוששין:

כט) רב יוסף שרא להו לבני בי תרבו למיעבר במיא למיתי לפירקא ולמיזל נמי כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא. ולמיעבר למשאל שמעתא עובר ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו, ובשבת עובר דרך מלבוש ובמנעל אבל בסנדל לא. ואסור לישב בטיט המטפחת ביום הכפורים:

ל) רב יהודה מצטנן בקרי דמותר להצטנן בפירות רבה מצטנן בינוקא רבא מצטנן בכסא דכספא, וה"מ חסירא אבל מל״א אסור ודהספא מליא נמי אסור דילמא אתי לאיזדרבויי. כל מי שאוכל ביום זה כשיעור כותבת גדולה שהוא פירי התמרה או ששותה מלא לוגמיו של מים או מאחד מכל מיני משקין מתחייב כרת דאמרינן האוכל ביום הכפורים ככותבת הגסה וגרעינתה או ששותה מלא לוגמיו של מים או מאחד מכל מיני משקים נתחייב כרת, וכל דבר אוכל המזיקו באוכלו אם עבר ואכלו פטור, וכן משקה, דאמרינן האוכל אבילה גסה ביוה"כ פטור ודוקא שהוזק מאותה אכילה, ואמרינן נמי כס פלפלי ביומי דכפורי פטור פירוש שהוא מזיק לו. ותינוק כל זמן שלא הגיע לכלל י"ג שנה ויום אחד ותינוקת לכלל י"ב שנה ויום אחד אם אכלו ביום הכפורים אינן חייבים כרת הא אם הגיעו חייבים כרת. ואמרינן תינוק בן תשע בן עשר מחנכין אותו לשעות בן י"א בן י"ב משלימין מדרבנן בן י"ג משלימין מדאורייתא, וכן בתינוקות:

לא) ומאכילין חולה ומעוברת המסוכנים ביום הכפורים בין על פיהם בין ע"פ הרופאים, שני רופאים זה אומר צריך וזה אומר אינו צריך ואפילו החולה עצמו אומר אינו צריך שומעין לזה שאומר צריך, וכל שכן שאם החולה אומר צריך ששומעין לו, ואפילו בקשו דבר האסור באכילה נותנים להם דאמרינן עוברה שהריחה בשר קדש או בשר טמא תוחבין לה כוש ברוטב אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מביאין לה רוטב עצמו אם נתיישב דעתה מוטב ואם לאו מביאין לה שומן עצמו שאין דבר עומד בפני פיקוח נפש חוץ מג' דברים שמוטב שימות בהן או יהרג ואל יעבור, ואלו הן ע"ז וג"ע וש"ד כדמוכח במסכת פסחים אבל כל דבר חוץ מאלו אינו עומד בפני פיקוח נפש דכל ספק נפשות להקל:

לב) מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבר טמא עד שיאורו עיניו, מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו ור' מתיא בן חרש מתיר ויחיד אצל רבים הוא והלכה כרבים, ועוד א"ר מתיא בן חרש החושש בפיו מטילין לו סם בשבת וקיימא לן כוותיה בהא דלא פליגי רבנן עליה בהא דהא ר' יוחנן חש בצפידנא ועבדו ליה סם בשבת זהוא חולי שמתחלת בפה וגומרת בבני מעים מאי סימנא כד רמי מידי בכביה ואתי ליה מבי דרי, פירוש הבשר שבין שיניו, והיינו טעמא דקתני מטילין לו סם בשבת משום דה"ל ספק נפשות וכל ספק נפשות דוחה את השבת לאתויי ספק שבת אחרת, היכי דמי כגון דאמדוה לתמניא יומי ויומא קמא דשבתא מהו דתימא לעכביה עד לאורתא כי היכי דלא נחיל עליה תרי שבתא קמ"ל:

לג) תניא נמי הכי מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו ואין אומרים נמתין לו עד שיבריא אלא מחמין המין לחולה בשבת מיד, וספיקו דוחה שבת ולא ספק שבת זו בלבד אלא אפילו ספק שבת אחרת ואין עושים דברים הללו לא ע"י נכרים ולא ע"י קטנים אלא ע"י גדולי ישראל ואין אומרים לעשות דברים הללו לא ע"י נשים וע"י כותים אבל מצטרפי לדעת אחרת:

לד) ת"ר מפקחים פיקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח וא"צ ליטול רשות מבית דין כיצד ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו והזריז הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מבית דין ואע"ג דקא צייד כוורי:

ראה

לה) **ראה** תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו והזריז הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מבי"ד ואע"ג דקא מתקן דרגא לחוליא. ננעלה דלת בפני תינוק שובר הדלת ומוציאו והזריז הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מבית דין ואע"ג דקא מיתבר ליה שיפי:

לו) **מכבין** ומפסיקין בפני הדליקה והזריז הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא ממכיך מכוכי, וצריכא דאי אשמעינן ים משום דאי לא מסיק ליה מיית אבל בור איפשר דיתיב (אפומא דבירא), ואי אשמעינן בור משום דקא מיבעית אבל דלת איפשר דיתיב בהאי גיסא ומכשכש ליה באמגוזי צריכא. מכבין ומפסיקין למה לי א"ר אלעזר לא נצרכה אלא אפילו לחצר אחרת, אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל לא הלכו בפיקוח נפש אחר הרוב היכי דמי אילימא דאיכא ט' ישראל וכותי אחד הא רובא ישראל נינהו אי נמי מחצה על מחצה ספק נפשות להקל ואלא דאיכא ט' כותים וא' ישראל הא נמי פשיטא דהוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי לא צריכא דפריש חד מינייהו ואזל לחצר אחרת מהו דתימא כל דפריש מרובא פריש ולא מפקחינן קמ"ל אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב. איני והא"ר יוחנן אפילו תשעה כותים וישראל אחד באותו חצר מפקחים בחצר אחרת אין מפקחין לא קשיא הא דפרוש כולהו הא דפרוש מקצתייתו:

לז) **מי** שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חי ספק מת ספק כותי ספק ישראל מפקחין עליו מצאוהו חי מפקחין ואם מת יניחוהו, מצאוהו חי פשיטא לא צריכא אלא אפילו לחיי שעה. ת"ר עד היכן הוא בודק עד טבורו וי"א עד חוטמו בדק ומצא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו התחתונים, מעשה היה ונמצאו העליונים מתים והתחתונים חיים, אמר רב פפא מחלוקת ממטה למעלה אבל מלמעלה למטה כיון דבדק ליה עד חוטמו תו לא צריך דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ומנא לן דפיקוח נפש דחי שבת דכתיב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם:

לח) **חטאת** ואשם ודאי מכפרין, מיתה ויום הכפורים מכפרים עם התשובה, ותשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה ועל החמורות הוא תולה עד שיבא יוה"כ ויכפר, שאל ר' מתיא בן חרש ברומי [את ר' אלעזר בן עזריה] אמר לו שמעת ד' חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש א"ל ג' הן ותשובה עם כל אחד ואחד, עָבר אדם על מצות עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלים לו מיד שנאמר שובו בנים שובבים, עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויה"כ מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם, עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם וגו', אבל מי שיש בידו חילול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורים למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם וגו', היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר, ור' יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, רב נחמן בר יצחק אמר כגון דאמרי אינשי שרא ליה מריה לפלניא רב יצחק בר רב דימי אמר כגון שחביריו בושין משמועתו:

לט) **ת"ר** בזמן שאדם שונה וקורא ודבורו בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו ואשרי רבו שלמדוהו תורה אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראיתם כמה יפים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, ובזמן שאדם שונה וקורא ואין דבורו בנחת עם הבריות וגו' מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי להם לאביו ולרבו שלמדוהו תורה אשריכם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראיתם כמה מכוערים

מעשיו

מעשיו ובמה מקולקלים דרכיו עליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. אמר ר' לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, א"ר חמא בר' חנינא גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובתם, היכי דמי בעל תשובה כגון שבאת דבר עבירה לידו ופירש, מחוי רב יהודה באותו מקום ובאותו פרק ובאותה אשה:

מ) **אמר** רב יהודה רב רמי כתיב מכסה פשעיו לא יצליח וכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, לא קשיא כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו. תניא עבר אדם עבירה פעם אחת מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית אין מוחלין לו שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והתניא ג' מוחלין לו ד' אין מוחלין לו לא קשיא הא ביחיד הא בציבור. גרסינן בפרק סדר תעניות כיצד ת"ר אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שתופש שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זרקו מידו עלתה לו טבילה שנא' ומודה ועוזב ירוחם:

מא) **תניא** עבירות שהתודה עליהן יו"כ זה לא יתודה עליהן ביו"כ אחר ואם שנה בהן צריך שיתודה עליהן ואם לא שנה בהן ומתודה עליהן עליו הכתוב אומר ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו ר' אליעזר בן יעקב אומר כל שכן הרי זה משובח דכתיב כי פשעי אני אדע וגו' אלא מה אני מקיים ככלב שב על קיאו כדרב הונא דא"ר הונא כיון שעבר אדם עבירה פעם אחת ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר:

מב) **וצריך** לפרט את החטא שנאמר אנא חטא העם הזה וגו' ויעשו להם אלהי זהב דברי ר' יהודה בן בבא ר' עקיבא אומר אינו צריך אלא מה אני מקיים ויעשו להם אלהי זהב כדר' ינאי דא"ר ינאי אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שבלו שפתותם מלומר די הם גרמו לעשות להם אלהי זהב. מפרסמין את ההנפים מפני חילול השם שנאמר ובשוב צדיק מצדקו ועשה וגו'; כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כדי שלא יהיו תלמידיו נוחלין העולם הבא והוא יורד לשאול שנא' כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא יהיו תלמידיו יורדין לשאול והוא נוחל העולם הבא שנאמר אדם עשוק בדם נפש עד בור ינום אל יתמכו בו:

מג) **האומר** אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, אחטא ויוה"כ מכפר אין יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו, אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפי' בדברים צריך לפייסו שנאמר אם ערבת לרעך תקעת לזר כפך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל וגו' לך התרפס ורהב רעיך אם יש לו ממון בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו רעים. אמר רב יהודה וצריך לפייסו בשלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם שנאמר ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי, ואם מת א"ר יוסי בר חנינא מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו. אמר ר' יוסי בר חנינא כל המבקש מחילה מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלשה פעמים שנאמר אנא שא נא ועתה שא נא, ודוקא חבירו אבל לאביו ולרבו עד דמפייס ליה ומיפיים, עד כאן דברי רבינו יצחק האלפסי:

מד) **אמרינן** בעירובין בפרק בכל מערבין גבי קידוש על היין היכי נעביד ליבריך עליה ושתי ליה כיון דקביל עליה איתסר ליה, ליבריך עליה ולינחיה המברך צריך שיטעום, ליטעמיה לינוקא דילמא אתי למיסרך הלכך לא אפשר:

ואם

מה) **ואם** בא ברית מילה ביום כפור או בתשעה באב ובשאר תענית ציבור כתב רבינו שלמה ז"ל שיברך על הכוס ויניחנו עד מוצאי התענית ושתי ליה אבל לא ליטעמיה לינוקא דילמא אתי למיסרך, ואין נראה דאם כן גם בקידוש בליל כפור ליבריך עליה ולינחיה עד מוצאי התענית, אך מה ששמעתי בצרפת בשם רבינו הקדוש רבינו אליהו בר' יהודה מן פרי"ש העירה נראה עיקר והלכה למעשה היו עושין על ידו בצרפת בזה להטעימו לתינוק, ואין בזה חשש דאתי למיסרך כלל אלא בקידוש צום הכפור שהוא מדי שנה בשנה ואם בכל שנה יטעימנו לתינוק כל איש ואיש בביתו ודאי אתי למיסרך, אבל כשחל ברית מילה בתענית ציבור אם יטעימנו לתינוק לא אתי למיסרך דאולי לא יבא בכמה שנים ברית בתענית ציבור דלא שכיח הלכך אין לחוש לכך, ויישר, (אב"ן):

מו) **כתב** רב עמרם גאון ז"ל שבערב יוה"כ אין רשאין להטמין את החמין שאין טומנין אלא בערב שבת לכבוד שבת וזה נמצא כאילו מטמין לכבוד החול מוצאי התענית. ורב נטרונאי כתב הטמנת ערב שבת הוצרכה לכבוד השבת אבל להטמין ערב יום כפור למוצאו למה הוצרכה יתקן כל צרכיו למוצאו שהוא חול אבל איסור אין בו ואין ממחין ביד העושה. ומנהג צרפת ופרובינצא הוא להטמין ומנהג כשר הוא, שאם לא יעשו כן יהיו בני אדם בהולין ויגעים ויקצרו את התפלה כדי למהר ולבשל ולא יוסיפו מחול על הקדש, וגם יהיה סבה שהילדים יאכלו מבעוד יום שלא יוכלו להתאחר עד התבשלם, וכשימצאו הכל מזומן ומתוקן לסעודה לא יבאו לידי חשש איסור, ושלום, (אב"ן):

מז) **ואמרינן** בסוף יומא כך היה מנהגו של ר' יהושע בן לוי ערב יום הכפורים מביאים לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים ולמחר מקנח בה פניו ידיו ורגליו, פירוש כמין כלים נגובים דעבד לה שלא יבא לידי סחיטה, ואמרו ליה איפבא אמרת לן ואותיבנא לך סחיטה, ומצאתי בירושלמי בסוף יומא ביום הכפורים מביאין לו מפה ומרחיץ את ידיו ומקנח אותן במפה ומעבירה על גבי עיניו ואינו חושש. בתשעה באב רוחץ את ידיו ומעבירם על עיניו. סוף סוף הירושלמי חולק ואינו עיקר דאמר בבבלי אסור לאדם להושיט אצבעו קטנה במים בט' באב כדרך שאסור ביו"כ, (אב"ן). ואדם שהוא אסטנים ואין דעתו מיושבת עליו כל השנה עד שירחץ פניו וידיו במים מותר, בשם הגאון ז"ל:

מח) **ואם** היו ניצוצות של מי רגלים ניתזין על רגליו מותר לרחצן ולשפשפן בידיו כדתנן זה הכלל היה במקדש כל המיסך רגליו צריך טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים ואמרינן בשלמא רגלים משום ניצוצות אלא ידים למה זאת אומרת מצוה לשפשף. וביום הכפורים התירו לקנח בכלים נגובים אבל להדיח ידיו לא התירו, ובאשה הוא שהתירו להדיח ידה אחת לתת פת לתינוק משום שיבתא, פירוש רוח רעה השורה בידים ומקפדת על שלשה פעמים, וכן גזרו חכמים על שמאי להדיח בשתי ידיו ולהאכיל פת לתינוק, הא לאו הכי אסור:

מט) **וביום** הכפורים לישב על גבי כרים וכסתות ומצעות נאות אין בו משום עבירה ובלבד שיהיו רוב הציבור יושבים עליהן אבל מיעוטן לא מפני המחלוקת:

נ) **מצאתי** ולענין נעילת הסנדל בלא מנעל שרי כי הא דרבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק. וסנדל של שעם בין ביו"כ בין בתענית ציבור מותר, רב יהודה נפיק בדהיטני פירוש מנעל שעושין מן קש של חטין. אביי נפיק בדהוצי רבא נפיק בדיבלי מין עשב הוא, נמצא שכל מנעל שאינו של עור מותר:

נא) **ומעתה** בתי שוקים של בגד מותר לצאת בהן בין בט' באב בין באבל בין ביום הכפורים דלאו מנעל הם ואינו אסור כי אם מנעל של עור כדאיתא בירוש' יוצאים באנפליאה של בגד, וכתב רב אחא משבחא ובהלכות גדולות דאי צריך איניש למיפק ברוכתא דשכיחי נחשים ועקרבים והוא דחיל למיזל תמן בלא מסאני שרי למיכרך

מידי

מידי אכרעיה כי היכי דאמרן לעיל דלא ליתזק אבל מסאני בין דמפנק בין דלא מפנק אסור ע"כ. ולא נראה דאמר שמואל כל שהוא מחמת סכנת עקרב מותר ועל כרחין אף במסאני קאמר דהא בהני דאמר אף בלא סכנה שרו למיפק בהו לכתחילה, והרב ר' יצחק אבן גיאת כתב וכן עיקר, לא יטייל אדם בקורדסין בתוך ביתו אבל הוא מטייל באנפליא של בגד אבל סנדל ומנעל של עור לא יטייל בהן מבית לבית ולא ממטה למטה. ירושל' אית תנא תני יוצאין באנפליא ביום הכפורים ואית תנא דתני אין יוצאין, מאן דתני יוצאין באנפליא של בגד, ומאן דתני אין יוצאין באנפליא של עור, ר' יצחק בר נחמן סליק לגבי רבי יהושע בן לוי בלילי צומא רבא נפיק לגביה לבוש סולייסא א"ל מהו דין א"ל אסטנים אני, חד תלמיד מן דר' מנא אורי לחד מן קריבוי דנשיא למילבש סולייסא א"ל אי מן הרא א"ל מן דר' יהושע בן לוי הוא א"ל ר' יהושע בן לוי אסטנים הוה:

נב) **וכתב** רב עמרם שכך מנהג ערב יום הכפורים משש שעות ולמעלה אדם הולך לבית הטבילה וטובל ואין לברך על הטבילה וכל שכן על הרחיצה מי שרוחץ בתשעה קבין הואיל ואין מצוה בזמן הזה, אבל טבילה שהיא מצוה כגון היולדת והנדה והזבה מברכין ואח"כ טובלין, ודאמר כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה אוקמוה רבנן קשישי בטבילת גר ועבד דלא חזו קודם טבילה:

נג) **ולפני** הסעודה מתודה לאחר תפלתו, דתניא מצות וידוי ערב יום הכפורים עם חשיכה אבל אמרו חכמים מתודה אדם קודם שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו עליו, ואע"פ שהתודה ערבית יתודה שחרית [ומוסף] ומנחה ונעילה דתניא אור יום הכפורים מתפלל שבע ומתודה, שחרית מתפלל ז' ומתודה, מוסף מתפלל ז' ומתודה, מנחה מתפלל ז' ומתודה, נעילה מתפלל ז' ומתודה, וחותם בוידוי דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אם בא לחתום בוידוי חותם, למדנו מזה דבין לר' מאיר בין לרבנן מותר לחתום בוידוי ולומר ברוך אתה ה' האל הסולחן כאשר כתוב בסדורים הישנים, אך הרב רבינו סעדיה נ"ע כתב שכל מי שחותם בוידוי טועה הוא וכן מנהג כל ישראל שלא לחתום ולא ידעתי למה אין חותמין, וכמדומה לי שכך שמעתי בשם ר' יעקב בצרפת שרשאי אדם לחתום בה, (אב"ן). ואמר רב עמרם שליח ציבור אומר וידוי זוטא לאחר שסיים את תפלתו בקול רם להוציא את הרבים ידי חובתן, ואומרים אבינו מלכנו ואין נופלין על פניהם, וזה הוידוי זוטא לכל תפלות יום כפור לבד מנעילה שאומרים אתה נותן יד לפושעים, וכן מנהג כל ישראל כרב עמרם. אך לפי ההלכה אינו כן דת"ר מצות וידוי עיוה"כ עם השיכה והיכן. אומר יחיד אומר אחר תפלתו וש"צ אומר באמצע התפלה, מה היא אבל אנחנו חטאנו. אמר בר המדורי הוה קאימנא קמי דמר שמואל והוה יתיב כי מטא שליחא דציבורא לאבל אנחנו קאים אמינא ש"מ עיקר וידוי האי הוא, למדנו מזה דוידוי מעומד הוא ולא מיושב דהא קם ליה, ואע"פ שהתפלל צריך לעמוד כי שמע ליה משליחא דציבורא ולעולם בבריעה כדאמרינן לעיל, ורב האי כתב שאין מנהג לש"צ להתודות במנחה בערב יו"כ ואם ירצה לומר בברכת המרבה לסלוח הרשות בידו, אך לא שמענו מנהג זה, ואם מפני שאין בקיאין צריך להודיעם שכולן צריכין להתודות לאחר תפלתם לפני סעודה המפסקת: וכתב רבינו שרירא שבשביל להסדיר תפלת יו"כ לבני אדם שאינן בקיאין בה אין לשליח ציבור להשמיע קולו בעוד שהוא מתפלל בלחש מוקולה לא ישמע. אך לאחר תפלתו שהוא מתפלל בקול רם להוציא את מי שאינו בקי יתפללו עמו אם ירצו:

נד) **וכתב** רב עמרם שכך אמר ריש מתיבתא מנהג שלנו ובבית רבותינו שבבבל לאחר הסעודה המפסקת הוזרים למקדש מעט להתפלל ערבית, ולפני פריסת שמע עומד ש"צ ומברך שהחיינו שמא יש אחד מהקהל שלא בירך בביתו, והרשות ביד כל אחד לברך בביתו כדאמרינן בפרק שני דעירובין הלכתא אומר זמן בר"ה ויו"כ וזמן אומרו

אומרו אפילו בשוק. וכן כתב רב נטרונאי שש"צ אומר זמן להוציא את מי שלא בירך. וכתבו רבי' סעדיה ז"ל ורבינו האי ז"ל דבין יחיד בין ציבור חייבין לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית. ונהגו רוב מקומות בספרד ובפרובינצא ובצרפת לאומרו לפני התפלה כרב עמרם:

נה) **וכתב** רב עמרם שיש מקומות שש"צ אומר לפני התפלה כל נדרים * ואומר שהחיינו לפי שאין כוס בליל יום כפור לאומרו, אבל שדרו ממתיבתא הקדושה שמנהג שטות הוא לומר כל נדרים, וכן כתב רב סעדיה לומר כל נדרים ואומר בסוף דבריו וכי תקון רבנן כל נדרים רק לעדה ששגגה ואסרה על נפשה בשבועה בבית הכנסת כגון נדרי אונסין ושגגת ציבור כדכתיב ואם כל עדת ישראל ישגו, אבל מי שנשבע כל השנה להתיר שבועתו ולבטלה לא:

נו) **וכתב** רב נטרונאי אין נוהגין לא בשתי ישיבות ולא בבבל להתיר נדרים לא בראש השנה ולא ביו"כ, אך שמענו שיש מקומות שאומר הש"צ כל נדרים שלש פעמים ולא שמענו מרבותינו, ומנהג צרפת ופרובינצא לומר כל נדרים ג' פעמים, ור"י הגיה בו לומר מיום הכפורים זה עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה, והכי איתא בנדרים (פ"ג) הרוצה שלא יתקיימו נדריו יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדרים שאני עתיד לידור כל השנה הרי הם בטלים ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר, ואקשינן אי זכור בשעת הנדר עקריה לתנאיה וקיימיה לנדריה אמר אביי תני ובלבד שלא יהא זכור בשעת הנדר, רבא אמר כגון דאתני בראש השנה ולא ידע ממאי אתני ונדר ונזכר בשעת הנדר דאתני אמר בשעת נדרו שעל דעת הראשונה אני נודר אין בו ממש ותנאו קיים לא אמר על דעת הראשונה אני נודר בטל תנאו וקיים נדרו, רב הונא בר חיננא סבר למדרשיה בפירקא א"ל רבא הנא קא מסתים לה סתומי כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים ואת דרשת ליה בפירקא, הא למדת דאף דאתני מעיקרא לא סבר רבא לאורויי, וכל שכן נדרים ושבועות שעברו כבר שאין מתירין ואין מורין להתיר ואין התרה מועלת להם למי שהתנה לאחר נדרו שיהא בטל כלל הילכך אין ראוי לומר התרה זו כלל, הרב בן גיאת. וכתב רבינו האי שהלכה כרבא דמחמיר לפיכך אין אנו נוהגין כמשנה זו ואין אנו מפירין ומתירין נדרים לא בר"ה ולא ביו"כ ולא שמענו מרבותינו אף אתם החכמים החמירו על עצמכם ואל תשנו ממנהג הישיבות. ור"י כתב כל נדרים שאומרים בליל הכפור הגיה אבא מרי מיום הכפורים זה עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה כולהון איחרטנא בהון וכו' וכן עיקר, דהאומר מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה כולהו איחרטנא בהון טועה הוא שאי אפשר לו להתיר לעצמו ובלא חרטה דמעיקרא ובלא יחיד מומחה או ג' הדיוטות, ועוד דהלכה כרב פפא דהוא בתרא דאמר בפרק השולח גט שצריך לפרט את הנדר, אלא כהגהת אבא מרי עיקר, וסמך לדבר בפרק ד' נדרים הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה יעמוד בראש השנה וכו', לעיל, ופריך אי זכור וכו', לעיל, דלא דמי להאי דאמר לעיל לאומר בפני חבירו כל הנדרים וכו' דהתם ודאי לא מבטל לתנאיה דידים מוכיחות שלבטל הנדר של אחריו הוא מכוין ואמר אביי תני וכו', לעיל, וכן הלכה דשיטת פירכת התלמוד ודברי אביי מוכיחין כך ורבינא ורבא דמשנו שינויי אחרינא לא פליגי אהלמודא אלא סברי דלא צריך לשנויי כדאביי כדמשני גבי שבועות דפריש אביי באומר שבועה שראיתי ופריך רבא והא דומיא דנדר קתני אלא אמר רבא באומר יאסרו וכו' אם לא ראיתי ואביי לא פליג אלא דבעי לאוקמי לישנא דאם לא ראיתי ורבא אמר דאתני

* מבואר בגמרא ובפוסקים שאין שייך היתר והפרה רק לנדרים ושבועות שנודר או נשבע אדם במה שנוגע לעצמו בלבד, כגון אוכל או לא אוכל, אישן או לא אישן וכדומה. אבל במה שנשבע לחבירו ומכ"ש לממשלה או בבתי המשפט אין שום היתר הפרה ושאלה כלל, והעובר עונשו חמור מאד מאד, רחמנא ליצלן:

דאתני וכו׳ ולא ידע במה התנה אם מדברים שבינו לחבירו אם מדברים שבינו לכל העולם או משאר דברים והשתא קא נדר אי זכור בשעת הנדר ואמר על דעת וכו׳ לכשיזכר שמדבר זה התנה הנדר לית ביה משׁשא ואם לא אמר על דעת וכו׳ לכשיזכר מדבר זה בטליה לתנאיה שהיה זכור ולא חשש וקיים נדר ולרבא אפילו לא אמר אי אין זכור בשעת הנדר [לא אמרינן] בטליה לתנאיה וקיימיה לנדריה ובהא מודה לאביי וליכא מאן דפליג כי אין זכור מתנאו כלל נדריה לית ביה משׁשא :

נז) **ומתחיל** החזן והוא רחום, יסוד העמרמי דמנהג ספרד שאומר לעולם והוא רחום בערבית, ובשאר ארצות אין אומרים אותו כי אם בחול ומבואר במקומו, ברכו ק״ש ושתים לפניה ושתים לאחריה וחותמים פורס סוכת שלום. זה מנהג ספרד בימים טובים ולא בשבתות ומנהג צרפת ופרובינצא אף בשבתות והטעם מבואר במקומו :

ומתפללין ביום הכפורים ובר״ה בכל התפלות מלוך (זולתי בהזכרת יום כפור) בברכה רביעית ואחר מלוך מחול לעונותינו והשיאנו וחותם מלך מוחל וסולח וכו׳ מלך על כל הארץ וכו׳ ומתודה אחר תפלתו וידוי זוטא אבל אנחנו וידוי רבה על חטא על חטאים, ורב עמרם אמר שאינו אומר יעלה ויבא ולא מלוך אלא מחול לעונותינו ודברך מלכנו אמת וקים לעד וכו׳ ויום הכפורים, וכן מנהג צרפת שלא לומר מלוך אך אומר יעלה ויבא, ובספרד ובפרובינצא אומרים את שניהם. ואם חל יום כפור בשבת אומר החזן אחר התפלה ויכלו ומעין שבע מגן אבות בדברו כדרך שאר שבתות השנה וחותם מקדש השבת ואין צריך להזכיר יום הכפורים שאילולא שבת אין לש״צ היורד לפני התיבה ערבית של יום הכפורים לומר מעין שבע (בפרק במה מדליקין), ואף על גב דבנעילה מדכרינן דשבתא התם היינו טעמא דיום הוא שנתחייב בארבע תפלות כדאמר התם, ואחר התפלה אומר סליחות ותחנונים קדיש :

נח) **בשחרית** משכימין לבית הכנסת ופותח החזן בברכות ואחרי כן פותח בזמירות של שבת ואומרים הודו לה׳ קראו בשמו, תפלה למשה, תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק, לדוד אליך ה׳ נפשי אשא, לדוד משכיל אשרי נשוי פשע, למנצח חנני אלהים כחסדך, למנצח לך דומיה, למנצח לבני קרח רצית ה׳ ארצך, תפלה לדוד הטה אלי אזנך ענני, לדוד ברכי נפשי את ה׳ ה׳ אלהי גדלת מאד, שיר למעלות אשא עיני, שיר המעלות אליך נשאתי את עיני, שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים, שיר המעלות ממעמקים, הללויה הללו את שם ה׳ וגומר כל המזמור. ופותח ברוך שאמר ויש שמוסיפין בו מענין הימים ליום טוב ושבת וכן מנהג ספרד, ולא יתכן לשנות ממטבע שטבעו חכמים בברכות והמשנה לא יצא, (אב״ן). אך המזמורים הנוספים ליום שנהגו בספרד מנהג כשר וטוב, שיש מהן לענין היום ויש הצריכים ליום שהן דברי בקשה ותחנון, (אב״ן) :

נט) **וכתב** רב עמרם ויורד שליח ציבור לפני התיבה ואומר נשמת, ואם יש מנהג ביוצר אור ובאהבת עולם ובאמת ויציב לומר תוספת לענין היום הרשות בידו, וכן מנהג צרפת, וגם בשלש ראשונות ואחרונות יוכל אדם לשאול צרכי רבים, דלא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות צרכי יחיד קאמר אבל צרכי רבים שואלין, תדע דהא שלש ראשונות ושלש אחרונות צרכי רבים נינהו, כך פירשו כל הגאונים ז״ל. וכתב רב עמרם ויורד ש״צ ואומר מגן ומחיה ומשלש * ואומר מעמד שיש בו רצוי וסליחה ושבח והודיה והזכרת זכות, ולא דבר קצוב הוא ולא של חובה אלא מה שירצו הן להרבות או למעט וכן במוסף, ולפנינו אין אומר אלא דבר מועט בשלש ראשונות אבל סליחות ורחמים חובת היום הן וכשמגיע לפני ה׳ תטהרו אומר שבע סליחות ומתודה שלש פעמים :

ס) **וכתב** רבינו סעדיה יש שמוסיפין לאחר זכר ליציאת מצרים אבל אנחנו וכ״כ רבינו האי שכך מנהגם ואין בכך הפסד, ואחרי הוידוי והסליחות אומר מחול לעונינו, וכן

* סולי כוונתו על סלסה וכבן, לו על קדוסת ק׳ ק׳ ק׳.

וכן המנהג ש"צ מתודה עם הציבור ביחד וחוזר ומתודה לבדו בקול רם להוציא רבים ידי חובתן ג' פעמים. ואחר התפלה מוציאין שתי תורות וקורין ו' באחרי מות פרשת קרבנות היום ומפטיר קורא ובעשור לחדש ומפטיר בישעיה כי כה אמר רם ונשא וגו' עד כי פי ה' דבר, לפי שכתוב בה הלא זה צום אבחרהו להכריז ולהזהיר על התשובה, (אב"ן). ונפלאתי על מה שהיו עושין במקדש למה אין אנו עושין כך דתנן בא לו כהן גדול לקרות קורא וקורא אחרי מות ואך בעשור ובעשור שבחומש הפקודים קורא אותו על פה ואנו מדלגין אך בעשור שלא נקראת כלל בזמנה מה שאין כן בכל הפרשיות שבתורה שנקראים בזמנן מתקנת משה דכתיב וידבר משה את מועדי ה' שיהיו קורין כל אחת בזמנה. ואומר תהלה לדוד ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר קדיש חסר ועומדים לתפלת המוסף ואומר אבות וגבורות וקדושת השם, ובכן ובכן ובכן עד המלך הקדוש, אתה בחרתנו, ומפני חטאינו עד כהלכתן. יש אומרים כאן עלינו לשבח מחול לעונותינו ויש אומרים מלוך על כל העולם כו' והשיאנו כי אתה סולחן, ולאחר שים שלום אומר וידוי זוטא ווידוי רבה. ויש ליישב מנהג ספרד ופרובינצא האומרים מלוך שהרי אמרו בראש השנה (פרק ג') שלכך אין אומרים הלל בראש השנה ויום כפור שהמלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו ואין בדין לומר שירה, ואפילו בר"ה בינונים תלוים ועומדין מר"ה ועד יוה"כ זכו נכתבים לחיים לא זכו נכתבין למיתה, א"כ ראוי לומר מלוך לפי שהמלך יושב על כסא המלוכה לשפוט ולדון את בריותיו, ושלום:

סא) **ואם** חל יו"כ בשבת אומרים בכל התפלות ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה את יום המנוח הזה ואת יוה"כ הזה, וש"צ אומר בקול רם מגן ומחיה ומשלש, וכשמגיע עד לפני ה' תטהרו אומר רשות לסדר עבודה:

סב) **ומנהג** צרפת ופרובינצא לומר עלינו לשבח, אוחילה לאל, ואומר סדר עבודה והוידוין שהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים שהיה מזכיר את השם עשר פעמים ביום, שלש בכל הוידוי לשלשת וידוין, ואחת בגורלו לה' חטאת, ושני הוידוין בפר ואחת בשעיר המשתלח, ואומר כך, אנא השם עויתי פשעתי וחטאתי לפניך וגו', ואח"כ אומר אנא השם עויתי פשעתי וחטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדשך, ואחר כך אנא השם עוו פשעו וחטאו לפניך עמך בית ישראל, ואמר רבינו האי ז"ל יאמר אנא השם ולא אנא בשם, ובלשון זה לא היה כהן גדול אומר אנא השם אלא שם המפורש שהוא בן ארבעים ושתים אותיות ומצוי בישיבה ידוע לחכמים והיה אומר אותו עשר פעמים. ונהגו לומר הוידוין בקול רם. והציבור השומעים היאך היה כהן גדול אומר (היו) כורעים ומשתחוים ונופלין על פניהם [כאותן] שהיו שומעים את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה וכו'. כמו שאמרו והכהנים והעם העומדים וכו' תטהרו. ביומא פרק שלישי כיצד מתודה אנא השם עויתי ופשעתי וחטאתי דברי ר' מאיר וחכמים אומרים חטאתי ועויתי ופשעתי, אמר רבה בר שמואל אמר רב הלכה כחכמים פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים, מהו דתימא מסתברא טעמא דר' מאיר דקא מסייעי ליה קראי קמ"ל, ואינון קראי נושא עון ופשע וחטאה, והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם וגו'. ההוא דנחית קמיה דרב ועבד כר' מאיר א"ל רב שבקת רבנן ועבדת כר' מאיר א"ל אנא כר' מאיר סבירא לי כדכתיב בספר אורייתא דמשה. ובהלכות פסקו כרבנן וכן פסק רב פלטוי, אך רב חפץ ורבינו סעדיה פסקו כר' מאיר מההוא דנחית קמיה דרב ועבד כר' מאיר ושבק ליה רב, דאלמא רב דפסק כחכמים הדר ביה, והכין מסתברא:

סג) **ובמנחה** קורין בעריות, והמנהג להודיע לרבים ולהזהיר על העריות וכל מי שיש לו מאלה יקבל על עצמו לפרוש מהן ולהתודות עליהן ויתכפר לו, כ"ק מרבותינו בצרפת. ואני מצאתי במדרש למה קורין בעריות ביו"כ לומר רבון העולמים הזהרתנו

הזהרתנו שלא לגלות ערוה אף אתה אל תגלה ערותנו ביום הכפורים והכפר לנו על כל פשעינו ותמחול לכל עונינו ותסלח לכל חטאתינו, (אב"ן). וקורין ג' בעריות ומפטיר ועלו מושיעים ונבואת יונה שמדברת על התשובה ולהזהיר על התשובה ומי אל כמוך נושא עון וכו', ושלישי הקורא הוא המפטיר, ומברך לפניה ולאחריה כל הברכות כדרך השחרית, יסוד העמרמי. ובצרפת נהגו בכל ארבע תפלות לומר סליחות ורחמים וכן בדין, והיו מחזירין לומר י"ג פעמים י"ג מדות בשחרית ובשאר תפלות שבע ולא ידעתי למה, (אב"ן). ואמרו רבינו סעדיה ורב נטרונאי ורבינו האי ז"ל במנחה של יוה"כ ובנעילה אין אומר ש"צ סדר עבודה אתה כוננת ולא בשחרית אלא במוסף בלבד שמזכיר סדר עבודה והזאות והוידוין כמו שהיה מזכיר כהן גדול וכיון שהזכיר במוסף למה יחזור ויזכיר במנחה ונעילה הילכך לא יזכיר, וכן המנהג:

סד) **וכתב** רב עמרם בתפלת המנחה אין אומרים סליחה ולא רחמים אלא אחר סיום התפלה יאמר אבינו מלכנו, וכן אמר רב סעדיה שאין אומרים סליחות ורחמים כי אם בשחרית ובנעילה, ובצרפת נהגו בכל ארבע תפלות לומר וכו'. ולומר במנחה סליחות הרשות בירו לפי שיום סליחה הוא ובכל התפלות ראוי לומר, ומנהג של ישיבה הוא שבשחרית אומרים חמש סליחות ובמוסף שבע במנחה ובנעילה שלש שלש, ואם יש פנאי אומרים חמש. וכן אמר רב עמרם שאין אומר סדר עבודה אלא במוסף כדרך שאומרים סדר תקיעות במוסף ראש השנה וסדר קרבנות היום שאין אומרים בשבתות וימים טובים וראשי חדשים כי אם במוסף בלבד. אבל בבגדד מתוך שהיה סדר עבודה חביב עליהם היו אומרים אותו אף בשחרית, וכמה גאונים היו שם ולא יכלו להסיעם ממנהגם:

סה) **וכתב** רב עמרם בנעילה פותח באשרי וסדר קדושה וקדיש ועומדין לתפלת הלחש ומתודה לאחר תפלתו ג' פעמים וכשיגיע לאתה יודע רזי עולם יאמר אתה נותן יד לפושעים, מה אנו מה חיינו, ובמקום זכרנו לחיים אומר חתמנו לחיים וחתמנו בספר החיים ובהודאה וחתום לחיים ושים שלום ובספר חיים נזכר ונחתם לפניך, וש"צ אומר באמצע התפלה במקום שאומר אתה יודע ומסיים כי אתה סולחן וחותם ויום הכפורים, אבל יחיד אסור לו לחתום בברכה בוידוי, כך כתב רב עמרם, וכבר כתבנו לעיל דבין לר' מאיר בין לרבנן יכול לחתום היחיד בוידוי:

סו) **ויש** שנהגו לאחר שמסיים התפלה של מנחה אומר קדיש ותהלה וסומך תפלת נעילה לתפלת המנחה, כהפלגת מוסף לתפלת השחר כך הפלגת נעילה למנחה שאומר תהלה לדוד ואין אומר סדר קדושה אלא במנחה בלבד, כך ראיתי בצרפת בסדר ר"ש ז"ל. וש"צ יאמר סליחות באמצע התפלה ומתודה במה אנו מה חיינו ומסיים התפלה ואומר קדיש כולו. ואמר רב עמרם שלאחר כך נופלין על פניהן ומתחננים ואומרים בקול רם אבינו מלכנו ואנחנו לא נדע:

סז) **ורבינו** שרירא כתב לא שמענו מי שעשה כך ואין מנהג, וכהנים נושאים את כפיהן בנעילה כדרך שנושאין במוסף ובשחרית אבל במנחה אין נושאין, דמנחה דשכיחא שכרות בכל יום גזרינן, בנעילה דלא שכיחא שכרות לא גזרינן, וכן כתב רב עמרם. וכתב רב עמרם ששליח ציבור אומר בנעילה פעמיים כבמוסף אבל בשחרית ומנחה אין צריך לאמרו. ומדאמרינן בתענית בריש פרקא דחסידי והאידנא מאי טעמא פרסי כהני ידייהו במנחתא דתעניתא ומדמפרקינן כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כתפלת נעילה דמיא, למדנו מזה דזמן תפלת נעילה סמוך לשקיעת החמה הוא:

סח) **ובירושלמי** בסוף תענית מאי נעילה רב אמר נעילת שערי שמים ור' יוחנן אמר נעילת שערי היכל, אחוה דאימיה דרב אדא הוה צייר גולתיה דרב בצומא רבה, אמר ליה רב כד תחמי שמשא בריש דיקלי את יהיב לי גולתי דנצלי תפלת

נעילה, מיחלפא שיטתיה דרב תמן אמר נעילת שערי שמים ובא אמר נעילת שערי היכל א"ר מתניה ע"י דהוה רב מאריך בצלותיה סגי הוה מגיע סמוך לנעילת שערי שמים, למדנו מזה דבר הוי שמשא בריש דיקלי היינו נעילת שערי ההיכל, (הרב אבן גיאת):

והלכתא כר' יוחנן דאמר דתפלת נעילה אינה פוטרת של ערבית אלא לבשתחשך מתפללין תפלת החול, ומבדילין בחונן הדעת אתה הבדלת בדרך שמבדילין במוצאי שבתות, ואפילו חל יו"ב או יו"ט באמצע השבוע מבדילין במוצאו ואע"פ שאין בו ששת ימי המעשה דסדר הבדלות הוא מונה, ובמוצאי יו"כ שחל באמצע שבת ומוצאי יו"ט אין אומרים ויהי נועם שלא תקנוה אבות הראשונים אלא במוצאי שבת לחול וגם לא במוצאי שבת ליו"ט, ואף כשבא יו"ט באמצע השבת אין אומרים אותו במוצאי שבת משום דליבא מעשה ידינו:

סט) **וכתב** רב עמרם לאחר עושה השלום תוקעין תשר"ת פעם אחת והולכין לבתיהם לשלום. וכן בתב רבינו האי ז"ל כי מנהג כל ישראל להתקוע במוצאי יום הכפורים ולאו משום חובה אלא זכר ליובל שנאמר ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם או לערבב את השטן ע"כ, ומפורש בראש השנה מראש השנה ועד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרין לבהיהם ולא שדות חוזרות לבעליהן תקעו ב"ד בשופר ביום כפור עבדים נפטרין לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן על כן אנו עושין כך זכר לזמן הבית, ואני ראיתי במקומות שאין עושים אלא תקיעה אחת בלבד והיו אומרים דדי בתקיעה אחת לבדה זכר ליובל, וי"ל בין למאן דאמר זכר ליובל בין לערבב את השטן צריך לעשות תשר"ת סימן אחד שלם דכתיב והעברת שופר תרועה ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ותרועה הוא יבבא, וכבר בארנו כי צריך לתרועה אחת תשר"ת תש"ת תר"ת ולבל הפחות מוטב לחוש לספיקות ולא להפסקות כר' יעקב מ"כ ע"כ צריך לעשות תשר"ת זכר לתרועה דיובל שהיו עושים לזמן הבית, וגם לערבב את השטן צריך לתקיעה ותרועה ואי אפשר לתרועה בלא שברים ותרועה כענין תשר"ת, דאמר בראש השנה א"ר יצחק למה תוקעין ומריעין בשהן יושבין וחוזרין ותוקעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן, דאלמא בתקיעה ותרועה הוא דמיערבב שטן והתם הוא דכתיבי שלשה תרועות צריכין לעשות שלש פעמים תשר"ת מעומד למלכיות לזכרונות ושופרות, אבל ביום כפור דלא כתיבא אלא תרועה אחת די לנו בסימן אחד לערבב את השטן, ושלום, (אב"ן). ודאמר רבה כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה מאי טעמא דלא איערבב שטן לאו כגון דאיקלע ראש השנה בשבת דהא רבה גופיה אמר טעמא דלא תוקעין משום לא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים והיינו טעמא דלולב ודמגילה אלא דאיקלע בחול ואתיליד אונסא ולא תקעי, כך קבלתי מרבותי בצרפת, (אב"ן). ואני ראיתי בצרפת מקומות שהיו תוקעים לאחר תפלת נעילה מיד לפני תפלת ערבית וכן בתוב בתשובת רבינו שלמה ז"ל בסדורו. ואמר הטעם אחרי שאמרו חכמים בשבת בפרק כל כתבי כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה ואין האיסור מלתקוע בשבת אלא שמא ילך אצל בקי ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים הכא אין לחוש בשכבר למדו הלכות התקיעה מראש השנה והשופר בבית הכנסת ואין לחוש לכך, כך ראיתי ואינו נראה בעיני, (אב"ן). ומנהג ספרד ופרובינצא לאחר תפלת ערבית. יסוד העמרמי ומבדילין על היין כדרך שמבדילין במוצאי שבתות ואע"פ שחל להיות באמצע שבת, ומבדילין על האור מפני שאסור להשתמש בו ביום כפור דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מברכין על הנר במוצאי שבתות ובמוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר וכן הלכה. מיהו משונה יוה"כ משבת בדבר זה דבמוצאי שבת מברכינן על אור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום כפור אין מברכין אלא לאור ששבת אבל לא לאור היוצא מן העצים ומן האבנים, וי"ל במוצאי שבת דמברכינן להוריע דאור במוצאי שבת איברי

איברי אבל במוצאי יו"כ דלא איברי לא מברכינן אלא באור ששבת להודיע כי הבערת האש אסורה בו ביום כמו שאר כל המלאכות לשבת כן ליו"כ שנאמר בו וכל מלאכה לא תעשו לכך אין אנו מברכין אלא באור ששבת ממלאכת איסור להודיע כי מעתה מותרת ליהנות ממנו ויאותו לאורו, (אב"ן):

עא) **וזה** שנהגו כל ישראל להדליק את הנר בערב יוה"כ אומרים העולם משום דבעינן אור ששבת, ואני מצאתי למנהג טעם יפה שכל ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לשמור נפשותיהם המשולה לנר שנאמר נר אלהים נשמת אדם, ואמרינן (כריס כריתות) הרוצה לידע אם שנתו עולה יפה ידליק לו את הנר בראש השנה ויראה אם שנתו עולה, מכאן יש לי סמך לדבר. בפרקי ר' אליעזר בפרק מ"ו ראה סמאל שלא מצא עון לישראל ביום כפור אמר לפני הקב"ה רבש"ע ישראל הם עם אחד בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת אין להם קפיצין אף ישראל עומדין על רגליהם ביוה"כ מה מלאכי השרת שלום ביניהם ונקיים מכל חטא אף ישראל שלום ביניהם ונקיים מכל חטא ביוה"כ והקב"ה שומע עדותן של ישראל מן המקטרג ומכפר עליהם, (אב"ן). והיינו דאמרינן ביומא בכוליה שתא אית ליה לשטן רשותא לאשטוני אבל ביוה"כ לית ליה רשותא לאשטוני שנאמר יגער ה' בך השטן, השטן בגימטריא שס"ה פחות חד הוי כמנין ימות החמה חסר אחד, ושלום, (אב"ן):

עב) **כתב** ר"י מ"כ ראע"ג דתנן בית הלל אומר מטבילים הכל מלפני השבת ואדם בשבת וביו"ט ותנן נמי כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בתשעה באב בין ביום הכפורים היינו למאן דאמר טבילה בזמנה מצוה והואיל והיא מצוה הותרה בשבת וביום הכפורים ובט' באב אבל למאן דאמר אינה מצוה אסור דאיפשר למחר וליומא אוחרי, הדע דתניא כל חייבי טבילות וכו' כל היום כולו טובלין מן המנחה ולמעלה אינו יכול לטבול, והרי ר' יוסי אית ליה טבילה בזמנה אינה מצוה והואיל וכאן אין צורך תפלה משהי לה עד למחר, ומאן דאמר עד המנחה טובל הני מילי לבעל קרי משום צורך תפלה אבל אדם שאינו בעל קרי אף על פי שכוונתו למצוה לצורך תפלה שאינה מצוה היום יותר מלמחר אסור לטבול, ועוד דקיימא לן כר' יהודה בן בתירה, ועוד דאנן קיימא לן דטבילה בזמנה אינה מצוה, והרי מעשים בכל יום דלנדרות שלנו סגיא בהדא טבילה, וי"א דלהתפלה יכול לטבול ביום הכפורים דלא פטר ר' יהודה אלא לדברי תורה דכתב קרא הלא כה דברי כאש וגו' אבל להתפלה לא כדתנן היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי כו', וכן פסק בפירושי רבינו חננאל ז"ל דר' יהודה לא קאמר אלא לדברי תורה אבל להתפלה לא ונראין דבריו, וכן עושין אנשי ארץ ישראל וכן מנהג פרובינצא לטבול (ערב) [ביום] כפור וכן עיקר:

בריך רחמנא דסייען.

הלכות סוכה

א) **ירושלמי** העושה סוכה לעצמו מברך לעשות סוכה וכן בלולב וכן בציצית ובכל המצות, כך מצאתי, וליתא מדקאמר במנחות פרק התכלת שמעוה להההוא דמברך לעשות ציצית א"ל מהו ציצין דשמענא הכי אמר רב ציצית אינה צריכה ברכה דתניא העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו נכנס לישב בה מברך לישב בסוכה, העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו נטלו לצאת בו מברך על נטילת לולב, ואילו לעשות סוכה ולעשות לולב אינו מברך ובכל מקום שחולק הבבלי עם הירושלמי הבבלי עיקר, וכ"כ ריא"ף ז"ל, היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר מברך זמן מיד ואם לאו לכשיכנס בה מברך:

ב) **א"ר** אסי חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו אכסא דקדושה. י"מ א"צ לברך זמן אלולב ואסוכה בעשייתם, דסגי להו אכסא, וליתא דאמר בירושלמי סוכה ישנה ב"ש פוסלים וב"ה מכשירים תנא צריך לחרש בה דבר, חבריא אמר טפח ור' יוסי אמר כל שהו מאן דאמר כל שהו ובלבד על פני כולה הא למדת דחידוש בגופה בעינן, והא דמסדר להו רב כהנא לאו אזמן דלולב וסוכה קאי אלא אזמן דסוכה וישיבתה דהרווייהו מסדר להו רב כהנא אכסא דחיוב מצוה אחת נינהו ולא אזמן דלולב דלא מיפטר בההיא וצריך לברוכי בעשייתו או בנטילתו דהוא חיוב מצותו, דזמן דמצוה אין מברך עליו אלא פעם אחת או בשעת עשייה או בשעת חיוב, (הרב אבן יצחק גיאת). והלכתא סוכה ואחר כך זמן דחיובא דיומא עדיף והזמן על ידי חיוב היום בא לו שהיום גורם לזמן שיבא, והנכנס לישב בה כל שבעה מברך על כל פעם ופעם דהלכה כרבנן דאמרי אין לדבר קצבה הן להרבות הן למעט, חוץ מלילי יום טוב הראשון של חג דיליף חמשה עשר מחג המצות דלילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות כדמוכח בערבי פסחים. ואין הלכה כר' אליעזר דאמר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אחת ביום ואחת בלילה, חדא דיחיד ורבים הלכה כרבים, ועוד דר' אליעזר שמותי הוא, ועוד דחזר בו ר' אליעזר:

ג) **ואמר** רב האי ז"ל מנהג פשוט וידוע הוא שהנכנס לסוכת חבירו לבקרו בחג מברך כל זמן שהוא נכנס לישב בה בין תחת סוכה של עצים בין תחת סוכה של קנים בין סועד שם בין אינו סועד, ולדברי חכמים מי שלא אכל בסוכה בלילי יו"ט הראשון אין לו תשלומין ועל זה נאמר מעוות לא יוכל לתקון, ויוצאין מסוכה לסוכה בשיש לו שתי סוכות, ועושים סוכה בחולו של מועד ואם נפלה חוזר ובונה אותה או הבא מן הדרך ואין לו סוכה או גר שנתגייר בינתיים וקטן שגדל בינתיים והגיע לחינוך מצות:

ד) **ואדם** יוצא ידי חובתו בסוכת חבירו שנאמר כל האזרח בישראל ישבו בסכות מלמד שכל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת. ושאלו לרב האי ז"ל שני אחין או שני שותפין שעשו סוכה קטנה שאינה מספקת לכולן לאכול ולישן בה ואלו מקצתן אוכלין וישנין ביום זה וחבריהם בבתיהם וכן עושין האחרים יוצאין ידי חובתן בענין זה או לא. והשיב לענין אכילה ושתייה דרך כל איש ואיש לאכול ולשתות לבדו זה בשעה זו וחבירו בשעה אחרת ולהמשיך בפרפראות לעשות היכר יוצאין, אבל לענין ישיבה ושינה בסוכה שאין להם קבע מה יוכלו לעשות אם אין להם מקום לעשות בו סוכה כל אחד יאכל בשעה שיוכל ויישן זה לילה זה וזה לילה אחר או זה חצי לילה וזה חצי לילה ותבא עליהם ברכה שחביבה עליהם המצוה ביותר, דהשתא שומרי גנות ופרדסין פטורין כל שכן מי שאין לו מקום לעשות בו סוכה ועוד המצטער משום בקי ומשום סירחא פטור כל שכן המצטער מפני הדוחק אלא יעשו משמרות ביניהם לפי מה שהיא מחזקת (ויאכלו) ויישנו בה אלו ללילה זה ואלו ללילה אחר ויצאו כולן ידי חובתן:

ה) **ואמר** רב נטרונאי גאון ז"ל מצות סוכה לעשותה כל אחד בביתו ולאכול ולשתות ולדור ולישן בה, ובבית הכנסת אין צריכין לעשות סוכה, אבל אם יש באותה העיר שווקים ורגילין ישראל לבוא שם בחג הסוכות יעשו לשם סוכה לאותם המתקבצין כדי שיאכלו וישתו ויישנו בסוכה של בית הכנסת, אבל להוציא שם ספר תורה לא נכון לעשות כן. ואין מנהג כך בשתי ישיבות ואין עושין סוכה בביהכ"נ כל עיקר, וזה שמביאין ראיה מן הכתובים איש על גגו ובחצרות בית אלהים בעזרא ובבנין הבית מעשה זה בירושלים היה שהיו עולים לרגל ואכסניא נעשית ירושלים כשעולים לרגל, שאלו לרב האי מנהגנו מי שאין לו מקום לעשות לו סוכה אי עושה אותה בביהכ"נ או מי שאין ידו משגת או שאין לו פנאי לעשותה אי יוצא בה י"ח ונכנס ויושב בה ומברך ויוצא או לא, השיב הלא אתם ידעתם שחייב אדם לשום מדורו כל ז' בסוכה ואם יכול לדור בבהכ"נ ולאכול

ולישב שם ודאי נכנס ויושב בה ומברך אבל כל י"ח לא יצא, ושאתם אומרים אין ידו משגת הלא מחצלת של קנים שיתקן ראשי מדנים או קנים שיסכך בהן דיו, ואם אי אפשר לו בכך מת יעשה, ובבגדד עושים אותה בבהכ"נ שלהם וכן היה מנהג ישראל אף במקדש שנא' איש על גגו ובחצרות בית אלהינו. בתשובת הגאונים ושישאלתם אנן האידנא מי חייבינן למיעבד סוכה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות או לא, כך ראינו דלא מיחייב בר ישראל למיעבד סוכה אלא בביתיה בדירתו היכא דאכיל ושתי וגני תמורת דירתו של כל השנה אבל בתי כנסיות ובתי מדרשות אינן מיוחדים אלא לתפלה ולהתעסק בהן בדברי תורה, אבל אם עושין אותם לשם עוברי דרכים שאוכלים שם וישנים שם יפה הם עושין, אבל בני העיר אין יכולין לסמוך על סוכה של בית הכנסת ולצאת ידי חובתן ואין יוצאין אלא בסוכה של כל אחד ואחד בביתו, לפיכך כשעושין אותה בבית הכנסת אין צריכין לברך עליה שלא לעצמן הן עושין אותה אלא לעוברי דרכים, וכתב רב עמרם הכי ולברך לישב בסוכה צריך לברך על כל פעם ופעם שנכנס לה אלא כיון שאין לה קביעות אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש וכוס וסעודה לפניו סודרן על הכוס, דאיתמר רב אמר סוכה ואח"כ זמן ורבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה והלכתא סוכה ואחר כך זמן, וזמן על הכוס של קידוש הוא סודר, למדנו מתוך תשובות של רבינו האי ז"ל שהמנהג שעושין בספרד סוכה בחצר בית הכנסת ונכנסין ויושבין שם רוב הקהל ומברכין לישב בסוכה בישיבה בעלמא יפה הן עושין אבל כל ידי חובתן לא יצאו כי הסוכה היא תמורת דירתו של כל שנה לישב בה ולטייל בתוכה ולאכול ולשתות ולישן ולשנות בה והם אין עושין אלא ישיבה בעלמא:

ו) **מתניתא** (פ"ב דסוכה) היו לו כלים נאים מעלן לסוכה מה"מ דת"ר בסוכות תשבו כעין תדורו מכאן אמרו היו לו כלים נאים מעלן לסוכה ואהא קאי רבא משום דתשבו כעין תדורו ובית העשוי לכבוד בעינן דאמרינן שם אמר רבא מאני מיכלא לבר ממטללתא, והפירוש מאני מיכלא כגון כלים שטוחנים בהם כריחים ולשין בהן כעריבות ויורות גדולות המבשלין בהן, דלא חייבה תורה אלא בדברים הרגילין לדירה ובית העשוי לכבוד בעינן ואותן הכלים לאו אורח ארעא לעיולינהו במקום שבני אדם דרים אלא בחדר האופים, ואותן בני אדם שמחמירים להוציא מן הסוכה קערות לאחר שאכלו טועים הם ומפרשי טעמא שמחמירין משום מאיסותא וליתא, וכן מוכח בהלכות גדולות דמפרש מאני מיכלא מאני דמשהו בהו חמירא ואעי דליישי בהו ומאני דטחני בהו אבל מאני משתיא במטללתא והוא הדין לקערות וכל הכלים הבאים בבית, שרגא אמרי לה במטללתא ואמרי לה לבר ממטללתא, וזאת לא אמרה רבא אלא אגב גררא נסיב לה תלמודא ולאו משום תשבו כעין תדורו ולא משום מאיסותא כמו שפי' רש"י ז"ל דאפי' שרגא דדהבא מיקרי שרגא דליכא מאיסותא, וגבי שבת אמר ר' אבהו הוה מטלטל שרגא דלא מיקרי מאוס אלא נר ישן של חרש, וטעמא דהכא כדמפרש, ולא פליגי הא בסוכה גדולה והא בסוכה קטנה ומשום דמיבעית כיון דקטנה היא כי מדליק לה שרגא ומעייל לגווה ממשיך לבר ולא מקיים מצות סוכה אבל בסוכה גדולה שרי, ואי משום מאיסותא מה לי גדולה מה לי קטנה, ועוד מאי שנא במאני מיכלא דלא אפליג בין סוכה גדולה לקטנה, ותדע דההיא סיפא דשרגא רבא לא אמרה אלא ר' יהושע בן לוי אמרה בפרק לולב וערבה אין לו כלים להוריד מהו ר"ח בר רב אמר פותח בה ארבעה וריב"ל אמר מדליק בה את הנר וממעט שיעורא דסוכה קטנה ועדיפא למיפסלה בהכי מעיולי מאני מיכלי, ולא פליגי הא לן והא להו לבני ארץ ישראל דליכא יו"ט פותח ולהנהו מיירי ד"ח בר רב ולבני בבל דאיכא יו"ט ומיתבא יתבינן מיירי ר' יהושע בן לוי דמדליק בה את הנר, וכן דרך התלמוד דבני בבל מיירי לבני ארץ ישראל ובני ארץ ישראל לבני בבל, ובפרק קמא דשבת גבי תפלת ערבית רשות כי האי גוונא ודוק ותשכח, ופריך תלמודא תינח סוכה קטנה סוכה גדולה מאי איכא למימר דמעייל בה מאני מיכלא ובדרבא מכלל דשרגא

לא

לא אמרה רבא ולאו מטעמא דמאני מיכלא דשייך בהו, ונקט פסולה בהדלקת הנר דממעט לה אבל במאני מיכלא אינו ממעט לה אלא ודאי כדפרשינן ותו לא מידי,
כפר"ת, זהב טהור:

ז) **במגלת** סהרים מצאתי בירושלמי דפרק כיצד מברכין תמן תנינן סוכה ז' כיצד גמר מלאכול לא יתיר את סוכתו אבל מוריד הוא את הכלים מן המנחה ולמעלה בשביל כבוד יו"ט האחרון, ר' אבא בר כהנא רב חייא בר אשי בשם רב צריך אדם לפסול את סוכתו מבעוד יום ר' יהושע בן לוי אמר צריך לקדש בתוך ביתו ר' יעקב בר אחא בשם שמואל אמר קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר צריך לקדש ר' אחא רבי חיננא בשם ר' אושעיא מי שסוכתו עריבה עליו הרי זה מקדש בלילי יו"ט האחרון בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו א"ר אבון ולא פליגי מה דאמר רב כשלא היה בדעתו לאכול בבית אחר ומה דאמר שמואל כשהיה בדעתו לאכול בבית אחר א"ר מנא אתיא דשמואל כר' חייא ודר' אושעיא כריב"ל ש"מ מקדש בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו כחדא דוכתא דמיא דהא סוכתו עריבה לו והתם קביעותיה מיעקר אבל היכא דנמלך צריך לקדש, מכאן ראיה לרבינו נסים דמקדשין בבהכ"נ לאפוקי אורחין דאכלי ושתי בבי כנישתא פירוש בבית הסמוך לבית הכנסת שיוצאין בקידוש בהכ"נ לפי שבדעתן בשעת קידוש לאכול שם. שאלו לרבינו נסים מכדי קיימא לן כרב אשי דאמר חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו אכסא דקידושא וגמרינן מינה דמאן דעביד סוכה או לולב לא צריך ליה לברוכי זמן דסגיא ליה בזמן דכסא ומאי שנא בשופר דמברך זמן ולא סגי בדכסא כלולב דסגי בדכסא כדכתב בהלכות גדולות דאנן קיימא לן דאומר זמן בר"ה ויו"כ, והשיב דר"ה ויו"כ אינו מן התורה אלא שלשה רגלים כדאיבעיא לן בבבל מערבין מהו לומר זמן בהן, ורב ושמואל אמרי אין אומר זמן [אלא] בג' רגלים וכן הוא אומר בירושלמי תנא אין אומר זמן אלא בשלש רגלים, א"ר מנא מתניתא אמרה כך בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות תנא כל שכתוב בו מקרא קדש צריך להזכיר בו זמן, ואע"ג דמסקינן בעירובין והלכתא אומר בהן זמן אבל מדאיצטריך למיבעי ולאסוקי אלמא דזמן דר"ה ויו"כ מדרבנן ולא אתי זמן דכסא מדרבנן ומפיק זמן דשופר מדאורייתא, אבל זמן דלולב וסוכה דאוריי' ואתי זמן דכסא דאורייתא ומפיק זמן דלולב ולא צריך למימר זמן בנטילת לולב ולא בעשייתו, ואני נפלאתי כי בכל הגלות אומר זמן בלולב או בעשייתו או בנטילתו כדתניא העושה לולב וכו' ומי שלא בירך בעשייתו מסדר להו בנטילתו, כרב כהנא לברכת זמן דסוכה ולישב בסוכה, ועוד דכיון דזמן דר"ה ויו"כ מדרבנן ודשופר נמי מדרבנן וליפטר בכסא דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, אלא מאי אית לן למימר דזמן דכסא לא יכול למיפטר זמן דשופר לפי שאין מצות שופר בלילה אע"ג דהכל דרבנן, הן הכי נמי לא אתי זמן דסוכה דאורייתא לאפוקי זמן דלולב דאורייתא לפי שאין מצות לולב בלילה וצריך לברך זמן בנטילתו אם לא בירך בשעת עשייתו, והא דרב כהנא דמסדר להו אכסא דקידושא אזמן דסוכה ואישיבתה קאי ולא אזמן דלולב דהא קאי עלה [דסוכה] דהיתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר מברך זמן מיד ואם לאו לכשיכנס בה מברך שתים ואמר רב אשי וכו' ולולב מאן דכר שמיה וכן עיקר, (אב"ן):

בריך רחמנא דסייען:

הלכות לולב

ח) **ולקחתם** לכם ביום הראשון, ולקחתם שתהא לקיחה לכל אחד ואחד, לכם משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, פרי עץ הדר שטעם עצו ופריו שוים זה אתרוג. והנן לולב הגזול והיבש פסול יבש פסול דבעינן הדר וליכא ובירושלמי לא המתים יהללויה, וגזול פסול דכתיב לכם ואפילו ביו"ט שני כדר' יוחנן משום דהוה ליה מצוה הבאה

הבאה בעבירה דכתיב והבאתם גזול וגו׳ גזול דומיא דפסח דלית ליה תקנתא, ומשום חומר יו״ט ראשון דאורייתא אמרו רבנן ביו״ט שני ושאר ימים שיוצא בשאול ובגזול. ואמר רב פלטוי היבשים פסולים בין ביו״ט ראשון בין ביו״ט שני, ויש שאומרים כי כל הפסולין שבמשנה לענין ד׳ מינין שבלולב כולהו ביו״ט ראשון קיימא דהוא מדאורייתא אבל בשאר יומי דרבנן כשרין לא שנא גזול ויבש ולא שנא שאר פסולין וכדר׳ יצחק בר נחמני אמר שמואל לא שנו אלא ביו״ט ראשון אבל ביו״ט שני מתוך שיוצא בשאול יוצא בגזול דפליג אדר׳ יוחנן חדא דרב אשי בתראה אוקים לכולה מתניתי׳ ביום טוב ראשון אליביה, ועוד דלגבי אתרוג שנקבוהו עכברים בלישנא בתרא דאמר רב זה הדר בניחותא דכשר ואילו מתניתין תנן ניקב והסר כל שהוא פסול ואוקים רב אשי למתניתין ביו״ט ראשון הא בשאר יומי כשר כדר׳ חנינא דמטביל ביה ונפיק ומדהאי ביו״ט ראשון כל פסולי דמתניתין נמי ביו״ט ראשון הוא וכן פסקו בתראי וכר׳ יצחק בר. נחמני בשם שמואל כל הפסולין אינן פסולין אלא ביו״ט ראשון:

ט) **וכתב** רבינו יעקב מ״כ זה שאנו חולקין בין יו״ט ראשון ליו״ט שני לאו משני ספק ראשון קאמר דההוא ודאי יום טוב ראשון הוא דמיתקרי וכל חומר יו״ט ראשון עליו בין לענין מלאכה וקידוש ותפלה והבדלה לבד ממת דגדול כבוד הבריות וכו׳, ושלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם, ומנדין על שני ימים טובים של גליות, אלא יו״ט שני הוא יום השלישי לחג וראשון לחול המועד דאין בו ספק ראשון וכן עיקר, (אב״ן):

י) **ותניא** ארבעה מינין שבלולב שנים מהם עושים פירות, העושין פירות יהו זקוקין לשאינן עושין פירות ושאינן עושין פירות יהו זקוקין לעושין פירות, העושין פירות אלו תלמידי הכמים המרביצים תורה ברבים ומבקשין רחמים על בעלי בתים שינצלו מכל פורענות, דשלחו מתם ליבעון רחמי איתכליא על עלייא שאלמלא עלייא לא מתקיימין אתכליא, ושאינן עושין פירות כו׳ אלו בעלי בתים שעושין נחת רוח לחכמים ותלמידיהם, ואינן יוצאין ידי חובתן עד שיהו כולן באגודה אחת שנאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה, ד״א פרי עץ הדר מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל כך ישראל יש בהן בני אדם שיש בהם תורה ומעשים טובים. כפות תמרים מה תמרה זה יש בו אוכל וריח אין בו כך יש בני אדם שיש בהם תורה ואין בהן מעשים טובים. וענף עץ עבות מה הדס זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. וערבי נחל מה ערבה זו אין בה לא ריח ולא אוכל אף ישראל יש בהן בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים, אמר הקב״ה לאבדן אחד אחד אי איפשר אלא יעשו כולן אגודה אחת ויכפרו אלו על אלו לפיכך הזהיר הכתוב ולקחתם לכם ביום הראשון כו׳, ד״א ארבעה מינין שבלולב באים לרצות על המים כשם שאי אפשר להם בלא מים כך אין העולם מתקיים בלא מים לפיכך צוה הקב״ה להרצות בארבעה מינים הללו לפני המקום כדי שיתרצו לפני וירדו להם גשמים בעתם. וראיתי בהגדה ולמה באתרוג שהוא דומה ללב לכפר על הרהורי הלב, ולמה בהדס שהוא דומה לעינים לכפר על סיקור עינים הדא הוא דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם וגו׳, ולמה בערבה הדומה לשפתים לכפר על בטוי שפתים, ולמה בלולב אלא מה לולב אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים, (אב״ן):

יא) **וראיתי** במדרש כל המקיים מצות אתרוג ואגודתו כאילו קיים כל המצות, וי״ל שהרי אתרוג עם שלשת מינין עולין תרי״ג, (אב״ן). וכפות לא נאמר אלא כפות לומר לך פרי עץ הדר אחד, כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל באגודה אחת. לולב מצוה לאגדו לא אגדו כשר, מאי מצוה משום זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות לולב נאה שופר נאה סוכה נאה וכו׳, וכל המקיים לולב באגדו והדס בעבותו כאילו

בנה מזבח והקריב קרבן שנאמר אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח:

יב) **תנן** התם במנחות פרק הקומץ ארבעה מינין שבלולב מעכבין זה את זה ואמר רב חנן בר אבא לא שנו אלא שאין לו אבל יש לו אין מעכבין. בהלכות פסוקות ובגדולות אין לו מעכבין דכולהו חדא מצוה היא דכתיב ולקחתם עד שתהא לקיחה תמה בכל חד וחד, יש לו [אין] מעכבים דא״ל דלא איצטריך לאגבוהי לכולהו בהדדי אלא אף בהגבהת כל אחד ואחד יצא דקיימא לן כרבנן דלולב אין צריך אגד. וכשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהן, לא מצא אתרוג לא יביא לא פריש ולא רמון כדי שלא תשתכח תורת אתרוג דילמא אתי למיסרך, ותניא כולן כמושין יבשין פסולין ר׳ יהודה אומר כשרין ומעשה בבני כרכום שהיו מורישין לולביהן לבניהן אמרו לו אין שעת הדחק ראיה, למדנו מזה דאליבא דכולהו בשעת הדחק כשרים, ואם לא נמצאו לחים יוצאים ביבשין דאין לך שעת הדחק גדול מזה וממה שאיפשר למצוא [יביא], ומי שאינו מוצא כלל אל יביא ממין אחר:

יג) **ושאלו** לרב פלטוי לולב הגזול והיבש פסול אם נמצאו שלשת המינים כשרים ואיכא לולב או אתרוג יבש דלית ביה משש סמכינן אדר׳ יהודה בשעת הדחק א: כרבנן, והשיב הלכה כסתם מתניתין ופסולין בין בהדם בין בלולב בין באתרוג בין בערבה, חדא דיחיד ורבים הלכה כרבים, ועוד שסתם במתניתין ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם מתניתין כדאמר בפרק החולץ ליבמתו, הילכך ד׳ מינים שבלולב יבשין פסולין בין ביו״ט ראשון בין ביו״ט שני וכמושין כשרים, אבל ודאי במקום שאי איפשר להביא אותן לחין כשהן הדורין ואף בכמה פרסאות יוצאין ביבשים, שאף חכמים שאמרו יבשין פסולין במקום שאי אפשר מודים שיוצאין בהן דתניא א״ר יהודה מעשה בבני כרכום וכו׳ ומדלא אמרו לו שלא ברצון חכמים היו עושין אלא אמרו לו אין שעת הדחק ראיה למדנו מזה דאליבא דכולהו בשעת הדחק כשרים ואם לא נמצאו לחים יוצאין ביבשין דאין לך שעת הדחק יותר מזה:

יד) **שיעור** אתרוג הקטן ר׳ מאיר אומר כאגוז ר׳ יהודה אומר כביצה ור׳ יהודה ור׳ מאיר הלכה כר׳ יהודה ובגדול כדי שיאחוז שתיהן בידו אחת דברי ר׳ יהודה ר׳ יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו, ר׳ יהודה סבר שיהא הלולב והאתרוג נישאין בידו אחת ולא יהא האתרוג כל כך גדול שיצטרך ליטול הלולב בידו אחת והאתרוג בשניה ור׳ יוסי סבר אף אם האתרוג גדול כל כך שלא תכיל היד ליטול שתיהן ויצטרךשתי ידיו לאתרוג ולולב זה בידו אחת וזה בשניה כשר, וכן פירש רבינו האי ז״ל וכך היא בירושלמי סבר ר׳ יוסי אילו היה כתוב וכפות תמרים יאות לא כתב אלא כפות תמרים זה בידו אחת וזה בידו אחת אבל אי הוה כתב וכפות היה לך לומר ששניהם בידו אחת, והלכתא כר׳ יוסי דנמוקו עמו, וכן עמא דבר:

טו) **עקום** דומה למגל פסול והוא שעקום לפניו אבל לאחוריו דרך גדילתו הוא וכשר. וכתב רבינו האי ז״ל הלולב מבפנים הוא צומח ורבוץ כלפי חוץ אם מפאת פניו עקום משונה הוא ופסול ואם מכלפי חוץ שהוא אחריו דרך גדילתו הוא וכשר, ועקום לצדדין כעקום לפניו דמי ופסול, חרות פסול כחריות של דקל שיוצא מכלל לולב, דומה לחרוה כשר היינו שנפרדו עליו ויוכל אדם לחברן, לולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול:

טז) **ואמר** רבינו האי ז״ל דרכו של לולב לעלות בשני הוצין דבוקין זה בזה מפני שכל הוצין היוצאין על גבי שדרו מתמעטין ועולין ובזמן שעולין למטה מראשו של שדרו הוצין יוצאין מצדדיו וכלין ונשארו שנים אלו כאשר הוא עולה כשר ואם אין על ראשו שלשה בדים אלא אחד והשאר עולים דרך אותו צד וכן כל הלולב דרך צדו אחד הן עולין הבדים בעל מום הוא ופסול. נחלקה התיומת פסול, בהלכות פסוקות וגדולות תיומת הוא גבא דהוצא היכא דרבצן אהדדי דמתיים להו ומשוי להו

להו חד אם נחלקה פסול, וכן כתב רבינו האי ז"ל שכל העלין הן תיומות שבפולין העלים לשנים ואם התיומת האמצעית קיימת אע"פ שנפרדו שאר התיומות כשר וזהו נפרדו עליו כשר וצריך לחברו דתנן ר' יהודה אומר יאגדנו מלמעלה כפות התמרים כפות שיאגדנו, וכך מנהג כל ישראל לחזור אחר לולב שלא נפרדו עליו ואם לא ימצא אלא הוא והתיומת קיימת שלא נחלקה כשר :

יז) **תנן** הדס הגזול והיבש פסול עבות כשר שאינו עבות פסול, היכי דמי עבות אמר רב יהודה והוא דקיימא תלתא תלתא טרפי בחד קינא רב כהנא אמר אפילו תרי וחד רב אחא מהדר אתרי וחד הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא אמר ליה מר בר אמימר אבא לההוא הדס שוטה קרי ליה, ואית דפסקי כרב יהודה דכתיב הביאו עלי הדס ועלי עץ עבות ועשו סוכה ואמרינן היינו הדס היינו עץ עבות ואמר רב הסדא הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב נמצא ההדס שוטה פסול להושענא, הרב אבן גיאת, ואין ראיה לדבר מכאן דדילמא עבות דקרא תרי וחד והדס שוטה לסוכה חד והד, (אב"ן). ובהלכות גדולות פסק כרב יהודה והדס שוטה פסול להושענא בין לחודיה בין בעבות והיכי דמי הדס שוטה דרבנן טרפיה ופתיין, ולא נהירא לי מדאמימר דלעיל, (אב"ן) :

יח) **ורב** פלטוי אמר כיון שיש בו שלשה הדסין עבות כרב יהודה יכול ליתן בו ממי שאינו עבות כמה שירצה וכן מנהג בשתי ישיבות, וכן כתבו רב סעדיה ורב נטרונאי ורב משה ז"ל דהא סיב הדקל ועקרו הן כשרים לאגוד בהן לר' יהודה דאין אוגדין את הלולב אלא במינו ואע"ג דסבר לולב צריך אגד הואיל ומין לולב הן וכל שכן לרבנן דאין צריך אגד, וכל שכן בהדס שאינו עבות דכשר למלאות בו, וכן מנהג כל ישראל למלאות בהדס שאינו עבות לנאותו. נשרו רוב עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר ובלבד שתהא עבותו קיימת ומשכחת לה באסא מצראה שיש סביבותיו שבעה עלין בקיני', ואע"פ שיש לו שם לווי כשר. יבשו רוב העלין ונשתיירו בו ג' בדי עלין לחין בראש כל אחד ואחד כשר. ואמר רבינו סעדיה ואי איכא שלשה קיני ברישיה סגי ליה בהבי, לדבריו ג' בדי עלין לחין קנים הם ובכל אחד ג' קיני ברישיה, ואין נראה דהא מתחילה א"צ טפי אלא ג' עלין בראש כל אחד ואחד, וכן כתב רב חפץ גאון אם נשתייר בו בכל אחד ג' עלין לחין כשר. ותניא ר' ישמעאל אומר פרי עץ הדר אחד, כפות תמרים אחד, וענף עץ עבות שלשה, וערבי נחל שתים, ואפי' ב' קטימין ואחד שאינו קטום ר' טרפון אומר אפי' שלשתן קטומים, והלכה כר' טרפון דחזר בו ר' ישמעאל לגבי ר' טרפון, מכל מקום מצוה מן המובחר להיות שלשתן שלמים מדאמר להו שמואל להנהו דמזבני אסא אשוו זביניכי ואי לא דרשינא לכו כר' טרפון ומדלא דריש להו ש"מ כך מצוה מן המובחר להיותן בולן שלמים, וכן כתב רב שר שלום ז"ל :

יט) **ושמעתי** שיש מקומות שנותנין בלולב ס"ח בדים של הדס כמנין לולב, ואני מצאתי מצוה מן המובחר להיות בלולב עלין כמנין לולב, (אב"ן הירחי). וכתב רב נטרונאי ז"ל שהדס של לולב אין צריך שיהא עבות אלא שלשה בדין בלבד והלכה כר' טרפון ואפי' אליבא דר' ישמעאל ור' עקיבא דמהמירי טפי מר' טרפון לא מצרכי אלא שלשה בדין, וזה שנהגו להרבות בו כדי לנאותו :

נשלם הלכות לולב, בריך רחמנא דסייען.

הלכות אתרוג

כ) **אתרוג** הגזול והיבש פסול, עלתה בו חזזית על רובו נטלה פטמתו נקלף נסדק ניקב וחסר כל שהוא פסול, עלתה חזזית על רובו בין במקום אחד בין בשני מקומות פסול, על מיעוטו במקום אחד כשר ובשני מקומות הוי ליה כמנומר ופסול, ובחוטמו שהוא חודו של אתרוג אף בכל שהוא פסול דאין זה הדר, ירושלמי תמן

תמן אמרין רובו מצד אחד וחוטמו כרובו לפסול, אלמא רובו ומיעוטו שאמר מצד אחד הוא ולא מכל צדדיו. נטלה פטמתו פסול, תנא ר' יצחק בן אלעזר נטלה בוכנתו, ותניא בברייתא עלתה חזזית על רובו נטלה בוכנתו נסדק נקלף ניקב וחסר כל שהוא פסול, למדנו דנטלה פטמתו דמתניתין היינו בוכנתו דברייתא. ובירושלמי נטלה פטמתו תמן אמרין נטלה שושנתו ר' יצחק בר חקולא אמר פיקא, ופירש רב האי ז"ל פיטמא של אתרוג עם החוטם היא כפיטמא של רמון וזהו שושנתו ופיקא היא עגולה כדתנן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקא, ובוכנתו דתני ר' יצחק בן אלעזר לענין ניטל עוקצו כשר דתנן והוא העוקץ שהאתרוג תלוי בו באילן כבוכנא באסיתא, ואותו עוקץ נכנס באתרוג שיש לו מקום עמוק קצת כבאסיתא, בוכנא הוא המדוך שבו שוחקין התבלין באסיתא, ופירשו חכמים בוכנא בא ואכנה, אסיתא חסירתא, ואם נטלה הבוכנא לגמרי שלא נשאר מן העוקץ בו כלל פסול אבל אם ניטל מעוקצו ולא הכל לפי שקצת מן הבוכנא קיימת בתוך האתרוג שעיקרו קיים כשר, ומסתברא כרבינו האי ז"ל ובוכנתו דר' יצחק בן אלעזר לאו היינו פטמתו דמתניתין כלל אלא לענין עוקצו כשר ובא לחלק דהיכא דלגמרי ניטל פסול אחרי שניטל אותו עיקר הנכנס באתרוג כבוכנא באסיתא דהוה ליה חסר קצת, אבל הבולט שלא נכנס ממש בגוף האתרוג כשר, (אב"ן):

כא) **ניקב** נקב מפולש שנראה הנקב משני צדדין בכל שהוא ושאינו מפולש בכאיסר והחמירו עליהן כל ישראל אף אם אינו מפולש וניקב בפי המחט כל שהוא שפוסלין אותו ב' ימים טובים הראשונים, (אב"ן):

בפסוקות גדולות פסקו כלישנא קמא דרב דאתרוג שנקבוהו עכברים פסול אף ביו"ט שני, דאע"ג דר' חנינא מטביל ביה ונפיק ביה ביו"ט שני ומתניתין דחסר כל שהוא פסול ביו"ט ראשון, שאני נקבות עכברים דמאיסא ופסול בכל ימות החג לברך עליו, וכן כתב רב נטרונאי דרב ור' חנינא הלכה כרב, ובכל ימות החג נקבוהו עכברים פסול דאי ביו"ט ראשון בלא נקובת עכברי דמאיס תנן חסר כל שהוא פסול:

כב) **ורבינו** האי מחליף הגירסות לישנא בתרא דרב לקמא ופסיק כלישנא בתרא דהוא גרים [בל"ב] כך אתרוג שנקבוהו עכברים אמר רב אין זה הדר ופסול איני והא ר' חנינא מטביל ביה ונפיק ולר' חנינא קשיא מתניתין דתנן חסר כל שהוא פסול לא קשיא מתניתין ביו"ט ראשון ודר' חנינא ביו"ט שני והלכה כר' חנינא דרב תלמיד לגבי ר' חנינא הוה ואין הלכה כתלמיד במקום רב, ואין כגרסת רבינו האי בכל ספרינו:

כג) **ואין** אוגדין את הלולב אלא במינו דברי ר' יהודה ור"י לטעמיה דאמר לולב צריך אגד ואי אגד ליה במינא אחרינא הוה ליה חמשת מינים, ואם רצה לקשרו בגימוניות של זהב כמנהג יקירי ירושלים הרשות בידו ובמינו יאגדנו מלמטה, ובמקום שאוגדין אותו היו עושין כן יקירי ירושלים אבל למעלה מן התיומת עד העיקר כדרך שאוגדין אותו העולם בכפות התמר עד יום הושענא רבה שמניחין אותו פרוד לא יתכן לאגדו ולקשרו ולסככו בגימוניות של זהב דלא ליהוו הגימוניות חציצה בין הלולב להדס ולערבה אבל יוכלו לאגדו מן התיומת עד ההדס; וזה שנהגו לאגדו סביבותיו מן התיומת עד עיקרו על שום שנאמר כפות שלא יפרדו עליו. וביום הושענא רבה שנשלם כל לקיחתו מניחין אותו פרוד להודיע כי נגמרה חובתו מדרבנן זכר למקדש, (אב"ן). ומכל מקום קיימא לן הרבנן דפליגי אדר' יהודה דאמרי דלולב אין צריך אגד ונהגו לאגדו משום זה אלי ואנוהו:

כד) **ובשמיני** ספק ז' דלא נטלינן ליה בלא ברכה כי היכי דיתבינן בסוכה ולא מברכינן, לפי דסוכה דכל ז' הוא מדאורייתא החמירו בספיקו ומשום דשלחו מהם וכו' ולולב דאינו מן התורה ז' אלא במקדש דכתיב ושמחתם לפני ה' אלהיכם ז' ימים ובגבולין יום אחד ושאר הימים זכר למקדש לא החמירו בח' ספק ז' ליטלו בלא ברכה, (אב"ן):

ד'

כה) **ארבע** מינין שבלולב אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתן, ואותן הפתאים שלוקחין האתרוג חוטמו למטה ועוקצו למעלה כדרך שתלוי באילן, בודים מלבן ואינן יוצאין ידי חובתן דבתחילת גדילתו חוטמו למעלה ועוקצו למטה כדרך כל פירות האילן ולבסוף מתוך כבדו נהפך את שלמעלה למטה וכן דרך שאר הפירות הכבדים, ולכך תקנו חכמים לברך על נטילת לולב להודיע שחייב ליטלו כדרך גדילתו, ולא תקנו לברך על לקיחת לולב אע"פ שכתוב בתורה ולקחתם שהלקיחה היא הקנייה במשמע והנטילה היא לשון נשיאה, (אב"ן):

כו) **ומותר** לקחת את הלולב והאתרוג בסודרו ויוצא בו דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה אם הוא דרך כבוד דכל לנאותו אינו חוצץ אבל בכלי אסור דכלי דרך בזיון הוא וחוצץ, ואם נשארו עלי ההדס וערבה ועלי הלולב בינתים אינו חוצץ דכל מין שבמינו אינו חוצץ:

כז) **הדס** של מצוה אסור להריח בו דלריחא קאי ומריחא הוא דאקצייה כל ז', אתרוג של מצוה מותר להריח בו דלאכילה קאי ומאכילה הוא דאקצייה כל ז' מריחא לא אקצייה, וכי מריח בו מברך אשר נתן ריח טוב בפירות, דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. ואין אדם יוצא ידי חובתו ביו"ט א' בלולבו של חבירו דת"ר ולקחתם לכם ביום הראשון לכם משלכם, אא"כ נתנו לו חבירו במתנה, ומעשה בר"ג ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא שהיו באים בספינה ולא היה להם לולב אלא לר"ג שלקחו באלף זוז נטלו ר"ג ויצא בו ונתנו במתנה לר' יהושע נטלו ר' יהושע ויצא בו ונתנו וכו' והחזירהו לר"ג וכו' אגב אורחיה קמ"ל דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה וכדרבא דאמר רבא הא לך אתרוג זה במתנה ע"מ להחזירו לי נטלו והחזירו יצא לא החזירו לא יצא, פירוש ובדכפליה לתנאיה ובתנאי קודם למעשה כתנאי בני גד ובני ראובן שיאמר כך ע"מ שתחזיר לי אתרוג זה יהי' לך במתנה ואם לא תחזירהו לי אינו אצלך במתנה כדכתיב אם יעברו ונתתם ואם לא יעברו ונאחזו בתוככם:

כח) **ירושלמי** רב נחמן בר יעקב הוה יהיב אתרוגא מתנה לבריה א"ל לכשתזכה בו ובמצותו החזירהו לי, ואנן השתא דלא עבדינן הכי לפי שהדבר ידוע לכולן שאין זה נותנו לזה אלא להחזירו כדי שיצאו כולן ואם לא החזירו ונתנו לחבירו במתנה כמו שנתנו לו חבירו לגמרי גם הוא לא יצא שעל דעת כן נותנים זה לזה מסתמא ואין צריך לפרש: **לא** ליקני איניש לולבא ביומא טבא לינוקא דקטן מיקנא קני אקנויי לא מקני ואשתכח דנפיק בלולב שאינו שלו:

כט) **בראשונה** היה לולב ניטל במקדש ז' ובמדינה יום א' משחרב הבית התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה ז' זכר למקדש, ויו"ט ראשון אע"פ שהוא מן התורה בגבולין אם חל בשבת אסור ליטלו דגזרו חכמים כרבה דאמר רבה גזירה שמא יטלנו בידו ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים, והיינו טעמא דשופר ומגילה דלא דחו שבת. מצאתי אנשי מזרח אין טוענין לולב בשבת אנשי מערב טוענין לולב בשבת ולקחתם לכם ביום הראשון כתיב ואין כאן שבת, (אב"ן). וכיון דאסור לן לטלטולי לולב בשבת הא דתנן ומקבלת אשה לולב מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים בשבת ודא"ר יהודה בשבת מחזירין וביו"ט מוסיפין ובמועד מחליפין קודם גזירה דרבה הוא ואין עושין כמותן. וכתב רב עמרם חזינן דמוסיפין להדס ומחליפין:

ל) **ואם** היו ענביו מרובות מעליו ומיעטן כשר ואין ממעטין ביום טוב, הפריש שבע אתרוגים לשבעת הימים כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה למחר דכל חדא (לא) איתקצאי (אלא) לכולי יומא, ואתרוג דאיתקצאי לשבעה אף על פי שנפסלה אסור לאכלה כל שבעה דמאכילה איתקצאי כל שבעה, ואנן דאית לן תרי יומי א"ר יוחנן אתרוג בח' ספק ז' אסורה בט' ספק ח' מותרת, סוכה אפי' בט' ספק ח' אסורה דאי מיקלע ליה

ליה סעודתא בח' בין השמשות של ט' הוה אכיל לה תמן ומגו דאיתקצאי לבין השמשות דט' איתקצאי לכולי יומא דט' ספק ח', ואם נפלה הסוכה דליכא משום סתירת אהל אסור ליהנות מן העצים, וכן אתרוג בח' ספק ז' אסורה דמגו דאיתקצאי לבין השמשות דח' איתקצאי לכולי יומא, אבל בתשיעי דתרי מגו לא אמרינן דהא בח' לא מיתסר אלא במגו, וכבר פירשתי לעיל למה החמירו בסוכה בח' ולא בלולב, והשתא דקיימא לן בהא כר' יוחנן דהרי מיגו לא אמרינן נבי מוקצה יש להוכיח ההיא דירושלמי פ"ק דיו"ט ובפרק בכל מערבין בפלוגתא דרב ור' יוחנן דהלכתא כר' יוחנן ומותרין, וכן עמא דבר, אך יש שאומר דהלכתא כרב מדפסיק תלמודא בריש מסכת ביצה הלכתא כוותיה דרב בהני תלת בין לקולא בין לחומרא, לקולא שני ימים טובים של גליות דנולדה בזה מותרת בזה דשתי קדושות הן, להומרא שבת ויו"ט ושני ימים טובים של ר"ה דנולדה בזה אסורה בזה דקדושה אחת הן ואסור בפתילות ושמן להדליקן, וצ"ע דלא דמו לביצה למבין אע"ג דירושלמי אפיך לה לביצה, (אב"ן) :

לא) **תוספתא** קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, היודע לשמור תפיליו אביו לוקח לו תפילין, היודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו משה וגו', (היודע לקרות) ומלמדו פסוק ראשון של ק"ש, היודע לשמור גופו אוכלין על גופו טהרות, היודע לישאל ברשות הרבים ספיקו טהור ברשות היחיד ספיקו טמא, היודע לפרוס כפיו חולקין לו תרומה בבית הגרנות, היודע לשחוט אוכלין משחיטתו והוא שגדול עומד על גביו, והיכול לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס מרחיקין מצואתו ומימי רגליו ד' אמות להפלה, ובגדול אע"פ שאינו יכול לאכול כזית בכדי אכילת פרס. כל מה שנאמר בקטן הוא כדי לחנכו והא דתנן בפרקי אבות בן י"ג למצות לענין חיוב מן התורה. כל היום כשר לקריאת המגלה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב וכולן שעשו משעלה עמוד השחר יצאו, ואינו נוהג בלילות כבימים. כך מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו לולבו בידו, נכנס לבהכ"נ קורא ק"ש ומתפלל לולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע, לבקר חולים ולנחם אבלים לולבו בידו, נכנס לבית המדרש משגרו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו, להודיעך כמה היו המצות חביבות עליהן :

לב) **ואמר** רב האיי הא דאמרו רבנן לנחם אבלים לולבו בידו כך שמענו מרבותינו. והני מילי בזמן שהמת נפטר ביו"ט או במועד שעתידין קרובי המת לנהוג אבילות לאחר החג, ואע"פ שאין אבילות נוהג בחג חביריו באין אצלו ויושבים עמו ליישב דעתו ומדמה לה כמי שבא לנחם את אבלים, אבל אם מת לפני הרגל אפילו שעה אחת קיימא לן דבטלה הימנו גזירת ז' ול' לענין כ"א יום :

לג) **ולענין** זמן ברכת לולב ונענוע, בפסוקות ובגדולות העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו, נטלו לצאת בו מברך על נטילת לולב, ואמר רב פלטוי מי שנוטל לולב לצאת בו חַיָּב לברך על נטילתו שהלכה רווחת היא בישראל כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה, ולענין נענוע אם נוטל שלא בשעת תפלה מברך עליו ומנענעו ומחזירו למקומו, ואם ירצה לעשות כאנשי ירושלים עושה ויישר כחו, וכ"כ רב נטרונאי, ואם בשעת תפלה נוטלו מברך עליו ומנענעו בהודו לה' תחילה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא בלבד :

לד) **ואמר** רב צמח לולב משעת נטילתו מברך בו וזה שמוציאו לבית הכנסת כדי לגמור בו כל מצותיו כמנהג אנשי ירושלים, ואם אין מוציאו אין עליו כלום ויצא ידי חובתו בהגבהתו, ומדתניא היה משכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגלה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא ומתפלל הא למדת דאם אין לו דרך מברך לאחר התפלה, א"כ צריך שיביאנו התינוק לבהכ"נ ויתפוש הלולב בלא אתרוג או יתפוש להו ע"י כלי או דאפיך להו לולב בשמאל ואתרוג בימין, וכשיגיע זמנו אחר התפלה לפני ההלל

ההלל מברך עליו ונוטלו ומתקנו כדרכו, דהכי נמי פריך בסוכה והא מדאגביה נפיק ביה ומשני כשהפכו, וכן כתב רבינו נסים ז"ל, ומדאמר טביאים לו לולב ומנענעו שלא בשעת התפלה הא למדת שצריך לנענעו בשעת נטילתו כשמברך עליו זולת אותו נענוע דהלל בהודו לה' תחילה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא, וכן קבלה מהגאונים ז"ל ובפסוקות ובגדולות, וכן עמא דבר:

לה) **ואמר** רבינו סעדיה ז"ל כי המנהג להעלותו למעלה בשעת הזכרת השם דהודו לה' ובאנא ה' הושיעה נא, ומנענעו בהודו לה' תחילה וסוף ובמקום שכופלים מנענעים באנא ה' הושיעה נא ב' פעמים, וכן בהודו לה' שבסוף ב' פעמים, נמצא שנענע ו' פעמים עם נענוע שבברכת נטילתו, ובמקום שאין כופלין ד', ובמקום שכופלין אנא ה' הושיעה נא ופושטים הודו לה' שבסוף נמצא ה', ובציבור ש"צ מברך בקול רם על נטילת לולב ועונין אמן ומנענעין ומברכין לגמור את ההלל וכן בשאר ימות החג, ונטילת לולב לעולם ו' ימים ולא עוד, דבשבת לא נוטלים משום גזירה דרבה, ונענוע דלולב ילפינן לה משתי הלחם שהיו מניפין אותם דתנן במנחות בפרק שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה נותן שתי הלחם על ב' כבשים ומניח ידו תחתיהן ומניף מוליך ומביא מעלה ומוריד ואמר רבא וכן בלולב, מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו, ד"א מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים, למדנו מזה שצריך להיות מוליך ומביא מצפון לדרום וממזרח למערב, (אב"ן):

לו) **וזאת** אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה ועוצרות רוחות רעות וטללים רעים, ובריש יומא לכפר עליו וכי תנופה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם אלא שאם עשאה לתנופה שירי מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו לא כיפר וכיפר דאין כפרה אלא בדם שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר, ונשאל לגאונים אם הנענוע הוא זולת מוליך ומביא מעלה ומוריד, ופר"ח ונענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, וכך קבלנו מרבינו האי והעמידני בעיקר דבר זה מתלמוד ירושלמי דגרס התם צריך לנענע שלשה פעמים על כל דבר ודבר, ר' זעירא בעי הבין חד והכין חד או דילמא הבין והכין חד, פירוש הולכה והובאה אחד הן ואית כהן ג' פעמים על כל דבר ודבר ואית בהו ג' נענועין והרי כאן ט' נענועין ג' בהולכה והובאה ממזרח למערב ומצפון לדרום ועלייה וירידה ג', או הולכה א' והובאה א' ועלייה א' וירידה א' והרי י"ח נענועין לו' הרוחות לכל אחד ג' נענועין, ולא איפשיט בעיין ועבדינן לחומרא עד י"ח נענועין, ומצינו למדים שהנענוע הוא זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, וכן עיקר:

לז) **ולענין** זמן דלולב כתב ר"ש ז"ל הצרפתי דעיקר מצות הזמן בעשיית הלולב הוא מבערב דתניא העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו נטלו לצאת בו מברך על נטילת לולב וכן בסוכה, ואם בירך עליו בשעת עשייתו שוב לא יברך בשעת נטילתו ואם לא בירך בשעת עשייה יברך בשעת נטילתו בראשון ושוב לא יברך ביו"ט שני שעולה לו כאילו בירך בשעת עשייה, ולפי שרוב בני אדם אין להם לולב ולא ברכו בעשייתו וצריכין לברך בנטילתו בראשון אותה ברכת זמן עולה לו כבזמן עשייתו ושוב אין צריך לברך עליו, דלא גרע ברכת זמן דראשון אע"פ שהוא ספק, משעת עשייה, דלא תימא אינו לא שעת עשייה ולא שעת נטילה דהאידנא דידעינן בקביעא דירחא ופשיטא לן דודאי יו"ט א' קודש ושעת נטילה הוא הילכך כיון שבירך ביו"ט ראשון שוב לא יברך בשני ואם בירך הויא לה ברכה לבטלה, (אב"ן):

לח) **מנהג** צרפת ופרובינצא ואלמניאה זולתי בארץ ספרד לומר בהושענא רבה מזמורים של שבת וקדושה רבה במוסף כשאר ימים טובים, וי"ל הטעם אע"פ שלא נקרא יום הז' של הג שבתון מכל מקום הוא תכלית החג ותכלית ההקפה ותשלומי הפרים שבעים

שבעים כנגד שבעים אומות שהיו מתמעטין והולכין, וכן ההקפות, זכר לדבר יריחו כדאמרינן בירושלמי. שבכל יום היו מקיפין את העיר פעם אחת ויהי ביום השביעי וגו׳ ויסובו את העיר וגו׳ שבע פעמים וגו׳ ותפול החומה תחתיה, וכן להפיל חומת צור, ובזמן הבית בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת ובשביעי ז׳ פעמים, ועל כן נהגו כל ישראל להקיף התיבה שהתורה עליה, ועוד כי בהושענא רבה מקויימת חתימת שלשת הספרים הפתוחים בראש השנה לפני הקב״ה ונחתמים ביום הכפורים ובהושענא רבה תכלית הכפרה בשכבר התענינו מערב ראש השנה עד יוה״כ נמחלו עונות והזדונות והפשעים, ועל חייבי מיתות שוגגין המה גולים מהבתים לסוכות שהם דירת עראי ועל זה נתכפר לנו בגלות, והלולב שמנענעין להודיע כי נצחנו כל המקטרגים עלינו, כדאמר בירושלמי ובפסיקתא כד הדין נצוחיא דנצחין בקרבא ונקטין לולבא בידיהון פירוש כדרך המלכים המנצחין ותופשין העיירות ולוקחין הרומחין ודגל המלכות תלוי עליהם ועולין על ראש המגדל ומוליך ומביא לכל רוח להודיע כי המלך נצח את הכל, על כן טוב לומר בו מזמורים של שבת וקדושה רבא כבשאר ימים טובים, (אב״ן):

לט) **וכן** נהגו בצרפת להדליק נרות בהושענא רבה כבליל כפור, והטעם מפורש לעיל במקומו:

מ) **ערבה** בשביעי של חג א״ר אמי צריכה שיעור ואינה ניטלת אלא בפני עצמה ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, וכמה שיעורה אמר רב נחמן שלשה בדי עלין לחין, ורב ששת אמר אפילו עלה אחד בבד אחד, ואמר רב האי גאון מבוער הדבר לעשות כרב ששת לכתחילה אם ימצא כרב נחמן ואם לא ימצא הא קיימא לן כרב ששת באיסורא לגבי רב נחמן, ואין אדם יוצא י״ח אף אם הגביהו לצאת בו וחזר והגביהו לשום חובת ערבה לא יצא, ורב חסדא אמר יצא, ופוק חזי מאי עמא דבר:

מא) **ונהגו** כל ישראל לקחת ערבה לבדה ומדרב דאייתו ליה ערבה חביט חביט ולא בריך קא סבר ערבה מנהג נביאים היא ואמנהגא לא מברכינן, ובודאי בערבה לבדה הוה מעשה דאינה אלא מנהג, אבל בערבה שבלולב לא הוה מעשה דההיא מן התורה היא. בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה׳ הושיעה נא שני פעמים, ר׳ יהודה אומר אני והו הושיעה נא, אותו היום היו מקיפין את המזבח שבע פעמים, איתמר ר׳ אלעזר אומר בלולב וכן אמר רב יוסף בלולב, ור׳ חנינא אמר בערבה ור׳ אלעזר תלמיד לגבי ר׳ חנינא ואין הלכה כתלמיד במקום הרב והלכה כרבי חנינא ולכך אנו מקיפין בערבה, ואיתותב רב יוסף במאי דאמר בזקיפה ולא בנטילה, והכין פסקי רבואתא הלכה למעשה דבערבה מקפינן, (הרב ר׳ יצחק ן׳ גיאת):

מב) **וכתב** רב שרירא שאסור לומר הושענא בשבת דילמא אתי למיסרך התינוקות שישמעו הושענא ואתו להו ליטול הלולב בשבת דאין יודעין אם הסבו את התיבה, ורבינו שלמה הצרפתי כתב דבשבת שאין בו לולב אין בו היקף, אך החזן יאמר ענין היום בהושענא כמנהג צרפת ופרובינצא הלכות שבת וסוכה שאומר הושענא של שבת וכו׳ ואחר שאין היקף ואין לולב אין כאן חשש דאתו למיסרך, וכן מנהג כל ישראל לומר בו הושענא של שבת:

מג) **ואמר** רב האי ז״ל ש״צ שאומר לאחר שגמר הושענא בא״י האל המושיע טועה הוא ומוטב לשתקו שהוא מוציא מפיו ברכה לבטלה שלא תקנוה חכמים כי אם במגלה, ואמר רבינו סעדיה לאחר ההפטרה אומר תהלה ועובר ש״צ ולולב בידו ואומר הושענא והתורה על התיבה ומקיפין אותה ומחזירין ס״ת למקומו, ואומר קדיש ומתפללין תפלה המוספים, אבל רב עמרם כתב דלאחר שיסיים ש״צ תפלת המוספים אומר ש״צ הושענא, וכן עמא דבר:

מד) **ואע״פ** שכתב רבינו האי שבכל יום יהיו מקיפין שלשה פעמים לימינו ושלשה לשמאלו

והשביעית

והשביעית לימינו אין נראה לי, לפי שבכל יום לא היו מקיפין את המזבח אלא פעם אחת ובשביעי ז' פעמים וזכר לדבר יריחו כדאמר בירושלמי, וכן אנו עושין זכר למקדש וזכר ליריחו בכל יום פעם אחת וביום השביעי ז' פעמים, וכל הקפות המזבח ומתנותיו לימין היו דכתיב ומעלותהו פנות קדים, והכבש בדרום היה, ודרשו חכמים מכאן כל פונות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין למזרח ביומא ובזבחים, וכן מנהג כל ישראל להקיף דרך ימין וכן עיקר, (אב"ן):

מה) **וסדר** תפלות החג כתפלות פסח ועצרת אלא שבפסח אומרים זמן חירותנו ובעצרת זמן מתן תורתנו שניתנה בו התורה ובחג זמן שמחתנו שנאמר בו ושמחת בחגך וכתיב ביה בשמיני עצרת שהוא תכלית החג והיית אך שמח לרבות כל מיני שמחות לשמחה, (אב"ן):

מו) **ומוציאין** שני ס"ת ביו"ט ראשון וקורין בפרשת אמור שור או כשב או עז ה' גברי ומפטיר ובחמשה עשר, וביו"ט שני קורין כאתמול, ומפטיר בראשון הנה יום בא לה' ונהגו ותשלם כל המלאכה, וי"ל בעבור שאמר בע"ז בפ"ק כי לעתיד לבא כשידון הקב"ה את האומות יאמר להם שבע מצות שנצטוו בני נח היכן קיימתם וכו' ואף על פי כן מצוה קלה יש לי וסוכה שמה עשו אותה ויעשו אותה והקב"ה מוציא חמה מנרתקה מיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו שנאמר ננתקה וכו' וזהו שכתוב אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות, וכן ותשלם כל המלאכה לפי שעשה שלמה המלך ע"ה את החג י"ד יום שאכלו ביו"כ על ידי בנין הבית ונשלם החג ונתכפר להם כמו שכתוב ביום השמיני שלח את העם וגו' על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו שמחל לו על אותו עון ולישראל עמו שמחל להם עון דיום הכפורים, הכי איתא בפרק במה מדליקין, (אב"ן):

מז) **וקריאת** קרבנות החג נחלקו לכמה עניינים, אית גאון דאמר יום שלישי ראשון לחול המועד מוציאין ס"ת וקורין בקרבנות החג כהן קורא וביום הב' ולוי וביום הג' ישראל וביום הד' וחוזר וקורא ישראל וביום הב' ענין אחד בלבד, וי"א ישראל קורא וביום השני וישראל אחר וביום הג', שביעי של ערבה שהוא ספק ששי כהן קורא וביום הששי, לוי וביום השביעי, ישראל וביום השביעי, ישראל אחר וביום הששי, ורב סעדיה אמר ישראל שלישי קורא וביום הששי, ישראל רביעי וביום השביעי. ורב עמרם אמר שביעי של ערבה כהן וביום הששי לוי וביום השביעי ישראל וביום השמיני ישראל אחר וביום הששי וכן מנהג נרבונא העיר הגדולה לאלהים כרב עמרם:

מח) **ויש** לי על כל אלו המנהגים תשובות רבות, האחת היאך יקרא ישראל שלישי וביום הרביעי דאין בו ספק רביעי אלא שני או שלישי ועוד היאך יקרא ישראל הרביעי ענין אחד בלבד הלא הד' הנוסף יש לו לקרות שני ימים לספק חובת היום, ועוד לרב עמרם ולמנהג נרבונא היאך יקרא בשביעי וביום השמיני וחוזר וקורא ישראל רביעי וביום הששי וכי לאחר שעשיתו קדש תעשהו חול, ועוד דקיימא לן דשביעי ירחה בשמיני ולא יקרא כשאר הימים אלא ביום השמיני בלבד שלא לקרותו שביעי חול וקדש, הן הכי נמי שמיני ירחה בשביעי שאין לקרות בשביעי קדש וחול, ומכל מקום מנהג רש"י ז"ל טוב יותר שהרביעי הנוסף יקרא שני ימים חובת היום מספק, אך המנהג שהנהיג שהשלישי קורא וביום הרביעי לא יתכן כדפרישית, ובשביעי הוא מדלג לקרות כהן וביום החמישי לוי וביום הששי ישראל וביום השביעי, רביעי ששי ושביעי ספיקות הימים וכן כל הימים:

מט) **אך** מנהג קצת צרפת וכל קנפניא ופרובינצא וספרד הוא עיקר שאין קורין בכל הימים אלא שני פרשיות והד' קורא בתורה ספק חובת היום, כהן וביום השני, לוי וביום הג', וישראל וביום הג', ישראל רביעי וביום השני והשלישי וכן בכל הימים, ובשביעי כהן וביום הששי לוי וביום השביעי ישראל וביום השביעי ישראל אחר וביום הששי

השׁשׁי וביום השׁביעי. נמצא בכל הימים כולם קורין ספק היום והרביעי הנוסף קורא ספק חובת היום בלא הפסק, וכן עיקר, (אב"ן הירחי):

נ) **ושׁבת** שבחול המועד קורין ראה אתה אומר אלי לקריאת שבעה, וכן בשבת חול המועד לפסח, לפי שבו אזהרת חול המועד דכתיב אלהי מסכה לא תעשה לך וסמיך ליה את חג המצות תשמור ודרשו בו לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה ולמה נסמכה פרשת המועדות לע"ז לומר לך כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז, ושלום, (אב"ן):

נא) **בשׁמיני** של הג אומר זמן בקידוש, וכן בתשיעי ספק שמיני, דשמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב, ובשמיני מיתב יתבינן בסוכה ולא מברכינן, ומוציאין שתי תורות וקורין באחת כל הבכור ומפטיר ביום השמיני עצרת עד סוף הסדר, וכן כתב רב עמרם, וכן עמא דבר, ומה שכתוב בפסוקות עד ונסכה משום דאין משיירין בפרשה פחות מג' פסוקים, ומפטיר ויהי ככלות שלמה לפי שכתוב בו ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך, (אב"ן). והלכתא כרבא דאמר שביעי ידחה שבכל ימות החג אנו קורין שני הקרבנות יום שלפניו והיום עצמו שני בשלישי ושלישי ברביעי רביעי בחמישי חמישי בששי ששי בשביעי ואילו שביעי בשמיני לא קרינן אלא ידחה השביעי וקורא קרבן היום בלבד, והיינו דאתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי דלוגי שמדלגין את השביעי וקורין ביום השמיני לבד, והא דתנן ביום טוב האחרון של חג קורין מצות וחקים ובכור כתב רבינו האי ז"ל כי הוא סימן וכך שמע מרבותיו, יש שקורין כי המצוה הזאת וכן קורין אותה עדיין בירושלים, ויש שקורין ברכות דאם בחקתי בשביל ונתתי גשמיכם בעתם והוא יום הזכרת גשמים, ויש שקורין כל הבכור, ואני אב"ן מצאתי כן בירושלמי, ור"ל או מצות או חקים או בכור:

נב) **ומנהג** כל צרפת בין בחול בין בשבת לקרות עשר תעשר, ואומרים שצריך לקרות הכל מצות וחקים ובכור, ולפי שבזאת הפרשה מזהיר על המעשרות ומתנות עניים ומתנות כהונה ולפי שהוא תכלית חג האסיף להכריז שיתנו שלא לעבור עליהם בבל תאחר בשלש רגלים, כך שמעתי, (אב"ן):

נג) **ומנהג** פרובינצא וספרד לקרות כל הבכור זולתי בשבת לקריאת השבעה שקורין עשר תעשר עד סוף הפרשה, ומנהג רבינו האי ז"ל בירושלים:

נד) **וביום** השני שהוא תשיעי ספק שמיני עצרת קורין כל ישראל וזאת הברכה לפי ששלמה ע"ה בירך את ישראל בשמיני של חג שנאמר ויברך את כל קהל ישראל לפיכך אנו קורין בתשיעי ספק שמיני הברכה שבירך משרע"ה את ישראל, (אב"ן). ולפיכך אותו היום שמחת תורה, ששנינו במגלה שקורין קללות שבתורת כהנים לפני עצרת ראש השנה לאילן, וקללות שבמשנה תורה לפני ראש השנה כדי שתכלה שנה וקללותיה, ושבת שאחרי ר"ה קורין האזינו להעיד על ישראל ולהזהיר על התשובה, וזאת הברכה בשמחת תורה כמו שכתוב בו בשמיני עצרת והיית אך שמח ודרשו בו לרבות כל מיני שמחות לשמחה, לפי שהוא תשלום כל קרבנות החג על כי שלא חג ביום טוב ראשון ולענין בל תאחר ולענין שנת הביעור שהיתה בחג מקצה שלש שנים כדתנן במסכת מעשרות והיו עושין יו"ט גדול בזמן הבית בשמחת בית השואבה, ועל זה שנינו בד' פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט וכו' וערב יו"ט אחרון של הג לפי שהיו משלימין כל הנדרים והנדבות שהיו עליהם משום דכתיב והיית אך שמח, (אב"ן):

נה) **ונהגו** כל ישראל להתחיל היום בבראשית לפי שביום שמחת התורה שהשלמנוה אנו מתחילין אותה שכמו שזכינו להשלימה נזכה בהתחלתה ובהשלימה, ולפי שהיום יום שמחה שנתכפרו עונותינו מהכל כאשר אמרנו ומתוך דברי שמחה אנו רוצים להשלים ולהתחיל

ולהתחיל להיות השכינה שורה עלינו כי אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך דברי שמחה שנאמר והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳ :

נו) **ומנהג** צרפת לקרוא בזמירות חתן התורה המשלימה וחתן בראשית המתחילה ונודרים נדרים הרבה, וכל הקהל כאחד מגדולם ועד קטנם קורין בתורה וידרו נדרים לפי השגת ידם שנאמר בשמיני עצרת איש כמתנת ידו. עושין שמחות גדולות כל הקהל בבית החתנים לפי שהוא תכלית הכפרה ושמחת התורה, ועל זה נראה שאמר רב עמרם שבוזאת הברכה קורין י׳ והגומר נוטל שכר כנגד כל הקוראים, ומביא ראיה ממה ששנו חכמים עשרה שקראו בתורה גדול שבכולן גולל ס״ת, ולא יתכן בזה פתרונו כי מה נשתנית קריאת היום משאר י״ט שאמרו חכמים ביו״ט קורין ה׳, והראיה שהוא מביא הוא בכל השבתות וימים טובים (מדתניא) דהא תנן אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן ואם קראו י׳ או מאה הגולל והוא המשלים הסדר נוטל שכר כולם שיש לו שכר הקריאה והגלילה ונתרבה שכרו, וגולל אינו ר״ל גומר כמו שהוא סובר אלא גומר הסדר בכל יום שבת ויו״ט, ועשרה לאו דוקא, (אב״ן). והמפטיר קורא ביום השמיני כיום אתמול כי יעבור דט׳ ספק ח׳ הוא, ומפטיר ויעמוד שלמה, ויש שמפטיר ויהי אחרי מות משה, והיה נראה להפטיר ויעמוד שלמה עד ט׳ פסוקים להסמיך ליה לקריאתו ביום השמיני עצרת ואחריו אחרי מות משה על שם פטירת משה ע״ה שהשלמנו בו ובברכתו, (אב״ן) :

נז) **מנהג** צרפת לקרות בשמיני עצרת לפני קריאת התורה ספר קהלת, ושמעתי טעם בדבר משום דכתיב ביה תן חלק לשבעה וגם לשמונה אלו שבעת ימי החג ושמיני עצרת, רוצה לומר לפי שהוא חג האסיף להזהיר על התרומות והמעשרות ונדרים שלא לעבור עליהם בבל תאחר, ובפרק ב׳ דעירובין דריש ליה לקרא לשבעה אלו שבעת ימי הפסח וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג, יש לומר להזהיר באחרון על הראשון והאחרון. ואני מצאתי טעם יפה כי שלמה המלך ע״ה אמרו בהקהל בחג כמו שכתוב במועד שנת השמטה בחג הסכות בבא כל ישראל לראות והוא אמרו בחג בהקהל להוכיח את ישראל על כן יתכן לאמרו בחג, וטוב ונכון לאומרו בבהכ״נ ולהוציא את מי שאינו בקי לפי שאין הכל בקיאין בקריאתו. ולא כמנהג פרובינצא שאומרים אותה בסוכה, (אב״ן) :

נח) **וכן** בעצרת נהגו לומר רות, והטעם שמעתי לפי שכתוב בו בתחילת קציר שעורים והוא זמן הקציר, ואני מצאתי טעם יפה לפי שאבותינו לא קבלו את התורה ולא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים כדאמר בפרק החולץ והיא נתגיירה כדכתיב כי אל אשר תלכי אלך וגו׳ מתוך דברי תשובת רות אנו יודעין את דברי נעמי שאמרה לה אסור לן תחום שבת באשר תלכי אלך, אסור לן ייחוד באשר תליני אלין אסור לן ע״ז ואלהיך אלהי מיפקדינן בתרי״ג מצות עמך עמי וכו׳ כדאיתא בפרק החולץ, וכן ישראל נתגיירו בקבלת התורה על כן יתכן לומר ספר רות בעצרת, (אב״ן). ושיר השירים בפסח לפי שהוא מדבר מגאולת מצרים שהוא תחילת שיעבודם של ישראל וגאולתן ראשונה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה, ואע״פ שהספר מדבר מד׳ גליות בלי ספק, והמ״י. ובמסכת סופרים שחייב אדם לברך על ה׳ מגלות על מקרא מגלה ואכתובים לקרוא בכתבי הקדש, (אב״ן) :

נט) **העטרה** מה שנהגו בשמחת תורה ולסבבה בצעיפי הנשים ולתפור ולארוג סביבותיה ולתת עליה כל חלי וכתם ונזמי הנשים וטבעותיהם ותכשיטיהן שעליהן ונותנים על התורה כשמוציאים אותה, ובעת הקריאה על ראש הקוראים אע״פ שאין באותן תכשיטין שום קדושה אף אם הזמינן לכך דקי״ל בפרק נגמר הדין דהזמנה לאו מילתא היא כרבא וכר״ש ב״ג גבי ציפן זהב בפרק הקומץ רבה, וכ״ש בכאן שלא הוזמנו לכך, מ״מ יש בו חשש גנאי משום לא ילבש גבר שמלת אשה שהם מתנאים בתכשיטי נשים, ועוד תכשיטין שהיו מתקשטות בהן שלא בשעת טהרתן אין נכון להתם על התורה וגנאי

וגנאי וכיעור הדבר אחרי כן לתתם על הנשים דמעלין בקדש ולא מורידין, ועוד כי על זה באים לחלול יו"ט שאורגים ותופרים ותולשים עשב המריח ריח טוב לתת עליה, ועליהם אני קורא המקרא הזה כי כה אמר ה' הסר המצנפת והרם העטרה נסתלקה מצנפת מראש כהן גדול נסתלקה העטרה מראש כל אדם, ושבח לבורא שבטלתיו בקהל אחד שהייתי בחג שנת ס"ד לפרט והחזקתי להם לעשות עטרה של כסף וכן עשו, וגם מקוה, זכרה לי אלהי לטובה, (אב"ן):

ס) **ואמר** רב האי ז"ל כי אותם שנהגו לגמר במוגמר בב"ה לכבוד ס"ת איסור גמור הוא שאין עושין מוגמר ביו"ט אלא למיני מאכל להכשירם באכילה כדרך שמעשנין את הזיתים אבל זה אסור כלישנא בתרא מחלוקת להריח אבל לגמר בו דברי הכל אסור, אבל להוציא ס"ת מתיקן בעבור אבלו של משה ובלבד שלא יהא ערום אל תשנו ממנהגיכם מפני המחלוקת, רבינו האי ז"ל:

סא) **ואמר** רב עמרם ולאחר שמפטירין בנביא מברכים בא"י אמ"ה אשר בגלל אבות בנים גידל וכו' עד פתחו פיהם ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד בא"י נותן התורה, ואלפ"א בית"א זו יש שמסיימים אותה, אך רבינו סעדיה אמר שאין נכון לגומרה שיש בה תוספת דברים שאינן ראוים לאומרם ולא יתכן לומר ברכה זו ולא הזכרת השם ומלכות שלא הוזכרה ברכה זו בתלמוד ואין לקבוע ברכה אלא מה שקבעו הם, וכן מנהג כל ישראל לאומרו בלא ברכה כלל, (אב"ן):

סב) **ואמרינן** בבבא בתרא פ"ק ובמנחות פרק הקומץ רבה ח' פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן בבהכ"נ, דלר' יהודה יהושע כתבן ולא משה ולר' שמעון בן יוחאי משה כתבן בדמע ואליבא דתרווייהו הואיל ואישתנו משאר תורה אישתנו לקרותן יחיד, וכתב ה"ר משה זצ"ל דהפי' יחיד מותר לקרותה, שלא בעשרה, ולא יתכן דאטו ילכו להם כל הקהל לעשות שינוי והיכר בהם ולקרותן יחידי, ועוד דתני לה בהלכתא פסיקתא ואין קורין בתורה פחות מעשרה ואין פורסין על שמע כו' במגלה, ועוד אם ילכו להם ויקראנה יחיד לא יהא שינוי בתורה דבכל התורה אם התחילו לקרותה בעשרה והלכו מקצתן גומרים כדאיתא בירושלמי דמגלה, (לעיל), ועוד לשון יחיד קורא אותם נראה שחייב לקרותן ולא אמר יחיד מותר לקרות, (אב"ן), וגם מנהג פרובינצא וספרד שאומר יחיד קורא אותם פי' שלא יקרא החזן עמו לא יתכן לפרש, דהא כל התורה נמי יחיד חייב לקרותה כדאיתא במגלה קראה א' קראוה ב' יצאו תנא מה שאין כן בתורה דיחיד חייב לקרותה, והחזן שעמו להיותו סרסור בינו ובין העולם כמרע"ה בינינו לבין המקום שנאמר אנכי עומד בין ה' וביניכם, ובירושלמי הוא וכתוב בענין קריאת השבת, וזה שקורא החזן עמו שלא לבייש למי שאינו יודע לקרות כדתנן במסכת בכורים בראשונה כשהיו מביאין בכורים מי שיודע לקרות קורא ומי שאינו יודע מקרין אותו, נמנעו מלהביא התקינו שיהיו מקרין את היודע ואת שאינו יודע, את כל זה הקשה רבינו יעקב ופירש יחיד קורא אותן שלא יפסיק בהן לקרותן שנים זה ד' פסוקים וזה ד' פסוקים כפר"ת, ויש לי סמך וראיה לדבריו במסכת סופרים ובירושלמי דמגלה פרק בני העיר ר' יונתן ספרא חמא לר' אבונא ספרא קרי שירת הבאר ומברך לפניה ולאחריה א"ל ועבדין כן א"ל ועדיין את לזו כל השירות טעונות ברכה לפניהם ולאחריהם ואשתאלית לר' סימון אמר להון בשם ר' יהושע בן לוי אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה אמר ר' אבהו אני לא שמעתי אלא נראים הדברים בעשרת הדברות. ר' יוסה בר בון בשם רב תמנתא פסוקיא אחרייא שבמשנה תורה טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם לפי שאין מפסיקין בהן אלא יחיד קורא אותן, הא למדת דשירת הים ועשרת הדברות ותוכחות שבתורת כהנים ושבמשנה תורה ושמונה פסוקים אחרונים שבתורה אין לקרות בהן שנים זה אחר זה אלא יחיד קורא אותן, ואע"פ שאמר במגלה בבלית שאין

מפסיקין

מפסיקין בקללות לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים אבל שבמשנה תורה פוסק, נהגו כל ישראל שלא להפסיק לא באלו ולא באלו, ויש לי סמך מכאן לפי המנהג, והטעם שאין מפסיקין בהן מפורש בירושלמי ובמסכת סופרים אין מפסיקין בקללות כו׳ מוסר ה׳ בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשם קוצים קוצים א״ר לוי אמר הקב״ה אינו בדין שיהיו בני מתקללים ואני מתברך, (אב״ן הירחי):

בריך רחמנא דסייען.

הלכות פסח

א) **שבת** שלפני הפסח נהגו כל ישראל לקרותו שבת הגדול, והטעם למנהג זה לפי מה דקי״ל בסדר עולם רבה ובשבת פרק ר׳ עקיבא ר״ח ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים ה׳ בשבת היה וחל עשור לחדש בשבת ואמר להם הקב״ה בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה וגו׳ אמרו ישראל הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו אמר להם הקב״ה התיצבו וראו את ישועת ה׳ אשר יעשה לכם היום הלכו ולקחו איש פסחו בעשור לחדש להיות להם למשמרת עד י״ד לחדש כשראו המצריים היו רוצים להנקם מהם והיו מעיהם מתחתכין ונדעכין באש ונידונים ביסורין ובחלאים רעים ולא הזיקו אחד מישראל, ועל ידי אותם הנסים שאירעו באותו שבת נהגו לקרות שבת שלפני הפסח שבת הגדול, כך קבלתי בצרפת, (אב״ן):

ב) **מנהג** בכמה מקומות שאין נועלים החדרים שישנים שם בלילי הפסח כי בניסן נגאלו ובניסן אנו עתידים להגאל דכתיב ליל שמורים הוא לה׳ לילה המשומר ובא משששת ימי בראשית ואם יבא אליהו ימצא הבית פתוח ונצא לקראתו מהרה ואנו מאמינים בזה ובשכר האמנה יבא, ואית סמך לדבר זה בכתובות פרק הנושא את האשה בירושלמי ר׳ ירמיה מפקד אלבשוני חיורין חפיתין אלבשוני דנרסין והבון מסאני ברגלי וחוטרי בידי ויהבוני על סיטראי אין אתא משיחא ואנא מעתד, ויש באמנה זו שכר גדול, ובמכילתא גדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר האמנה שהאמינו ישראל שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו מיד אז ישיר משה ובני ישראל, ר׳ נחמיה אמר כל המקבל מצוה אחת בהאמנה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש, וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העוה״ז והעוה״ב אלא בשכר אמנה שהאמין בו שנאמר והאמין בה׳, וכן אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בשכר אמנה שהאמינו בו שנא׳ ויאמן העם וישמעו וגו׳ וכן אתה מוצא שאין הגליות עתידות ליגאל אלא בשביל אמנה שהאמינו שנאמר תשורי מראש אמנה וכתיב וארשתיך לי באמונה וגו׳, במגלת סתרים:

דרשה לפסח

ג) **שנינו** בפסחים בפ״ק שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום שהרי הנביא היה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני, שנינו בתורת כהנים צו את אהרן לפי שכל סדר ויקרא וזרקו בני אהרן ונתנו בני אהרן וערכו בני אהרן ואהרן לא הוזכר שם שנתרחק על מעשה העגל, אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע באר שנואה ומימיה חביבין אם לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם דתנן כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן קל וחומר לאהרן בשביל בניו לכך נאמר צו את אהרן ואת בניו הקדימו הכתוב לבניו, זאת תורת העולה והלא בסדר ויקרא דבר הרבה מעולה וחטאות ואשמות ומנחות אלא לפי שבכאן נכתבו ונשלמו כל הדינין שלא נכתבו שם כתב בהז תורה כאדם המביא פת כסנין לבסוף, וכן בנבואת מלאכי שהוא חותם כל הנביאים כתב

זכרו

זברו תורת משה עבדי וגו׳ שבה הושלמו כל הנחמות ואם תזכרו תורת משה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ והשיב לב אבות וגו׳ שיפנה האב על הבן והבן על האב, כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון, פן אבא והכיתי וגו׳ אם לא תזכרו תורת משה, כך קבלנו מרבינו אברהם בר דוד מקרית יערים נ״ע, (אב״ן):

ד) **ולכך** נהגו כל ישראל לעשות בשנה פשוטה פקוד ופסח מנה ועצור צום וצלי קום ותקע, ויש מקומות שנהגו בפשוט ומעוברת פקיד ופסח, טעם לפקוד ופסח אנהר לן עיינין קרובי הרב רבינו אביגדור בן הרב ר׳ נתן נ״ע מאבינון, לפי שבצו את אהרן מדבר בהלכות הגעלת כלים וצריכין כל ישראל להיות זריזין וזהירין באלו קורין אותו לפני הפסח, מנין דכתיב וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר ואם בכלי נחשת בושלה ומורק ושוטף במים ואמרינן בזבחים פרק דם חטאת שצריכין להעשות בהן מריקה בחמין ושטיפה בצונן, בכלים אשר נשתמשו בהן הקדשים להכשירם מדין נותר שבלעו מידי דהוה אגיעולי מדין דכתיב בהו בפרשת מדין כל דבר אשר יבא באש, והגעלת כלים הנגלעין מאיסור החמין אנו למדין מגעולי מדין כמו שנבאר לפנינו בסמוך, מנה ועצור כדאיתא במגלה כדי שתכלה קללות שבתורת כהנים לפני עצרת שהוא ראש השנה לאילן, צום וצלי משום דכתיב בפרשת ואתחנן כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם וגו׳ העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון ואמרו חכמים מאי דכתיב וישקוד ה׳ על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה׳, צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונושנתם שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון והם גלו לסוף תתנ״ב שנה משנכנסו בארץ, קום ותקע כדי שתכלה שנה וקללותיה לפני ראש השנה, במגלה:

ה) **והלכות** הגעלת כלים למדונו הכמים בפרק אחרון דע״ז הלוקח כלי תשמיש מן הכותים דברים שלא נשתמש בהן כל עיקר טובלן והן טהורים, דברים שנשתמש בהן על ידי צונן כגון כוסות וקתוניות וצלוחיות מדיחן ומטבילן והן טהורים, דברים שנשתמש בהן ע״י חמין כגון היורות והקומקמין ומחמי חמין מגעילן ומטבילן והן טהורים, דברים שנשתמש בהן ע״י האור כגון שפודין ואסכלאות מלבן אותן ומטבילן והן טהורים, וכולן שנשתמש בהן עד שלא יטבול ושלא ידיח ושלא יגעיל ושלא ילבן מותר דנותן טעם לפגם מותר, אבל בכלי היתר הנבלע מאיסור אינו צריך טבילה שלא הצריך הכתוב טבילה אלא לכלי כותים כדאיתא בירושלמי מפני שיצאו מטומאת הכותים ונכנסו לקרושת ישראל, וז״ש הכתוב אך במי נדה יתחטא מים שהנדה טובלת בהן והן מ׳ סאה ויתבאר לפנינו בעז״ה:

ו) **והטבילה** לפני פליטת האיסור לא תועיל לעולם ולכך קתני מגעילן ומטבילן והן טהורין (מלבנן), דוגמא לדבר טובל ושרץ בידו לא עלתה לו טבילה. גיעולי כותים בכל מקום פליטת איסור שבכליהן וזה אב לכולן כי שם נגעל מגן גבורים בלי משוח בשמן ופלט החרב מצד האחר ונהרגו וכאילו לא נמשח בשמן להחליקו וזהו פשוטו של מקרא:

ז) **והלבון** שאמר והוא שיהו ניצוצות ניתזין ממנו בירושלמי ובבלי, ובסכינין של כותים אמר בירושלמי עלה דמתני׳ דסוף ע״ז הסכין שפה והיא טהורה בד״א בסכינין קטנים אבל בסכינין גדולים מלבנן באור, ומעתה לא תיקשי ההיא תוספתא דע״ז שפודין ואסכלאות מלבנן באור מכלל דסכין לא בעי לבון, וכן בפסחים הלכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון, ואילו בתוספתא אמרינן השפוד והאסכלה והסכינין מלבנן באור וכן בפ״ק דחולין משני תלמודא כגון שליבנה באור, דההיא דע״ז ודפסחים דסגי להכשירן בהגעלה בסכינין קטנים שאין צולין בהם בשר ואין תשמישן ע״י האור שצולין בהן בשר כשפודין של ברזל ומתניתין דהתם הכין מתפרשא הלוקח כלי תשמיש מן הכותים את שדרכן להגעיל יגעיל השפודין והאסכלאות מלבנן באור והסכין שפה והיא טהורה, והסכין בכלל כל הני

דסני

דסגי להו בהגעלה מדלא בעי לבון אלא בשפוד ואסכלה לחוד, ובתר הכי תנן הסכין שפה והיא טהורה לחתוך בה צונן כדאיתא בגמרא וקאי עלה הירושלמי בר"א דלסכין לרותח סגי בהגעלה ולצונן סגי בשיפה בסכינין קטנים אבל בסכינים גדולין מלבנן באור כדפרשינן שמהפכין בהן בשר על גבי גחלים, וההיא דחולין ותוספתא בגדולים מיירי או כחם על הנר מתקן בה את הנר של חלב לכך צריכין לבון, (אב"ן). ויש גאון שאמר שהיום הזה אף סכינין קטנים של כותים צריכין לבון שנהגו לתקן בהן הנר של חלב כשהוא דולק ע"כ יש להחמיר:

ח) **ואע"ג** דסכין של כותי צריך נעיצה י' פעמים בקרקע משום שמנונית דאיסור והניא בחולין בסכין ששחט בה אסור לחתוך בה רותח, וצונן אית דאמרי בעי הרחה ובהדחה סגי דדם משרק שריק ואינו נבלע בסכין ואע"ג דבסכין טריפה אמרי' התם והלכתא בצונן או בבליתא דפרסא דלאו משום דם דמינקט טריפה אלא משום דאיסור, ולא צריך נעיצה, איידי דטרידי סימנים לאפוקי דמא לא בלע שומן ולא אמרינן דבלע טפי מדם אבל לחתוך בו בשר צריך נעיצה:

ט) **וכלים** של כותים הצריכים טבילה לא אמרן אלא בלקוחין מהן וכמעשה שהיה במדין שהיו שקועים אצל ישראל אבל שאולין מכותי לא ומותר להשתמש בהן בלא טבילה אך צריכין הגעלה או לבון, וגזולין מכותי או נתונים לישראל הרי הם כלקוחין ובעו טבילה, ואם משכנם כותי לישראל חזינן אי דעתיה לשקועי להו הרי הן כלקוחין ובעו טבילה וצריך לברך עליהן על הטבילה, ואי לא ידעינן אי דעתיה דכותי לשקועי להו אי לא בעו טבילה מספק ולא בעו ברכה דספק דדבריהם הוא ולא בעו ברכה כדאמר בשבת בפרק במה מדליקין, וכן ספק דאורייתא בפרק לולב וערבה בשמיני ספק שביעי מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן. וכלי סעודה של כותים הם הצריכין טבילה כמו שאמר בפרשה, ושהם של מתכת, ולא כלים אחרים שאינם של מתכת אף אם הם כלי סעודה, ולא כלים של מתכת אם אינם כלי סעודה, ומאני דקוניא המתיכין עליהם עופרת מחלוקת רב אחא ורבינא בסוף ע"ז חד אמר כתחילתו נדון שהוא של חרס והד אמר כסופו נדון המצופה בעופרת ודינו ככלי מתכת וצריך טבילה ועלתה ההלכה שנדון כסופו, וכן אותן הקדרות הבאות מעבר לים הניתכין עופרת במקום תשמישן והקערות שאוכלים בהן בארץ ספרד הכל הולך אחר המעמיד, אך כלי של עץ החשוק בחשוקי ברזל אין צריך טבילה דאין תשמישו במקום המעמידו. וכלי זכוכית הואיל ואחר שנשברו יש להן הקנה להתיכם הנם ככלי מתכות וצריכים טבילה כמו שאמר בשבת בפרקא קמא. כל הכלים הנבלעין מחמץ מגעילין אותן ברותחין בכלי ראשון, ואפילו הסכינין בקתא שלהם מפני שפעמים רבות לוקחין בהן בשר מהתבשיל של חמץ ואין עיקר תשמישן על ידי האור כאותן שלנו:

י) **וכן** הקערות השואבין בהן מרק מהיורות הגדולות בסעודת החתנים, ויש שמכסין בהן התבשיל שבמחבת להתבשל מהר, ויש שמערין עליהן התבשיל מכלי הראשון והעירוי נדון ככלי ראשון לכל דבר כמו שאמר בשבת ירושלמי פרק כירה מהו ליתן התבלין מלמטה ולערות עליהן מים רותחין מלמעלה ר' יונה אמר עירוי ככלי ראשון חיליה דר' יונה מן הדא וכלי חרש אשר הבושל בו ישבר אין לי אלא שבישל בתוכו עירה לתוכו רותח מנין ת"ל בו מ"מ, ולדעת רבינו יעקב מ"כ עלתה השמועה כר' יונה וראיה לדבר בסוף מסכת ע"ז דרש רבה נעוה ארתחו, היקבים האסורים ירתיחום ויכשירום, וכן הדין לקערות להכשירן על ידי עירוי מים רותחין עליהן מכלי הראשון וכמו שכתב רבינו אלפסי ז"ל בפסחים כך נקוט האי כללא בידך דמאני דאעא ודפרזלא וכו' דאישתמש בהו חמירא בוליה שתא בכלי ראשון צריכים הגעלה בכלי ראשון ודאישתמש בהן בכלי שני כגון קערות וכיוצא בהן כי שדו עלייהו רותחים בכלי שני ומשהי להו בגוייהו עד דפלטן שפיר דמי וכן כהב רב אחא משבהא, ואעפ"כ נהגו כל ישראל להגעילן בכלי ראשון מן הטעמים שאמר וכבולעו כך פולטן, וכן עץ פרור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון כבולעו כך פולטו, ובירסי

ובירמי דגללא וכן חביות של יין נסך האסורות צריך להסיר אחד מן השוליים ולהגעיל מכלי הראשון ולשפוך לכל דף ודף בכל צדי צדדיו ולא דרך פי החבית כי במקום נפילת קלוח הרתיחה נגעל ובגלגולו ובנענועו אינו נגעל כי השני הבא מן הראשון הוא כלי שני ושלישי וכן כולם וצריך קלוח העידוי מכלי הראשון לכולם, וטוב היה למלאותו שלשה ימים מעת לעת ולהערות כי בהסרת אחד מן השוליים אולי לא יוכל לשפוך המים הרותחים בכל הדפין ושצריך להשהות עליו את החמין מעט, גם בלא הסרת אחד השוליים יכול למלאותו ולערותו ג' ימים מעת לעת כדין נודות וקנקנים של כותים שהכשירן בעירוי ג' ימים מעת לעת בין שלנו בין שלהן כדאיתא במסכתא ע"ז. ואחרי שנתברר לנו שהעירוי ככלי הראשון לכל דבר המולג את התרנגולת מעירוי כלי הראשון עליה אסורה שמבשל הדם שלה, אך בכלי שני יתן המים רותחים ושם ימלגוה דכלי שני אינו מבשל ובולע כמו שאמר בזבחים פרק דם חטאת ובפרק כירה בירושלמי וכיון שאין מבשל ובולע אם מלגו ביחד שם כמה עופות ונמצאת אחת מהן טריפה השאר מותרין:

יא) **ומנהג** צרפת לאחר שחיטת העוף מיד מדיחין הצואר ולמלות ואחרי כן למלגו אולי ימלגו באותן המים תרנגולת לאחר שיחמו המים בכ"ר, ויש שאומר התרנגולת שהדיחוה במים חמין בכלי ראשון קודם שרחצו הצואר במים שהיא מותרת כדאיתא בשבת פרק חבית כל שבא בחמין מערב שבת מדיחים אותו בחמין בשבת חוץ מקוליים האיספנין והמליח הישן שהדחתן הוא גמר מלאכתן, ומדקדקים התם הוא דהדחתו הוא גמר בישולו ואסור אבל בתרנגולת שאין הרחתה גמר בישולה מותרת, ואין זה ראיה דהא כלי ראשון אע"פ שאינו מבשל בולע הדם שבה (ומבשל) כדאיתא בזבחים ובתורת כהנים ובירושלמי דפרק כירה ובבבלי, (אב"ן), על כן נ"ל כאותן שאוכרים, וכן עיקר, ואע"פ שאמר בחולין פרק כל הבשר כזית בשר שנפל להוך יורה של חלב בשר אסור וחלב מותר ומהמהינן ואי אמרת איפשר לסוחטו אסור חלב נבילה היא פירוש היוצא מן הבשר ומין במינו לא בטיל, הכא במאי עסקינן שנפל לתוך יורה רותחת דמיבלע בלע מיפלט לא פלט סוף סוף כי נייח הדר פליט, בשקדם וסלקו, ופיר"ש ז"ל כי נייח מן הרתיחה פולט, בשקדם וסלקו קודם שתנוח מן הרתיחה, למדנו מזה דבמים רותחין לא מפליט הכלי שנתון בהן, ואילו בפסחים אמרינן בכלי האיסור מגעילן ברותחין ובכלי ראשון, דיש לומר כשמוציא את הקערות שהוגעלו ברותחין ושוטפן ומדיחן במים קרים כמנהג העולם ומשפשפם הרי נייח מרתיחה ופליט, ורבינו יעקב מ"כ פירש סוף סוף כי נייח מהיות שבע מלבלוע הדר פליט אף במים רותחין כמו שאמר בפסחים, ויש שאומרים כי בקערות שהן קשות מיבלע בלעי והדר פלטי כדאיתא בפסחים אבל בבשר שהוא רך מיבלע בלעי והדר לא פליט כמו שאמר בחולין פרק כל הבשר בכבד דחלטי ליה בחלא או ברותחין דמצמת צמית ובלע ולא פליט, מכל מקום לדברי הכל בכח הרתיחה בולעות הקדרות את המים וחוזרות ופולטות או ברתיחה או בהדחתם בצונן ובשפשוף להסיר הניעול שעליהם שפלטו, וצריך שתהיה היורה רותחת כל שעה שלא תנוח מרתיחתה ותחזור ותבלע לפי דברי הגאונים המצריכים להגעיל בכלי שהוכשר במים רותחין שאם יגעילו בכלי האיסור הרי הוא כמגעיל ביורה מלאה איסור, ויש מי שאומר שאף בכלי האיסור מגעילין כל זמן שהוא רותח אע"ג דבלעי איסורא כי נייח הדר פליט כשידיחם במים קרים, ולהכשיר היורה הגדולה ישפוך המים שבה בעודם רותחים וישטפנה וישפשפנה במים קרים, ויורה קטנה יגעיל בתוך הגדולה ויורה גדולה יעשה לה מסגרת טיט סביב וירתיחנה דכבולעה בניצוצות כך פולטה בניצוצות, ובשאר ימות השנה הרוצה להגעיל יורה של איסור יעשה לה מסגרת בצק סביב:

יב) **וראיתי** בצרפת להסיק אבנים ולהשליכם ביורה בעודה רותחת וילכו המים הרותחין בשפתי היורה דבולעין ופולטין בניצוצות ולשפשפה היטב במים קרים להעביר הניעול

הגיעול שעליה הנפלט. והמדוכות נהגו בצרפת לקנותם חדשים בכל פסח, ויש שמצניעין אותן מפסח לפסח, שאומרים אותן שכותשין בהן תבלין כל השנה אין להכשירן אף בהגעלה ומביאין ראיה מפי' רבינו שלמה ז"ל בפסחים בית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי ופירש בית חרוסת ע"י כח התבלין והחומץ והקמח שנותנין בו דומה לקדרות ולבית שאור שחימוצו קשה למדנו שדינן כקדרות שאין להם תקנה להכשירם דהתורה העידה וכו', אך מנהג נרבונא ופרובינצא להגעילן ונראין דבריהן, דבפסחים אמר דברים שנשתמשו בהן חמץ בצונן ישתמש בהן מצה בין בצונן בין בחמין חוץ מבית שאור ובית חרוסת, ומסתברא דלא ממעט להו אלא בהדחה אבל בהגעלה מותרין כדין כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בחמין, ובתוספתא דפסחים כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה אינן טעונים מריקה ושטיפה אלא הדחה אחר הגעלה לפי שנתבשלו בהן קדשים ולהכשירן מדין נותר שהוא בכרת, וכן אתה דן כשהן נבלעו מאיסור חמץ שהוא בכרת, וכן מנהג כל ישראל להגעילן, ובסדר הרב טוב עלם ובירמי דגללא שריין בהדחה, (אב"ן):

יג) **אור** לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא אם לא בטלו ואף כשבטלו שמא ימצא גלוסקא יפה ולא יהיה בדעתו לבטלה או יזכה בה מן ההפקר ויעבור עליה בבל יראה ובל ימצא, ולפי שהחמירה תורה בחמץ שלא יראה ולא ימצא בכל גבול ישראל בפסח לא בגלוי ולא במוצנע ולא יפקיד ביד הנכרי שלא יבאו לידי אכילה מפני שרגיל בו כל השנה החמירו חכמים לחפש אחריו בכל מקום תשמישו, אע"פ שמן התורה בהשבתה בעלמא סגי ליה כי לא יראה חמץ בתורת חמץ קאמר אבל בתורת עפר יראה ובדיקת חמץ מדרבנן היא, וביטול החמץ אינה מן התורה אלא בחמץ שעמו בבית ושהוא יודע בו ואינו יכול לבערו כחמץ שנפלה עליו מפולת והעושה את ביתו אוצר וחמץ תחתיו ובאותו יברך על ביטול חמץ, אבל בחמץ שאינו יודע בו אין צריך לא ביטול ולא בדיקה שלא הצריכה תורה על הספיקות לאסרן ולהתירן. ואור דתנן לילי הוא ולישנא מעליא נקט להודיע דבכניסת הלילה יבדוק עד שקיעת החמה שלא יתעצל בדבר, וכמו שאמר צורבא מרבנן לא לפתח בעידניה אורתא דתליסר נגהי ארביסר דילמא משכא ליה שמעתתא ואתי לאימנועי ממצוה, ולא יבדוק לא בשחרית ולא ביום אפילו ביום אפל אלא בלילה בשעה שבני אדם מצויים בבתיהן ואור הנר יפה לבדיקה, ובירושלמי מפני שאור הנר בלילה מבהיק וביום כוהה:

יד) **ואין** בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר, ירושלמי וכי יש חמה בלילה הדא אמרה אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר, ולא לאור האבוקה של עץ אבל פתילת השעוה אע"פ שאין הלהב עולה ונמשך כשמן יכול להכניסו לחורים ולסדקים משא"כ באבוקה, ואכסדרה שאמרו לאורה נבדקת שאין בה חורין וסדקים:

טו) **כל** מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה, לאתויי חורי הבית העליונים והתחתונים שאין דרך לתת בהן חמץ זה מתוך גבהותו וזה מתוך שפלותו והאמצעיים צריכין בדיקה, אוצרות יין כשאין מסתפק מהן אינן צריכין בדיקה אבל במסתפק מהן צריכין בדיקה דאין קבע לשתייה, אבל אוצרות שמן אפי' במסתפק אין צריכין בדיקה דיש קבע לאכילת השמן, וכל מקום שרגליו של תינוק מצוי שם צריך בדיקה שאין קבע לאכילתו, ומעתה אף חורי הבית התחתונים צריכין בדיקה שידו של תינוק מגעת שם:

טז) **וילמד** אדם בתוך ביתו לכבד את הבית בכל מקום שמא התרנגולים והתינוקות הוליכו שם את החמץ, וכל שכן שלא ליתן ככר בידו של תינוק שמא יפרר או ישליך וצריך בדיקה אחרת, ושלא להשליך פת לכלב ולתרנגולים, ואם האשה מכבדת את הבית ודעתה לסמוך על בדיקתה צריכה לברך על ביעור חמץ, ואם להקל על בעלה

שיבדוק

שיבדוק אינה צריכה ברכה ואינה צריכה להזהר אך בעלה יבדוק לאור הנר בכל מקום ולאחר בדיקתו הן צריכין להזהר :

יז) **ואם** לא בדק אור י"ד יבדוק בי"ד ואם לא בדק בי"ד יבדוק בתוך המועד פי' בחול המועד, אבל ביום טוב לא יוכל לבערו לפי שאין ראוי לטלטלו, ולאחר הפסח אינו צריך דקי"ל כר' שמעון דאמר חמץ לאחר הפסח מותר באכילה וקנסא הוא דקא קניס הואיל ועבר עליה בבל יראה ובל ימצא, וכי קניס בעיניה אבל ע"י תערובות לא, וכ"ש כי לא חזי ליה ולא ידע ליה עד לאחר הפסח דלא קניס :

יח) **והעושה** את ביתו אוצר תוך ל' יום צריך לבער, וכן המפרש בים והיוצא בשיירא, דתנן שואלין בהלכות פסח וכו' ואם שכח יבטלנו בשעת ביעורו ודיו, ויברך על ביטול חמץ אם ידע שיש לו חמץ ואומר כל חמירא דאיכא ברשותי ולא ידענא ביה יהא בטיל ויהא כעפרא, אבל קודם ל' יום ואין בדעתו לפנות האוצר לפני הפסח, וכן היוצא בשיירא ואין בדעתו לחזור לביתו לפני הפסח אין צריך לבער ואף אם ספק לו אם יפנהו ואם יחזור, אבל אם ברור לו הדבר שיפנהו או שיחזור אף מראש השנה צריך לבער ; ואסור בהנאה משעת זמן איסורו ואילך שלא יסיק בו תנור וכירים, ואם הסיק בו את התנור אם הוא חדש יוצן ויסיקהו בעצי היתר והפת מותרת דזה וזה גורם מותר כרבנן דפליגי בההיא דפסחים וכר' יוסי דתנן בע"ז פרק כל הצלמים גבי אשרה זורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים אבל לא בימות החמה ר' יוסי אומר אף לא ירקות בימות הגשמים מפני שהנבייה נושרת עליהן לזבל ואסיקנא דר' יוסי לדבריהם דרבנן קאמר להו לדידי זה וזה גורם מותר, ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי, ואם לא צינן התנור הפת אסורה דיש שבח עצי האיסור בפת דהא אפיך לה שמואל לברייתא ותני לה לדרבי בלשון חכמים :

יט) **ונכרי** דאפקיד חמירא לישראל וקביל עליה אחריות לנטורי כשל ישראל דמי וחייב לבעוריה כיון שהוא חייב באונסין דיליה, ואי אושליה ביתא וא"ל הא ביתא קמך ולא קביל עליה אחריות לא צריך לבעוריה ועושה לו מחיצה י' דלא ליכליה, ואי קביל עליה אחריות ואושליה ליה ביתא ומפתח ביד נכרי [לא] מיחייב לבעורי דלא ימצא בבתיכם כתיב וזה אינו מצוי בביתו :

כ) **והבודק** צריך לברך לפני הבדיקה דכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה ויתבאר לפנינו בעז"ה, ויברך על ביעור חמץ, ירושלמי רב אמר על מצות ביעור חמץ, ולימא כל חמץ שישנו ברשותי ואיני יודע בו יבטל, וכן לשון הלכות דרב יהודאי ז"ל בארמית כל חמירא כו' :

כא) **והמברך** על ביעור חמץ לא לישתעי עד דכליא כל בדיקותיה, כי אם הצורך לענין הביעור כדי לכוון את לבו למצוה, וכדאיתא בהמוציא טול ברוך לא הוי הפסק והביאו מלח והביאו לפתן גביל לתורי, ואם מדבר אחר שהתחיל קצת מהבדיקה אינו צריך לחזור ולברך, ואמר התם הבודק צריך שיבטל פירוש מיד אחר הבדיקה דאקשינן ונבטליה בד' ונבטליה בה' או בשית ומשני כיון דלאו זמן איסוריה ולאו זמן ביעוריה דילמא פשע ולא מבטל ליה, ואף על פי שבטלו בלילי י"ד אם בא לבטלו אחר ד' שעות שאכלו החמץ שמא יוותר מן הלחם כזית שלא נתבטל ויעבור עליו, יישר כחו :

כב) **וחמץ** של נכרים שעבר עליו הפסח מותר אף באכילה דאין לקנסו דלא עבר עליה בבל יראה ובל ימצא, ואף החמץ של ישראל שעבר עליו הפסח כחמץ שנפלה עליו מפולת שלא יכול לבערו לא קניס ר' שמעון דהא לא עבר עליה בבל יראה ובל ימצא ואע"ג דידע ליה ומותר באכילה וכ"ש כי לא חזי ליה ולא ידע ליה דלא קניס ומותר באכילה, ופת שעפשה ונפסלה מלאכול הכלב לפני האיסור א"צ לבערה והרי היא

כמו

כמו שחרכו קודם זמנו דמותר בהנאתו כדאיתא בריש פרק כל שעה, אבל לאחר איסורו אסור בהנאתו משום קנסא הואיל ושהה באיסוריה:

כג) **ולא** יסיק בו תנור וכירים ואם עבר והסיק האפר מותר שכך שנינו כל הנשרפין אפרן מותר. ירושלמי מלוגמא שנסרחה זקוק לבערה בשנתחמצה ואח"כ נסרחה פירוש שהיתה ראויה שעה אחת אבל איפכא לא, ובמלוגמא הוא דבעינן נסרחה שאינה נסרחת אלא לאחר זמן מחמימות הבשר אבל קילור ואספלנית ורטיה הרי הן כעורות העבדנין שנתן לתוכן קמח שנסרח מיד ואין צריך לבערה. ובארבע שעות אחר אכילתו שורפו ולדברי הכל שורפו בתחלת שש, ואע"ג דאיתותב ר' יהודה מהא דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה הא קיימא לן הלכה כסתם משנה, וכבר סתם לן תנא כר' יהודה בפרקא בתרא דתמורה דתנן אלו הן הנשרפין וחד מינייהו חמץ בפסח, ואמר בגמרא תנן סתמא כר' יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה ותניא בתוספתא ובירושלמי עד שלא הגיע זמן ביעורו אתה מבערו בכל דבר משהגיע זמן ביעורו אתה מבערו בשריפה, ואית דאמרי כרבנן מפרר וזורה לרוח אם הוא קשה, כך כתב ה"ר משה ז"ל:

כד) **ואמר** רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור, ומדלא יהיב שיעורא למימרא דבמשהו כרב, כך פסקוהו כל הגאונים, ואם נמצאת חטה אחת שנתבשלה בתרנגולת בפסח אין להתירה שהרי נאסרה במשהו ואף באלף, אבל לאחר הפסח ודאי מותרת דחמץ על ידי תערובות לא קנים ר' שמעון, שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו מותר דעל ידי תערובות לא קנסינן ליה ואף על גב דעבר עליה בעינה, וכל שכן כי איערב ליה בשוגג דלא עבר עליה דמותר לשהוייה, ואפילו נותן טעם עצמו לא מיתסר בהנאה, והא דתנן בפרק אלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי לאו משום נותן טעם אלא משום דהוה ביה עיקר המאכל ועוברים מכל מחמצת לא תאכלו לרבות תערובתו, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל בבל יראה ובל ימצא. אם משכח שערי או חיטי בבישולא ונתבקעו הכל אסור במשהו, ואי לא אינהו אסירי ובישולא שרי דאיסור תערובת משהו דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, רבינו האלפסי ז"ל:

כה) **ורבינו** יעקב מ"כ דשעורה הנמצאת בדבש בפסח אין לאוסרו משום דקיימא לן דחמץ בפסח במשהו, כיון דנפל בו לפני הפסח כבר נתבטל לפני זמנו ואינו חוזר וניעור כדאמרינן גבי ציר בבכורות, ואפילו נפל בפסח אינו אסור אלא נתבקעו ממש, ולמיכלינהו בעינייהו עבדינן לחומרא דכיון דלא איפסיקא הלכתא לא כשמואל ולא כמר עוקבא דאמר לא נתבקעו ממש אלא כל שאילו מניחן על פי חבית והן מתבקעים מאליהן וספיקא דאורייתא לחומרא, אבל אי משתכחי בהדרי בישולא ולא נתבקעו כיון דאיסור תערובת משהו דרבנן לא אסרי' ליה להחיא בישולא דמשתכחי בה תרי ותלת שערי אלא אם כן נתבקעו כשמואל דהוה ליה ספיקא דרבנן לקולא; אבל בחיטי דאית בהו ציריא כמבוקעות דמיין ואסור במשהו, ורבינו יעקב מ"כ גרים הכי אמר רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור בששים ולא גרסינן במשהו כרב, דהא רבנן סבוראי היא, ותדע שכן הוא דהא רבא גופיה פסק בפרק גיד הנשה כך אמר רבא אמור רבנן בטעמא ואמור רבנן בקפילא ואמור רבנן בששים, מין בשאינו מינו דהיתרא בטעמא, דאיסורא בקפילא, מין במינו דהיתרא או דאיסורא דליכא למיקם אטעמא ומין בשאינו מינו דאיסורא דליכא קפילא בששים, ואם היה סובר רבא במשהו כרב אפילו בשאר איסורין כדקאמר רב לטעמי' דרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל איסורין שבתורה במינן במשהו תיקשי דרבא אדרבא מההיא דגיד הנשה, וכיון דקיימא לן כרבא דכל איסורין שבתורה בששים כדאמרינן בגיד הנשה אם כן הלכתא כריש לקיש ור' יוחנן דכל איסורין שבתורה בין במינן בין שלא במינן בנותן טעם דהיינו ששים חוץ מטבל ויין נסך במינן במשהו שלא במינן בנותן טעם, ועוד דרב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן כדאמר בריש מסכת יום טוב ופלוגתייהו

ופלוגתייהו בשילהי ע"ז, ואע"פ שפסק ריא"ף בסוף ע"ז כרב ושמואל דהא פלוגתא דאביי ורבא בחמירי דחיטי וחמירי דשערי ברב ושמואל שייכא, חזר בו בסוף ימיו בתשובותיו ופסק כריש לקיש ור' יוחנן, ומזה פסק רבינו יעקב מ"כ דסתם יינן בששים, דיין נסך דקאמר התם שנתנסך ממש לפני ע"ז כמתני' דתנן ואלו אסורין ואוסרין בכל שהן יין ביין ומים במים דבודאי במים שנתנסכו לע"ז קתני והני יין ביין דומיא דמים במים, ומעתה חמץ בפסח וסתם יינם בששים. ככל איסורין שבתורה, אך לא עשה מעשה רבינו יעקב מ"כ להקל בדבר אם לא יהיה בדבר הפסד מרובה והתורה חסה על ממונן של ישראל, וכך אמר וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה בתמיה כההיא דירושלמי דפסחים ברוב, ויתבאר במקומו בהלכות יין נסך בעז"ה, ושלום, (אב"ן):

כו) **ושמואל** אמר קדירות בפסח אל ישברו אלא משהי להו אחר זמנן ועביד להו בין במינן בין שלא במינן ומדיחן ומשפשפן יפה שלא ישאר בהן החמץ בעין וכר' שמעון דלא קנים אלא בעיניה אבל על ידי תערובות לא, ועוד דנותן טעם לפגם מותר כדאיתא בסוף ע"ז, ובמקומו יתבאר בעז"ה לפנינו בהלכות פת של כותים:

כז) **וכן** מנהג כל ישראל להצניע הקדירות לאחר הפסח לאחר שהוסקו בקינסא מעט מבפנים שלא ישאר בהן חמץ בעין דלא קנים ר' שמעון ע"י תערובות כיון דלא עבר עליה דהא ליתיה בעיניה, ומכל מקום השכר שעושין מחטין או משעורין או יין שנותנים בו חמץ חם כדי להחמיץ שאין אדם יכול לסננו שלא ישאר בו משהו מן החמץ וחמץ בזמנו במשהו והכל אסור צריך לבער, ובירושלמי דכל שעה ר' שמואל ב"ר יצחק היה לו יין תוסס ויהב בגויה שעורין בגין דיתחמע אתא שאיל לר' אמי א"ל צריך את לבער. ויש לי ראיה מההיא מתניתין דפרק כל שעה דקיימינא עלה דפת של כותים מותרת באכילה דאוקים רבא למתניתין כר' שמעון ודקתני בשל נכרי מותר בהנאה משום רישא דתני ושל ישראל אסור בהנאה ויתבאר לפנינו בעז"ה בהלכות פת של כותים, ושלום, (אב"ן). ואף לרב דאמר קדירות בפסח ישברו דאין להן הכשר בהגעלתן אבל בלבון מותרות אי לאו משום דחיים עלייהו דילמא פקעי, וכן מוכח בזבחים פרק דם חטאת דכלי חרס המלובן בכלי חדש הוא ופנים חדשות באו לכאן וזהו שבירתו, דפריך התם אלא מעתה קדירות במקדש אמאי ישברו ליהדרינהו לכבשונות ומשני לפי שאין עושין כבשונות בירושלים הא אם עושים לא ישברו:

כח) **כתב** רבינו שלמה ז"ל אשה שלותה ככר של חמץ מחבירתה לפני הפסח צריכה לפורעה לאחר הפסח ואין כאן ביעור החמץ ואם אינה פורעת יש בו משום גזל ומשום לוה ואינו משלם שנקרא רשע וכלוה מן המקום שנאמר לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן, ואין בזה איסור שהרי שנינו דבי ר' ינאי יזפי פירי מעניים בשביעית לפני זמן הביעור ופרעי להו בשמינית לאחר זמן הביעור וא"ר ינאי יאות הן עבדין, (אב"ן):

כט) **והני** מאני דקוניא שמתיכין עליהן עופרת מבפנים ומבחוץ דאישתמש בהו חמץ בחמין בין ירוקי בין חיורי בין אוכמי אסירי בפסח כדאמר להו אמימר דכיון דמידייתי ודאי בלעי והתורה העידה על כלי חרש שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, ומאי שנא מדלענין יין נסך דאמימר שרא להו כולהו, זה תשמישו על ידי חמין פירוש חמץ, ויין נסך תשמישו ע"י צונן, והא דאמר מרימר לענין יין נסך דירוקי שרו לית הלכתא כוותיה דקיימא לן כרב זביד דאמר ירוקי אסירי משום דמצרפי ובלעי ולא מקשינן אלא מחיורי ואוכמי, רבינו האלפסי ז"ל:

ל) **והכפות** מן הקרנים שנשתמשו בהן בחמץ בחמין אסירי אף בהגעלה בפסח מטעם דחיים עלייהו משום דמיפסדו בהגעלהן ולא מגעיל להו שפיר. ועריבות של עץ שלשין בהן כל ימות השנה אע"פ שאין בהן סדק כלל אסורין לפסח לפי שאינן בני הגעלה

הגעלה בכלי ראשון, ולערות עליהן מים רותחין אע"ג דעירוי ככלי ראשון אין להתירך דיש לחוש שמא לא יערה בכל צדדיהן והוה להו שאר הצדדין כלי שני ושלישי לפיכך טוב להחמיר וללוש בכלים חדשים:

לא) **ואין** שורין בפסח מורסן לתרנגולים ולא יתן מוגלשין על גבי קמח אבל קמח על גבי מוגלשין מותר, וכן מנהג לעשות כן בצרפת לתינוקות יונקי שדים, ולא ילעוס אדם חטין ויתן על גבי מכתו שרוק הפה הוא מחמיץ אותן, ואין לשין לא בחמה ולא בחמין ולא בחמי חמה ולא במים שנשאבו בו ביום אלא במים שלנו הלילה ונתקררו, לפי שניסן הולך אחר ימות הגשמים שהחמה מהלכת בשפולו של רקיע בלילה ומחממת את מי הבורות והמעיינות על כן מעלות הבל הרתיחות שהן חמות, וכן המחילות שהן תחת הקרקע חמות, וחשו חכמים למי בורות ומעיינות למקום שאין להם נהרות:

לב) **וביום** המעונן לא תלוש תחת הרקיע דיומא דעיבא כוליה שמשא, ואם עברה ולשה באלו שהזכרנו אסור כרב אשי דהוא בתרא דעבר אדרבנן וקנסינן ליה, ולא דמי לבציקות של נכרים שהותרו דלא עבר עלייהו אדרבנן, ויש לומר דה"מ עברה ולשה אבל אם נשפכו המים שלנו או שכחה ולשה מותרות המצות שנילושו במים שלא לנו דאין כאן טעמא דקנסא ומידי דהוה אבציקות של נכרים שנילושו במים שלא לנו ושרו דליכא טעמא דקנסא ואדם ממלא כריסו מהן, ועוד כיון שהותרו בציקות של נכרים נמצא שאיסור מים שלא לנו אין בהן משום תורת חימוץ אלא משום שימור דכתיב ושמרתם את המצות וכיון דלא איפשר שרי:

לג) **שנינו** בפסחים בפרק כל שעה אין לשין את העיסה ביין ושמן ודבש ואם לש (כל הפת אסורה) רבן גמליאל אומר תשרף מיד וחכמים אומרים תיאפה מיד א"ר עקיבא שבתי היתה אצל ר' אליעזר ור' יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר ואע"פ שאין לשין בו מקטפין בו אתאן לת"ק וחכמים אומרים את שלשין בו מקטפין בו ואת שאין לשין בו אין מקטפין בו, ואפליגו רבוואתא בהא מילתא, וכתב הרי"ף הא מתני' אוקמוה רבוואתא ביו"ט שני דהוא חול המועד מדאמר תשרף מיד ולא ביו"ט דהבערה שלא לצורך היא ואפילו לר' עקיבא לא מיתוקמא ביו"ט דה"ל מצה עשירה ומסתברא ליה דהלכה כר' עקיבא דיו"ט דמיבעי לחם עוני הוא דאסור אבל מכאן ואילך שרי, וכריב"ל דקאי כוותיה דאמר להו לבניה יומא קמא לא תלושו לי בדובשא מכאן ואילך לושו לי דודאי הא מתניתא בשמן על ידי מים היא שנויה דהא קיטוף שמן על ידי מים הוא שלשין במים תחילה ואחר כך מקטפין בשמן, ות"ק מאי דאסור בלישה שרי בקיטוף ורבן גמליאל ורבנן אסרי בין בלישה בין בקיטוף ור' עקיבא שרי בלישה וכל שכן בקיטוף, וריב"ל דהוא אמורא בתרא וליכא אמורא דפליג עליה עבד עובדא כר' עקיבא, ואי לאו דקאי כוותיה הוה אמרינן דהלכתא כרבן גמליאל ורבנן דאסרי בין בלישה בין בקיטוף דקי"ל בכולי תלמודא היכא דלא איפסיקא הלכתא בהדיא דיחיד ורבים הלכה כרבים, ועוד כיון דגמרא מייתי ראיה מדריב"ל הילכתא היא למעשה, ואית מרבוותא וכן רבינו חננאל דאסרי בין בלישה בין בקיטוף בכל ימות הפסח וכרבן גמליאל ורבנן ומשום דמחמעא דכיון דקמו להו בחדא שיטתא רבנן דסיפא דברייתא ורבן גמליאל דישרוף מיד (אלא אמר) הלכתא כוותייהו והשתא קטופי לא מקטפינן בהו כ"ש דלא לשינן בהו ואם לש תשרף מיד, ודקאמר ריב"ל וריש לקיש דמי פירות אין מחמיצין לחודייהו בלא מים, אישתכח השתא דאסור למילש ולקטף במי פירות שנתערבו בתוכן מים בכל ימות הפסח ואם לש תשרף מיד, ורש"י כתב אין לשין את העיסה וכו' ואם לש תשרף מיד בחול המועד ולא ביום טוב דהבערה שלא לצורך היא, וריש לקיש דאמר דאין חייבין על חימוצה כרת דמי פירות אין מחמיצין לא קשיא אהך, דאין חייבין על חימוצה כרת קאמר דלא הוי חמץ גמור

גמור אבל חמץ נוקשה בעיניה הוי ובלאו דכל מחמצת לא תאכלו, למדנו מדבריו שאין ללוש כלל אף במי פירות לחודייהו דחמץ נוקשה הוי ובלאו דכל מחמצת איתיה, יש לי כמה תשובות על רבינו ע"ה חדא מדר' יהושע בן לוי דמכאן ואילך לושו לי בדובשא ומדרבא דתרתי שבלי וכו' ומדריש לקיש דמי פירות אין מחמיצין, ומעתה שלש מחלוקת בדבר לרבינו שלמה ע"ה אף במי פירות לחודייהו אסור ללוש דקאי בלאו דכל מחמצת, ולרבינו האלפסי אף מי פירות במים לא מחמעי כר' עקיבא וכר' יהושע בן לוי ומותר ללוש ולקטף במי פירות זולתי ב' לילות הראשונים משום לחם עוני, ולדברי הלכות גדולות ורבינו הננאל אסור בין בלישה בין בקיטוף בכל ימות הפסח במי פירות עם מים, ואין לנו להכנים ראשינו בין ההרים הגדולים האלה, ויש להחמיר כדברי כולם, (אב"ן):

לד) **יש** שאומרים שאין לתת מלח במצות בפסח משום דמחמעא, ואין טעם בזה, כי כל המנחות באות מצה והיה בהן מלח, אלא משום דמצה עשירה היא ובלילה הא' הוא דאין נותנין מכאן ואילך שרי, ובביצים ללוש בפסח לא אמר רבינו שלמה בזה לא אסור ולא מותר שהרי הם מנפחים את העיסה ואין ידוע אי משום חימוץ הוא זה או דרך ביצים להנפיח, ויש לאסור מספק, ובפלפלין אסר רבינו שלמה משום חימוץ, ורבינו יעקב התיר חוץ מלילה הראשון דבעינן לחם עוני דתני' בפרק הקומץ רבה תבלה בקצת ובכל מיני תבלין כשרה מצה היא אלא שנקראת מצה מתובלת, ובשל מצת מצוה קאמר ושנינו בתוספתא דיו"ט והפלפלין הרי הן כתבלין לכל דבר:

לה) **וכן** כתב הרב ר' משה זצ"ל מותר לתת התבלין והשומשמין וכמון וקצח וכיוצא בהן לתוך המצה, אבל לילה הראשון אסור דבעינן לחם עוני, ולחם עוני פרט לחלוט ואשישה ופרט לעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש, והא דאיתא פרק החולץ ליבמתו אלא חלוט מצה היא למאי הלכתא לומר שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, דהדר אפייה בתנורא ואית ליה תוריתא דנהמא, וההיא דפרק כל שעה דלא הדר אפייה ואינו נקרא לחם עוני כפר"ת בפסחים פרק אלו עוברין, אמר רב קבא מלוגנאה לפסחא והא אנן תנן חמשת רבעים קמח ועוד חייבים בחלה הכי קאמר קבא מלוגנאה קאי נמי כי האי שיעורא והן ביצים כמנין חלה והעומר מוכיח לה, ואמרינן בעירובין בריש פרק כיצד משתתפין ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה כדי עיסתכם עיסת מדבר דאתיא לחם הארץ מלחם שמים כתיב הכא והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' וכתיב התם לקטו לחם משנה והעומר עשירית האיפה הוא ואיפה שלש סאין סאה ששה קבין והקב ארבעה לוגין הנה שבעים ושנים לוגין, העישור שבעה לוגין וביצה וחומש ביצה כמנין חלה, ואייתי ועודות דרבי ושרי עלייהו וכמה ועוד אחד מעשרים בביצה, הנה בין הכל ארבעים וחמשה ביצים וחומש, וזהו ששנינו חמשת רבעים קמח ועוד חייבים בחלה, השמונה עשר קבין לאיפה מדברית, באו לצפורי והוסיפו על המדות שתות מלבר ונכנסו בחמשה עשר קבין שוחקות והעישור קב וחצי שהם ששה לוגין, באו לירושלים הוסיפו על המדות שתות ונכנסו בחמש לוגין שוחקות והן חמשת רביעי קב, ועוד ע"י שהביצים היו גדולות מאלה של עכשיו צריך הועודות, כך קבלתי בצרפת מפי הרב ר' ידידיה ז"ל ממלאון (אברהם בן נתן הירחי):

לו) **ולאפות** אשה אחת פת מרובה בשאר ימים טובים מותר שאין בו חשש חימוץ, דתניא ממלאה אשה את התנור פת אע"פ שאינה צריכה למלאותו, מפני שהפת נאפה יפה בשעה שהתנור מלא, אבל בפסח שיש חשש חימוץ אין לאפות פת מרובה באשה אחת זולתי חמשת רבעים קמח, וזהו קבא מלוגנאה (שתיקן חוני המעגל):

לז) **ואפי'** בשאר י"ט שנינו בירו' אין אופין פתין גריצין אלא רקיקין שמתוך שטרחתן מרובה אף הוא אינו אופה אלא כדי צרכו, ומשערים מדת העומר לחלה ולפסח כדתניא בתוספ' דנזיר

דנזיר נזיר ששתה מכל משקין האסורין אם התרו בו חייב עליהן בכזית מכולן כיצד יעשה מביא כום מלא יין ומביא זית אגור ונותן בו ושופע אם שתה כיוצא ממנו חייב ואם לאו פטור, וכן מנהג צרפת לשערו, ובספרד משערים אותו במשקל למשקל הפלפלין בין הועודות והכלי, ופחות מזה השיעור אין ללוש שלא להפקיע מחלה, אך יש להוסיף עליה כמעט כשני ביצים לקטף בה העיסה המגולגלת, שאם ימדדנה בצמצום שמא תחסר המדה ויפקיענה מחלה ואם יברך עליה יעבור על לא תשא, וכשם שאין לשין באשה אחת יותר מזה השיעור כך אין מקטפין שלא יבא לידי חימוץ, והלש או המקטף אם אינו יודע [המדה], למה לנו מדה בפסח ומה הועילו חכמים בתקנתם, ואמר רב יוסף הני נשי דידן נהיגי למיפא קפיזא קפיזא בפסח א"ל אביי מאי דעתיך לחומרא פירוש שלא תתחמץ חומרא דאתי לידי קולא דקא מפקע להו מידי חלה, דעבדן כר' אליעזר דאמר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפם לחלה דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' ואין לחם אלא האפוי בתנור שנאמר ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד, ושלום:

אין לכל ירא השם לגדש המדות דגודשא תילתא יותר על המחוק ומה הועילו חכמים בתקנתם, וקבא מלוגנאה לפסחא וכן לחלה כההיא דתנן חמשת רבעים קמח ועוד משמע בלא גודש דבקמח משערינן לה וכההיא דכיצד משתתפין ככר בפונדיון מד' סאין בסלע דלא אמרינן בסאה גדושה מדקאמר חצי חציה מטמא טומאת אוכלים והיא כביצה ממש כדמשמע בכולא תלמודא ולא כמדה גדושה המחזקת יותר מכביצה, וכן שתי ידות לככר משלש לקב מיירי בקב שאינו גדוש, כך שמעתי מרבינו, (אב"ן):

לח) וצריכה האשה להפריש את החלה מכל מדה ומדה ואין להקיף כמה עיסות ולהפריש מאחת על כולן, כי הסל מצרפם לחלה לא אמרינן אלא בשלא היה בכל אחד שיעור חלה כדאמר קפיזא קפיזא פחות מכשיעור ולחומרא אבל לא לקולא. ואם נאפת העיסה ולא הפרישה חלתה בין ביו"ט בין בחול תבצע מן העיסה לאחר אפייתה ותברך כאילו היתה מפריש מן העיסה, כך כתב רש"י ז"ל, ואם שכחה מדה אחת שלא הפרישה ממנה חלתה ונתערבה באותן שהופרשו יבא ויקיף מדה אחרת שלא הופרש ממנה ויתרום ממנה על המדומעת, דחלת חוצה לארץ דרבנן ומן הפטור על הפטור הוא, ואם לשה מדה אחת ועשתה עליה חלה ועדיין לא נקראת שם חלה ונאבדה חייב להפריש ממנה אע"פ שאין בה שיעור חלה דכיון שנתחייבה אין לפוטרה מחלה מ"ר, ואם רוצה להפריש מכולן בבת אחת די לה בברכה אחת להפריש תרומה ויפריש כזית מכל אחת ואחת ויעשה כל זית וזית עוגה קטנה וישרפם כולם אם אין להם כהן קטן שיתנם לו ובלבד שלא יסיח בנתיים ואם כח צריך לברך על הפרשת האחרות, (אב"ן):

בפרק אלו עוברין בפסח כיצד מפריש חלה בטומאה ביו"ט ר' אליעזר אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה, בן בתירא אומר תטיל לצונן, ר' יהושע אומר לא זהו חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה ובבל ימצא אלא מפרישתה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה; תניא רבי אומר הלכה כר' אליעזר ור' יצחק אמר הלכה כבן בתירא, וכתב ריא"ף והלכתא כר' אליעזר וכדפסיק רבי דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו, ועוד דהא דר' אליעזר שייכא באידך דר' אליעזר דאמר הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה וכבר פסק שמואל הלכה כר' אליעזר ואמר ר' חנינא אפילו בענין שאינן נושכות זו בזו, ע"כ:

לט) ירושלמי מתני' בשנטמאת עד שלא גלגלה אבל אם נטמאת לאחר גלגולה יעשנה קבין בתמיה לפוטרה מחלה והלא כבר נתחייבה בחלה, אבל מתני' שלא גלגלה ולא נתחייבה בחלה לא תקרא לה שם שלא תגלגלנה כשיעור שתתחייב בחלה שתהא ראויה לקריאת שם עד שתאפה ואז יצרפם בסל כטעמא דר' אליעזר דאית ליה צירוף, הכין מפרשינן ליה לירושלמי לדעת הגאון, ויישר, (אב"ן). וכתב עוד והני מילי בחלת הארץ

הארץ דטמאה דאורייתא דלא חזייה כלל לאכילה לא לגדול ולא לקטן , ואסור לאפותה ביו"ט דאפייה שלא לצורך היא ולא לשורפה דאין שורפין קדשים ביו"ט ולא לשהותה שלא תחמיץ ויעבור עליה בבל יראה ובל ימצא , אבל חלת חוצה לארץ עכשיו שאין אסורה אלא למי שטומאה יוצא עליו מגופו קורא לה שם לכתחילה ואכיל לה כהן קטן ואי ליכא כהן קטן עבדינן כר' אליעזר ולכי נפקא יומא טבא שרפינן לה, רבינו אלפסי. ואית דאמרי דאפילו ליכא כהן קטן אכיל לה כהן גדול ע"י ביטול ברוב כדאיתא בבכורות פרק עד כמה דאף תרומת הארץ בטלה ברוב מן התורה, ואף בלא ביטול ברוב אם טבל לקרויו אכיל לה ואם לא טבל יפריש אחת בלא ברכה שלא תשתכח תורת חלה ויאכלנה אף כהן טמא , כך כתב רב אחא משבחא וכך כתב רבינו יעקב מ"כ , דהא דאמר בבכורות בפרק עד כמה ואכיל לה כהן קטן היינו בלא טבילה אבל אם טבל אפילו כהן גדול אכיל לה דהא אמר בנדה מעשה היה בפומבדיתא והטבילוה קודם לאמה כדי לסוכה בשמן של תרומה ואע"ג דטומאה יוצאה עליה מגופה , וה"ה לכל כהן טמא שבעולם שטובלים אותו ואוכל בתרומה :

מ) **וכתב** רש"י ז"ל כיצד יעשה ביו"ט של פסח יעשה את החלה עוגה קטנה בעודה עיסה בלא ברכה ולאחר אפייתה עם שאר המצות יתנם בסל והסל מצרפן לחלה כר' אליעזר ויפרישנה ויברך אקב"ו להפריש תרומה , דחלה היא העוגה , והמברך להפריש חלה טועה שכך אמר הכתוב ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה חלה אחת תרימו לשם תרומה , ויניחנה עד אחר הפסח ושורפה אבל בשאר י"ט שאין בה חשש חימוץ יפרישנה בעודה עיסה ויברך עליה , ואם החמיצה החמיצה , ולא יאפנה ביו"ט דאפייה שלא לצורך היא והויא מלאכה שלא לצורך :

מא) **ואם** קראה שם לחלה בעודה עיסה בפסח אין להטילה בצונן דאין הלכה כבן בתירא אלא יעשנה פירורין דקין פחות מכזית ויזרם לרוח במקום נקי ולא יעבור עליהם אם החמיצו , דתנן בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער ואם לאו בטל במיעוטו , (אב"ן) . וצריכה האשה להיות זריזה שלא להכנים קמח במים שנשתיירו מן הלישה שלא יחמיצו , מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין , ובמקום מדרון , ואין לשהות בעשיית המצות ולעשותן מצויירות שהרי אמרו אין עושין סריקין המצויירים בפסח שלא יחמיצו ומ"מ יוצאין בהן י"ח אם לא החמיצו :

מב) **וצריכין** להעשות על ידי ישראל אותן של מצוה דכתיב ושמרתם את המצות וכותים לאו בני שימור נינהו ולא עבדים וישמעאלים , ובשאר המצות אין לחוש ובלבד שיהא ישראל עומד עליהן לשמרם מחימוץ , וצריך לעשות שימור מזמן הקצירה ואילך דאמר קרא ושמרתם את המצות ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כיפי כי הפכיתו אפיכו לשם מצוה , כיפי עמרים , פירוש תזהרו בהם שלא יבאו עליהם מים מקצירה ואילך , וכן מנהג חסידי פרובינצא :

מג) **ומנהג** צרפת להיות ישראל יושב ורואה ושומר את הריחים ומנקרם מכל וכל שלא ישאר בהם חימוץ ובעודו שם טוחנים לכדי שיעור מצות המצוה שנאמר ושמרתם את המצות שהן חובת המצוה , אבל על השאר לא חשו דלא גרע מקמחים ובציקות של נכרים דאדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה . והוא שלא הכסיפו פניו , ואין לחוש שמא נתערב בו חמץ , שמרקדין אותו בנפה והנפה קולטתו , ואמר בפרק כל שעה אין לותתין את השעורים בפסח ואם לתת ונתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות ודוקא שערי דלית בהו ציריא דכיון דרכיכין לא תחזוק המים בגופן חזקה גמורה מדלא נתבקעו אבל חיטי דאית בהו ציריא אפי' דקורדניתא דשרירן עיילי בהו מיא ואין חוששין לקידושיו משש שעות ולמעלה דמשום דשרירן לא נתבקעו ולא מיתחזי חימוצן ומדנפלי מיא עלייהו אסירן , מגלת סתרים . ואמר מר עוקבא לא נתבקעו ממש אלא כל שאילו מניחן

מניחן על פי הביב והן מתבקעות מאליהן ושמואל אמר נתבקעו ממש עבד שמואל עובדא נתבקעו ממש, וכיון דלא איפסקא בהא הלכתא בהדיא עבדינן לחומרא כמר עוקבא דספיקא דאורייתא לחומרא, ואית דאמרי דהלכתא כשמואל דמר עוקבא תלמידו ואין הלכה כתלמיד במקום הרב ומעשה רב דעבד שמואל עובדא, רבינו אלפסי. ואמר רבה בעל נפש לא ילהות, פי' המושל על נפשו ואין נפשו מושלת עליו ומדקדק במצות, דבי רב הונא לתתי דבי רבה בר אבוה לתתי והאידנא שדרו ממתיבתא דאין אנו בקיאין ללתות הילכך אסור ללתות ולמיחלט, רבינו האלפסי ורבינו משה זצ"ל:

מד) **ולישת** המצות של מצוה יש לחוש שלא לאפותן כל זמן שהחמץ קיים לפי שהן במקום הפסח כדאיתא בפסחים פרק כל שעה ובערבי פסחים ואיתקשו מצות לצלי אש דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות, ואמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר' אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו, וכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי ודרשינן לא תשחט את הפסח ועדיין החמץ קיים. ולא תגביה האשה ידה מן התנור עד שתגמור את הפת ולא תתעסק בדבר אחר ותניח את העיסה שלא תחמיץ שכל זמן שעוסקין בבצק לא תתחמץ, ושלא תשהה בעריכתה שמא תיגע ותתעצל ותתחמץ:

מה) **וכתב** רש"י זצ"ל אין עושין מורסן לעופות ביו"ט משום דכתיב הוא לבדו יעשה לכם ולא לצורך בהמתכם אבל בחולו של מועד מותר, ובחולו של מועד של פסח צריך להזהר שלא יבא לידי חימוץ, וצריך ליתן הסובין על גבי מוגלשין שיהיו המים מרותחים על האור וכל שעה ימרס הסובין, אבל יזהר שלא יערה הרותחין בכלי שני וליתן הסובין על המים רותחין פן יחמיץ וכ"ש המים על הסובין בכלי שני אפילו רותחין דודאי יחמיץ שאף בכלי ראשון מוגלשין על גבי קמח אסור, כך מצאתי:

מו) **ערבי** פסחים סמוך למנחה קטנה מתחילת שעה עשירית חצי שעה קודם המנחה קטנה לא יאכל אדם עד שתחשך, כל דבר המשביעו כגון בשר או מצה עשירה, אבל מחמץ אין צריך לומר לא יאכל שהרי כבר נאסר מן התורה מו' שעות ולמעלה ומארבע שעות ולמעלה מדרבנן כדקיימא לן כר' יהודה כדתנן ר' יהודה אומר אוכלין כל ד' ותולין כל חמש ושורפין בתחילת שש, וממצה לחם עוני אין צריך לומר דתנא בירושלמי כל האוכל מצה בערב פסח כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה, אבל פירות וירקות מותר לאכול דליכול לה למצה לתיאבון כדאיתא בגמרא אבל מטבל הוא במיני תרגימא ואית למאן דאמר פירי נינהו בסוף יומא, ובדין שלש סעודות לשבת מבואר במקומו, וכן חמרא, דרב ששת הוה שתי חמרא במעלי פסחא כי היכי דניגרריה לליביה:

מז) **והיינו** דתנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה דחמרא טובא מיגרר גריר, בין שלישי לרביעי לא ישתה, וכל כך למה דליכול לה למצה לתיאבון, ולא ליכליה אכילה גסה שיזיק לגופו דלאו שמיה אכילה כדאיתא בסוף יומא האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור מלא תעונה ובבבא קמא כי יאכל קדש פרט למזיק, אבל אכילה גסה שלא יזיק לו הויא אכילה כדאיתא בסוף נזיר ובסוף הוריות בפסח שאם אכלו אכילה גסה פסח מיהא עביד, ודוק והשכח, כפר"ת:

מח) **ורב** יצחק מטבל בירקא דאמרינן בשבת פרק תולין בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר ואכיל טפי ריפתא, ועל כן נהגו לומר בהגדת הפסח השנויה במכילתא מאן דכפין ייתי וייכול פירוש כל מי שהרעיב עצמו בערב הפסח יבוא ויאכל מצה לתיאבון. ובמסכתא סופרים ראיתי דשלש תעניות עושין אותן פרודות ואין עושין אותן בכל ימי ניסן מפני שהקריבו י"ב נשיאים קרבנם לחנוכת המזבח ועשו יו"ט כל אחד ואחד לפיכך אין מתענין כל ימי ניסן ואין נופלין על פניהם כל ימי ניסן אלא הבכורות מתענין בערב הפסח והצנועים כדי שיכנסו למצוה בתאוה. ובירושלמי דערבי פסחים אית

כאן

מאן דאמר דרבי לא הוה אכיל במעלי פסחא משום דרבי בכור הוה וטעם לדבר לפי שהמקום ב"ה הרג בכורי חם ובן בכור ריחם, (אב"ן):

מט) **ומתניתין** דתנן ע"פ וכו' לר' יוסי איצטריך דאמר בע"ש ועי"ט אוכל והולך עד שתחשך אבל בע"פ מודה משום חיובא דמצה, והיכא דאתחיל מקמי ט' שעות בע"ש ובעי"ט ואמשיך ליה בסעודתיה עד דקדיש יומא פרים ליה למפה על השלחן ומקדש והדר גמיר לסעודתיה ולא שרי המוציא, דאמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה לא כרבי יהודה דאמר מפסיקין בעקירת שלחן מי שהיה אוכל מבעוד יום וקדש עליו היום ולא כר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך וגומר סעודתו ואחר כך מקדש אלא בחכמים דאמרי פורס מפה ומקדש, והדר שרי המוציא לא יתכן דהא פת מדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומן ולקיבעיה קמא הדר ולא מצינו לחלק המזון לשתי ברכות, ובע"פ אמרינן בחברים שהיו מסובים ועקרו רגליהן ללכת חוץ והניחו שם זקן או חולה כשהן יוצאין אין טעונים ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין טעונים ברכה לכתחילה הכא שכולן על השלחן לא כ"ש וכ"כ רבינו שמואל ז"ל כדפרשינן, (אב"ן):

נ) **ושנינו** אין מביאין את השלחן אלא א"כ קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש, בשאלתות דרב אחאי ז"ל בפרשת בראשית וקרובי תכא מקמי דלקדושי קידושא דשבתא לא מקרבינן והיכא דקריבו ליה לא מסלקינן ליה אלא פרים מפה ומקדש כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא, ופריסת מפה על השלחן ביום דליתא להאי טעמא אין טעם לדבר אלינו בלתי אל המן עינינו כדאיתא בסוף יומא טל מלמטה וטל מלמעלה והמן באמצע ודומה כמי שמונח בקופסא, שגם לחם משנה אנו עושין זכר למן, (אב"ן):

נא) **ותנן** ע"פ סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך אבל משתחשך יכול לאכול לפני המצה כפי חפצו דתניא הקמחים והבציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה ואין לחוש לאכילה גסה דכיון דלילה הוא והגיע זמן חיוב המצה רמי אנפשיה ומדכר, אבל ביום שלא הגיע זמן חיוב המצה לא רמי אנפשיה ושמא ישביע את עצמו ולא יאכל מצה לתיאבון, ודכוותיה אמר בשבועות שכיר בזמנו נשבע ונוטל שכרו שלא בזמנו נשבע בעל הבית דבזמנו רמי אנפשיה ומדכר. אע"פ שבכל ע"ש וערב יו"ט נהגו לקדש בבהכ"נ בלילי הפסח אין לקדש שהרי כל עיקר התקנה היה לאפוקי אורחים דאכלי בבי כנישתא ואילו הכא תנן אפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מד' כוסות של יין, ועוד שלא יוסיף החזן על הארבעה כוסות שתקנו חכמים ואסמכינהו אקראי בבראשית רבה ובירושלמי דע"פ, ואם יקדש שם ויוסיפו עליהם מה הועילו חכמים בתקנתם, וטעם למנהג ד' כוסות מפרש בירושלמי דע"פ ובבראשית רבה ר' בנאה אמר כנגד ד' לשוני גאולה הכתובים בפרשת וארא, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, והבאתי אינו מן המנין שאינו מן הגאולות אלא בשורת הארץ הוא, וכנגד ד' כוסות הכתובים בפרשת בסוף וישב, וכנגד ארבעה כוסות של תרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את העכו"ם, את כוס יין החימה, כי כוס ביד ה', כוס זהב בבבל, רוח זלעפות מנת כוסם, וכנגד ד' כוסות של ישועה שעתיד הקב"ה להשקות את ישראל, דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, ה' מנת חלקי וכוסי, כוס ישועות אשא, ולא נכתב ישועה הרי שתים, והרי ארבעה:

נב) **ואם** חל יום טוב הראשון של פסח בשבת אין אומרים מעין שבע בבית הכנסת שהרי לא תקנוה אלא מפני שבתי כנסיות שלהם היו בשדות ושכיחי מזיקין מפני שלילית מהלכת בלילי שבתות כדאיתא בע"פ ובית הכנסת עלול שמלאך המות מפקיד שם את כליו ואם ישאר יחידי המתאחר לבוא יהיה נזוק ותקנו להאריך במעין שבע עד התפללו, אבל בליל פסח כתיב ליל שמורים הוא לה' וגו' הוא הלילה הזה וגו' לילה המשומר ובא מן המזיקין:

נג) **במגלת** סתרים לרבינו נסים מצאתי בשם רבינו האי שאין לקדש על יין מבושל, ואף אין

אין לברך עליו ברכת היין אלא שהכל (מברכין עליו בורא פרי הגפן) כדאיתא בע"ז יין מבושל אין בו משום גלוי ואין בו משום יין נסך, והא ליתא דבשקלים ירושלמי א"ר יונה יוצאין ביין מבושל וביין קונדיטון, יין מבושם הנקרא קלאריאה, ומדאיתא בברכות פרק כיצד היכא דאישתני לעילוייא אישתני לברכה והלא מבושל אישתני לעילוייא לכל אדם, ותנן בתרומות פרק אין נותנין אין מבשלין יין של תרומה מפני שממעיטו ר' יהודה מתיר מפני שמשביחו ולת"ק מפני שממעיטו קאמר ולא מפני שפוגמו אלמא לדברי כולם משביחו ודבר זה נראה לעינים שכן הוא ומעשים בכל יום, ואע"פ ששנינו בתרומות תורמין מן שאינו מבושל על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל התם היינו טעמא דראשית דגנך תירושך ויצהרך כתיב תירוש בעינן שיתרום ולא דאישתני ואע"ג דאישתני לעילוייא, סוף סוף הרי נתברר לנו שראוי לקדש ולהבדיל עליו ולומר עליו כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים, ודקאמר בע"ז יין מבושל אין בו משום יין נסך לאו משום דדינו כמים לכל דבר אלא היינו טעמא דאין דרך נסוך בכך שאין דרכם לנסך בע"ז זולתי יין שאינו מבושל אבל דינו כיין לכל דבר, ואע"פ שאמרו אין מקדשין ואין מברכין על היין אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח והלא יין מבושל אין מנסכין ע"ג המזבח והיאך מקדשין עליו, האי כללא לאו דוקא ולא בעי למעט אלא יין מגולה ושריחו רע משום הקריבהו נא לפחתך וגו', וכן מנהג ברוב צרפת וברוב ספרד לקדש עליו, ואולי מן הראיות האלו, וכמדומה שכך היה סובר ר"י מ"כ לקדש עליו, (אב"ן):

נד) **וארבעה** כוסות של פסח צריכין היסבה דרך חירות אחד האנשים ואחד הנשים שהרי נשים חייבות בד' כוסות שאף הן היו באותו הנס, ובאשה חשובה שאין עליה אימת בעלה, ובריש ילמדנו ובבראשית רבה מצאתי סמך לדבר להיסבה מן התורה ויסב אלהים את העם וגו' מלמד שהושיבן בהיסבה כבני מלכים, (אב"ן):

נה) **פורקדן** לאו שמיה היסבה היסבת ימין לאו שמיה היסבה ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה, פרקדן פירוש פניו למעלה כמו פורקדל, ויש ספרים שכתוב בהן כך פוריה קדליה ערפו במטתו וכדאיתא בהמוכר את הספינה במתי מדבר דהוו גנו אפרקיד והוה פרשא רכיב גמלא ורומחא בידיה ועבר תחות כרעיה אלמא פרקדן פניו למעלה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט פירוש הסומך אפורקדן שמתוך שצוארו שוחה עליו לאחוריו כובע הסותם את פי הנקב מתקפל למעלה ופותח הקנה ונכנס לתוכו המאכל ונחנק. ורשב"ם ז"ל פירש דאהיסבת ימין דסליק מיניה קאי, שמא יקדים קנה לושט דושט הוי על ימין וכשהוא מוטה על הימין נפתח הכובע שעל פי הקנה מאליו ואם יכנס בו המאכל הוא סכנה דאין המאכל והמשקה נכנס אלא דרך ושט כדאיתא בפרק הרואה, למדנו מדברי שניהם דסכנה הוא למיסב בימין או ליושב פורקדן ואוכל, ויש להזהר על כך:

נו) **סדר** לילות של פסח על סדר הסעודה, בבוא איש מבית מקדש מעט ומצא שלחן ערוך ומטות מוצעות ונרות דולקות ולא ברק תופיו ונקביו יפרוש המפה על השלחן ויקדש ואין צריך ליטול ידיו עד אחר הקידוש, דיין הוא כפירות וכל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח, אך אם נטל ידיו לפני הקידוש אין הקידוש היסח הדעת ואין צריך ליטול ידיו אחר הקידוש דהוי תיכף לנטילת ידים סעודה, וכדאיתא התם בע"פ דרב זימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא וזימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא והוה אכיל אנטילת ידים דלפני קידוש אלמא דקידוש אינו היסח הדעת ואם נטל ידיו יקדש אם ירצה דהא אפילו נטל ידיו שחרית מתנה עליהם כל היום כולו, כדאיתא בפרק כל הבשר אמר רב נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו, ומכל מקום אם ירצה ליטול ידיו אחר הקידוש בלא ברכה הרשות בידו, ואם יבדוק תופיו ונקביו לפני הקידוש צריך ליטול ויברך שתי ברכות ע"נ ידים ואשר יצר ויקדש שהנטילה

זו עולה לכאן ולכאן לדברי רבינו שלמה ז"ל, אך רבינו יעקב מ"כ היה נוטל פעם אחרת שהיה אומר שאין הנטילה עולה לכאן ולכאן אלא לטהרת הנקבים בלבד וצריך ליטול פעם אחרת לסעודה ולברך:

נז) **והנשים** חייבות בארבעה כוסות שאף הן היו באותו הנס שעיקר הנס בא על ידיהן כדאיתא בפרק המקנא שבשכר נשים צדקניות שבדור נגאלו ישראל ממצרים, ובנר חנוכה ובמגלה ומבואר במקומו, ובלחם משנה ומבואר בהלכות שבת, ובתלמוד אמרינן שחייבות בקידוש דכתיב זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה ובכל זכירת השבת ישנן מטעם זה, (אב"ן):

נח) **ואין** אומרים שעשה נסים שעתיד לאמרו בסוף ההלל שצריך להזכיר שיעבוד ונס וגאולה לפיכך אנו אומרים את כל הנסים האלו וכן אשר גאלנו וחותם בא"י גאל ישראל, ואם מזכיר בקידוש שעשה נסים יעשה ברכה לבטלה להזכירו שני פעמים, אבל בחנוכה ופורים שאין שם קידוש או הגדה ולא סדר הנסים כפסח אנו אומרים אותה ברכה לפני עצמה על קריאת המגילה ועל הדלקת הנרות, וכן המנהג בשתי ישיבות שאינם אומרים אותו בפסח, וכן כתב רב עמרם בשם ראש ישיבה, וכן כתב הרב ר' יוסף טוב עלם בסדרו לשבת הגדול, וכן עמא דבר:

נט) **וכתב** רב נטרונאי מי שאומר בקידוש של פסח אשר קידש את ישראל וכשגומר מה נשתנה אינו אומר עבדים היינו ולא מתחילה עובדי ע"ז אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם וגו' עד מצרים ואומר מברוך שומר הבטחתו ועד צא ולמד וקורא ארמי אובד אבי עד שגומר כל הפסוקים כלו שהן ואומר רבן גמליאל ואשר גאלנו והלל, אין צריך לומר דודאי אין יוצא ידי חובתו אלא אף הוא מין גמור וחלוק לבו וכופר בדברי חכמים ומבזה דברי משנה ותלמוד וחייבים כל ישראל לנדותו ולהבדילו מקהל הגולה אם לא ישוב מדרכו הרעה, וכן חז"ל אמרו מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ופירוש גנות עבדים היינו ומתחילה עובדי ע"ז, וכי לא מן התורה הוא ואמרת לבנך עבדים היינו וגו', ויאמר יהושע אל כל העם לא מתחילה עובדי ע"ז היו, לכן מותר לנדותו ולהוכיחו עד שישוב בו:

ס) **ואם** לא נטל ידיו לפני הקידוש יטול ידיו אחר הקידוש אע"פ שאין בדעתו לאכול פת כדאיתא בע"פ, כל שטבולו במשקה צריך נטילת ידים דילמא נוגע במשקה והידים עסקניות הן ומברך על נטילת ידים ולוקח כרפס או שאר ירקות וכל הירקות שהן מאכל אדם ראויים לטיבול זה, אך ראיתי כתוב לכך נהגו בכרפס סימן לעבודת פרך בהיפך התיבה והסמ"ך סימן, ומברך בורא פרי האדמה וטובלו בחרוסת כך מנהג כל גבול ישראל בכל ספרד ובכל פרובינצא וברוב צרפת, לבד אותן המקומות שהנהיגו רבינו שמואל ורבינו יעקב אחיו לטובלו בחומץ ובכל דבר קיהוי להמית את הקפא תולעת שבירקות שלא יזיק לאדם אבל בחרוסת לא יתכן, וראיתי לרבינו שמואל שכתב בנמוקיו מדתנן הביאו לפניו מטבל בחרוסת עד שמגיע לפרפרת הפת הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין אע"פ שאין חרוסת מצוה ר' אליעזר ב"ר צדוק אומר מצוה, נמצא שבמתניתין לא מדכר חרוסת בטיבול ראשון אלא בשני, ואני מוסיף על דבריו לפי שהדין נותן שהרי בא החרוסת זכר לטיט שאשה ובעלה דורסת אם כן דינו להביאו בטיבול שני בהדי מרור להודיה כי המרורות של אבותינו היה בטיט בחומר ובלבנים, אבל טיבול ראשון שהוא בשאר הירקות והוא בא להיכר לתינוקות מה טיבו לכאן לחרוסת זכר לטיט, ותדע שכן הוא דהא מתניתין מדכר חזרת בשני טבולין ומיירי היכא דליכא שאר ירקי אלא חזרת ואסיקנא בערבי פסחים מברך מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל והדר אחר המצה אכיל ליה למרור בלא ברכה, נמצא שאף על פי שמברך בתחילה אמרור כיון דלא הגיע עדיין זמן המרור עד אחר המצה לא אדכר במתניתין חרוסת וכל שכן בשאר ירקות

הבאים

הבאים בתחילה שאין לטובלן בחרוסת ועיקר, (אב"ן). וכן אני נוהג ובא בשם רבינו הקדוש רבינו יצחק ומפי רבינו יעקב אחי אביו לטיבול הראשון בחומץ, ושלום:

(שכחתי לעיל) ואחר הקידוש מברך מעין שלש דמצוה באנפי נפשיה הוא, ולא דמי לקידוש דשאר שבתות וימים טובים שקובע מיד סעודתו אבל כאן דיש לו הגדה והלילא על כוס שני דמצוה הוא באנפי נפשיה ומברך עליה בפה"ג משום דלא קבע סעודתיה על הקידוש מיד ואינו נפטר בברכת הנהנין מן הקידוש וכדאיתא בברכות בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון ומוקי לה בשבתות וי"ט דקבע סעודתיה עליה, אבל על כוס שני שהוא בא סמוך לסעודה אין לברך מעין שלש דהא ברכת המזון פוטרתו דעדיף מיניה, (אב"ן):

סא) **ואם** הוא צמא ורוצה לשתות מים או יין אחר הקידוש ישתה כמו ששנינו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה ולא יברך מעין שלש עד אחר שתייתו (אב"ן). וצריך לברך על כל ארבעה כוסות בורא פרי הגפן, ואע"ג דלא סגיא דלא אכיל דליהוי קידוש במקום סעודה, מכל מקום ארבעה כוסות כל חד וחד מצוה באנפי נפשיה הוא כדפסיק רבינא דהוא בתרא, ולהודיע שהוא כן חייב לברך שאם לא יברך יראו כולן כאילו הן בתוך הסעודה שאינו מברך ברכת הנהנין אלא על הראשון, ואע"פ שקבענו סעודתנו על ארבעתן, מידי דהוה אהפסק דברכות המזון שצריך בפה"ג אחריהם הכי נמי אפסקיה בהגדה והלל, וחייב לברך אחר כוס ראשון ואחר ברכת המזון דהא אפסקיה ואחר כוס ד' דאפסקיה בגמר דהלל, וכיון דאיכא הפסקה בכולהו מברכינן אבתרייהו מעין שלש זולתי אחר כוס שני דקבע סעודתיה עליה מיד דברכת המזון פוטרתו כך פירשו כל הגאונים, ומביאין ראיה מכיסוי הדם דתנן ר' יהודה אומר שחט חיה יכסה ואח"כ ישחוט את העוף ומודה ר' יהודה לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת, ומאי שנא מתלמידי דרב דהוו יתבי בסעודתא וקאי עלייהו רב ייבא סבא ואמרו ליה הב ונבריך והדר אמרו ליה הב ונשתה ואמר להו הכי אמר רב כיון דאמריתו הב לן ונבריך אסור לכו למשתי, ואמר ליה הכי השתא משתיא וברוכי בהדי הדדי לא איפשר הכא איפשר דשחיט בחדא ידא וכו', וכי היכי דהויא ברכת המזון הפסקה לחזור ולברך עליו בפה"ג משום דלא איפשר למישתי ולברוכי בחדא הן הכי נמי כיון דלא איפשר למיקרי אגדתא ולמישתי כחדא צריך לברך אחריהן (כולן) [ולפניהם] בפה"נ, וכן עיקר, וכן עמא דבר:

סב) **ואם** חל פסח במוצאי שבת מברך יקנה"ז דאביי אמר יקזנ"ה ורבא אמר יקנה"ז וקי"ל כרבא, ודין יקנה"ז מבואר אחרי הלכות שבת ומוצאו, יין דתדיר קודם דאמרינן במנחות פרק כל התדיר מרכתיב עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה בפסח כתיב לכך עולת הבקר קודמת למוספין לפי שהיא עולת התמיד הא למדת כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ומוספין כל היום. וקידוש אשר בחר בנו שהקב"ה מקדש את ישראל והם מקדשים את הזמנים על פי סוד העיבור לעבר שנים ולקבוע חדשים, ולא מריח הדס למוצאי שבת ביום טוב על כן לא נחלקו האמוראים בבשמים כלל, ואותן המריחין מנהג בטעות הוא ולא ראיתי בצרפת ובפרובינצא ולא באלמניאה וקלפניא ובורגוניאה וכל ארץ איי הים ולא שמעתי שמריחין, אך במקומות מועטים בספרד שמעתי שמריחין ודבר פלא הם לדבריהם למה לא חלקו האמוראים בבשמים ביקנה"ז ויקזנ"ה:

סג) **וטעם** למנהג העולם שאין מריחין כתב הרב ר' שמעיה כך ולא מריח הדס גזירת שמא יקטמנו מן המחובר, ונפלאתי על זה דביו"ט פרק המביא תניא בהדיא מוללין עצי בשמים להריח בהן וקוטמו ומריח בו ומוללו ומריח בו ומעשה רב דאמר התם כי הוינן בי רב הונא הוה מפשח לן אלוותא אלוותא אע"ג דחזיין לקתתא דנגרי וחציני ולא חשו לגזור שמא יקטום מן המחובר הילכך ליתא להאי טעמא, ויש טעמים אחרים ולא ישרו

ישרו בעיני, אך רבינו הקדוש ר' יצחק נ"ע אמר לי שהטעם שאנו מקובלים להריח בשמים במוצאי שבת להנות ולנחת רוח בעבור הנשמה האבודה דכתיב שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש וזה אין צריך למוצאי שבת ליו"ט שאנו אוכלים משמנים ושותים ממתקים ומתענגים ומתעדנים בתענוגים ועדונים אין לך קורת רוח ונחת רוח לאותה נשמה גדול מזה, ויישר, (אב"ן):

סד) **מה** שנהגו העולם לברך זמן על הכוס בתחילת הרגלים ובשופר ובסוכה ובלולב. ואין מברכין על בדיקת החמץ ועל ספירת העומר זמן משום דבהנאה ומעשה תליא מילתא כדאיתא בסוף ערבי פסחים פשיטא על פריון הבן אבי הבן מברך דמצוה דיליה הוא, שהחיינו מי מברך אבי הבן מברך דמצוה דיליה הוא או דילמא כהן מברך דקא מטא הנאה לידיה והלכתא אבי הבן מברך שתים על פריון הבן ושהחיינו, דמכל מקום הנאה מטי לאחריני בהאי מצוה, ובלולב ובסוכה ובשופר דמטי הנאה לידיה הוא בחביבות המצות שמקיים ואית בהו מעשה, וכן הרואה את חבירו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו דרואהו ונהנה בו, וכן על הגשמים ביש לו קרקע לבדו והמוצא מציאה והוא יחידי, וכן בליל [יו"כ] כעל הכוס הוא והרי הוא נהנה דהא אי מברכינן ליה על הכוס הרי אבדיל ליה וחייב ליה בתוספת עינוי ולא מצי למטעמיה ולא ליתביה לינוקא משום דאתי למיסרך כדאיתא בפ"ב דעירובין, אבל בדיקת חמץ הא בביטול בעלמא סגיא ליה ואם יבדוק לו אחר די לו בכך, וספירת העומר אין בו לא מעשה ולא הנאה למצוה, (אב"ן), וצ"ע. והרב ר' משה זצ"ל כתב דכל מצוה ומצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגלה ונר חנוכה, וכל מצוה שהיא קנין לו כמו ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה ושאינו מצויה ודומה שהוא מזמן לזמן כמו מילת בנו ופדיון הבן מברך בעשייתה שהחיינו, ואם לא בירך על כולם בעשייתם יוצא ידי חובתו, ולדבריו לא דמיא בדיקת חמץ להנך דאין לה זמן קבוע דמראש השנה יכול לבער כדאי' בפסחים בהמפרש בים ויוצא בשיירא ודעתו לחזור קודם הפסח ואפילו מר"ה זקוק לבער, וספירת העומר כאין לה זמן קבוע היא דאי לא בריך ביומא טבא קמא מברך למחר וליומא אוחרא, (אב"ן):

סה) (נהזור לענין פסח) והגדול שיש בבית מקדש ומברך ועושה כל הסדר, וכשהוא מברך בורא פרי הגפן והמסובין עונין אמן יוצאין ידי חובתן בענייתם שגדול העונה אמן יותר מן המברך, ואין צריך לתת מכוס הקידוש אל כוסם כדאיתא בירושלמי שותין אע"פ שלא שתה כו', וכתוב בהלכות סעודה, ולוקח את הסל שבו שני תבשילין והם שני מיני בשר, הצלי זכר לפסח שהיה צלי, והמבושל זכר לחגיגה המבושלת הנאכלת קודם הפסח שהיה הפסח נאכל על השובע ויליף לה בירוש' מדכתיב ועצם לא תשברו בו ואילו היה נאכל בשעת רעבון יבא לידי שבירת העצם:

סו) **נהגו** בצרפת ובפרובינצא לצלות את זרוע השה זכר לדבר ויוציאנו ה' אלהינו וגו' בזרוע נטויה, וי"ד שחל להיות בשבת אינו צריך לעשות התבשיל זכר לחגיגה לפי שאינה דוחה את השבת דתנן בפסחים באלו דברים אימתי חגיגה באה עם הפסח בזמן שהוא בא בחול במועט ובטהרה אבל בזמן שבא בשבת במרובה ובטומאה אין חגיגה באה עמו, והרוצה לעשות שני תבשילין אין ממחין בידו, (אב"ן):

סז) **ואחרי** ירקות הראשונות מברכין בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא ברוך אתה ה' חי העולמים, ויש שאין חותמין שהוא מטבע קצר כברכת המצות והפירות, וכן כתב רב עמרם. ולפי דברי אלה שמברך בורא נפשות רבות אין ברכת הנהנין של ירקות פוטרת את המרור מברכת הנהנין כשם שאין כוס הקידוש פוטר את כוס שני מבורא פרי הגפן דכיון דאמר אגדתא והלילא אסוחי אסח דעתיה וכל חד וחד מצוה באנפי נפשיה הוא וכדאמרינן לעיל, וצריך לומר שהפת פוטרתו מברכת הנהנין אע"פ שהמרור לחובתו הוא בא ולא ללפת, מכיון שרגילות הירקות לבוא ללפת, וכתוב

וכתוב בהלכות סעודה, וכיון דלא סגי דלא אכיל ליה למרור בהדי מצה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו ובהדי פת קא אכיל ליה כהלל דכריך מצה בחסא, הויא כבא ללפת ופת פוטרתו. ולא כמו שכתב הרב ר"י טוב עלם בסדרו. וז"ל,

סח) **ולמה** שאר ירקות באין בתחילה לפטור חזרת מברכה הראויה לה שאין לומר שתי ברכות כאחת על שתיה או אכילה, ואי איפשר לברך ולשנות אחר שכבר כריסו מילא, למדנו מדבריו דברכת הנהנין של ירקות הראשונות פוטרת את המרור מברכת הנהנין שקבע סעודתיה אדשאים, ודאמרינן אסח דעתיה ממשמוש ידיו קאמר, ומה שאמר שאין לומר שתי ברכות וכו' רוצה לומר לכך אומרים על הראשונות ברכת הנהנין לפטור את המרור, שלא יוכל לומר על המרור בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור משום דאין עושין מצות חבילות חבילות, והא ליתא דלעולם ברכת הנהנין עם ברכת החובה הבאה ליום אינן חבילות אלא בשתי מצות הבאות חובה והם מתחברות בכוס אחד או בדבר אחר אז הם חבילות, כגון ברכת המזון וקידוש שאין עניינם אחד, ואבדלתא וקידושא דמזכירין מעלות היום, שהרי ברכת היין היא קודמת לכל הברכות שתקנו על היין בקידוש והבדלה וברכת אירוסין ונשואין וברית מילה שאחריה, לבד מברכת המזון שצריך הפסק בברכה זו ואחר כך לברך בורא פרי הגפן, ועל המרור היכא דליכא שאר ירקי אמרינן בע"פ דמברך מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ולבסוף אכיל בלא ברכה, (אב"ן):

סט) **ובסל** יש בו שני תבשילין ושלש מצות משומרות הנעשות על ידי ישראל, ונהגו בצרפת לעשות השלש מצות מעשירית האיפה זכר לתרומת לחמי התודה דאמר בפרק הרואה ארבעה צריכין להודות וכו' ולהביא תודה, והתודה היתה באה משתי איפות שהן עשרים עשרונות, עשר עשרונות לחמץ לעשר חלות, ועשר עשרונות לשלשים חלות למצה, חלות ורקיקין ורבוכין, וכתיב והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' הנם שלשה למצה משלשים שהם עשירית האיפה, ואנו יצאנו מבית האסורים ממצרים ואנו עושים זכר לתרומת לחמי התודה של מצה, ונהגו כך בשם רבינו עזריאל ז"ל מצרפת, ועל שם כי עשירית האיפה הוא קרבן לדלי דלות בויקרא קורין אותו הא לחמא עניא שהוא בא מעשירית האיפה, אך בפסחים בפרק כל שעה דריש ליה לחם עוני לכמה עניינים, (אב"ן הירחי):

ע) **ובעת** שמתחילין ההגדה עוקרים את השלחן כדי שישאלו הנערים כרכתבו בע"פ מניחין שלחן ומצה לפני כל אחד ואחד ומרור לפני כל אחד ואחד ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה, ואמרו אביי חזא דקא מדלי תכא פי' דקא מגבהי פתורא אמר אכתי לא אכלינן דעקריתו תכא מקמן א"ל רבה פטרתן מלומר מה נשתנה, וה"מ לדידהו שהיו להם שלחנות קטנות אבל אנו ששלחנות שלנו גדולים ואין דבר קל לסלקן אנו מסלקין הסל עם המצות ומרורים והתבשילין ודי לנו בכך, כך כתב רבינו שמואל ז"ל:

עא) **ומנהג** המגביהין אינו מנהג יפה שהרי סלוק הסל הוא במקום סלוק השלחן כי בסלוק השלחן שבו כל צרכי הסעודה יכיר תינוק וישאל, גם סלוק של סל אינו מנהג יפה כי אין בזה היכר לתינוק אחרי שצרכי הסעודה הן על השלחן מה יחושו לזה ודומיא דמעשה דאביי דאמר אכתי לא אכלינן ועקריתו תכא מקמן ומה נאכל מעתה, ובהשלים מה נשתנה יחזירו את השלחן למקומו:

עב) **וזה** שנהגו ללעז שני המקראות הראשונים, משום היכר ולפרסם הנס, ורבינו יעקב מ"כ היה מוחק מפסוק הראשון כל דצריך ייתי ויפסח, דהאידנא לא אכלינן פסחא, ובזמן הבית היה נוהג כן כהלכות הפסח לומר כל מי שצריך להמנות יבא וימנה עמהם:

עג) **ואותם** המגביהים את הסל ומוציאין את התבשיל ממנו שלא יראה כמגביה קדשים לחולין טועים בשתי שגגות מן ההגבהה וההוצאה שלא הקפידו חכמים לזה

כי

כי אם בשעה שאומרים פסח שהיו אבותינו אוכלין שאם יאמר פסח זה ויגביהנו נראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ כדאיתא בע"פ מצה צריך להגביה להראות למסובין זכרון לחירות מרור צריך להגביה זכר לשיעבוד להראות למסובין בשר אין צריך להגביה ולא עוד שלא יראה כמקדיש כו', כ"כ רבינו שמואל ז"ל:

עד) **ולפני** קריאת ההגדה יפרוס אחת מן המצות ויתן חציה בין שתי השלימות לחובת אכילת מצה והחצי תחת המפה למצות אפיקומן מצה הנאכלת באחרונה זכר לפסח הנאכל על השובע:

עה) **וזה** שנהגו כל ישראל לתתה תחת המפה שמעתי בימי חרפי בלוני"ל העיר הקדושה זכר לדבר משארותם צרורות בשמלותם וכו', ומסלק את הסל בעקירת השלחן, מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל ומתחיל בגנות ומסיים בשבח. מצה צריך להגביה מרור צריך להגביה בשר אין צריך להגביה, הכל מבואר לעיל. לפיכך אנחנו חייבים ומעתה הוא שפותחין בשיר ואינם אומרים שירה אלא על היין שנאמר ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח אלא מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין לכן נוטל כל אחד ואחד כוסו בידו וקורין את מקצת ההלל ומברך אשר גאלנו וכו', ונאכל מן הזבחים ומן הפסחים כך צריך לומר שהרי הפסח הוא אחר החגיגה הנאכלת לפני הפסח שהיה נאכל על השובע, ונודה לך שיר חדש רבינו הקדוש נ"ע הגיה לומר שירה חדשה שאינו רוצה לדבר משיר של עתיד שהוא זכר, דהא מעין פתיחה ומעין התימה יש לנו לומר סמוך לחתימה כדין כל הברכות וכבר התחלנו בגאולת מצרים שהשירה נקבה שנאמר את השירה הזאת לה', ומסיים בגאל ישראל כדאיתא בע"פ בק"ש והלילא גאל ישראל מאי דהוה הוה בצלותא גואל ישראל דרחמי נינהו, לכך צריך לומר ונודה לך שירה חדשה וכו', זהו קריאת הלל המצרי שאנו קורין עכשיו ומסיים בכוס רביעי, ופותח ונודה לך הרי אנו מודים לך על זה, (אב"ן):

עו) **ומברך** בפה"ג ושותין בהיסבה דרך חירות, ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים כדאיתא בע"פ הנוטל ידיו לטיבול ראשון צריך שיטול ידיו גם בטיבול שני דכיון דאמר אגדתא והלילא אסח דעתיה ונגע, טיבול שני קרי כל המאכל שבלא טיבול שני צריך ליטול בעבור תכיפת נטילת ידים לסעודת הפת אבל כל מאכלם על ידי טיבול היה ואכילת הפת קרי טיבול:

עז) **ולוקח** המצה השלימה ומברך עליה ברכת הנהנין הקודמת בכל מקום לברכת המצוה דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה ומברך המוציא ולא יאכל ולא יבצע עד שיברך על המצה הפרוסה על אכילת מצה ויבצע משתיהן ויאכל בהיסבה דרך חירות, שאם יבצע מן השלימה תיכף לברכתו נמצאו שתיהן פרוסות בידו ואין צורך בפרוסה כי אם לאחת ללחם עוני כדרכו של עני בפרוסה, ואחרי שלא השלים ברכותיו הרי שכלתה הברכה עם בציעת הפת תיכף שיברך על אכילת מצה לבצוע משתיהן, ואם יאכל מן הראשונה אחרי שבירך עליה ברכת הנהנין שוב לא יברך על הפרוסה על אכילת מצה דלאחר שמילא כריסו ממנה היאך יחזור ויברך עליה:

עח) **ויקח** מן החזרת הנקראת חסא ומרור שהחזירנו הקב"ה אליו וחס עלינו וגאלנו מן השיעבוד והמירור ויברך על אכילת מרור ויטבילנו בחרוסת זכר לטיט ויאכל בלי היסבה לפי שהוא זכר לשיעבוד, ולוקח המצה ג' וכורך ממנה בחזרת ואוכל בלא ברכה זכר למקדש כהלל ובהיסבה משום המצה שאוכל שהיא זכרון לחירות, וכן כתב רש"י ז"ל הואיל שבאו שלשתן מצוה בשלשתן, על השלימה המוציא, ועל הפרוסה על אכילת מצה ולאפיקומן, והג' לכריכה, וכן כתב הר"ר יוסף טוב עלם, וכ"כ רב עמרם ז"ל וכן מנהג ספרד ופרובינצא ורוב צרפת, והא לך יסוד העמרמי ומניח הפרוסה בתוך השלימה ובוצע משתי כברות משלימה המוציא ומפרוסה על אכילת מצה ומטבל בחרוסת ואוכל

ואוכל, דהכי אמר רבינו משה ראש מתיבתא דמברך ברישא המוציא לחם דלית ברכה דקדימא להמוציא דאורחא דמילתא לברוכי לקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא והדר לברוכי על מצה דמתעביד מינה מצוה הילכך מברך המוציא לחם ברישא ובוצע ולא אכיל מינה עד דמברך על ההיא אחרונה הפרוסה לאכול מצה, דלא איפשר למיכל מקמי דליברוך עלה לאכול מצה דאית למימר לאחר שמילא כריסו ממנה חוזר ומברך עליה אלא מברך המוציא לחם על השלימה ושקיל פרוסה ומברך עלה לאכול מצה וטמיש ליה בחרוסת והדר אכיל, כן נהגינן במתיבתא למיעבד:

עט) **ואני** נפלאתי על זה שכתב לטבול המצה בחרוסת ולא ראיתי ולא שמעתי מנהג זה מעולם, וכי אפשר לומר כן והלא המצה צריכה היסבה זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט ולשיעבוד והיאך יתחברו החירות והשיעבוד זה עם זה שזה סותר את זה, ועוד דתנן הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת וכו' הרי לך הטיבול בחזרת היה ולא במצה, ועוד בין למאן דאמר חרוסת אינה מצוה אלא משום הקפא שבירקות אין למצה קפא, ובין למאן דאמר מצוה זכר לטיט אין המצה באה זכר לטיט אלא זכר לחירות, ועוד דמצה בזמן הזה דאורייתא וחרוסת דרבנן ודילמא אגב חולייה מבטל ליה לטעמא דמצה דבעינן וליכא, דבמרור ליכא האי חששא מתוך המרור שבו, ועוד דקאמרינן התם הנוטל ידיו לטיבול ראשון צריך ליטול ידיו לטיבול שני אלמא טיבול שני הוא כראשון שמטבל בירקות, ואע"פ שצריך נטילת ידים למצה לתכיפת הסעודה, ע"כ לא יתכן להעשות כן והוא כשגגה היוצאה מלפני השליט, (אב"ן):

פ) **יסוד** העמרמי ונוטל חזרת ומברך לאכול מרור ומטבל בחרוסת ואין צריך ברכה וחוזר וכורך חזרת במצה ואוכל בלא ברכה זכר למקדש כהלל, ונראה דלכך אינו מברך לאכול חרוסת שכשבירך לאכול מרור הרי פוטר את החרוסת שגם הוא בא זכר לטיט והוא כמרור זכר לשיעבוד עבודת פרך בחומר ובלבנים, (אב"ן):

פא) **וזה** שלא תקנו חכמים ברכה לד' כוסות כבעל מצה ונר חנוכה, דהיכי לימא לשתות ד' כוסות הא איכא חדא מינייהו שמצווה ועומד ככל השבתות דכתיב זכור זכרהו על היין, לימא לשתות שלש כוסות הא איכא ד', הילכך לא אפשר:

פב) **ויש** מחכמי ישראל שאומרים על הפרוסה המוציא ועל השלימה אכילת מצה כדאמר בע"פ פרק כל שעה לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה פירוש מה דרכו של עני כל הימים בוצע המוציא בפרוסה, ואמרינן בפרק ·כיצד מברכין הביאו לפניהן פתיתין ושלימים אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלימין ור' יוחנן אמר שלימה מצוה מן המובחר אבל פרוסה של חטים ושלימה של שעורים דברי הכל מברך על הפרוסה ופוטר את השלימה, אמר רבא וירא שמים יוצא ידי שתיהן, היכי עביד מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע אפרוסה ותני רב שלמן פרוסה ושלימה מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע, פירוש אפילו ר' יוחנן דאמר שלימה מצוה מן המובחר משום כבוד שמים לברך על השלימה, בפסח מודה שמניח פרוסה בתוך השלימה לכסות חסרון הפרוסה משום כבוד שמים, ובוצע על הפרוסה המוציא מ"ט לחם עוני כתיב, ובוצע הוא ברכת המוציא, כדאמר בעל הבית בוצע, והבוצע הוא פושט ידיו תחילה, ושוב אין מברך על השלימה המוציא, ותרווייהו צריכי, והיינו השלימה היא לכסות חסרון הפרוסה לדעת רב שלמן, ורש"י פירש בברכות הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ונמצאו שתיהן בידיו ובוצע או משתיהן או משלימה מ"ט לחם עוני כתיב ודרכו של עני בפרוסה לפיכך צריך שיראה כבוצע מן הפרוסה, והרב ר' יוסף הגאון נ"ע מעיר נרבונא העיר הקדושה הגדולה לאלהים יכוננה עליון על כל נבוהים אמן, חידש ואמר לעשות הכל על הפרוסה לברך עליה המוציא ועל אכילת מצה ג"כ על הפרוסה מדכתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני מה דרכו

של עני בפרוסה וכו׳ למדנו שעל מצה הבאה חובה ליום קרא הפסוק לחם עוני נמצא דעל הפרוסה יש לו לברך על אכילת מצה, ומה דרכו של עני בפרוסה המוציא אף כאן בפרוסה, ודאמר נמי בברכות הכל מודים בפסח וכו׳ ובוצע ר״ל כל בציעותיו להיותן בפרוסה כדרך העני נמצא ב׳ הברכות על הפרוסה, ואין כאן משום חבילות, דברכת הנהנין קודמת לכל הברכות שהן של חובה, וכבר כתבנו לעיל הטעם. ומאותה פרוסה לוקח לכריכה כהלל נמצא בשתי לילות די לנו בשתים שתשאר השלישית מהשתים השלימות ללחם משנה זכר למן כשאר שבתות וימים טובים, ורבינו אלפסי ז״ל כתב וזה שמביאים שלש מצות דזימנין דאיקלע פסח בשבת ובעינן למיבצע תרתי שלימות ומשום הכי נהגו למיתי תלתא, ובהלכות גדולות בפסח אין צריך כי אם מצה ופלגא דבשאר שבתות וי״ט בעינן תרי שלימות ועכשיו אתיא לחם עוני ובצרא לפלגא דחדא מההיא דכיצד מברכין, והפירוש היינו דאמר שמניח פרוסה בתוך השלימה ולא אמר בתוך השלימות וכל דבר קטן בתוך גדול קרי בתוך, וכן כתב ר״י ב״ר משה נ״ע מנרבונא:

פג) **וזה** שכתב רבינו עמרם בכריכה בלא ברכה ובלא טיבול וכ״כ הרב ר״י טוב עלם בלא טיבול, וכן מנהג ספרד ופרובינצא ורוב צרפת, לא יתכן וכי הלל לא היה אוכל חרוסת זכר לטיט, ואם כן יש לנו לטבול דאי לא טביל נפיק מיניה חורבה לכשיבנה ביה״מ בימינו יאמרו אשתקד לא טבלנו והשתא נמי לא נטבול, ואע״פ שטובלים את המרור יאכלנה בהיסבה בעבור המצה, וכן כתב ר״ש ומן המרור הנטבל בחרוסת יכרך בו המצה ויאכל זכר למקדש כהלל, וכן עיקר, ואמר בע״פ א״ר יוחנן חלוקין עליו חביריו על הלל דתניא יכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא אם כן כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל עושה ת״ל על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ופירש רבינו שמואל ז״ל דמהכא לא שמעינן דחלוקין דהא רבנן מודים דכריכה עדיף ומיהו ר׳ יוחנן הוא דאמר דחלוקין, ולפי ענין הברייתא דרבנן מודו דכריכה עדיף די לברך במצה לחודא והדר למיכרך מצה בחסא זכר למקדש כהלל, אבל כריכת מצה בחסא לחוד לא סגיא ואע״ג דלתרווייהו כריכה עדיף, כדאמרינן התם לא ליכרוך איניש מצה ומרור בזמן הזה משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואתי מרור דרבנן ומבטל ליה למצה דאורייתא, ואפילו להלל דאמר מצות אין מבטלות זו את זו בזבחים פרק התערובות, ה״מ דאורייתא בדאורייתא ודרבנן בדרבנן אבל דאורייתא בדרבנן אתי דרבנן ומבטל דאורייתא, אבל לר׳ יוחנן דאמר חלוקין עליו חביריו על הלל דכריכה לא הויא מידי אלא כל חד וחד באנפי נפשיה ולהלל לא הויא מידי אלא כריכה, אתיא שפיר מסקנא דשמעתא והשתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן מברך אמצה לחודא ואכיל והדר מברך אמרור לחודיה ואכיל והדר כריך מצה בחסא ואכיל זכר למקדש כהלל, דאי הוה קיימא לן כרבנן הוה מברך אמצה לחודא והדר אמרור לחודיה ודיו בכך ואין צריך למיכרך דאי אכיל מצה לחודא והדר כריך מצה בחסא לא נפיק ידי חובה אלא מן המצה לחודא אבל בכריכה לא נפיק ממצות מרור דרבנן דאתי מצה דרשות דכריך בחסא ומבטל למרור דמצוה אליבא דרבנן, ואי קיימא לן כהלל הוה מברך אמצה לחודא ואכיל והדר כריך מצה בחסא ומברך אמרור ואכיל אבל בלא מצה לחודא לא סגי אף להלל דאתי מרור דרבנן ומבטל למצה דאורייתא כדלעיל:

פד) **ויראה** לי כי הבא לקיים מצוה מובחרת לצאת ידי חובה כרבנן וכהלל לא יסיח בינתיים אחרי הברכות שבירך על המצה ועל המרור עד שיעשה כתרווייהו להעלות הברכות על הסדר, ומ״מ אם סח שיחת חולין שאינו מן הענין ההוא אין צריך לחזור ולברך על הכריכה כמו שאמרנו בהלכות ראש השנה גבי ברכות של תקיעת שופר, ואיך יוכל לברך וכי לאחר שמילא כריסו מהן יחזור ויברך, (אב״ן). ואוכלין ושותין כסעודת שלמה בשעתו:

וכתב

פה) **וכתב** הרב יוסף טוב עלם זצ"ל הרוצה להוציא אחרים ידי חובתן וללכת בבתים הרבה לעשות הסדר בתוך סעודתו ילך בכל מקום שירצה ויאכל עמם שהרי בתוך מזונו הוא אוכל ושותה שהרי עדיין לא גמר סעודתו, ואע"פ שיצא מוציא כדאיתא בפרק ראוהו בית דין כל הברכות כולן וכו' אם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא ומסקינן דחוץ מברכת הלחם של מצה וברכת היין של קידוש היום שאע"פ שיצא מוציא דחובה נינהו וכל ישראל ערבים זה בזה, וכן בפה"ג דעל כוס שני וב"פ האדמה דכולהו חד טעמא אית להו דמצוה נינהו, ויחזור לביתו ומשלים סעודתו ויברך על מזונו בכוס שלישי והד' להלל, אבל רבינו האלפסי כתב דלאחר שיאכל וישתה בביתו ויברך על מזונו אזיל לכמה בתי ומברך לכל חד וחד בביתיה ושתו אינהו כסא דקידושא ודאגדתא ואכלי מצה וירקי והוא לא שתי ולא אכיל בהדייהו ולא מידי כיון דבריך ליה ברכת המזון דקי"ל דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ושביק להו למיגמר סעודתייהו לברוכי ברכת המזון והדר לביתא אחריתא ועביד כך והדר אזיל לביתיה וגומר הלילא על כסא רביעאה ושתי ליה, וגמר להדא מילתא מההיא דפרק ראוהו ב"ד דאייתינן לעיל:

פו) **ואם** שכח ולא אכל מצת אפיקומן ובירך על מזונו שוב לא יאכלנה שאם יאכלנה צריך לברך על המזון וברכת המזון ונפישי להו כוסות, ויש לסמוך על המצה האחרונה שאכל בסוף סעודתו שתעלה לו למצת אפיקומן לפי שכל מצותינו בחזקת שימור הן, כך כתב ר"ש ז"ל בתשובותיו, ואע"פ שאותה מצה הנאכלת לאחרונה היא החובה הנאכלת בזמן הבית עם הפסח שהיה נאכל על השובע ועל אותה שנינו כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אין מפטירין אחר מצה אפיקומן, ובודאי בזמן הזה קאמר דאי בזמן הבית דאיכא פסח הא תנן דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהיינו אחר הפסח ומצה הנאכלת עמו ועל אותה היו מברכינן על אכילת מצה באחרונה בזמן הבית בעבור שהיו צריכין לאוכלה עם הפסח שהיה נאכל על השובע כדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, ועל כן היו אוכלין מצות שאינן משומרות למצוה בתחילה לפני החגיגה כמו מקמחים ובצקות של נכרים שאדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, ולפי שהיו זריזין לאכול החגיגה והפסח אחריה לא הוה אתי למיסמך עלייהו דקמחין ובציקות שאינן משומרות, אבל אנו שאין לנו אכילת הפסח עד יבוא ויורה צדק אילו היינו אוכלין מקמחין ובציקות בתחילה דילמא אתי למיסמך עלייהו וכדאמר להו ר' יהושע לבניה יומא קמא לא הלושו לי ברובשא ובחלבא דדילמא שמא אתו למיסמך עלייהו הוא דקאמר ומה לי אם נפסלה בעשירות ומה לי אם נפסלה בלא שימור אתי למיסמך עלייהו, הילכך אנו עושין את הסדר בתחלה על מצה המשתמרת אע"פ שאינה באה לשם חובת מצה כי אם האחרונה ופוטרת את האחרונה מברכת הנהנין ומברכת חובתה דשוב לא יברך עליה לאחר שמילא כריסו ממנה, כך קבלתי מרבינו הקדוש ר' יצחק מדנפירא נ"ע בצרפת, ויראה לי כי על נכון יש לנו לעשות בגמר הסעודה לאכול מצה במרור הנטבל בחרוסת זכר למקדש כהלל ובהיסבה ולאכול מצה עוד לבדה כרבנן ובהיסבה כאשר היה בזמן הבית עם הפסח באחרונה אבל אין לאכול מצה בתחילה כרבנן, ואח"כ הכריכה כהלל דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ולא יאכל חזרת אחריה, (אב"ן):

פז) **ודאמרינן** אין מפטירין וכו' כדאיתא התם כגון אורדיליא לי וגוזלייא לאבא ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזין, ולשון אפיקומן אפיקו מיני מאכל בקינוח סעודה, אבל יין מותר כדתנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה ושתייה לא מבטלת אכילה וכדמוכח בירושלמי בין שלישי לד' לא ישתה למה שמא ישתכר, והלא משוכר ועומד הוא, יין שבתוך הסעודה אינו משכר של אחר הסעודה משכר הא למדת דהאי שלא ישתה אינו משום דאין מפטירין וכו' דלעולם שתייה לא מבטלת אכילה אלא שלא ישתכר ולא יגמור את ההלל, גם למדנו מזה מדקאמר שלא ישתכר ולא

יגמור

יגמור את ההלל נמצא דלאחר גמר ההלל הרשות בידו לשתות מים ויין דשוב אין לחוש אם ישתכר, ועוד מדתנן בין שלישי לרביעי לא ישתה ולא תנן משלישי ואילך לא ישתה, ואם מטעם אין מפטירין הוא הוה ליה למיתני משלישי ואילך לא ישתה, ועוד דאחר מצה דאפיקומן אנו שותין כוס שלישי ורביעי, וגם אם ישתה אחר כוס רביעי אפילו יין אין בו משום רבוי כוסות מדלא תנן משלישי ואילך, ומ"מ אין נכון לשתות עוד על השלחן שיראה כרבוי כוסות אע"פ שמתוך הירושלמי והמשנה נראה שהוא מותר כנ"ל, (אב"ן):

פח) **והשיב** רב עמרם מה ששאלת אם בכל יום צריך לברך על נטילת ידים בין קודם אכילה בין לאחר אכילה או אינו צריך אלא בשחרית בלבד והרי בפסח מברך ג' פעמים, כך ראינו שאותה נטילה של שחרית אינה עולה למנין, שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה שכיון שישן אדם קי"ל שהידים עסקניות הם לפיכך נוטל ידיו וחייב לברך, ולאכול לחם חייב ליטול ולברך דכתיב כל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים טמא הוא הא שטף טהור בתמיהא אלא מכאן לנטילת ידים מן התורה, אבל מים אחרונים חובה הן ואינן טעונין ברכה וכו'. אלא בפסח שכתבת והרי שלשה פעמים הוא מברך עליהם, והלא שנינו הנוטל ידיו לטיבול ראשון צריך ליטול ידיו בטיבול שני שהוא של לחם ומברך בשתיהם אבל מים אחרונים שהן חובה לא מברך עלייהו עד כאן, ויראה לי כי אותם שאמרו לברך על האחרונים ס"ל שהן חובה ומצוה ועדיפי מראשונים ומבואר בהלכות סעודה, (אב"ן):

פט) **וכתב** רבינו משה ריש מתיבתא יחיד אחר מזונו בלילי הפסח חייב לגמור את ההלל ולחתום יהללוך שכך שנינו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר, אילו תנן רביעי אומר עליו את ההלל הייתי אומר כהלל דר"ח דמדלגין אותו ועכשיו ששנינו גומר חייב לגמור ולחתום (עליו) אתריו ע"כ:

מאי ברכת השיר אמר רב יהודה א"ר יהללוך ור' יוחנן אמר נשמת כל חי והלכתא כרב יהודה, וכן מנהג בשתי ישיבות ואע"ג דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן נהגו העם כרב יהודה כך אמר רבינו האלפסי, ורבינו שמואל כתב דעבדינן ככולהו תנאי וככולהו אמוראי ועל כוס רביעי גומר את ההלל וחותם בברכת השיר יהללוך כרב יהודה אמר רב וכר' יוחנן דאמר נשמת כל חי היינו ברכת השיר דמתניתין דאילו יהללוך בכל יום שיש בו הלל אמרינן לה ומאי שנא ליל פסח דנקט אלא בא להוסיף עוד ברכה אחרת לאחר הלל המצרי וקבעוה אחר הלל הגדול שאמר מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר ושיר המעלות האחרון שבכולם והלל הגדול כ"ו כ"ל חסדו, וברכת השיר נשמת וחותם בישתבח, וכן מנהג צרפת, אך מנהג ספרד ופרובינצא כרב יהודה אמר רב כאשר כתבו רב עמרם ורבינו האלפסי זצ"ל, ותניא ר' אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים רבי כופל בה דברים ומסיק מוסיף לכפול מאודך ולמטה ולא נחלקו כך קבלתי, וטעם לכפול מפני שמי שאמר זה לא אמר זה, וכן שנים אמרו פסוק אחד וחולקין אותו וכופלין אנא ה' אנא ה', וסימן דיא"ש אדי"ש כשד"ך, דוד ישי אחיו שמואל כולם, וכל פסוק כפרשה חשוב לכפול כאדם שגומר הסדר, וכן מנהג צרפת לכפלם עד הודו שבסוף:

צ) **ולגמור** את ההלל אין מברכין בלילי הפסח לפי שחולקין אותו באמצע לפי שאין אומר שירה אלא על היין כוס ראשון מהדרו בקידוש כוס שלישי בברכת המזון כוס ד' בהלל, שני במה מהדרו כי האגדה ספור דברים בעלמא הוא על כן צריך לומר בכוס שני מקצת הלל, ועל שם שחולקין אותו שנינו כוס רביעי גומר עליו ההלל שלא לדלג כראש חדש:

צא) **יסוד** העמרמי בין שלישי לרביעי לא ישתה אלא כוס של ברכת המזון לבד ולגמור את ההלל בכוס רביעי, מה טעם דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ולא אחר המצה, וכבר אמרנו לעיל דלא מן השם הוא זה מן המשנה והירושלמי. יסוד העמרמי ואם

ירצה

ירצה לשתות עוד כוס אחד אחר שיאמר עליו הלל הגדול הרשות בידו דת"ר כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר, מהיכן הוא הלל הגדול רב יהודה אמר מהודו לה' עד על נהרות בבל ור' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל, ואנו נוהגין כרב יהודה ואע"ג דפליג עליה ר' יוחנן, וכן המנהג בשתי ישיבות, וכן כתב רב שלום גאון זצ"ל. ובהלכות פסוקות לרב יהודאי ז"ל אסור למיכל (שום) מדעם בתר אפיקומן ולא למישתי בתר כסא דברכתא וכסא דהלילא ואי בעי למישתי מים ישתה:

צב) **וכתב** רב נטרונאי גאון ז"ל ארבעה כוסות של פסח חובה הן ואי אפשר שלא לשתות ואם לא שתה לא יצא ידי חובתו וחייב מלקות דרבנן, ואם אינו מוצא יין ברחוק כמה פרסאות או שהיה בספינה ואין לו תקנה להביא יין ישרה צמוקים במים ויעשה ד' כוסות, שכן שנו חכמים יין צמוקין לא יביא לקרבן ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר אנן אפילו לכתחילה מקדשינן ומבדלינן עליה במקום שאי אפשר, ואני אומר כיון דלקרבן אם הביא כשר דיעבד אבל לכתחילה לא, אנן אפילו לכתחילה ואף במקום שאיפשר למצוא אחר, דאי בלא איפשר אף לקרבן כשר להביא לכתחילה, ואף במקום שאיפשר למצוא יין אם הביא כשר לקרבן, (אב"ן):

צג) **יסוד** העמרמי ואותם האומרים בלילי הפסח אשר בחר בנו לרוממנו וכו' טעות הוא מפני שקידוש אחד הוא לכל המועדות אלא שיש לכל אחד ואחד מאורע שלו.
אמרינן בע"פ לגבי ברכת המזון דמר קפיד אכסא פגומה ומר אחצבא פגומה מר בר רב אשי קפיד אחביתא פגומה, וקפיד לכתחילה משמע שהיה מחזר אחר יין שאינו פגום משום הקריבהו נא לפחתך, וכן לכל הברכות שנתקנו על היין יש להקפיד ולבקש אם יוכל למצוא יין שאינו פגום לקדש עליו, זולתי לברכת הנהנין שאף אם שתו אלף בני אדם בכוס אחר השותה ממנו אחריהם צריך לברך בפה"ג דאסור ליהנות ממנו בלא ברכה ואין בו דין טעמו פגמו כי אם לברכה שעליו חובה לעשות ככל הברכות שנתקנו על היין, ואף ברכת המזון אע"ג דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל כיון דאכיל ליה מיחייב בברכת המזון מדאורייתא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, מכל מקום אם לא ימצא יין שאינו פגום טוב לו לברך על הפגום מלברך ולקדש בלא יין, וכי קפיד מר בר רב אשי אחביתא פגומה הני מילי בחביות קטנות שלהן של חרס כאותן של בני ספרד אבל בחביות שלנו כאותן של צרפת ופרובינצא אין להקפיד כך כתב רבינו שמואל ז"ל, ולא יתכן דכיון דמשום הקריבהו נא לפחתך הדבר תלוי מה לי גדולים מה לי קטנים, ומנין לנו שמר בר רב אשי לא היו לו חביות גדולות, על כן בכולן יש להקפיד:

צד) **מצאתי** בשוחר טוב והקוראים את ההלל צריכים להיות ג' כדי שיאמר האחד לשנים הודו, ואע"פ שהדבר ברור הוא וידוע דד' כוסות שתקנו חכמים אף ביחיד תקנום וכדאמר ש"מ ברכה טעונה כוס ואף ביחידי ואין צריך ראיה כי בודאי היחיד חייב לעשות זכר לד' גאולות ככל הרבים ביחד, מכל מקום לעשות מצוה מן המובחר צריך אדם להיות זריז ונשכר להתחבר עם חביריו ולהיות שלשה לכל הפחות ולברך בזימון ולקרות את ההלל כדאיתא בשוחר טוב. יבקש רצון, יהי רצון מלפני אלהינו שבשמים שנזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו למען שמו הגדול הנכבד והנורא ושנזכה לבנין בית המקדש במהרה בימינו ואז נעשה כל סדר הפסח בירושלים עיר הקדש, אמן אמן נצח סלה, (אב"ן הירחי):

הלכות יום טוב

צה) **יום** טוב שחל להיות בע"ש לא יבשל בתחילה מיו"ט לשבת, אבל מבשל הוא ליו"ט ואם הותיר הותיר לשבת, ועושה אדם תבשיל מערב יו"ט וסומך עליו לשבת ב"ש אומרים שני תבשילין וב"ה אומרים תבשיל אחד ואמר רבא הלכתא כתנא דידן ואליבא דב"ה

דב"ה, פירוש הטעם הוא משום דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וסתם ששי הוא חול דבט"ז באייר ירד להם המן והיה ביום הששי בכ"א לאייר שהיה חול, חול מכין לשבת וליו"ט ואין שבת מכין ליו"ט ולא יו"ט לשבת:

צו) **מנהג** כל ישראל לעשות עירובי תבשילין בפת ותבשיל על פי הלכות רב יהודאי, וכן כתב ר"ש ז"ל בתשובות, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דמחלוקת ב"ש וב"ה לבשל לחוד הוא ולחמם חמין ולצלות דכל הני בכלל בישול נינהו דכתיב ויבשלו את הפסח ואינו אלא צלי, וגבי חמין אמר במסכת שבת הפשרו זהו בשולו ואיכא למאן דאמר לא זהו בשולו, אבל אפיית הפת לא קרי בישול בשום מקום והכי מוכח בע"ז גבי אלו דברים של כותים אסורים הפת והשלקות ואמר התם בגמרא דפת מי"ח דברים שגזרו ב"ש וב"ה הוא כדאיתא בפ"ק דשבת וגבי שלקות אמרינן בע"ז מנא ה"מ אמר קרא אוכל בכסף תשבירני ומים בכסף וגו' מה מים שלא נשתנו ע"י האור אף אוכל וכו' ופריך מידי אור כתיב ולא פריך למה גזרו על הפת א"כ ליתא בכלל שלקות דאפייה ליתא בכלל בישול, והא דתניא חנניא אומר ב"ש אומרים אין אופין אלא א"כ עירב בפת ואין מבשלין אלא א"כ עירב בתבשיל ואין טומנין את החמין אלא אם כן היה לו חמין טמונין מבעוד יום וב"ה אומרים מערב אדם בתבשיל ועושה בו כל צרכו אהטמנת חמין קאי, אבל לפת מודו דצריך פת דאפייה אינה בכלל בישול כדתניא את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו מכאן אמר ר' אליעזר אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל מכאן סמכו חכמים עירובי תבשילין מן התורה וליכא מאן דפליג, ועיקר פלוגתייהו דב"ש וב"ה בתבשיל אחד על כל התבשילין אבל בפת כולהו מודו דאין אופין אלא על האפוי בין לר' חנניא בין לר' אליעזר, וכי תימא היאך מערבינן לדלוקי שרגא בתבשיל, משום דבשעת בישול העירוב מדליקין את האש תחתיו, ואע"ג דאפיית פת לא הוה במשכן וילפינן לה גבי שבת מבישול סמנין התם היינו טעמא דלא בעינן שם בישול וכיון דדמי לבישול ילפינן ליה מיניה אבל גבי עירוב בעינן שם בישול, ודקאמר בגמרא לא שנו אלא תבשיל אבל פת לא, כדי לבשל עליו הוא דקאמר אבל לאפות צריך פת, ודקאמרינן מידי דמלפת או מידי דלא שכיח בעינן ולמעוטי פת ודייסא דשכיחי ולא מלפתי לענין עירובי תבשילין דלא מערבין בהו, היינו כדי לבשל עליהן אבל לאפות מערבין בפת ודייסא, כך פירש רבינו יעקב מ"כ, ורבינו הקדוש מדנפירא הראה לנו הירושלמי דפ"ב דיו"ט דפליג ר' יהושע אדר' אליעזר דאמר אין אופין וכו' ר' יהושע אומר אופין ומבשלים על המבושל וקיימא לן כר' יהושע [דר"א] שמותי הוא מתלמידי ב"ש הוא ואין הלכה כמותם, וכשבאתי מצרפת ראיתי בתוספתא דיו"ט פ"ב כך גבי עירובי חצרות ותחומין מערבין בפת לשבת ובתבשיל ליו"ט וכו' והעושה תבשיל מערב יו"ט אופה וכו' וכ"כ רב אחא משבחא וכן נראים הדברים כרי"ף ז"ל כן נלע"ד, ואחרי שלא התיר הכתוב לעשות ביו"ט כי אם אוכל נפש והצריך לו במכשיריו שאי אפשר לעשות מערב יו"ט, וראינו שנקראו הי"ט שבתון כמו שבת בראשית וכתיב הוא לבדו יעשה לכם וגו', ודרשו בו לכם ולא לכותים ועל זה אמר מזמנין כותי בשבת אבל לא ביום טוב גזירה שמא ירבה בשבילו, וכתיב בפסח למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וכתיב בחג וזכרת כי עבד היית ואתיא זכירה לזכרו על היין כל יו"ט ויו"ט דאיתקשו מועדים זה לזה מעתה דינם לכל דבר בשבת זולתי באוכל נפש כדאמרן, על כן אמרו שאסור לקנות ולמכור בו ולעשות משא ומתן כלל כדרך שאמרו שאסור בשבת שכתוב בו וקראת לשבת עונג וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר, חפציך אסורים חפצי שמים מותרין שמשדכין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו ספר או אומנות, ודבר דבר דיבור אסור והרהור מותר שאסור לחשוב חשבונות הבאים שמא יכתוב אבל אותן שעברו שאין בהן תועלת מותרין, וכן אמרו הולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו ואומר לו תן לי טלה אחד כו' ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח, והולך אדם אצל חנוני הרגיל

הרגיל אצלו ואומר לו תן לי כך וכך רמונים וכו׳ ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח ואצל מוכר היין ובלבד שלא יזכיר לו סכום מדה ואפילו אם הוא כלי של מדה ימלאנו, והנן בסוף יו״ט אלו שהן משום מצוה אין מקדישין ואין מעריכין וכו׳, ויש לשאול דאמר ר׳ אלעזר פוסקין צדקה לעניים בשבת, ויש לומר דהתם שאני כדאיתא התם היינו טעמא דאין מקדישין כו׳ אע״ג דהוא מצוה גזירה משום מקח וממכר וכשכבר יצא ההקדש מרשותו ונכנס לרשות גבוה אין יכול להחליפו ואתי למישרי מקח וממכר, ואפילו הכי אם הקדיש כו׳ מה שעשה עשוי דתניא בתוספתא וכולן שעשאן ישראל בין אנוסים בין שוגגים בין מזידים בין מוטעין מה שעשה עשוי בשבת ואין צריך לומר ביום טוב. וכן במעשר תניא התורם והמעשר בשבת בין בשוגג בין במזיד וכו׳ ובפרק שני דיו״ט ובפרק הניזקין במזיד לא יאכל מהן בשבת, אבל הפוסק צדקה לעניים אפילו אמר סלע זו לעניים מותר להחליפה כדאיתא בפרק הכל מעריכין אמר ר״נ האומר סלע זו לצדקה מותר לשנותה בין לעצמו בין לאחר ובין אמר זו ובין אמר עלי, וכן אמר רבא דלא שנא, והניא כוותיה דרבא נדר צדקה ואין הקדש צדקה מאי קאמר לא נדר צדקה ולא הקדש צדקה אלא לאו הכי קאמר צדקה הרי היא כנדר לבל תאחר ואינה כהקדש דאילו הקדש אסור לאישתמושי ביה ואילו צדקה שרי לאישתמושי ביה והני מילי עד שלא באת לידי גבאי אבל משבאת לידי גבאי אסור לשנותה, ובפסחים פרק אלו דברים מוקים להא דאין מקדישין בחובות שאין קבוע להם זמן, אבל חובות הקבוע להם זמן מקדישין, וכן הוא בשבת פרק שואל וכן הוא בירושלמי דפסחים פרק האשה ובפרק שני דיו״ט:

צז) **מגלת** סתרים אל יקלו בני אדם לי״ט שני משום דידעינן בקביעא דירחא דאמר בריש יו״ט דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם זימנין דגזרי שמדא ואתי לאיקלקולי על כן יש להחמיר ביו״ט שני כבראשון, ועוד אמר מנדין על שני י״ט של גליות ולא הקלו חכמים בשני אלא לגבי מת דגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה כדאיתא בריש מסכת יו״ט דאמר מת ביו״ט ראשון יתעסקו בו עממים ביו״ט שני יתעסקו בו ישראל ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה מה שאין כן בביצה, ואמר רב אשי אע״ג דלא אשתהי לא משהינן ליה דיו״ט שני לגבי מת כחול שויוה רבנן אפילו למיגר ליה גלימא ולמיגד ליה אסא מן המחובר ולתת עליו לכבוד הבריות, ואפילו הכי אמרינן בשבת פרק תולין דשלחו ליה בני בשכר ללוי מת ביום טוב ראשון ושני מהו וכו׳ שלח להו לא יתעסקו בו לא יהודאין ולא ארמאין לא ביום טוב ראשון ולא ביו״ט שני והאי דשלח להו הכי לפי שאינן בני תורה, ועכשיו שאין קהל גדול שאין בהן אינן בני תורה אין להקל בשני כבראשון, וגם רבינו יעקב מ״כ נדה בני אדם בצרפת שהקילו ביום טוב שני לקבור את המת וללכת חוץ לתחום, ושלח להם בני בשכר אינן בני תורה ואתם בני תורה בתמיה, ושלום, (אב״ן):

צח) **ואמר** רב פפא הלכתא נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב אם יש מאותו המין במחובר לקרקע אסור ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו, ואם אין מאותו המין במחובר תוך התחום מותרין ואם באו מחוץ להתחום אסורין, והבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר, אם יש במינו במחובר אסור משום מוקצה שמא נתלשו היום ואף על גב דאיתא בירושלמי דיו״ט אין כותי צריך הכנה אין הכנה במחובר, בכדי שיעשו פירש רש״י לערב יו״ט ראשון דנולדה בזה מותרת בזה ומההוא בר טביא דאיתצוד ביו״ט ראשון ואישתחיט ביו״ט שני ואכלו מיניה בפרק שני דעירובין וכן פירש רבינו תם ביו״ט דהא דצריך בכדי שיעשו שלא יהנה ממלאכת איסור הנעשת על ידו, מותר לישראל אחר מיד ולא קתני בכדי שיעשו כדתניא במחובר דשני לן בין מחובר דאיסורא דאורייתא לאיסור התחומין דרבנן, אבל לאותו ישראל אסור גזירה שמא ירבה בשבילו. ואין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר אף לשומרו מן העכברים שלא יראה כשוקל ביו״ט כדרך החול,

אנשי

אנשי מזרח שוקלין ביו"ט בשר, אנשי מערב אוסרין אף לתלות בכף מאזנים לשומרו מן העכברים מן הדא אין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר:

צט) **ונכרים** המביאין בהמות ליו"ט מחוץ לתחום והוא יום השוק אם יש לחוש שבשביל ישראל הביאום אסורין מדאמר בעירובין בפרק ג' ההיא ליפתא דאתיא למחוזא והיתה עיר שרובה נכרים חזיא רבא דכמישא אמר הא ודאי מאתמול עקרוה ושריא מאי דעתיך לאסרם על שבאו מחוץ לתחום הבא בשביל ישראל זה מותר לאכול לישראל אחר כל שכן הכא דאדעתא דנכרים קמייתו לה, כיון דחזא דמפשי ומייתו להו אסר להו. הא דקיימא לן ביו"ט כב"ה במתניתין שהותרה הוצאה וכו', עיקר הדבר כך הוא כמו שפירש ר"ח וכן פירשו כל רבותינו בצרפת מתוך שהותרה הוצאה ביום טוב לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך אוכל נפש ובלבד שתהא צורך יו"ט כאותה ששנינו ב"ש אומרים אין מוציאין את הקטן למול ולא את הלולב לברך עליו ולא את ספר התורה לקרות בו ענין של יום וב"ה מתירין אלו לבד שהן צריכין ליום במתוך שהותרה הוצאה וכו', למדנו מזה שאין להקל בטלטולים אחרים כי אם לאותם הצריכים ליום, וכן מותר להדליק את הנר ביו"ט ללמוד דחציו לה' וחציו לכם כדאיתא בפ"ב דיו"ט ובפסחים, וחייבין ביום טוב משום כיבוי כמו בשבת כי הא דעולא כו' קם שמעיה ביומא טבא זקף לה לשרגא ואותביה רב יהודה והא תניא המסתפק מן השמן שבנר חייב משום מכבה אמר ליה לאו אדעתאי, והטעם דלענין כיבוי וגורם לכיבוי יו"ט ושבת שוין כי לא הותרה ביו"ט אלא הבערה שהיא צורך אוכל נפש אבל הכיבוי שאינו צורך אוכל נפש לא, ואם יש פתילה אחת בנר מותר לו להדליק כמה פתילות שירצה ואע"פ שימהר ויכלה השמן במהרה אין זה גורם לכיבוי ואע"ג דפסיק רישא הוא, דאין מתכוין לאותו הגורם אלא להאיר לו יותר, ועוד אמר קנסא שרי פירוש לעדויי חושכא וממהרת להדליק את השמן, ועוד ההדלקה עצמה מותרת ומשום גורם לכיבוי לא נאסר הדלקת רבוי הפתילות שהיא צורך הדלקה:

ק) **וגם** מה שנהגו בכל מקום לתת שמן ומים בעששית של זכוכית בחול להיותה דולקת לכבוד שבת ויום טוב אין זה גורם לכיבוי שהמים אין גורמין לו את כיבויו שלא יכבה עד שיכלה השמן שבו, ואין גורם לכיבוי אלא כאותה ששנינו בפ"ג דשבת נותנין כלי תחת הדלף בשבת ותחת הנר לקבל ניצוצות בשבת ואין צריך לומר בע"ש פירוש דאין זה מבטל בלי מהיכנו דניצוצות אין בהן ממש וראוי לטלטלו, ולא יתן לתוכו מים מערב שבת מפני שהוא מכבה ואין צריך לומר בשבת מפני שמקרב כיבויו וזהו גורם לכיבוי דאסור דפסיק רישיה ולא ימות הוא דאי איפשר שלא יכבה, אבל גורם לכיבוי דשמא לא יכבה מותר כדתנן בפרק כל כתבי ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין רקנים בשביל שלא תעבור הדליקה ר' יוסי אוסר בכלים חדשים מלאים מים שאין יכולים לקבל את האור והן מתבקעים ומכבין את הדליקה ולית הלכתא כר' יוסי דקא סבר גורם לכיבוי אסור אלא כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים:

קא) **ואמר** רב יהודה טלית שאחז בה האור מצד אחד פושטה ומתכסה בה ואם כבתה כבתה, וכן ספר תורה שאחז בו האור פושטו וקורא בו ואם כבה כבה, ונר שע"ג טבלא מנער הטבלא והיא נופלת מאליה ואם כבתה כבתה ובשוכח אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור פירוש דכל אלו לאו גורם לכיבוי הן דשמא לא יכבו, אבל נר שאחורי הדלת אסור לפתוח ולנעול דאביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ואסור לפתוח הדלת כנגד מדורה בשבת ואף ברוח מצויה דפסיק רישיה הוא דאי אפשר שלא יבעירנו. במסכת בכורות פרק ג' השוחט את הבכור עושה מקום לקופיץ כו' פירוש ומשום חלדה תחת צמר מסובך ובשעת השחיטה תולש את השער דלאו היינו גוזז דאסור בגיזה ועבודה, ובגמרא איתא כנגדו ביו"ט מהו ומשני דאע"ג דסבר רב דבר שאין מתכוין אסור ביו"ט שרי דהוה ליה עוקר דבר מגדולו כלאחר יד שאין דרך לתלוש

לתלוש את הצמר ולאו היינו גוזז ומקשי ומאי שנא מהתולש את הכנף והמורטו דחייב ביו"ט ומשני שאני כנף דהיינו אורחיה, למדנו מזה שאסור ביום טוב למרוט את הנוצה מן צואר העוף לפני השחיטה ואע"פ שלצורך השחיטה הוא עושה הוי לה מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור עליה אבל איסור יש בה וכל שכן לרבינו אלפסי דפסק בשבת פרק כירה כשמואל דאית ליה בדבר שאין מתכוין כר' שמעון, ובמלאכה שאינה צריכה לגופה אית ליה כר' יהודה דחייב עליה דודאי אין לעשות כן, כך קבלתי מרבותי הקדושים מדנפירא בצרפת, (אב"ן). גדולי צרפת החמירו על עצמן שאינן אוכלין מקמח של כותים ביו"ט בימי הקציר משום מוקצה שמא נקצרו ונטחנו ביו"ט :

בריך רחמנא דסייען

הלכות אירוסין ונשואין

קב) **אסור** לעשות חופה ולכנוס ביום ראשון של פסח, וכן בכל המועדים ובחוליהם, ואע"פ שאין כתיב בו שמחה הלא הוקשו כל המועדים זה לזה שנאמר בחג המצות ובחג השבועות וגו', ולא עוד אלא שפתח בו הכתוב תחילה וכתיב ושמחת בחגך ולא באשתך, ולא מיבעיא שלש רגלים אלא אף ראש השנה ויום הכפורים כרגלים לענין אבל דיום אחד לפניהם הם כי"ד יום כלפני רגלים אחרים, והם בכלל כל המועדות בתפלה ובקידוש ונקראו בפסוק מקראי קדש, הילכך אסור בכולן לכנוס, וזהו ששנינו אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו ואין מערבין שמחה בשמחה ומארסין אבל לא כונסין, ובירושלמי ר' יעקב בר אחא שמע לה מן הדא מלא שבוע זאת מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה רבי לא שמע לה מן הדא כי חנוכת הבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים, ואי בעית אימא מדכתיב ושמחת בחגך ולא באשתך ואי בעית אימא מפני הטורח אי נמי משום ביטול פריה ורביה, ואע"פ שאסור לישא במועד מותר לישא ערב הרגל דעיקר שמחה וטירחא חד יומא הוא, ולמאן דאמר משום ביטול פריה ורביה שמא ישהו את עצמן עד לרגל ונמצאו בטלים מפריה ורביה, לחד יומא לא משהי איניש נפשיה, אבל מחזיר הוא את גרושתו במועד שאינה תחילה לו ואינה שמחה לו, ירושלמי הדא דתימר מן הנשואין אבל גרושה מן האירוסין אסור, ובתשובות הגאונים אע"פ שאמרו אסור לכנוס במועדים אבל אם כנסה קודם הרגל יום או יומים יכול ברגל לעשות סעודת הנשואין מפני שעיקר החופה בחבת חופה לילה הראשון ויכול לעשות סעודתו ביו"ט שכן שנינו חתן וכל שושביניו ובני החופה פטורין מן הסוכה משום דבעי כולהו למיחדי בסוכה ואין שמחה אלא בחופה ובודאי כשכנסה קודם הרגל מיירי דאי ברגל הא כתיב ושמחת בחגך ולא באשתך :

קג) **וכתב** רבינו האי כי סעודת האירוסין האסורה במועד היא אותה שעושה אבי הארוסה לארוס דמקריא סעודת אירוסין וכדתנן לאבול סעודת אירוסין בבית חמיו, ותניא סעודת אירוסין רשות דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר מצוה, ומקריא נמי סעודת חתן וכדתנן השולח סבלונות לבית חמיו ושלח שם במאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר וכו' אבל סעודה שעושה הארוס לאבי הארוסה לא מקריא סעודת חתן :

קד) **המקדש** את האשה יקדשנה או בכסף או בטבעת שאין עליה אבן דלא סמכא דעתה בקידושה דסברה שהאבן שוה יותר מכדי דמיה ולא גמרה ומקניא נפשה, ויאמר לה הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל ובפני עדים כשרים, אבל המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושיו אפי' שניהם מודים, ומברך על הכוס בפה"ג ואשר קב"ו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין בא"י מקדש ישראל, משום דסליק מנשואות אמר חופה ברישא והדר קידושין,

ואכר

ואסר לנו כו' כמו ששנינו כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה שלא טבלה, אע"פ שאין מברכין באיסור אין מזכיר כאן אלא כדי לחבב את ההיתר שאע"פ שהתחיל בה מעשה אסורה לו עד שתינשא לו ועד שיברך ברכת נשואין כדתנן במסכת כלה, אי נמי מפני שאיסור עריות איסור קדושה מזכירו בברכה, ומפני שפותח וחותם בקידוש (והבדלה) כדאיתא בכתובות פרק קמא תקנו בה ברכה על הכוס כקידוש והבדלה ומפני שהיא מצוה גדולה, וכן במילה:

קה) **המארס** בלא ברכה חיסר את אירוסיו ברכה שהיא מצוה, והמברך ברכת אירוסין בבית חתנים בירך ברכה שאינה צריכה אחר שבירך בשעת האירוסין, ועוד ראיתי שבשעת הנשואין מקדש אותה והיא מקודשת לו מכמה שנים, ולברך ברכת אירוסין הן עושין כן כי לא ברכו בשעת האירוסין, ומה מועיל אחרי שלא עשו מיד בשעת האירוסין שהרי עובר לעשייתן היה בדין לברך לולא דאיכא למיהש דילמא הדרא בהו מ"מ סמוך לאירוסין יש לנו לברך, ואם נאמר שלעולם יכול לברך מידי דהוי אכיסוי הדם שאם לא כסה בשעת שחיטה ורישומו ניכר לעולם חייב לכסות וראוי לברך על כיסוי הדם, בלא קידושין שנייה יכול לברך, ורפיא בידיה:

קו) **ואין** מנהג לכנוס בין פסח לעצרת, ולא מפני שיש איסור בדבר אלא למנהג אבלות על מה שאירע שבאותו פרק מתו י"ב אלף זוגות תלמידים לר' עקיבא על שלא נהגו כבוד זה לזה, אבל מקדשין שאין שמחה אלא בחופה ונשואין, ומי שכנס אין בו שום איסור בעולם, ואך מנהג בצרפת ופרובינצא לכנוס מל"ג בעומר ואילך, ושמעתי בשם ר' זרחיה הלוי ז"ל מגירונדא שמצא כתוב בספר ישן הבא מספרד שמתו מפסח ועד פרוס העצרת ומאי פורסא פלגא כדתנן שואלים בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום ופלגא ט"ו יום וט"ו יום קודם העצרת זהו ל"ג בעומר:

קז) **ובמקום** שמברכין בשעת האירוסין מעת שמשליכין השעורים במכתשת לעשות שכר או שיהיו פרין ורבין כשעורים אף אם אין שם עשרה עם החתן אומר נברך שהשמחה במעונו על המזון שאכלנו משלו, מפני שהשמחה במעונו אינה ברכת חתנים ולא נמנית עמהם ואינה כי אם תוספת ברכה לענין השמחה ולכן אין צריך עשרה, אבל במקום שאין מברכין בשעת האירוסין אין מברכין שהשמחה במעונו כלל עד שעת נשואין שהרי עדיין לא נעשה בענין כלום עד שיקדש, לכך אין מנהג בארץ מולדתי בפרובינצא במקומות שאין מקדשין אלא ביום החופה לומר שהשמחה במעונו בסעודת הלילה שהרי לא קידש עדיין עד יום המחרת, אך ראיתי בצרפת גם בפרובינצא אף במקומות שמקדשין בעת האירוסין ואוכלין שם אין מברכין שהשמחה במעונו, ומעולם לא ראיתי מנהג שמברכין אותו, וי"ל מדאמרינן בפרק קמא דכתובות רבינא איעסק ליה לבריה בי רב חביבא ובירך משעת אירוסין ולא אסתייעא מילתא והדרי בהו, על כן טוב שלא לברך עד שעת החופה, (אב"ן):

קח) **קבלתי** מרבותי בצרפת שלכך נהגו לומר שהשמחה במעונו ולא בזבולו או במכונו ובלשון אחר, לפי מה ששנינו בחגיגה פרק אין דורשין שבעה רקיעין הן, וילון, רקיע, שמים, זבול, מעון, מכון, ערבות, מעון שבו מלאכי השרת אומרים שירה לכן אומרים שהשמחה במעונו, (אב"ן). וזה שנהגו בצרפת ופרובינצא שכל החתנים מתעטפין בציצית בהכנסת החופה יש לי סמך במדרש למה נסמכה פרשת ציצית לנשואי אשה דכתיב גדילים תעשה לך וסמיך ליה כי יקח איש אשה לומר לך הייב בציצית, (אב"ן):

קט) **וחופה** נקראת על שם שחופה אותה בטליתו כדאיתא בהאשה נקנית לא יוכל למכרה בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה לשם נשואין שוב אינו רשאי למכרה, והמקרא מעיד ובא ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה, וכן מעיד הנביא ואפרוש

ואפרוש כנפי עליך וגו' וארשתיך לי באמונה, וזה הוא שכתוב את בתי נתתי שהכנסתיה לו לחופה, על כן מנהג צרפת ופרובינצא לתת מפה צבועה בראש בניהם זכר לפריסת הכנף שפורסין כנף בגדו עליה, (אב"ן):

קי) **ראיתי** בצרפת בשעה שמקדשין פורסין טלית אחד על החתן והכלה וסביבותם, ויש לדבר טעם לפי שברוב אסיפת העם אשר הוא שם יראה כמקדש אשה בשוק ורב מנגיד אמאן דמקדש בשוקא משום פריצותא לכן מכסין אותן לקדש בצניעות, (אב"ן). ואע"ג דקיימא לן כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה של גר לא נהגו לברך ברכת אירוסין לפני האירוסין דילמא הדרי בהו כדאיתא לעיל, ואף על פי שבכל המצות העושה המצוה הוא המברך עליה, מתוך שהחתן הוא טרוד לא יכוין לבו לברך, (אב"ן):

קיא) **שלשה** זמנים הם לברכת החתנים שהן שבעה עם ברכת הנהנין, בורא פה"ג, שהכל ברא לכבודו, יוצר האדם, אשר יצר את האדם, שוש תשיש, שמח תשמח משמח חתן וכלה, אשר ברא משמח החתן עם הכלה, יום ראשון של שבעת ימי החופה אומר כמו כן שהשמחה במעונו, ואם יש שם עשרה אומרים שבע ברכות על כוס אחר ולא על כוס של ברכת המזון לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות, וכך מנהג צרפת, אבל בפרובינצא אומרים אותם באותו כוס עצמו שכבר התחילו לומר בו שהשמחה במעונו וכולן ברכות של מצוה וקדושה אחת הן, אבל ברכת אירוסין ונשואין בודאי אין לאומרן על כוס אחד שהרי בשתי מקומות נתקנו, דתניא מברכין ברכת אירוסין בבית האירוסין וברכת חתנים בבית חתנים, ר' יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין ברכת חתנים, וביהודה שנו כדי שיהא לבו גס בה, אבל בשאר מקומות בבית חתנים מברכין אותה, וכיון שנתקנו בשתי מקומות אי אפשר להיותם בכוס אחד, ועוד דזה מותר במועד וזה אסור במועד דתנן מארסין אבל לא כונסין, ובזו היא ארוסה והבא עליה בסקילה, ובברכת חתנים היא נשואה והבא עליה בחנק, ועוד דאמרינן במסכת סופרים ובירושלמי אין עושין אירוסין ונשואין על כוס אחד לפי שאין עושין מצות חבילות, ואין לדמותם ליקנה"ז, דהתם מעלות יו"ט ושבת קא חשיב וקידושא ואבדלתא חדא מילתא היא שהרי בהבדלה עצמה מזכיר קדושת יו"ט וקדושת שבת בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל והבדלה היא צורך הקידוש, כך קבלתי בצרפת משם ר"י מ"כ, (אב"ן):

קיב) **וטעם** לשש הברכות, הראשונה מפני כבוד העם המתאספין שם והיא מטבע קצרה ואין חותם בה בברוך כברכת הפירות והמצות, שניה אינה סמוכה שמדברת מענין יצירת האדם לכך פותח בה בברוך שאינה מענין הראשונה אחר שמתחיל לדבר מענין הזוג לכך פותח בה בברוך, שתים האחרונות הן ברכות הסמוכות ואין פותח בהן בברוך, הששית אשר ברא אע"פ שסמוכה לחבירתה פותח בה בברוך משום דאמרינן לה כשאין שם פנים חדשות ואין לה דין סמוכה לחבירתה, וכל ז' ימים אם יש שם פנים חדשות שאוכל שם אדם שלא אכל שם אתמול מברך כל הז' ברכות ואם אין שם פנים חדשות מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא, אבל בשבת בכל סעודה וסעודה מסעודת ע"ש ואילך אף אם אין שם פנים חדשות מברך על כל פעם ופעם ז' ברכות דשבת כפנים חדשות היא, דאמר בירושלמי וכב"ר ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה אמר הקב"ה בואו ואמרו שירה פנים חדשות באו לכאן וזהו מזמור שיר ליום השבת, (אב"ן). מז' ועד ל' אף אם יעשו בו סעודה אין לברך ז' ברכות שהרי עברו שבעת ימי המשתה ולא יאמר אשר ברא שהיא מברכת חתנים דאמרינן התם מאי מברך והשיב אשר ברא ואמרי' מברכין ברכת חתנים כל ז' ולא יותר דשוב אינן חתן וכלה, אבל מז' ועד ל' אף אם לא יאמר סחמת הילולא מברך שהשמחה במעונו, וכל משבעה ועד ל' היינו בבית החופה וכשהחתן מיסב עמהן ואע"פ שאינו אוכל דקיימא לן אין חופה בלא שמחה כדאיתא במסכת סוכה,

וכתב רב שלום גאון ברכת חתנים כל שבעה כיצד, יום א' בשעת כניסתן לחופה מברך להו, מכאן ואילך מברך בשעת סעודה על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה אם יש שם עשרה וחתנים מן המנין ויש שם פנים חדשות בכל אחת מברך להו, וכן מנהג בשתי ישיבות, אבל שבת כפנים חדשות דמי:

קיג) **ומי** שמת אביו או אמו בתוך ימי חופתו ישלים את שבעת ימי חופתו דכיון דכתיב ביה שמחה הוי כמועד ואין אבילות במועד, ואחר שישלים את ז' ימי חופתו ינהוג ז' ימי אבילות, ואע"פ שאין נוהג אבילות בז' ימי חופתו אסור בתשמיש המטה כדלגבי מועד דאמרי' אע"ג שאמרו אין אבילות במועד אבל דברים שבצנעה נוהג דהיינו תשמיש המטה ובל שכן בז' ימי אבילות דאחר המועד, וכתב רבינו יעקב מ"כ דאין מנהג לחשוב מקצת היום ככולו אלא ביום שנאמר ויעש לאביו אבל ז' ימים, והואיל שכן גם בשבת לענין דברים שבצנעה נוהג, וכדאיתא בריש כתובות לענין מועד אע"פ שאמרו אין אבילות כו' נוהגת אף בלילה דאין מקצת אבילות נוהגת בלילה וחייב לנהוג אבילות לר' יוחנן כדמשמע בריש כתובות, כך קבלתי, (אב"ן):

קיד) **ואין** מברכין ברכת חתנים עד שיכתוב לה כתובה דלא מיקרי יחוד וחופה בלא כתיבה כדאיתא בכתובות פרק אע"פ דסתם חופה לביאה קיימא ואסור לבעול בלא כתובה כדאמר רבא שרי למיבעלה בשבתא אמרו ליה והא לא כתיבא כתובה א"ל אתפשוה מטלטלי, ודאמר ר' יהודה אף בבית האירוסין מברכין אותה וביהודה שנו שמתייחד עמה מוקמינן לה בדכתב לה כתובה:

הלכות דבר האבוד המותר בחולו של מועד

קטו) **בפרק** אין דורשין ובמועד קטן שלש רגלים תחוג לי בשנה את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה ולא מסרו הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת וכתיב חג האסיף חג שראוי לאסוף בו דבר האבוד, ואמר בתורת כהנים כל מלאכת עבודה לא תעשו אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש בהן חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבוד לא תעשו, יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת וכו', ואע"ג דבמועד קטן מסיק דאיסור מלאכת חולו של מועד מדרבנן היינו מלאכת דבר האבוד אבל מלאכת שאינה דבר האבוד אסורה מן התורה כדאיתא באין דורשין, ותניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור מעשיית מלאכה אף ו' ימים עצורים מעשיית מלאכה, ובפרק מי שהפך רב אשי אמר לא מיבעיא בימי אבלו מדרבנן הוא ושרי אלא אפי' במועד דאיסור מלאכה מדאוריי' במקום פסידא שרי, שמעינן מכל הני דאיסור מלאכה בחולו של מועד מן התורה ובדבר שאינו אבוד, ובדבר האבוד אסור מדרבנן ושרו ליה רבנן, ואפילו מלאכת דבר האבוד ואיפשר להעשות לפני החג וכיון מלאכתו במועד שריא מדאורייתא ורבנן אסרוה משום קנסא דאמרי' התם וכולם שכוונו מלאכתם במועד יאבדו וקמיבעי' את"ל צורם אזן בכור קנסו בנו אחריו דאסור דאורייתא כיון מלאכתו במועד מי קנסו בנו אחריו או לא, ובגיטין פ' השולח את"ל כיון מלאכתו במועד לא קנסו בנו אחריו דלא עביד איסורא דאורייתא מבר עבדו לכותים ומת מהו שיקנסו בנו אחריו. שמעינן מהא שבכל איסורי חולו של מועד לממונא קנסינן ולא לגברא, דתנן וכולן שכוונו מלאכתן במועד יאבדו. אבל מלאכת חול המועד שלא כוונה לעשותה במועד אף אם הפסידו מועט כגון למישע הביתא דחמרא ודפחרא דלא נפיש פסידן שרי, וחייבין ב"ד לגזור שלא יעשה אדם מלאכה בחולו של מועד זולתי על פיהם להודיע איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת:

קטז) **ההייטין** והרצענין והאושכפין שהן עניים וצריכין להתפרנס מותרין לעשות מלאכתן בחול המועד בצינעה ואף בפרהסיא שהרי לצורך המועד הן עושין

עושין, ואף במחובר לקרקע התירו חכמים דקתני ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפירות דאוושא מילתא, וכן אורי ליה רבא לרב חננאל מוכר וכותב כדי פרנסתו, והלכה כסתם משנה דתנן מוכרי פירות וכסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד, רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא מכאן יש ללמוד שמותר לזמר ולחרוש הכרמים בזמן הצריך להם בחול המועד שאם יעברו זמנם וישתהו יפסדו, ולבצור בדבר שהפסידו מועט אף ע"י ישראל מותר וכל שכן ע"י כותים דהתורה חסה על ממונם של ישראל ודבר האבוד מותר, וכן מותר לאגור ולזפות חביות בחולו של מועד שהוא דבר האבוד ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד:

קיז) **מצאתי** בתשובות הגאונים מי שבא דבר סחורה לידו לישא וליתן בצנעה בתוך ביתו בחולו של מועד מותר מפני שדבר סחורה לאו מלאכה היא אלא דבור בעלמא הילכך בצנעה היתר גמור היא שאפי' מלאכה במקום שיש פרגמטיא האובדת מותר לעשות דקאמר רבינא הוה מסיק בהו זוזי בבני אקרא דשנוותא אתא לקמיה דרב אשי אמר ליה מהו למיזל האידנא עלייהו אמר ליה כיון דכל יומא לא משתכחת להו והאידנא משתכחת להו כפרגמטיא האבוד דמי ושרי, וכי תימא מהא דרבינא הוה ליה עיסקא והוי ליה למינקט מינה שיתא אלפי ושהייה לבתר ריגלא וזבנה בתריסר אלפי, התם מדת חסידות הוא דעביד דאי אסור למיזבן לא היה בא לידו ריוח כזה כי בדין עשה שלא מכרה באיסור הא למדת דשרי למיזבן וכיון שהחמיר על עצמו הרויח בדבר והצליח. ואני מצאתי בתוספתא דמשקין שאמר כותב אדם חשבונותיו במועד ומחשב אדם את יציאותיו במועד ומקבלין קבולת במועד למוצאי המועד, אבל לא ימוד ולא ימנה ולא ישקול כדרך שהוא עושה בחול, מצאתי בירושלמי פרק מי שהפך את זיתיו ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא הדא שיירתא שרי מיזבון מינה במועדא הוה ידע דשיירתא מעייל ומוזלא עבידתא א"ר מנא אין ידע דהוא פחית מן קרנא יזבין ואי לא לא יזבין א"ר יוסי בר בון אגרא וקרנא קרנא הוא אין ידע דלא מזבין והוא פחת מן קרנא יזבן ואי לא לא יזבן, (אב"ן). ורבינו יעקב כתב כך על הלואות בחולו של מועד יש שמחמירין אבל מותר הוא להלוות דלא אסרו בפרגמטיא אלא במשא ומתן של דבר סחורה אבל להלוות ברבית לא הויא כפרגמטיא לאסור וההיא דרבינא דבני אקרא דשנוותא כו' היו חייבין לו מעות מדבר סחורה שמכר להן או בא לגבות מטלטלין בעבור מעותיו והיינו פרגמטיא דבר האבוד ושרי, ועוד כתב רבינו תם שהיה רבינא נותן להם מעות לפני הבציר על היין שיתנו לו בבציר והוו שפכי ליה טפי כופיתא כדאמר באיזהו נשך וא"ל רב אשי לרבינא דאחולי אחלי גבך ושרי דלא היו אומרים לו בשכר שהיו מעותיך בטלין שאם ירצו לא יתנו לו אלא מעותיו וגם הוא לא יוכל לבקש מהן אלא מעותיו אבל הלואה דאינה ענין פרגמטיא ודאי שרי, וכתב רבינו יעקב מ"כ על פרגמטיא המזדמנת במועד קרובה לשכר ורחוקה להפסד שאם לא יקננה במועד לא ימצאנה אחר המועד אפילו הכי אסורה, ודבר האבוד מפורש במועד קטן כגון זרעים ששהו וכולהו דפרק משקין אבל מה שלא בא בידו אינו דבר האבוד, ומפרגמטיא דרבינא דשהייה לבתר ריגלא וכו' יש להביא ראייה להיתר בדבר שבא לידו שיוכל למכור בלא איסור שאם היה בו איסור מה חידוש השמיענו התלמוד הא בודאי יש לו לשהותו אלא בודאי מותר היה והחמיר על עצמו ולכך הרויח, דומיא דההיא דשבת פרק כל כתבי דההוא חסיד שנפלה דליקה בחצירו ומנע הכותים מלכבות הדליקה ונעשה לו נס וירדו גשמים וכבוה אע"פ שלא היה צריך שהרי אמרו נכרי שבא לכבות אין אומר לו כבה ואל תכבה, ודומיא דההיא דברכות פרק אלו דברים דההוא דעבד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי מ"ר מדנפירא, אך על פרגמטיא המזדמנת בחולו של מועד נראה מתוך הירושלמי שהבאתי למעלה שמותר לקנותה וגם למכור את סחורתו אי מוזלא ככל עבידתא בין קרנא בין אגרא, (אב"ן). וכתב רבינו הקדוש נ"ע שגם לאותם המחמירין לאסור הלואות בחולו של מועד אין לאסור

אלא

אלא כשההלואה נעשית במועד אבל להתנות וליקח ערבות במועד על מלוה שלאחר המועד אפשר להיות שהוא מותר, והואיל שכן הוא גם להלוות במועד פירות שלו בחנם שבת ראשונה שהמועד בתוכה ואם יעכבם יותר יתן הריבית משם ולהבא איפשר שהוא מותר, שגם בפרגמטיא גמורה אם ילוה ישראל לכותי מעות שלא ברבית על הסחורה על מנת שאם לא יפרעם לסוף שמונה ימים שתהא הסחורה קנויה לו אז לאותו ישראל איפשר שהוא מותר שהרי אין עיקר הסחורה הזאת נעשית שלו אלא לאחר המועד, (אב"ן הירחי זצ"ל):

קיח) **ברש"י** ז"ל שאם מת אדם בחול המועד שיש לומר עליו צדוק הדין וקדיש שאין זה הספד וחלול המועד אלא הוראת וידוי וקבלת דין שמים, וכדאמרינן אבל מתעסקים בו לנחמו. [כמו] דרש לו ר"ש ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שגובה ממעשה ידיו לכפר עליו, וכדדרשינן בב"ק אל תצר את מואב בשביל שתי פרידות טובות עד כאן:

הלכות נדה הצריכות. לכל יקלו בני אדם בהן.

קיט) **שבת** בפ"ק מעשה בתלמיד אחד שקרא ושנה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו והיתה שואלת אשתו מה זה ועל מה זה, נזדמן לה אליהו ז"ל אמר לה בתי בימי נדותיך מהו אצליך אמרה לו חס ושלום לא נגע בי, בימי לבוניך מהו אצליך אמרה לו אכל ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר ולא עשה מעשה, אמר ברוך המקום שהרגו שנאמר ואל אשה בנדת טומאתה וכו', הגירסא הזאת בכל ספרי עולם, ויש לתמוה וכי היו מחמירים בימי נדה דאורייתא מימי ליבון דזבה והלא בנדה דאורייתא אף אם תראה כל ז' ופוסקת בשביעי לערב טובלת ומשמשת ואילו בזבה תשב ז' נקיים בלא דם כלל ותטבול ותשמש, על כן הגירסא על הנכון כמות שהוא בפרקי אבות דר' נתן בתי בימי זבותיך מהו אצליך ח"ו לא נגע בי, בימי לבוניך מהו, שהיו מחמירין בזיבה ממש מימי ליבון, ואם הגירסא בהיפך אז אתיא שפיר, ימי ליבון הן שהיא סופרת ז' נקיים ולובשת בגדים לבנים שאם תראה בהן תכיר מיד ותסתור את המנין, גם שני הגירסות יש לתמוה עליהם והלא בלא טבילה הן בהכרת, אלא יש לפרש שזה המעשה אחר תקנת ר' זירא היה וטבלה האשה לאחר נדתה כדין נדה דאורייתא, וספרה ז' נקיים כתקנת ר' זירא לטבול אחריה ושאל לה אליהו ז"ל בימי נדותיך כל ז' מראייה ראשונה קודם טבילת הנדה מהו אצליך ואמרה ח"ו לא נגע בי לפני הטבילה, בימי לבוניך אחר טבילת הנדות מהו אצליך אכל עמי ושתה עמי וכו', ברוך המקום שהרגו שהרי אמרה תורה וכו', כלומר ומאחר שהחמירו בזבה ועדיין לא טבלה אחר ז' נקיים כי אם אחרי שבעת ימי הנדות הרי הוא בהכרת, וזה שלא אמר לה שהרי אמרה תורה ואחר תטהר לפי שלא היתה זבה גמורה אלא בתקנת ר' זירא בדם טיפה כחרדל בעלמא כך קבלתי מרבותי בצרפת, (אב"ן הירחי). ולכך אינה מברכת על הספירה כבעל ספירת העומר שאם תראה ותסתור הרי עשתה ברכה לבטלה. שלא נשא, הקב"ה פנים לתורתו שלמד וגלה קלונו לעולם, ופ"א שלא נשא, הבחור פנים לתורה ואל אשה בנדת טומאתה עד שתטבול דכתיב שבעת ימים תהיה בנדתה תהא בנדתה עד שתבא במים לטבילתה, בתורת כהנים כתיב במדרין אך במי נדה יתחטא מים שהנדה טובלת בהן וכתיב בזבה וספרה לה שבעת ימים אחר תטהר אחר שתטהר בספירת שבעה נקיים תטהר במים חיים או במי מקוה שהטהרה היא הטבילה כדכתיב אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור מה מעיין בידי שמים אף בור ומקוה בידי שמים, מימי גשמים דקוו וקיימי, וכתיב יהיה טהור מכאן לכל הטמאות שהן על איש ואשה שיטבלו באלו ויהיו טהורים. ושאילו מקמי רב יהודאי גאון ז"ל טבילה לנדה מן התורה מנין ואמר ק"ו ממגעה ומה הנוגע בה טעון טבילה נדה עצמה לא

לא כל שכן דבעיא טבילה, תא שמע נדה שלא טבלה איתא באיסור כרת, ומצאתי בתשובות הגאונים בכמה מקומות נדה שטבלה במקוה לא עלתה לה טבילה בזמן הזה דכולהו נשי ספק זבות שוינהו רבנן מתקנת ר' זירא ואילך, דאמר ר' זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות שבעה נקיים, וכל הימים במקוה שנאמר ולמקוה המים קרא ימים, אבל נדה דאורייתא עלתה לה טבילה במקוה אבל לא הזב דתנן ר' יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבים ולמצורעים ולקדש בהן מי חטאת דכתיב ביה בזב ורחץ את בשרו במים חיים וטהר עד כאן: ואני הכותב אומר כי זאת התשובה היא הטעת רוב בני אדם בספרד ככמה מקומות שאין נשותיהן חפיצות לטבול כי אם במעיין ונמצא חומר שלהן קולא יתירה שטובלות במרחצאות ונזקקות לבעליהן על כי אינן יכולות לסבול קרירות הנהר ורחיצתן באלף מרחצאות לא תטהרתן מטומאתן עד שתטבלו במעיין או במקוה ובועלין נדה ושניהן בהכרת, והתשובה משובשת מאד ואינה צריכה לפנים דאמר בתורת כהנים אין בין זב לזבה אלא שהזב טעון ביאת מים חיים ואין הזבה טעונה ביאת מים חיים, ויעידו עלינו המקראות דבזב כתיב מים חיים כדאמרן ואילו בזבה כתיב וספרה לה שבעת ימים ואחר הטהר בכל מידי דאיקרי טהרה דכתיב אך מעיין ובור מקוה מים יהיה טהור לכל הטמאות וכדאמרינן לעיל, וכן כתב רבינו האלפסי במסכת שבועות והביא הברייתא דתורת כהנים וכן עיקר, (אב"ן הירחי). וכן מנהג בכל גבול ישראל בספרד וצרפת ובפרובינצא ברוב המקומות שטובלות במקוה במקום שאין להם מעיין. ועוד מצאתי והלכתא כרב דאמר זבה שהפסיקה בטהרה בשלישי היא, ומסתברא בשלא ראתה בשלישי מתחילת הלילה כלל אפילו טיפת דם כחרדל שאם ראתה ופסקה שוב אינה סופרתו למנין שבעה שהרי בנות כותים הוא שהיו עושות כך שיום שפוסקות בו סופרות אותו למנין שבעה ובניהם היו בני נידות שהרי השבעה ימים צריכין להיות כולם נקיים ושלמים בלא ראייה כלל, ואע"ג דאמרינן דכל חייבי טבילות טבילתן ביום כמו הזב והזבה. ביום טוב בפרק אין צדין אמר רמי בר חמא נטיעה מקטע רגליהון דקצבייא ודבועלי נדות, מפורש באגדת ויקרא רבה הכין, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וכתיב לא תאכלו על הדם מה ענין זה לזה אמר ליה הקב"ה לערלה אתה ממתין לה שלש שנים ולאשתך אי אתה ממתין שתשמור (שלש שנים) נדתה, לערלה אתה ממתין ולבהמתך אי אתה ממתין עד שימצה את דמה, כך מצאתי. השיב רבינו יעקב מנוחתו כבוד על הליבון כבר היו רגילות הנשים לטבול אחר ז' ימי נדה ולאחר כן היו סופרות שבעה נקיים וטובלות משום חומרא דר' זירא ואז היו מקילות בליבון משום דאמר בשילהי נדה אמינא לך אנא איסורא ואת אמרת לי מנהגא דהיכא דאחמור אחמור היכא דלא אחמור לא אחמור והיו אומרות דמשום חומרא לא גזרינן משום הרגל עבירה אלא איסור תשמיש לבדו, והא דבדקה אליהו ז"ל להההיא אתתא בימי ליבון נביא היה וידע עניינה והאי נמי ודאי דמסקי עלה אמוראי דישן עמי להודיע היאך היה המעשה שלא היה בקירוב בשר ממש ואפילו הכי נענש עליה ואסור לעשות ואם לא שפירשו כך האמוראים הייתי מתיר בסינר מפסיק וכל העניינים שמפרש שם, אבל עכשיו אסור, ומרומי שלחו שהיו מחמירין בליבון בקבלה שהיה בידם בלא טעם, לא ייטב בעיני יעקב ב"ר מאיר נ"ע:

דין היולדת כדין תורה, ודין מנהג בקבלת האבות

קכ) **יולדת** כיון שעברו עליה ימי טומאתה לזכר שבעת ימים ולנקיבה שבועים וטבלה מיד מכאן ואילך כל דמיה שתראה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקבה כולן טהורים ותשמש עם בעלה בכולן לבד עונה האחרונה כדלקמן דקיימא לן כרב דאמר במעיין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו ואפילו בלא ספירת ז' ימים נקיים והיא

היא

היא עיקר דין היולדת מן התורה, והדבר ידוע כי בקבלת הגאונים היא זאת החומרא מדאמר ר' זירא בנות ישראל וכו' והיא הלכה פסוקה כדאיתא בברכות אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה כדאמר ר' זירא בנות וכו' ואמר כיון שיש אשה היולדת בזוב ואין אנו עכשיו מכירים בין דם זוב לזולתו רואין אנו שכל דם שתראה בתוך ימי טוהר אלו דם זיבות וצריכה שתשב ז' נקיים לאחר שתפסוק בין שפסקה בתחילת ימי טוהר בין באמצען בין בסופן לעולם לא תטהר לבעלה עד שיעברו עליה ז' נקיים בלא דם כלל ותטבול במעיין או במקוה ותטהר לבעלה, וכן כתב הרי"ף עלה דר' זירא דאמר הן החמירו וכו' והכין נמי עבדין בימי טוהר ותבא עליה ז' נקיים ובתר הכי טבלה במי מקוה ומשתריא לבעלה ואע"ג דלא נפיק ימי טוהר כיון דיתבא בהו ז' נקיים ותו לא חזיא שריא, וזה לשונו ואשה שהפילה ואינה יודעת אם זכר אם נקבה תשב לזכר ולנקבה ומטילין עליה חומרא ושתשב שבועיים כטומאת נקבה ותשלים עד ל' וג' ימים עד ימי טוהר שלה כטהרת זכר, וכן המפלת חתיכה בשר או שליא תשב לזכר ולנקבה כדאמרן, ותו לא מידי, (אב"ן); אך רבינו סעדיה לא כך כתב, בדין תורה כתב כדכתיבנא לעיל שתטבול לסוף ימי טומאה לזכר ולנקבה בלא ספירת ז' נקיים, וכתב אבל היום הזה אין לנו דין זה וחכמים עשו חיזוק לדבריהם להחמיר מדר' זירא דאמר בנות ישראל כו' הילכך לכשתשלים לזכר ז' ימי טומאה ולנקבה שבועיים ותפסוק ותספור שבעה נקיים ותטבול אז תהיה מותרת לבעלה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקבה אפילו תראה בכל יום ויום כל הדמים טהורים ותשמש עם בעלה, ובהשלמת ימי טוהר לזכר ולנקבה אם תראה טיפת דם כחרדל טמאה היא ולא תשמש עד שתפסוק הדם ותספור ז' נקיים ותטבול ותהא מותרת לבעלה, ואם תלד זכר ונקבה יש לה ימי טומאה וימי טהרה לנקבה כדאמר, ואם הפילה ולא ידעה מה הפילה יש לה ימי טומאת נקבה וימי טהרה לזכר דמטילין אותה לחומרא. ובהשלמת ימי טוהר לזכר ולנקבה צריך להתרחק ממנה עונה או יום או לילה ואם היתה עונתה שהיא רגילה עמו אחר היום מתרחק ממנה מתחילת היום. וטובלת בלילה כדתניא הייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה ואף משמיני ואילך לא תטבול אלא בלילה משום סרך בתה אבל משום גנבי או משום צרה או משום אריותא או משום פחדא תטבול מח' ואילך ביום. ובעת שתטבול צריכה לחוף ולטבול שלא יהא דבר הוצץ בינה ובין המים ולתקן שער ראשה במסרק שלא יהיו השערות קשורות קודם טבילה, ואם תטבול בליל שבת לא תוכל לתקן ראשה במסרק כל כך סמוך לטבילתה מפני איסור השרת שיער בשבת תעשה ערב שבת מבעוד יום גדול שהרי אשה חופפת בע"ש וטובלת למוצאי שבת. ובעת הטבילה תברך על הטבילה ובכל לשון, ובזמן הבית היו מברכין אותה ברכה מי שהיה נוגע בטומאת נבלה או מן התשמיש, ותטבול בנהר או במים במקוה או במים נגררין דרך הקרקע. עד הנה דברי רבינו סעדיה שהעתקנו מלשון הערב אל לשון הקדש:

ת"ר והזרתם את בני ישראל אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן וכמה אמר רבא עונה, או יום או לילה לפני הוסת הקבוע שלה, וכל שאינו פורש סמוך לוסתה אפי' היו לו בנים כבני אהרן מתים דכתיב והדוה בנדתה וסמיך ליה אחרי מות, וכל הפורש הויין ליה בנים זכרים שנאמר להבדיל וכתיב אשה כי תזריע, וכל המקדש עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים דכתיב והייתם קדושים וסמיך ליה אשה כי תזריע וגו'. מקדש עצמו כגון מעשה דאימא שלום אשתו של ר' אליעזר שלא היה מדבר עמה אלא בחצי הלילה כו'. ובנים נחלת ה' בנים בשכר שמשהין על הבטן שיזרעו נשותיהן תחילה. וישראל קדושים הן ואין משמשין מטותיהן ביום, והבא מבית הכסא לא ישמש מטתו עד שישהה שיעור חצי מיל מפני ששד של בית הכסא מלווהו והויין לו בנים נכפין, ושלום. וכן הא דאזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהם סמוך לוסתן. אך פליאה

דעת

דעת מטני על מנהג ספרד ששמעתי כי היולדת זכר אף אם תפסוק ז׳ נקיים בתוך ימי טוהר לזכר ולנקבה לא תטהר את עצמה לעולם עד סוף מ׳ לזכר ופ׳ לנקבה, ומנין בא להם זו החומרא להחמיר בתוך ימי טוהר שהן מן התורה אף אם לא תפסוק כלל, יותר משאר הנשים הזבות בפסיקת ז׳ בלא דם, דיה לצרה בשעתה אם הם כשאר הנשים זבות ולכשתפסקו בתוך ימי טוהר יטבלו ויטהרו לבעליהן, וזה המנהג ראוי להעבירו, וכן מנהג צרפת ופרובינצא להיות הנשים בימי טוהר כשאר נשים זבות לספור ז׳ נקיים ולטבול ולטהר לבעליהן כר״י האלפסי וכל הגאונים, ומתקנת ר׳ זירא ואילך ומשום דלא בקיאין בחזותא דדמא, אבל ראיתי מקומות שמקילין בתוך ימי טוהר דלאחר שפסקה ז׳ נקיים טובלת ומטהרת לבעלה אף אם תהא שופעת בכל יום עד מלאת ימי טוהר לזכר ולנקיבה, וכן כתב רבינו סעדיה ז״ל, אבל הואיל שיצא הדבר באיסור בשם הגאונים ז״ל אין להקל על דבריהם משום שנאמר אל תבוז כי זקנה אמך:

עוד רעה חולה ראיתי שכימי ליבון הן אוכלין שניהן בקערה אחת ונוגעין זה לזה לחבק ולנשק ואינן נזכרים מהמעשה דאליהו כו׳ ואמר לה ברוך המקום שהרגו וכו׳, שאף כשרחצה באלף מרחצאות בתחילת ימי הליבון כמנהגם או בסוף ימי הליבון או שרוחצת בחמין וחופפת סמוך לטבילתה לא יצאה מדין זבה גמורה ושניהן בהכרת עד כי תטבול במעיין או במי מקוה, ואסור ליגע בה אפילו באצבע קטנה, וזהו שאמרו כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס מידה לידו והצעת המטה בפניו והרחצת פניו ידיו ורגליו שבאלו הן באין לידי חימוד יותר משאר מלאכות ויבאו לידי הרגל עבירה לפני הטבילה, ואף אסורה לאכול עם בעלה בשלחן אחד באותן שולחנות קטנות שאנו רגילין לאכול כמו שהיו רגילין חכמי התלמוד כדמשמע בערבי פסחים ומפורש התם בהלכות פסחים, ומתוך שהן קטנים ומתקרבין זו לזו צריך להפסיק ביניהם שלא יבואו לידי הרגל עבירה, אבל בשלחנות ארוכים וגדולים שלנו זה יושב בראש השלחן האחד וזו בראש האחר ובשני מפות דאיכא הפסק גדול ביניהם ואיכא שינוי אפשר שהוא מותר, אך לפי מה ששנינו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה נראה שהוא אסור אף בשלחן גדול דעל כרחין לאו בקערה אחת צריך למיתני׳ לא יאכל דהא כתיב ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב אפילו קריבה בעלמא אסור, ומייתי נמי ביוצא בו שני אכסנאים אוכלים על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה ואינן חוששין וכשאינן מכירין זה את זה, אבל אם מכירין זה את זה אסור, והרי אשה ובעלה מכירין זה בזה ואם כן אף בשלחן אחד אסורין אף אם הוא ארוך מאה אמה דהא בשלחן אחד קאמר ולא נתן חילוק בין קטן וגדול, ולא תימא לא יאכל הזב עם הזבה אבל לשתות מותר, דהא שתייה בכלל אכילה בכל דוכתא כדאיתא בסוף יומא, ועוד השתא מזיגת הכוס מידה לידו אסרו לשתות בכוס אחד לא כ״ש דאסור שלא יבא לידי הרגל עבירה, ומיהו איפשר דוקא יין ושכר שיש בהן שמחה ויבא לידי עבירה אבל מים אפשר שיהא מותר, ומ״מ כשאסרו חכמים מזיגת הכוס לא חלקו בדבר והכל אסרו למזוג מידה לידו וכל שכן לשתות עמה בכוס אחד אף המים, וכן משמע בשאלתות דרב אחאי דכל בשלחן אחד בין קטן בין גדול אסור דלא משוו חילוק בדבר, וכן כתב נדה אסורה למיתב ולמיכל בפתורא בהדי גברא כדתנא לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה. אך רבותי מפרשין דדוקא בשלחנות קטנים אבל גדולים מותר, אך לא נתיישב לבי מההיא ברייתא דשני אכסנאים המכירים זה את זה ואף בשלחן גדול עד ק׳ אמה מדלא פליג למתני׳ בדידיה חילוק אף במכירין זה את זה בין בשלחן קטן בין בשלחן גדול, (אב״ן). וכתב הר״ר משה ב״ר מיימון ז״ל בספר קדושה באיסורי ביאה י״א מנהג פשוט בשנער ובארץ הצבי ובספרד ובמערב שאם ראתה דם בתוך ימי מלאת אף על פי שראתה אחר שספרה ז׳ נקיים וטבלה הרי זו כופרת ז׳ נקיים אחר שיפסוק הדם ואין נותנין לה ימי טהרה כלל אלא כל דם שתראה

האשה

האשה בין דם קישוי בין דם טוהר סופרת ז' נקיים אחר שיפסוק הדם, ודין זה בימי הגאונים נתחדש והם גזרו שלא יהא שם דם טוהר ליולדת כלל, שזה שהחמירו בנות ישראל על עצמן בימי חכמי התלמוד אינו אלא ברואה דם שהוא טמא שיושבת עליו ז' נקיים אבל דם שראתה בימי טוהר אחר ספירה וטבילה אין לחוש לו שאין ימי טוהר ראוי לא בנדה ולא בזבה כמו שביארנו, ושמענו שבארץ צרפת יש מקומות שבועלים על דם טוהר כדין התלמוד עד היום אחר הספירה והטבילה מדין טומאת היולדת בזוב ודבר זה תלוי במנהג, ועוד כתב זה שתמצא במקצת המקומות שהנדה יושבת ז' ימים בנדתה ואע"פ שלא ראתה אלא יום אחד ולאחר הז' תשב ז' נקיים אין זה מנהג אלא טעות הוא ממי שהורה להם כך ואין ראוי לפנות לדבר זה כלל, אלא אם ראתה יום אחד סופרת ז' נקיים אחריו וטובלת בליל שמיני שהוא שני לאחר נדתה ומותרת לבעלה, וכן זה שתמצא במקצת מקומות ותמצא תשובות למקצת גאונים שהיולדת זכר לא תשמש מטתה עד סוף מ' יום לזכר ועד סוף פ' לנקבה ואע"פ שלא ראתה דם אלא בתוך הז' אין זה מנהג אלא טעות הוא באותן התשובות ודרך המינות באותן המקומות ומן הצדוקים למדו דבר זה, ומצוה לבופן כדי להוציא מלבן ולהחזיק בדברי חכמים שתספור ז' ימי נקיים בלבד, ובפ"ז כתב ולמה אין אנו מצריכין את היולדת בזוב לספור ז' אחר ז' של זכר ואחר שבועים של נקבה מפני שימי לידתה וימי נדתה שאינה רואה בהן עולין לה לספירת שבעה, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דהלכתא כאביי דפליג אדרבא בהאי ובהלכות יע"ל קג"ם קי"ל כאביי וחשיב (הלמ"ד) ימי לידתה שאינה רואה בהן, אבל רבינו האלפסי זצ"ל ורבינו סעדיה מ"כ פסקו כרבא ואפי' בלידה יבישתא מצרכו ז' נקיים כיולדת בזוב אחר ז' לזכר ושבועים לנקבה, ודוק והשכח, (אב"ן הירחי):

הלכות ברכת טבילת הנדה

קבא) **גרסינן** בבכורות פרק עד כמה אמר רבינא הלכתא נדה קוצה לה חלה ומברכת להפריש תרומה, מכאן פסקו כל הגאונים דעל טבילת נדה מברכת לפני הטבילה ומתפללת ומברכת כל הברכות כנשים הטהורות, ודאמר שמואל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה היינו מטבילת גר כדפרשי' דגר שמל ולא טבל כאילו לא מל, אבל כל שאר חייבי טבילות כזב וכזבה ונדה ויולדת מברכין ואחר כך טובלים, דהאידנא נהוג עלמא כתלתא סבי כר' יהודה ב"ב בדברי תורה דאין דברי תורה מקבלין טומאה וכו', ובטלוה לטבילותא כדאיתא בפרק מי שמתו, ותנן זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע כו' הא לאו הכי קורין ומתפללין ואין צריכין טבילה, וכן זבין ומצורעין ובועלי נדות מותרין לקרות בתורה ולברך ולהתפלל וחייבין בכל מצות האמורות בתורה בטהורין גמורים דאין דברי תורה מקבלין טומאה דלא נתנה תורה למלאכי השרת, וכן כתב רבינו האי, ורבינו יעקב ורבינו שמשון מצרפת הורו כן ואמרו שמותר לפרסם הדבר ולהורות כי הוא חלול השם שטובלות ומעכבות הברכה עד אחר הטבילה כי מה נשתנית ברכה זו משאר הברכות, וגם מה שנהגו לברך אחר נטילת ידים טעות הוא בידם, אך ר"ש ז"ל כתב דנדה מברכת אחר שטבלה על הטבילה דכיון שהיא טמאה מוטב לברך בטהרה ולא בטומאה כדתניא בתרומות מפני מה אמרו בעל קרי לא יתרום מפני שאינו יכול לברך, מפני מה אמרו ערום לא יתרום מפני שאינו יכול לברך. ובשילהי מרובה עזרא תיקן טבילה לבעלי קריין, ואף על גב דהאידנא נהוג עלמא כתלתא סבי אפילו הכי טבילת האדם צריך לברך בטהרה כדאמר ר' ינאי שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה, פירוש המחמיר בה מאריכין ימיו ושנותיו, בברכות, ואף על פי כן נהגו לברך לפני הטבילה:

ירושלמי

קכב) **ירושלמי** אין צריך חפיפה אלא לנדה ישראלית אבל לא לכהנות העוסקות בטהרות, בפרק בתרא דנדה אמרו שצריכה חפיפה סמוך לטבילתה ואם סמוך לחפיפה טבלה אינה צריכה עוד לחוף ולטבול ואם לאו צריכה לחוף עוד ולטבול, ולכך צריכה חפיפה כדי שלא יהא דבר חוצץ עליה בשעת טבילה דכתיב ורחץ את כל בשרו במים שלא יהא דבר חוצץ בינה לבין המים, וא"ר יצחק נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינן חוצצות שתים איני יודע, וכל דבר המקפיד עליו חוצץ דאמרי' ביבמות ובנדה דבר תורה רובו ומקפיד עליו חוצץ רובו שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ וגזרו על מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד, ועל רובו שאינו מקפיד משום רובו המקפיד, אבל על מיעוטו שאינו מקפיד לא גזרו, וכל דבר גלד וטיט ובצק הוא חוצץ, ואפילו ריבדא דכוסילתא עד תלתא יומין לא חייצא מכאן ואילך חייצא, ואע"פ שאמרנו אם סמוך לחפיפה טבלה אינה צריכה עוד לחוף ולטבול מכל מקום טבל ועלה ונמצא עליו דבר חוצץ אע"פ שנתעסק באותו המין כל היום כולו לא עלתה לו טבילה ואע"פ שבדק את עצמו לפני הטבילה דשמא לא בדק יפה יפה כנ"ל, (אב"ן), אבל ר"י אומר דההם לטהרות אבל לבעלה תלינן לקולא. ואע"פ שאמרנו שצריך סמוך לחפיפה טבילה היכא דלא איפשר שרי כמו אם חל יו"ט במוצאי שבת והוא ליל טבילתה וטבילה בזמנה מצוה כדתנן כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט' באב בין ביום הכיפורים, חופפת בערב שבת וטובלת למוצאי שבת, וכן אם חלו שני ימים טובים במוצאי שבת וטבילתה בליל יו"ט השני חופפת בערב שבת וטובלת בליל יו"ט שני אע"פ שנתרחקה הטבילה שני ימים מן החפיפה. ומסקינן והלכתא אשה לא תטבול אלא בלילה משום סרך בתה ואף מיום שמיני ואילך, אבל משום אריותא או משום גנבי או משום צנה התירו האמוראים כדאיתא התם, וכל מקום שיש חשש סכנה לדבר או שהמקוה עמוק או רחוק או צריך ליתן עליו מים פושרין ולא תיעשה הטבילה היטב בלילה זולתי ביום מותרת לטבול מיום השמיני ואילך. וזה שנהגו הנשים לשקוע את עצמן ג' פעמים במים לא מפני שצריכה אלא חשו חכמי' הדור שמא בפעם אחד לא תטבול יפה את גופה תחת המים ובשלשה פעמים אי אפשר שלא תטבול יפה, וי"א לפי שכל דברי חכמים משולשים, במנחות בקצירת העומר מגל זה הן ג' פעמים, וכן קופה זו, כך שמעתי מרבותינו בלוניל, (אב"ן). בשחיטת חולין פרק השוחט אמר רב נדה שנאנסה וטבלה טהורה לביתה, פירוש לבעלה דבעלה חולין הוא וחולין לא בעי כוונה ואסורה לאכול בתרומה ור' יוחנן אמר אף לביתה לא טהורה וצריכה עוד לטבול, ופסק רבינו חננאל ז"ל כרב דמהדר רב פפא כוותיה דרב, ורש"י ז"ל פסק כר' יוחנן, ואנן דאין אנו יכולין להכריע אם הלכתא כרב או כר' יוחנן כלים שנפלו במים ונדה שנאנסה וטבלה צריכין עוד טבילה בלא ברכה, (אב"ן הירחי). ובמחלוקת בני בבל ובני ארץ ישראל, אנשי מזרח נדה משתמשת בכל צרכי הבית חוץ מג' דברים, אינה מוזגת לו את הכוס, ואינה מצעת לו את המטה לפניו, ואינה מרחצת פניו ידיו ורגליו. ואנשי מערב אינה נוגעת לא בדבר לח ולא בכלים שבבית ומדוחק שהתירו שתניק את בנה: וצואה שתחת הצפורן אינה חוצצת בטבילה ונטילת ידים, דתנן במקואות ואלו חוצצין באדם בצק שתחת הציפורן כו' ואלו שאין חוצצין צואה שתחת הציפורן וטעמא משום דבצק מיהדק וצואה לא מיהדק וכן טיט הבא מאליו כמו צואה הבא מן הזוהמא לא מיהדקא ואינה חוצצת, ומה שפירש רש"י שצריכה לנקר שיניה וצפרניה בשעת טבילה, להחמיר נתכוון שמא נתעסקה בבצק ואפילו לא נתעסקה טוב להחמיר כך פירש ר"ת:

דיני גלוח, **אמר** רב מיקל אדם כל גופו בתער, פירוש במקום שאין דרך הנשים להקן עצמן בתער אבל במקום שדרך הנשים להקן עצמן בתער דהיינו בית השחי ובית הערוה אסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה, אבל תחת הזקן שאין שם פיאות מותר, ודאמרינן במספרים אינו אסור מדברי תורה אלא מדברי סופרים דאלמא

במספרים כעין תער אסור, בזקן ובבית השחי ובית הערוה, אבל שלא כעין תער מותר אפי׳ בבית השחי ובבית הערוה, וצואר בתער אסור דפעמים שהנשים מתקנין הצואר שלהן בהער ואסור משום לא ילבש וגו׳, ודאמרינן מיקל אדם כל גופו בתער מיירי במספרים כעין תער ובמקום שאין דרך הנשים לתקן, ומגזירה שוה דפאת פאת יש שאוסרין אפילו במספרים בפאת ראש וכעין תער, וליתא דפאת פאת אינה אלא בזקן בשם ר״י מ״כ, ובפ״ק דשבועות וחייב על הראש שתים אחת מכאן ואחת מכאן, ועל הזקן חמש שתים מכאן ושתים מכאן ואחת באמצע, מדמדמי להו להדדי אלמא דשוו באיסורייהו דמה דאסור בזקן אסור בראש והיינו תער אבל במספרים מותר לגלח בין בראש בין בזקן, וכן בהוספתא דמכות אינו חייב בגלות הראש עד שיגלח בתער, והא דתניא בתורת כהנים לפי שיש בראש מה שאין בזקן שהראש אסור במספרים כבתער מה שאין כן בזקן, בנזיר מיירי שאסור במספרים כבתער וקרא דכתיב ביה תער לא יעבור על ראשו לא להתיר מספרים בא אלא לאו דוקא תער, אלא היכא דכתיב השחתה גבי זקן תער דוקא והכי מוכח דאמר ויש בזקן משא״כ בראש, וצריך עיון בנזיר פרק שלשה מינין דנזיר ולוים מגלחין תגלחת מצוה ואם גלחו שלא בתער לא עשו ולא כלום, והמשכיל יבין, מ״ר:

בריך רחמנא דסייען

הלכות מילה

קכג) **אע״פ** שאמרו כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה, במילה אינו מברך אבי הבן להכניסו אלא לאחר המילה שמא יארע דבר קלקלה במילה ונמצא מוציא שם שמים לבטלה, וכי תימא תקיעה ושחיטה נמי ליחוש, לא, הנך בידו ומצי מקיים להו מילה ביד אחר היא מי יימר דמקיים לה הילכך לאחר עשייתה היא, וכן המנהג בשתי ישיבות וכן כתב רבינו יעקב מ״כ, וראייתם מדתנו רבנן המל אומר בא״י אמ״ה אקב״ו על המילה, אבי הבן אומר אשר קב״ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו והעומדים שם אומרים כשם שנכנס לברית וכו׳ בשבת בפרק ר׳ אליעזר דמילה, אלמא אחר המילה הוא, וכי תימא והא כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן, ועוד להכניסו להבא משמע כדאיתא בפ״ק דפסחים בלבער לכולי עלמא להבא משמע כי פליגי בעל ביעור ומטעם זה הנהיג רבינו שמואל לברך להכניסו לפני המילה, וכן שמעתי שהוא מנהג בפאס, אך רבינו יעקב מ״כ השיבו מפרק ר׳ אליעזר דמילה כדאמרן, והלמ״ד דהיא משמע להבא הכי ר״ל אקב״ו להכניסו במצותיו בבריתו של אברהם אבינו שכבר עשינו ולא להכניסו אל הברית כי אם אל המצות דעד שלא מל היה ערל ואסור בפסח ובתרומה כדיליף בריש הערל ביבמות ומשמלוהו יצא לו מכלל הערלות וראוי לחנכו עתה בכל המצות, וזה הוא להכניסו במצות בזה שהכנסתיו בברית כבר כמו הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם על כל הדברים האלה, וכמו כן המילה היא הברית שבינינו לבין הקב״ה לכן אחר מילתו מברך שזכה להכניסו לברית הקב״ה לקבל מעתה כל מצותיו, כך פירש ר״ת ז״ל. כתוב בפ׳ ר״א דמילה המברך אומר אשר קידש ידיד מבטן וכו׳ ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע סמך לדבר שמעתי ואת בריתי אקי״ם את יצחק, אקי״ם נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן, ידיד זה אברהם וכן הוא אומר מה לידידי בביתי ובאברהם דרשו בנדרים אברהם אבינו מקודש מבטן היה כתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכתיב התם בטרם אצרך בבטן ידעתיך, וחק בשארו שם זה יצחק, וצאצאיו חתם באות ברית קדש זה יעקב ובניו, באות ברית קדש זו המילה שהיא עשויה כיו״ד שהוא סימן לעולם הבא שנברא ביו״ד שצדיקים וקדושים שבאותו הדור מועטים כדאיתא במנחות פ׳ הקומץ רבה, באות ברית הקדושה שהיא עשויה כקולמוס שחותכין מן הערוה שלמעלה יותר מאותן של מטה, שלא יעשה כרות שפכה, צוה להציל זרע קדש ידידות שארנו משחת הדא הוא דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור.

ונהגו כל ישראל לתת בפי הילד מן היין שישתה מן הברכה שמברכין עליו, וכן המנהג להשקות את החתן ואת הכלה, גם שולחין הכוס לאמו שתתברך בפרי בטנה, ובסוף כל ברכה מנהג לתת בפי הילד מן היין וכשאומר בדמיך חיי. אלהינו ואלהי אבותינו קיים וכו' ונאמר וימל אברהם את יצחק בנו, ונאמר הודו לה' כי טוב, ומנהג כל ישראל לאומרו משום דאמרינן בהמקנא ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול וזהו הודו לה' כי טוב כי כבר זכה למילה וראוי להכניסו למצות, כך קבלתי בצרפת, (אב"ן). ואמר מר רב צדק גאון מביאין לפניו מים בספל ומיני הדס ובשמים שריחם נודף יפה ומוהלים התינוק על המים שיפול דם המילה לתוך המים ורוחצין בהן ידיהן כל הנועדים שם להודיע כי הנה דם הברית אשר כרת ה' בינו ובינינו, ואמר רב יהודאי גאון ז"ל ב"ד שמלו במקום שאין אב הם מברכין להכניסו כו', וכן מוכח בהאשה נקנית דהיכא דלית ליה אב בי דינא מיחייבי למימהליה דיליף לה מקרא וכיון דהם חייבין למולו בודאי עליהם לברך, (אב"ן):

קכד) **כתב** הרי"ף ז"ל המל את הגרים אומר אקב"ו למול את הגרים וכו' כורת הברית, המל את העבדים אומר אקב"ו למול את העבדים וכו', והטעם לפי שהברכות האלו במקום על המילה הן ואין בהם כוס, אבל רב עמרם כתב המל את הגרים ואת העבדים מברך אקב"ו על המילה ואחר המילה יברך ברכה אחרת למול את הגרים, ולמול את העבדים. וכן מצאתי בהלכות גדולות לרב שמעון קיירא (וכן מצאתי בבראשית רבה פרשה מ"ז):

קכה) **וכן** כתב מי שמל גר או עבד גדול יכסה את הערוה ויברך על המילה ואח"כ ימול, למדנו שאם הם קטנים אין צריך לכסותם וכל שכן בני ישראל קטנים שערלי ישראל כמולים חשיבי כדאיתא בנדרים פרק הנודר ומייתינן לה ביבמות הנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם דכערלים דמו, על כן יש לתמוה אפילו גר ועבד קטן יצטרך לכסות ערותם ומאי שנא גדול, (אב"ן):

קכו) **קטן** שחלה ממתינין אותו למול עד שיבריא נתרפא מולין אותו מיד [א], קטן שנולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית ואין מברכין אקב"ו על המילה אלא להטיף דם ברית, ואמרינן בשבת פרק ר' אליעזר דמילה לא נחלקו ב"ש וב"ה על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית על מה נחלקו אם מחללין עליו את השבת שב"ש אומרים מחללין וב"ה אומרים אין מחללין, ופסק רבינו האלפסי ז"ל כרבה דאמר חיישינן שמא ערלה כבושה הוא וצריך להטיף ממנו דם ברית, אבל שבת לא מחללין עליו מספיקא ורב יוסף פליג עליה והלכתא כוותיה דרבה בר משרה קנין ומחצה, וכן כתב רבינו האי ז"ל דהכי אסכימו רבוואתא דצריך להטיף ממנו דם ברית, אך אין מברכין אשר קב"ו על המילה אלא אם כן נראית לעינים ערלה כבושה, אבל מברך להטיף ממנו דם ברית:

קכז) **נהגו** בצרפת ובספרד כשמכניסים את הילד לבית המילה אומר המוהל בקול רם ברוך [ב] הבא והעם עונין בשם השם ברוך הנמול לשמונה, כך מצאתי, (אב"ן). נהגו בכל גבול ישראל לעשות כסא לאליהו, ויש לי סמך בפרקי דר' אליעזר לפי שגזרו בימיו על הברית ונתקנא בו וברח לו ונתחבא במערה ויאמר לו ה' מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך א"ל הקב"ה חיי וחייך על שקנאת על המילה כל זמן שיעשו את המילה תעיד עליהם שקיימוה, לפיכך מושיבין כסא הכבוד למלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם וגו', ויש סמך לדבר בפרקי ר' אליעזר לעיל מהך כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעין מפני ענוי הדרך וכשהיו ישראל מוהלין היו נוטלין את הערלה וטומנין אותה בעפר והיו ישראל נוהגין כן עד שגדלה מלכות ירבעם ובטלה עד שבא אליהו ז"ל והחזירה, והיינו דכתיב כי עזבו את בריתך בני ישראל, (אב"ן). ויש סמך לחול ושמתי את זרעך כחול הים וגו', והיה מספר

[א] ודוקא אם חלה באחד מאבריו, אבל חולי בכל הגוף ממתינין ז' ימים מעל"ע. [ב] הבא גי' במנה.

מספר בני ישראל כחול הים וכו׳, ויש סמך לעפר והיה זרעך כעפר הארץ:

קכח) **מה** ששנינו בפרק ר׳ אליעזר דמילה המל ולא פרע כאילו לא מל, פירשו כל חכמי ישראל ולא פרע ולא קרע שאחרי שמל אותו קורע בצפרני ידיו בגודל ואצבע את העורות העליונים במשך כל העטרה שתתגלה כולה, שאלמלי יגלה אותה בעלמא כמו ופרע את ראש האשה כאשר שמעתי מפי הדיוט אחד שהיה מוהל ולא פורע ומוציא היה מתערל הילד כבתחילה, והבאתי לו ראיה מדאמר ביבמות פרק הערל לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו שנאמר ומול את בני ישראל שנית, לפריעת מילה, למדנו שהפריעה נקראת מילה לשון ימל קצירו יחתך, ובעל כרחין מדאמרינן ומול את בני ישראל שנית ר״ל שכששלח משה למצרים עשה להם מילה ופריעה וא״ל הקב״ה ליהושע מהלינהו שנית כי היכי דמהילו במצרים, דאי ס״ד ליהושע נתנה ולא למשה לימא ליה שוב מול או ומול את בני ישראל מאי שנית שנית למצרים, ופירוש הפסוק כי מולים היו כל העם היוצאים, פי׳ היו פרועים וכל העם הילודים וגו׳ לא מלו פי׳ לא פרעו אלא מילה לבדה עשו, וזהו דאמר בפרקי דר׳ אליעזר שכל מ׳ שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים משום עניי הדרך, וכן כתב ה״ר שמעון קיירא, ואני העבר העברתי את המוהל ההוא במדינת בורגוש ונתתי אחרים תחתיו ואשר למדתים, זכרה לי אלהי לטובה, (אב״ן):

קכט) **בפרק** ר׳ אליעזר דמילה מרחיצין את הקטן בין לפני המילה בין לאחר המילה ר׳ אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום הג׳ שחל להיות בשבת שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וגו׳ וא״ר יוחנן הלכה כר׳ אלעזר בן עזריה בין בחמין שהוחמו מערב שבת בין בחמין שהוחמו בשבת בין רחיצת כל גופו בין הרחצת המילה וכל שכן ביום הראשון מרחיצין כדרכו, ופסקו רבוואתא כר׳ אלעזר בן עזריה וכדפסיק ר׳ יוחנן:

תחבושת לילד הנימול

נהגו בספרד ופרובינצא לקחת חלבון ביצה ומערבו בשמן זית היטב ונותנין בו (חלוקי הנער) חתיכות בגד מנוקבות לתתם במילה ולהכנים העטרה בהם שלא יחזור העור למקומו, ויש מקומות שמערבין חלבון הביצה בכמון כתוש הדק היטב, ובצרפת נהגו לכתוש הכרפס היטב ולערב בו שמן זית או שומן תרנגולת וחלמוני ביצים הצלויים באש ואין תחבושת טוב ממנו. נהגו ברוב מקומות ישראל לעשות סעודה ביום הברית, ויש לדבר סמך מן המדרש ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את את יצחק ביום ה״ג מל את יצחק, וכן משמע שנהגו חכמי התלמוד דרב פפא הוה סבר לברוכי שהשמחה במעונו אי לאו דאיכא צערא דינוקא, בנדה, וכן כתב דוד ע״ה אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח וברית זו מילה, (אב״ן). ירושלמי בפ׳ ר״א דמילה המול ימול מכאן לשתי מילות אחד למילה ואחד לפריעה אחד למילה ואחד לציצים, אמר קרא אז אמרה חתן דמים למולות מכאן לשתי מילות אחד למילה ואחד לפריעה ולציצין:

דין כלים ופת של כותים

קל) **בשלהי** עבודה זרה אמר רבא הלכתא נותן טעם לפגם מותר ומההוא עכברא דנפל לחביתא דשיכרא ואסריה רב להדיא שכרא לא ידענא טעמא דרב אי משום דקסבר נותן טעם לפגם אסור ולית הלכתא כוותיה, אי משום דקסבר עכברא בשכרא אשבוחי משבח, וכתב רבינו יעקב מנוחתו כבוד שזהו דבר פשוט דנותן טעם לפגם מותר כדאיתא בפרק אין מעמידין בשמעתא דשלקות של כותים ולזה לא הוצרכנו אלא אף קדרות של כותים סתם מחזקינן להו כקדרה שאינה בת יומא, וכן כל כליהם בחזקת שאינן בני יומן ונותן טעם לפגם הן ומותרין, וכן מוכח בכמה מקומות בתלמוד, דת״ר

הכיסכן

הכוספן של כותים שהוחמו חמין ביורה גדולה אסור ביורה קטנה מותר, והא תניא אחת יורה קטנה ואחת יורה גדולה מותר, לא קשיא הא כמאן דאמר נותן טעם לפגם אסור הא כמאן דאמר נותן טעם לפגם מותר, וגבי שמן ודבש של כותים אמר למאן ניחוש לה אי משום גיעולי כותים נותן טעם לפגם הוא ומותר, וקורט של חלתית דאסור משום דמפסקי ליה בסכינא ואע"ג דאמר מר נותן טעם לפגם מותר הכא אגב חורפיה דחלתיתא מחליא ליה והוית ליה כנותן טעם לשבח ואסור, נמצא דסתם כל כליהם של כותים אנו מחזקינן אותם באינן בני יומן ולכך הם נותנין טעם לפגם ומותר, גיעולי כותים לשון פליטת האיסור שבכליהם ולשון המקרא כי שם נגעל מגן גבורים וגו' בלי משוח בשמן כי דרך המתלחמים למשוח המגינים להחליק החצים והרמחים והחניתות שיזרקו עליהן ופלטו ועבר השמן מצד השני כאילו לא נמשחו ונהרגו:

קלא) **ובסוף** עבודה זרה הלוקח כלי תשמיש מן הכותים וכו' הא היא כתובה בהלכות הגעלה, וסיפא וכולן שנשתמש בהן עד שלא יטביל ושלא יגעיל ושלא ילבן תני חדא אסור ותניא אידך מותר לא קשיא הא כמאן דאמר נותן טעם לפגם אסור הא כמאן דאמר נותן טעם לפגם מותר, הא למדת שסתם כליהן בחזקת שאינן בני יומן מחזקינן להו והוו להו נותן טעם לפגם ומותר, ומההיא ברייתא דהכוספן של כותים התיר רבינו יעקב מ"כ קערות שלנו שהרתיחן בקדרה של נכרי בת יומא שהגיעול שלה בטל במים ואינן עשויים לתבשיל וכענין שאמרו מתירין פת של כותים משום גיעולי כותים מההוא דכוספן של כותים, ושלום, (אב"ן). מצאתי בתשובות הגאונים ומאן דאכיל פת של כותים אין מלקין אותו אבל מוכיחין אותו ואסור לומר שמועה מפיו בבית המדרש, ובעבודה זרה פרק אין מעמידין אמר רב כהנא אמר רבי יוחנן פת לא הותרה בבית דין מכלל דאיכא מאן דשרי אין דכי אתא רב דימי אמר פעם אחת יצא רבי לשדה וראה פת דחוק לתלמידים ואמר אין כאן פלטר מה ראו חכמים לאוסרה מה ראו משום חתנות אלא מה ראו חכמים לאוסרה בשדה כסבורין העם לומר פלטר כותי והתיר רבי את הפת והוא לא אמר אלא פלטר ישראל * ותו אמרו איבו הוה מנבית ואביל פת של כותים בין מצרי השדות שבעיר ואמר להו רבא לרבנן לא תשתעו בהדיה דאיבו דקאכיל נהמא דארמאי דאיכא משום בישולי כותים דהיינו גזירת חתנות ומשום גיעולי כותים ליכא כדאמרן, נמצינו למדין דאם נמצא פלטר ישראל אסור לאכול פת של כותים משום בישולי כותים ומשום חתנות, וכן מצאתי בירושלמי דיציאות השבת ופת לאו כתבשילי כותים הוא, כך אנו אומרים במקום שאין פת ישראל מצוייה בדין הוא שתהא פת של כותים אסורה ועמעמו עליה והתירוה במקום שאין פת ישראל מצויה מפני חיי הנפש ובלבד לקנות מן הפלטר, ובמחלוקת בני בבל לארץ ישראל אנשי מזרח אוסרין פת שלהם שאפה כותי ומתירין פת כותי ובלבד שיהא שם ישראל משליך עץ בתנור, ואנשי מערב אוסרים אותה בעץ שאין עץ לא אוסר ולא מתיר ואימתי היא מותרת במקום שאין דבר לאכול ועושה כך שלשה ימים שלא טעם כלום אז התירוה לו מפני חיי נפש ובלבד מן הפלטר שלא מכר בשר מימיו בחנותו ובכך מותרת הפת. בתבשיל אנשי מורח מתירין פולין ששלקן כותי וכן חגבים, ואנשי מערב אוסרין מפני שמערבין שלוקין של בשר בשלוקין של פירות. ומצאתי בתשובות הגאונים כי מותר לאכול פת של כותים בשבת אם אין לו פת אחרת כדאיתא בירושלמי דעמעמו עליה והתירוה וכו' ואין גוזרין גזירה על הציבור אלא א"כ יכולין לעמוד בה והכא בשבת שאין יכול לעמוד בה ולהתענות בשבת מותרת, נמצינו למדין כי פת של כותים אין בו איסור אלא משום בישולי כותים ומשום חתנות ובחתוי בעלמא מותרת, כדאיתא בעבודה זרה פרקא בתרא האי תנורא שגר כותי ואפה ישראל אי נמי שגר ישראל ואפה כותי אי נמי שגר כותי ואפה כותי ואתא ישראל והתה חתויי שפיר דמי, והניא מניח ישראל בשר על גבי גחלים ובא כותי ומהפך

* לפנינו בגמרא (ע"ז ל"ה:) הגי' מבוגה ע"ש.

ומהפך עד שיבא מבית הכנסת או מבית המדרש ואינו חושש, שופתת אשה קדירה על גבי כירה ובאה כותית ומגיסה בה עד שתבא מבית המרחץ או עד שתבא מן השוק ואינה חוששת, הרי לך שנגמרו ביד כותי מותר וכל שכן גמרו ביד ישראל, ואיתמר נמי אמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן בין שהניח כותי והיפך ישראל בין שהניח ישראל והיפך כותי מותר ואינו אסור עד שתהא תחלתו וגמרו ביד כותי. פת אמר רב אסי שלש מלאכות יש בו בתחלה ובאמצע ובסוף, נמצינו למדין כי בהשלכת עץ בתנור יצא מדין איסור בישולי כותים משום חתנות כאנשי מזרח שהן בני בבל, והיינו מחתה חתויי דהתלמוד בבלי בע״ז ובין פת שלנו ופת שלהם בהכי סגי, ולגיעולי כותים ליכא למיחש כדאמרן בדבש ושמן של כותים שפשט היתר בכל ישראל כדאיתא בעבודה זרה שמן ר׳ יהודה הנשיא ובית דינו התירוהו קסברי נותן טעם לפגם מותר, ואמרינן תו בעבודה זרה עלה דההיא כסבורין העם לומר פלטר כותי והתיר רבי את הפת וכו׳ ואפילו למאן דאמר פלטר כותי לא התיר רבי אלא בשדות אבל בעיר לא משום חתנות ובשל סופרים הלך אחר המיקל, ועוד יש לי ראיה להתיר דתנן בפסחים פרק כל שעה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה ושל כותי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, ורבא מוקי למתניתי׳ כר׳ שמעון דאמר חמץ בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו בולא כלום ומתני׳ ר׳ שמעון וקנסא הוא דקנים הואיל ועבר עליה בבל יראה ובבל ימצא, וכי קנים בעיניה אבל ע״י תערובות לא, ובדין הוא דליתני בחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר באכילה ואיידי דתנא רישא בהנאה תנא סיפא נמי בהנאה דכיון דליכא בדנכרי טעמא דקנסא מותר אף באכילה ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא כי הוינן בי רב נחמן ברנפקי שבעה יומי דפסחא הוה אמר לן פוקו ואייתו לן חמירא דבני חילא ואע״פ שנאפה קודם יציאת המועד למדנו שחמץ של נכרי מותר באכילה, וכן פסק רבינו האלפסי כרבא דמוקי למתניתין כר׳ שמעון ופת של כותי דליכא טעם קנס מותרת באכילה, ובירושלמי דפסחים חמץ של נכרי וכו׳ הא באכילה אסור מתניתין במקום שנהגו שלא לאכול פת של כותים, אבל במקום שנהגו לאכול פת של כותים אף באכילה מותרת והולק אבבלי, סוף סוף שמעינן דפת של כותים מותרת באכילה במקום שנהגו. ומעתה ירושלמי דשבת הוא במקום שנהגו שלא לאכול פת של כותים, ועוד יש לי ראיה להתיר מדתניא בתוספתא ומייתי לה בהכל שוחטין חמצן של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד מפני שמחליפין בשל כותים והוה ליה חמץ של כותי שעבר עליו הפסח שמותר באכילה, ויש שגורסין מפני שמחליפין את השאור, ומכל מקום קצת יש לדחות אלו שלשת הראיות דבמוצאי הפסח שאינו מוצא פת אחר מותר מפני חיי נפש, אך דירושלמי קשה וכל שכן לדעת אנשי מערב, סוף דבר אין ההיתר פשוט בידי ובעל נפש המושל על נפשו לא יאכל פת של כותים אם ימצא לו פת היתר, ושבח אני את הספרדיים שנמנעין מלאכלם ויישר כחם, (אב״ן הירחי):

הלכות יין נסך הצריכות.

קלב) **פרק** ר׳ ישמעאל אמר רב תינוק כותי בן יומו עושה יין נסך פירוש ליאסר בשתיה אבל הלוקח עבדים מן הכותים ומלו וטבלו לאלתר אין עושין יין נסך כלל כלל לא, ורב נחמן אמר שמואל קטן בן יומו אין עושה יין נסך פירוש ליאסר אף בשתיה שאין עושה יין נסך אלא מי שיודע בטיב עבודה זרה ומשמשיה, אבל הלוקח עבדים מן הכותים אף על פי שמלו וטבלו עושין יין נסך ליאסר בשתיה עד שישתקע שם עבודה זרה מפיהם וכמה אמר ר׳ יהושע בן לוי עד שנים עשר חדש, וכתב רבינו האלפסי ואפליגו רבוואתא בהא מילתא איכא מאן דסבירא ליה כרב דהלכתא כרב באיסורי, ואיכא מאן דסבירא ליה כשמואל ואמר מדקמפרש ר׳ יהושע בן לוי למימרא דשמואל ש״מ כוותיה

בוותיה סבירא ליה ומסתברא כוותיה, עד כאן. ואני ראיתי מקומות בספרד שאינן חוששין במגע יינן על ידי הישמעאלים ומביאין להם היין ומוזגין ומוכרין ושותין עמהם וסומכין כמדומה על רבינו האלפסי ופוסקים כשמואל דתינוק בן יומו אין עושה יין נסך כלל וישמעאלים שאין דרכם לנסך לע"ז הוה להו כתינוק בן יומו וסוברים דכשמואל הלכתא בכולהו מילתא, ולא היא דבתינוק בן יומו הלכתא כרב דקי"ל כרב באיסורי דר' יהושע בן לוי לא קאי לפרש בהא ואם כן הישמעאלים לא גרעו מתינוק בן יומו דמגעו אוסר בשתיה, וכן פסקו כל הגאונים, ומעתה נאדות הכותים והישמעאלים והאמגושים כולם שוין הן לענין יין נסך ולעניין מגע כותי, וצריכין עירוי שלשה ימים מעת לעת דכותי שאנס נאדות של ישראל והכניס בהן יין נסך אף לפי שעה אסור ליתן בהן יין כשר עד שיערם ג' ימים מעת לעת דכל שמכניסו לקיום אף לפי שעה גזרו ביה רבנן וכל שכן נאדות של כותים הנבלעים מיין נסך שצריכין עירוי ולא שנא נודות ולא שנא קנקנים בין שלנו בין שלהם בעירוי מותרין כדפסקינן בע"ז, עוד רעה חולה ראיתי תחת השמש בני אדם שקונים היין בימות הבציר בכפרים בכרם הכותים ומודדין הכותים את יינם ונותנין בנאדם וישראל מביאן לביתו ושותהו ואין לך יין נסך גדול מזה, ואילו היו מחמירין ביין נסך ומקילים בפת של כותים היה טוב מאד כי איסור יין נסך דאורייתא שנאמר ישתו יין נסיכם וגו' ואיתקש לזבחי מתים שאסור בהנאה, ואף סתם יינן כדאיתא בעבודה זרה שלש יינות הן יין נסך אסור בהנאה ומטמאה טומאה חמורה בכזית, סתם יינם אסור בהנאה ומטמא טומאת משקין ברביעית, ואע"ג דאמר במסכת נדה כותים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע"ז הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם, ואית גאון דאמר דמגען כתינוק בן יומו שאינו עושה יין נסך ליאסר בהנאה, מיהא בשתיה אסור:

קלג) **ומצאתי** בתשובות הגאונים שפחה כותית שהטבילוה בעל כרחה ונשתקע שם עבודה זרה מפיה הרי היא כעבד כשר ואינה עושה יין נסך ואוכלין מבשולה דאין טבילה בעל כרחה פוסל אלא ביפת תואר דלא שייכא עד השתא כלל במצות אבל שפחה דשייכא במצות הנשים בעונשים ובדינין טבילתה בעל כרחה הויא טבילה, ואם זרק כותי חפץ לתוך יין של ישראל ואף אם היין צלול שאין למעלה ענבים מותר אף בשתיה דאמר רב אשי כל שאילו במגע זב טמא בכותי עושה יין נסך וכו', ובזב אינו מטמא אלא בנגיעת היד דכתיב וכל אשר יגע בו הזב ונגיעה אינו אלא ביד דקא נקט בידו וקא נגע אבל זרק לא הוי מגע, דאמר ריש לקיש קנה בקומטו של זב והסיט בו את הטהור טהור, אבל אם זרק יין נסך ביין כשר ואף סתם יינם ואף אם יש ענבים למעלה ואינן מבוקעות אסור לפי שיין נסך שנפל שם שוקע עד למטה דתנן יין נסך אסור ואוסר בכל שהוא ולא מיבעיא נסך שנתנסך לע"ז אלא אף סתם יינן מההיא ברייתא דאגרדמים כותי וכו' ומסיימת מפני שטיפת יין נסך אוסר בכל שהוא ובסתם יינן מיירי, ואף על פי שרבינו יעקב אמר דסתם יינן בטל בס' ומוקים לההיא כר' יהודה דמין במינו לא בטיל, אין לסמוך על זה, והרחבתי בענין חמץ בפסח בהלכות פסח, ותנן נמי יין נסך שנפל על גבי ענבים ידיחן והן מותרות ואם היו מבוקעות אסורות, וכן אם כותי מושך מן החבית של יין כשר ההוא יין אסור בשתייה דמשכבשך ליה וכי ההוא חביתא דאישתקיל לברזא ואהדריה כותי לחבית ואמר רב פפא כל דלהדי ברזא חמרא אסור, אית דאמרי בהנאה ואית דאמרי בשתיה אבל לא בהנאה, ואידך שרי בשתיה, ואם מושך ישראל יין כשר בכלי כותי שיש בו טופח להטפיח מן יין נסך של כותי כל היין הנשאר בחבית אסור בשתיה משום דנצוק חיבור ואע"פ שר"י אומר דנצוק אינו חיבור מההיא דקנישקנין דשרו רבנן אין לסמוך על זה כי ראיות רבות בתלמוד דנצוק חיבור, ותמצאם בהלכות. מההיא ברייתא דשופתת אשה קדרה על גבי כירה וכו', בהלכות פת איתא, יש לדקדק דהוא הדין (דיש) להניח יין בביתו ומניח כותי שם והולך לשוק או לבית הכנסת ואינו חושש דנתפש כגנב ומירתת

ומירתת, וראיות טובות מדתנא בע"ז פ"ד כותי שנמצא עומד בצד הבור של יין אם יש לו עליו מלוה באותו יין אסור אין לו עליו מלוה מותר דנתפש כגנב, והמניח כותי בחנותו אע"פ שיוצא ונכנס מותר, והמניח יינו בקרון ובספינה והלך לו בקפנדריא ונכנס למדינה ורחץ מותר ואם הודיעו שהוא מפליג אסור, ואם היה אוכל עמו על השלחן והניח לגינין על השלחן ועל הדלפקי שעל השלחן אסור שידו של כותי מגעת לשם ברשות ושל דלפקי דנתפש כגנב מותר. בהלכות גדולות בהלכות יין נסך חבית שיש בתוכה יין או שמן ודבש ונפל שרץ לתוכו שיעורו אחד באלף והכל מותר ואם לאו אסור, ולהתיר הכלי ילבנו בכבשן, ובירושלמי דתרומות פ"ו ר' יוסי בר בון הורה בהדין עכברא אחד באלף:

בריך רחמנא דסייען.

הלכות חלב וחמאה של כותים

קלד) **במסכת** ע"ז בפרק אין מעמידין אלו דברים אסורין ואין איסורן אסור בהנאה חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, ומפרש בגמרא דבין דקא בעי ליה למאכל בין לגבינה אסור ואע"ג דחלב טהור עומד טמא אינו עומד אפי' הכי אסור דשמא עירב בו וקאי ביני איטפי, פירוש בגומות שבגבינה, וכן הוא בירושלמי דשבת פ"ק ובירושלמי דע"ז פרק ב' חלב של כותי למה אסור משום תערובות בהמה טמאה ואית דאמר משום גלוי, פתן ר"י בשם ר' יונתן מהלכות של עמעום הוא וכו' וכתוב בהלכות פת, ומה שאמר ר' ירמיה בבבלי פרק שני דע"ז גבי גבינה אמר ר' ירמיה לפי שאי אפשר בלא צחצוחי חלב פירש"י חלב טמא והירושלמי מוכיח כדבריו ואית דאמר משום גלוי כמו שפירש ר"י טעמא דר' ירמיה משום חלב מגולה שעשו ממנה הגבינה, וכן הוא בירושלמי בתרומות פרק האשה אוכלת שאוסר חלב כותי משום גלוי דפריך ויקריש ויעמיד משום ארס העומד בין הנקבים, נמצינו למדין שמשום חלב טמא ומשום גלוי יש לחוש בו, וההיא דתרומות כשהדבר ידוע שאין בדיר בהמה טמאה ואפילו הכי יש לחוש עליו, ומזה הטעם נאסר חמאה של כותים משום חלב טמא ומשום גלוי, וכן מוכח בירושלמי דאין מעמידין דאמרינן התם אלו דברים אסורים וכו' וחשיב י"ח דברים וחשיב חמאה בהדייהו, וזה שנמצא בתשובות הגאונים וחמאה של כותים כיון דקים להו לרבנן דחלב טהור עומד טמא אינו עומד מי שדעתו יפה ומקבלהו לאכול מותר, אין לסמוך על זה שהרי הוכחנו שהטעם בחלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו אסור משום גלוי ומשום חלב טמא, וכן סוברים אנשי מערב, דאנשי מזרח מתירין את החמאה של כותים ואומרים אינה מקבלת טומאה, ואנשי מערב אוסרין משום חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, (אב"ן):

קלה) **ואע"פ** שכתב ר"י מ"כ כל עצמי איני מתיר גבינת כותים וחלב אלא בחלב שחלבו לעשות גבינה דאין לחוש עכשיו לניקור הנחש שאינן מצויין בארצינו ולא להלב טמא דמה תועלת יש לו בתערובתו אחרי שאינו עומד, אבל בחלב שחולבין למכרו באכילה ולכותח אני אוסר שיש לו תועלת בתערובת חלב טמא, ולמלואת הדפוסין שמגבנין בהן והדפין אין לחוש דסתם כליהן אנו מחזיקין אותן שאינן בני יומן ואם הוגעלו במי כליהן הוי נותן טעם בר נותן טעם לפגם וכל שכן שמותר, אין לסמוך על זה דאם כן לדבריו מתניתין דאסר חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו מיירי בחלבו הכותי למכור ולמה לא חלק התלמוד בזה אלמא בכל ענין מיתוקמא אף אם חלבו לגבן וחוזר ומוכרו שנמלך אסור וכן כתב רבינו שלמה הצרפתי ז"ל דחלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו אף אם ידוע שאין בדיר בהמה טמאה אסור ועל זה נאמר ופורץ גדר ישכנו נחש, ושלום, (אב"ן הירחי):

קלו) **ואע"פ** שיש להקל ולהתיר אם ידוע שאין בדיר בהמה טמאה כדתנן ואלו מותרין באכילה חלב

חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, ואמרינן עלה תנינא להא דתנו רבנן יושב ישראל בצד עדרו של כותי וכותי חולב ומביא לו ואינו חושש, ומיבעיא לן היכי דמי אי דליכא דבר טמא בעדרו פשיטא ואי דאיכא דבר טמא בעדרו אמאי אינו חושש, לעולם דאיכא דבר טמא בעדרו וכי קאי חזי ליה וכי יתיב לא חזי ליה מהו דתימא כיון דכי יתיב לא חזי ליה ניחוש דילמא מייתי ומערב ביה חלב טמא קא משמע לן כיון דכי קאי קחזי ליה אירתותי מירתת ולא מערב ביה, אשתכח השתא דכי ידעינן דליכא דבר טמא בעדרו והוא יושב בצד עדרו ואפילו כי קאי לא חזי ליה מותר, אפילו הכי אסור להקל פן יקלו באינו יושב בצד עדרו:

הלכות שבת הצריכות

קלז) **לא** יקרא לאור הנר בשבת שמה יטה ואפילו גבוה שתי קומות או שתי מרדעות אבל שנים בענין אחד מותר, ובמדורה אף י׳ בני אדם אסורים לקרות, ירושלמי תני ר׳ חייא אבל מסתכל הוא מה שבכוס ושבקערה ואינו חושש, אית דבעי מימר שהוא לשעה פירוש שהוא בהעברת העין, ואית דבעי מימר מפני הנקיות ומפני הסכנה, מאי נפיק מביניהון לנקיבת חורין מה דמר שהוא לשעה אסור ומה דמר משום נקיות מותר, רב ירמיה סליק לגבי רב אסי מזג ליה כסא שרי מסתכל ביה אמרה ליה ברתי׳ המי מה הוא עביד אמר לה דנהיג כשיטת ר׳ חייא רביה דתני ר׳ חייא אבל מסתכל וכו׳, כך מצאתי, (אב"ן):

קלח) **לא** תצא אשה בטבעת שיש עליה חותם ואם יצתה חייבת חטאת דברי ר׳ מאיר וחכמים אומרים פטורה ואפילו הכי קיימא לן כר׳ מאיר בהאי מדתנן לא תצא אשה בטבעת שאין עליה חותם ואם יצתה אינה חייבת חטאת מכלל דהא שיש עליה חותם חייבת כך פסק רבינו אלפסי, ואע"ג דאמר בהחולץ ליבמתו סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם והאי סתם ואח"כ מחלוקת היא, מכל מקום מדקאי עולא עליה דר׳ מאיר ואמר וחלופיהן באיש אלמא כר׳ מאיר קים לן, ואמר עולא וחילופיהן באיש דבטבעת שאין עליה חותם חייב חטאת, ובדיש עליה חותם פטור אבל אסור, ובמחט הנקובה פטור אבל אסור וכשאינה נקובה חייב חטאת וחלוף באשה בטבעת שיש עליה חותם ובמחט הנקובה חייבת חטאת ובאין עליה חותם ובמחט שאינה נקובה פטורה אבל אסורה, (אב"ן), אך פליאה דעת ממני שאין מקפידין האנשים והנשים לצאת בכל טבעות שבעולם ובכל מחטים בין בחצר ובכרמלית ולרשות הרבים, ועלה דהא בכבול ובפאה נכרית לחצר אמר רב בכל מקום שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר חוץ מכבול ופאה נכרית, ור׳ ענני בר ששון בשם רבי ישמעאל אמר הכל ככבול, ופסק רבינו האלפסי כרב דסתם לן תנא כוותיה, ורבינו יעקב פסק כר׳ ענני בר ששון דקאי כר׳ ישמעאל על זה נהגו הנשים לצאת בחצר בכל תכשיטיהן, וכמדומה שזה שאין אנו מקפידים באנשים ובנשים וכו׳ לפי שהרשות הרבים שלנו דינו ככרמלית וכחצר שאינה מעורבת שאינו דומה לדגלי מדבר שאין בו שש עשרה אמה ואין עוברין עליו בכל יום ששים רבוא ואין שערי העיר מכוונות זו כנגד זו, הילכך בטבעת שיש עליה חותם ובמחט הנקובה שחייבת חטאת ברשות הרבים גמורה היא פטורה אבל אסורה שאין דרך האשה לחתום והויא לה משוי, אלא לאיש שדרכו לחתום בו הוא תכשיט ולרשות הרבים גמורה הוא פטור אבל אסור והכא מותר לכתחלה, אבל בטבעת שאין עליה חותם דלרשות הרבים גמורה פטורה אבל אסורה הכא מותרת לצאת לכתחילה, ואין מגלין את הדבר אלא לצנועין שלא יקלו בהוצאת שבת, אף כי שמעתי דאמרינן בירושלמי דבכל רשות הרבים שבעולם גזרו חכמים אף אם אינו דומה לדגלי מדבר, (אב"ן):

קלט) **וכל** תכשיט לאנשים ולנשים מותרין לצאת בהן לרשות הרבים אי לאו דגזרינן דילמא

דילמא שליף ומחוי, הילכך כל תכשיט שאינו נחלץ ממנו יוצאין בו וכל מי שאין דרכו להראות ולחלוץ יוצאין בו, בתשובות הגאונים מי שנפסקה רצועת סנדלו ונפל הסנדל מרגלו מוליכו עד ביתו פחות פחות מארבע אמות, דלא תימא דוקא בכים התירו כדאיתא בסוף שבת מתוך שאדם בהול על ממונו אי לא שרית ליה אתי לאתויי ד׳ אמות ברשות הרבים, דלא מצינו איסור בטלטול פחות מד׳ אמות אבל במעביר מחלל את השבת שהעביר ד׳ אמות ברשות הרבים ואם לא ישב חייב מלקות מדרבנן וכן הלכה, כן מצאתי. למדנו מזה כי מפתחות החניות שיש רשות הרבים עוברת ביניהן מותר בענין זה בפחות מד׳ אמות (וכשיושב) ויכול להוליכן עד החנות של חבירו הרוצה להצניען, אבל הזורקן מזה לזה חייב דתנא הזורק מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע ר׳ עקיבא מחייב וחכמים פוטרין ובלמעלה מעשרה הוא דפליגי אבל למטה מעשרה דברי הכל חייב, ולערב ביניהן אי אפשר דקיימא לן כרבנן בשני בתים בב׳ צדי רשות הרבים אין מערבין רשות הרבים בכך:

קם) **אנשי** מזרח טוענין [*] (כספים) בכל מקום בשבת ואנשי מערב אף ליגע בהן אסור למה שכל המלאכות משתמשות בהן, והאזורות שיש בראשם טסין של כסף או של זהב נחשת וברזל ועץ שדרך לקשור בו הרצועה או תחת המנעלים ובתי השוקים ובתי הידים מותרין לצאת בו לבד מן הטבעת כאשר אמר בתשובות הגאונים, ומותר לסוך בשמן טוב בשבת ולצאת בו לרשות הרבים שדומה למלבוש. ודאמרינן בשבת פרק המוציא מיני בשמים ושמן טוב כל שהוא כשהוציאו בידו דרך הוצאה, ואפילו הוציאו על ראשו פטור, ואם תאמר אנשי הוצל עושין כן בטלה דעתם אצל כל אדם:

קמא) **ואסור** לרחוק את הפשתן או הבגד בברזא שבחבית יין או מים ביו״ט ובשבת לא בעץ ולא בברזל משום סחיטה דאמר רב שימי בר אשי האי מסוכרייא דנזייתא אסור להרוקה ביומא טבא, ואע״פ שרבינו יעקב הקל דאין סחיטה ביין ומביא ראיות בספר הישר אין לסמוך ולהקל על זה, (אב״ן). ומי שיצא חוץ לתחום במזיד מלקין אותו כדאיתא בסוף מבוי תני ר׳ חייא לוקין על עירובי תחומין דבר תורה, ומי שחלל שבת במזיד בלא התראה בדין הוא דלא סגי ליה במלקות לפי שבחייבי לאוין או בחייבי כריתות הוא דסגי ליה במלקות דתנן חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן, ומחלל שבת זדונו סקילה בהתראה וכרת בלא התראה, אבל כדי שלא יהא חוטא נשכר ילקו אותו, בתשובות הגאונים:

קמב) **שבת** פרק נוטל כותי שהביא חלילים לא יספוד בהן ישראל אלא א״כ באו ממקום קרוב ואם באו ממקום קרוב מותר, מכאן התיר ר״י מ״כ לשתות מאותן המים שהכותיות שואבות מן הנהר ומן הבורות שברשות הרבים ומביאות לנו בשבת אפי׳ עשו בשבילנו דטעמא מאי שרינן בחלילין אם באו ממקום קרוב מפני שגם הוא היה יכול ללכת שם וליקחם הכא נמי מיגו דאי בעי אזיל ושתי התם, כדאיתא בעירובין מטפס ועולה מטפס ויורד בבור שברשות הרבים העמוק עשרה ורחב ד׳ כי מייתו לנו הכותיות מותר לשתות מהן, ולא דמי לכותי שעשה כבש בשבת דאם בשביל ישראל אסור דישראל לא מצי למיעבד ליה, (אב״ן), ולכך תנא מילא מים לבהמתו משקה אחריו ישראל ואם בשביל הישראל אסור שאין הישראל יכול להשקות הבהמה מן הבור, אבל לעצמו מותר כדאמרן, וכן דבר הבא מחוץ לתחום שאי אפשר לו לילך אסור בו, ואין ישראל חייב למנוע את הכותי אם רוצה להביא עשב לבהמתו דבהמה אינה מצווה מלאכול איסור, ועוד מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת שנאמר למען ינוח וזהו נייחא שלה אלא שהוא אסור מליהנות מדבר איסור שנעשה בשבילו דומיא דאם כותי הדליק את הנר בשביל ישראל אסור ליהנות ממנו, וכן כותי שתלש לבהמתו מאכיל אחריו ישראל כמו מילא מים לבהמתו וכו׳ דכותי אדעתא דנפשיה עביד כדאמר גבי דליקה, וסוגיא דשמעתא כל

* הפיסקא הזאת קשה ההבנה ומלוה לתקן.

כל שבפניו ומכירו אסור שמא ירבה בשבילו ויעשה איסור בעבורו ושלא בפניו אף במכירו כנון כבש וכיוצא בו מותר, ומזה הטעם אסור להתחמם כנגד האש שעשה בשבת, אבל אם יושבים ועשה הכותי מדורה והן נהנין ממנו אין חייבין להניח מקומם בשבילו כך פירש ר"ת, וכתב ר"ת דמותר להציל כל דבר בשבת כל זמן שלא הגיע הדליקה בבית דלא אסרו אלא כשהדליקה בבית דאי שרית ליה אתי לכבויי אבל כל זמן שאין הדליקה בבית ליכא למיחש, בשבת פרק כל כתבי, ואין לסמוך ולהקל על זה כדי שלא יערימו:

קמג) **מה** שנהגו בצרפת להדליק בשבת נרות של שעוה היתר גמור הוא דאמרו בפרק במה מדליקין ולא בירוקה שעל פני המים ואמרינן בגמרא עד כאן פסול פתילות מכאן ואילך פסול שמנים לא בזפת ולא בשעוה וכו', פשיטא שעוה איצטריכא ליה מהו דתימא לפתילות נמי לא חזיא קמ"ל, דפירוש משום פסול שמנים הוא דפסיל לה בהורת שמן כענין שנותנים החלב על הפתילות, אבל לפתילות כענין שנותנין פתילות השעוה לפני השרים מותר, וצמר גפן הנקרא קוטון מותר לפתילות דאין לך פסול פתילות אלא אותן שמנו חכמים וזה דולק יפה והשמן נמשך אחריו יותר מפשתן, ואע"פ שאמרו בירושלמי דשבת להעלות נר תמיד שיערו חכמים לומר אין לך עושה שלהבת אלא פשתים לאו למעוטי צמר גפן בא אלא למעוטי כל היוצא מן העץ כי הנך דמתניתין אבל צמר גפן אינו יוצא מן העץ אלא מן הגרעינין שבו שהן פרי, (אב"ן), כך הורה רבינו יצחק נ"ע:

קמד) **מלאכה** הנעשית לישראל על ידי כותי בשבת והוא משל ישראל שנתן לו עצים ועשה מהן כלים, מטוה ועשה ממנה יריעה, אבנים ועצים ועשה מהן בית, כגון אלו אם עשאן הכותי בתוך התחום בשבילו בשבת אסורים לעולם, מההיא מעשה דאפרנא דמועד קטן מההוא שעשו לו ארון וחפרו לו קבר דאמר אם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית, אבל עורות לעבדן וכלים לכובס כותי אין עשייתו דבר מעיקרו אלא תקונו ומותר בכדי שיעשו, וכן מלאכה כגון בית או כלים שעשה כותי לישראל והכל משל כותי ואין ישראל מסייע עמו בכלום כגון שקצץ לעשותם לו בכך וכך דמים אע"פ שהיא מלאכה שלימה מותר לפי שאינה נקראת על שם ישראל שאם רצה הכותי יעכבנה לעצמו ויעשה לו אחרת, מה שאין כן כשהישראל נותן העצים והאבנים והברזל, ור"י אמר שאפילו כלי הנעשית בשביל ישראל משל ישראל מותר, וארון וקבר היינו טעמא שלא יאמרו קבר וארון זה נעשה בשבילו בשבת, אבל לאחר מותר, שהרי כבש שנעשה בשביל ישראל אינו אסור עולמית מדלא קתני ואם בשביל ישראל שלא ירד בו עולמית, וההיא דאפרנא אינו קשה כלום כי אותו סייעו בו עבדיו של מר זוטרא, כי מצאתי ספר שכתוב בו הנהו עבדי סיועי סייעו בהדייהו:

קמה) **כך** איתא בשילהי פרק יציאות השבת ת"ר אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת בד"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מפליגין כו', כתב רבינו האלפסי יש מי שאומר דהא דאין מפליגין הוא בספינה קטנה שאין במים עשרה טפחים והספינה גוששת ומשום גזירת תחומין נגעו בה כו' ולכך נהגו להפליג בים הגדול, והקשה על זה דהוה ליה למיתני אין מפליגין בספינה קטנה ואמאי קתני סתם בספינה ואפילו גדולה משמע, ועוד מאי איריא פחות מג' ימים אפילו טפי נמי לא, ועוד לדבר מצוה אמאי מותר והא העמידו דבריהם במקום עשה כדתנן אונן טובל ואוכל את פסחו לערב אבל לא בקדשים דגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת וגבי קדשים העמידו דבריהם במקום עשה, אלא היינו טעמא דאין מפליגין משום ביטול מצות עונג שבת דכל ג' ימים יש לו שינוי וסת משום נענוע הספינה כדכתיב יחוגו וינועו כשכור, ולאחר ג' הוה להו נייחא ומקיימי עונג שבת, ולדבר מצוה שרי דפטירי ממצות עונג דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכן אין צרים על עיירות של כותים פחות מג' ימים קודם לשבת נמי מהאי טעמא, וקשה לי על פירוש אחרון של רבינו למה נהגו להפליג בים הגדול בחמישי ובששי, ומצאתי בירושלמי

בירושלמי בסוף יציאות השבת כך אין מפליגין בים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת בית שמאי אוסרים אף בד׳ ובית הלל מתירים, ועל כרחין ב״ה מתירים אף בערב שבת קאמר דאי ברביעי לחודא היינו תנא קמא, ואם כן ברייתא דתלמוד בבלי דאין מפליגין פחות מג׳ ימים קודם לשבת כתנא קמא דפליג אב״ש ואב״ה וג׳ מחלוקות בדבר, והלכה כב״ה, ולכך נהגו להפליג בים הגדול כנ״ל, (אב״ן):

קמו) **ועוד** מצאתי בירושלמי לעיל מהך, תני אומנין כותים שהיו עושין עם ישראל בשבת, בתוך ביתו אסור בתוך בתיהם מותר, אמר ר׳ שמעון בן אלעזר בר״א בקבולת אבל בשכיר יום אפי׳ בתוך בתיהם אסור, בר״א בתלוש מן הקרקע אבל במחובר לקרקע אסור, בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר, מהו בין כך ובין כך בין בתלוש בין במחובר בין בשכיר בין בקבולת אמר ר׳ אילא בין בתלוש בין במחובר ובלבד בקבולת ר׳ שמעון בן ברקנא בשם ר׳ אחא בשבת ובאבל ובע״ז הלכה כר״ש בן אלעזר, האי פיסקא פליגא אההיא דמועד קטן דאמר שמואל מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר והכא בין באבל בין בשבת בתוך בתיהם מותר, ולרבינו יעקב דמוקים להחיא באבל אבל בשבת אפילו בתוך התחום מותר ניחא ליה הא דירושלמי, אך שמעתי שחזר בו בסוף ימיו ואמר בשבת ובאבל מיתוקמא וסוף סוף פסקא דהירושלמי חולקת וקי״ל כבבלי, ואם נוקים לההיא דשמואל במחובר לקרקע הוה אתי שפיר, ויש לעיין, (אב״ן)׃ מצאתי בירושלמי אין משלחין אגרות ביד כותי לא בע״ש ולא בה׳ בשבת ב״ש אוסרין אפילו ברביעי וב״ה מתירין אפילו בערב שבת, (אב״ן). ירושלמי פרק כלל גדול אסור למישקל אבנים שהן מקורזלות לבית הכסא ברשות הרבים אבל בכרמלית מותר, ושלום:

הלכות חנוכה

קמז) **מצאתי** בירושלמי ובילמדנו למה נסמכה פרשת בהעלותך לחנוכת המזבח לפי שכיון שהקריבו י״ב נשיאי השבטים את קרבנם לחנוכת המזבח ולא הקריבו הלוים עגמה נפשם אמר הקב״ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות יש להם אחרת שיעשו בני בניו מתתיהו כהן גדול וחשמונאי ובניו. בפרק במה מדליקין מוכח דמצות נר חנוכה להניחה בתוך עשרה, ומצוה מן המובחר להדליקה בשמן זית, מעשה חנוכה אין להאריך ונעשה להם נס והדליקו ממנו ח׳ ימים וקבעום ימים טובים, ומצות נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, פי׳ מלקטי עצים דקים שהם מתאחרין מכל אדם, ומשום פרסומי ניסא, דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורא שצריך שיהא בה שמן כשיעור הזה מכאן ואילך אם רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, ריא״ף ז״ל כשקיעת חמה דתענית, דאמר שמואל כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית דהוא צאת הכוכבים, דמעלות השחר ועד צאת הכוכבים יממא הוא כדכתיבי קראי בעזרא ומייתינן להו בריש ברכות, ומשקיעת החמה הראשון עד צאת הכוכבים חמשה מילין כדאמר בפסח שני והוו כשרגא בטיהרא וליכא פרסומי ניסא אלא משקיעת החמה האחרון ואילך, (אב״ן):

קמח) **וכל** שמנים שאסרו חכמים להדליק בהן בשבת שמא יטה מותר להדליק בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת, בשבת שהרי אסור להשתמש לאורה, וכבתה אין זקוק לה ולא יבא להטות. מכאן יש לי תשובה לפי׳ רבינו האלפסי דנראה מכאן דאסור להשתמש לאורה אף לאחר שתכלה רגל מן השוק שאם מותר להשתמש לאורה לאחר הזמן הזה אתי לאטויי, (אב״ן). ונראה שיש לו להדליק נר חנוכה לפני נר השבת שאם ידליק לו נר השבת וקיבל עליו את השבת שוב לא יוכל להדליק את הנר חנוכה כדאמר ליה רב לר׳ ירמיה מי בדלת ואמר לי׳ אין בדילנא, אך אם לא קיבל עליו את השבת יוכל להדליק את של חנוכה דלאו בהדלקה תליא מילתא אלא בהבדלה תליא מילתא

וכדאמר

וכדאמר בפרק במה מדליקין ומדליק את הנר ושוהה כדי לצלות דג קטן ושובת וכדפירש הקונטרס שאחר ההדלקה יכול לתקן דבר מועט ואחר כך שובת הרי שלא שבת בהדלקה ומותר לעשות מלאכה דאילו הדליקם מבעוד יום גדול לא יאסר דתנינא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר דתניא לא ימיש עמוד הענן יומם וגו׳ מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש וכו׳ דלאו בהדלקה תליא אלא בהבדלה ממלאכה תליא מילתא. ואיפליגו בית שמאי ובית הלל בהדלקת נרות חנוכה ונהגו כל ישראל כבית הלל דקיימא לן כוותיה ויום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך כנגד ימים היוצאין וכנגד מעלין בקדש ולא מורידין, ומפורש במנחות בסוף פרק שתי הלחם מעלין בקדש מאת מחתות החטאים וגו׳ בתחילה תשמישי מזבח ולבסוף גוף המזבח, ולא מורידין דכתיב ויקם את עמודיו בסוף אלה פקודי משה רבינו ע״ה הקימו ופירקו. ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ משום פרסומי ניסא, ולצד שמאל בכניסתו לבית כדי שתהא מזוזה מימין, דכתיב על מזוזות ביתך דרך ביאתך וכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר ברישא, ונר חנוכה משמאל ויכנס בין שתי מצות, למדנו מזה שאם אין שם מזוזה מימין ראוי להניח נר חנוכה מימין וכן כתב גאון ז״ל, (אב״ן). ויראה לי ראין חיובא בבית הכנסת להדליק נר חנוכה כי אם בבית שאדם דר מדקאמרינן כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ובית הכנסת פטור ממזוזה כדאמרינן בפרק קמא דיומא אלא אם כן יש בה בית דירה לחזן בית הכנסת, אלא נהגו כך על שם שהנס בא במקדש בית עולמים ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הנס שבולם מתקבצים שם, (אב״ן):

קמט) **הרואה** נר חנוכה יום ראשון מברך שתים שהחיינו ושעשה ניסים מכאן ואילך הרואה מברך שעשה נסים, וכשלא הדליק בתוך ביתו עדיין, ואם רוצה לסדרן על הדלקתו ולא יברך עד שידליק, הרשות בידו כדי לחברן יחד, כדאמרינן חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו אכסא דקידושא זמן דסוכה ולישב בסוכה וכן אכסא דהבדלה. מצאתי בתשובות הגאונים ושמן שנדרו לבית הכנסת מותר לקרות כנגדו, דלענין נר חנוכה הוא שאמרו אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה שלא יהיו מצות בזויות עליו והכא אינה מצוה כל כך אלא לכבוד קורא כנגדו, ודתנן בשבת לא יקרא לאור הנר משום שמא יטה הוא ולא משום קדושה כדאמר התם וכי נר קדושה יש בו:

קנ) **ראש** חדש טבת שחל להיות בשבת מוציא שלש תורות אחת לעניינו של יום, ואחת לראש חדש הקודם לשל חנוכה משום דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ואחת לשל חנוכה, ומפטירין בשל חנוכה לדסמיך ליה, וכן השיב רב יהודאי גאון, ואף על גב דראש חדש תדיר ועיקר אין מפטירין בראש חדש, וראיה לדבר דתנן ראש חדש אדר שחל להיות בשבת מפטירין בשקלים ואין מפטירין בראש חדש ואע״ג דראש חדש עיקר הכא נמי לא שנא, כך כתב רבינו האלפסי, ויראה לי דכל שבעה שהן חובת הקריאה יקראו בשלשתן שהן חובה ליום, חמשה בענין היום, ואחד בראש חדש, ואחד בשל חנוכה הרי שבעה ולא יפסיק בקדיש עד אחר פרשת חנוכה ויחזור המפטיר לשל חנוכה דכל זמן שהפרשיות חובת היום אין להפסיק בקדיש כהפסקת שבתות השנה שאנו מפסיקין בין השבעה שקראו חובת היום למפטיר שאינו מחובת הקריאה, (אב״ן), וזה שנהגו בכמה מקומות שקורין שבעה בענין היום והשמיני בשל ר״ח והתשיעי בחנוכה הם סומכים על מה שאמרו חכמים אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם, ומ״מ חובת הקריאה שהם שבעה היה להם לקרות בשלשה ספרי התורה הבאות חובה ליום כדפרישנא, ועוד דלא יתכן שהמפטיר אם הוא קטן כדרך כל השבתות לקרות פרשת חנוכה הבאה חובה ליום, דכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן, וכן כתב רבינו יעקב מ״כ דפרשת חובה אין לקרות בה קטן, על כן נכון לעשות כאשר אמרנו, (אב״ן הירחי):

קנא) **הרוצה** לתת גט לאשתו יקנה לו הבעל המגרש משלו הקלף והדיו והקולמוס משום דכתיב וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה משלו, וכן כתב רבינו יעקב וכדאמרינן בבבא בתרא פ' גט פשוט והבעל נותן שכר הכתיבה והכל משלו ואע"ג דמסיק התם משום חשש עגון אקילו רבנן והיא נותנת שכר, ואם אין לבעל קלף ודיו וקולמוס יקנו לו הכל, ויכתוב גט לאשתו אם הוא יודע לכתוב, ואם אינו יודע לכתוב או שירצה שיכתוב לו אחר יאמר לסופר בפני עדים כתוב גט לשרה בת אברהם אנתתי ותהא מותרת לכל אדם, ולעדים יאמר חתמו אתם ראובן בן שמעון וחנוך בן שמעון בגט של שרה בת אברהם אנתתי והא מותרת לכל אדם, ויחתמו עדי הגט לשמה בפני השליח שיוליכנו לידה וגם הסופר יכתבנו בפניו לשמה כדי שיוכל השליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם לשמה, מעשה בתלמיד אחד שנפטר בבית ר' ואירס אשה ואמר לר' לקבל לה גיטה ולא רצה לפי שלא עשאתו הארוסה שליח לקבלה ואין חבין לאדם שלא בפניו, דהא ביבמות ס"פ האשה שלום מיבעיא לן המזכה גט לאשתו במקום יבם מהו ולא איפשיטא לן. וכל מעשה הגט בעדים שגם הסופר יכתבנו לשמה בפני עדים דאתיא דבר דבר ממון: **ובטרם** שיתחיל לכתבו יחתוך לו הקלף כמדת הגט לי"ב שיטין כמה שיצטרך להיות אחרי כתיבתו ונתינתו, שאם יחתוך ממנו אחר הכתיבה יפסל, דכתב רחמנא וכתב ונתן מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר קציצה, וכי האי גוונא אמרינן בריש גיטין במחובר שמחוסר קציצה שפסול. ויכתבנו בשרטוט דספר נקרא, ובבראשית רבה זה ספר תולדות אדם מלמד שאפילו סרגול הגט למדו הקב"ה לאדם הראשון, וסרגול הוא שרטוט, ובהלכות גדולות וצריך לסרגולי לגיטא במסרגלא ולא בדיותא וגם בעופרת כעין הגלחים לא יתכן כמותה, ובריש מסכת סופרים והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה, מכאן יש לי ראיה למנהג צרפת לסרגל כל עמודי ספר תורה שיטה ראשונה בקנה, ואם עשה כן בגט טוב מאד דספר נקרא, ובשם רבינו האי ז"ל איזה ספר כריתות אמכם וגו' דבר הכורת בין ספר לספר מדברי סופרים לבד משנה תורה שנוסף להוכיח את ישראל, הרי שנים עשר שיטין לשלשה אוירין כדאמרינן בפרק השותפין, וגט בגימטריא י"ב, ושאר שטרות איקרו שטר ואיקרו גט כאמרינן וגט חוב שאין בו אחריות, אבל גט אשה לא איקרי אלא גט, וכן התרגום וכתב לה ספר כריתות גט פיטורין, מכאן נהגו כל ישראל לעשות בו שנים עשר שיטין לא פחות ולא יותר, ירושלמי בגיטין כתיב הכא וכתב לה ספר כריתות וכתיב התם וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מה להלן צריך לזיין בשבעה אותיות שעטנ"ז ג"ץ אף הכא בגט צריך לזיין, מכאן יש לי ראיה לרבינו יעקב שצריך בכל אותיות שעטנ"ז ג"ץ שבתורה זיונין תלתא תגין ודלא כרבינו אלפסי ז"ל בשם שמושא רבא דא"צ אלא שעטנ"ז ג"ץ דמזוזה ויתבאר בהלכות תפילין בעזרת הצור, ואם לא זיין את כולם פסול דלא גרע מקוצו של יו"ד דפסול, בפרק הקומץ רבה, וראיה לדבר בשבת פרק הבונה הא דבעי זיוני כו' שלא יתחייב בשבת אם אינה מזויינת האות כהלכתה, ואין מגלין את הדבר אלא לצנועין, וכן מצאתי בתשובות הגאונים לזיין בכל אותיות שעטנ"ז ג"ץ שבתורה אך לא לעכב, ולפי הירושלמי אם לא זיינם בגט פסול ולדברי הגאונים לא פסול ועל כן יש להחמיר, ובהקפת גויל כספר תורה תפילין ומזוזות דמצריך להו הקפת גויל בפרק הקומץ רבה, וכן למגילה דספר נקראת, ובבכתיבה דקה שורש הגסה ולא בכתיבת הפירושין שאין לה גופי האותיות ואינה מזויינת כהלכתה ואינה ראויה להכתב בספר תורה תפילין ומזוזות ומגילה ולא יתחייב עליה בשבת, ואע"ג דמגילה שכתבה על הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו משום דנקרא ספר, ואילו בגט אמרינן בשבת פרק המוציא המוציא דפתרא חייב וכמה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט, ותנן בגיטין בכל כותבין את הגט בדיו בסם בקומוס ובכל דבר המתקיים במי טריא ועפצא, שאני התם דכתיב ונתן בידה מכל מקום, אי נמי משום עגונה אקילו בה רבנן אחרי שאין הגט צריך לה אלא לפי שעה, אבל המגילה למען תעמוד ימים רבים כספר ברוך בן נריה צריך להכתב בקלף, ומכל

מקום

מקום מנהג לכתבו בקלף כספר תורה, (אב"ן), אבל עבוד אין אדם שמצריכו. ושיכתוב התיבות שלימות שלא יכתוב אותיות אחדים וישאיר כדין ספר תורה, ולא ידחוק את האותיות כדאמרינן בפרק גט פשוט מאי טעמא דחיק ליה עלמא לוא"ו דנראה זיוף, ולא להגיה ולמחוק ולגרור שלא יצטרך לקיימם ויוסיף על שנים עשר שיטין:

והנהיג רבינו יעקב לכתוב בו חניכת האיש והאשה אנא ראובן בן יעקב המכונה (הנקרא) כלפון, שרה בת אברהם המכונה גאמילה, מדאמרינן בגיטין ההיא דהוו קרו לה רובא מרים ופורתא שרה אמר רבא מרים וכל שום שיש לה ולא שרה וכל שום שיש לה, וצריך עיון בירושלמי דאמרינן הגע עצמך, (אב"ן). ומן התלמוד אין ראיה, ותנן שינה שמו ושמה. שם עירו ושם עירה פסול, ההיא דהוו קרו לה תפאתא אתו סהדי כתבו נפאתא אמר רב נחמן כותבין ונותנין אפילו מאה פעמים. ולפי שאין למדין משיטה אחרונה יכתוב ספר הרובין בסיום שיטת אחד עשר שלא יצטרך ללמוד משיטה אחרונה וכל הנשאר ימלא שיטת שנים עשר באותיות רחבות מרבינו ר' יצחק מדנפירא נ"ע, ויחתמו עדי הגט זה אחר זה או זה תחת זה, ובפרק המביא כל גט שיש עליו עד כותי פסול ואמר ר"פ זאת אומרת עדי הגט אין חותמין זה בלא זה גזירה משום כולכם, ודוקא כשהזמין כמה עדים אבל גט שנחתם בשני עדים כשרים ומצא הבעל אחד מן השוק ואמר לו חתום גם אתה באותו הגט וחתם שלא בפניהם כשר, בשם רבינו יעקב מ"כ, וקרובי הרב רבינו ר' יצחק ממרשיליא כתב בעטור סופרים דלא אתא ר"פ למעוטי אלא שאין חותמין זה שלא בפני זה אבל זה בלא זה בפניו כשר תדע דאמרינן בפרק המביא תנין איכא בינייהו דחתום בי תרי מינייהו ביומיה ואידך מכאן ועד עשרה ימים מאן דאמר משום תנאי כשר ומעתה צריכין לחתום זה בפני זה, וקלף שלנו אע"פ שאינו מליח וקמיח ועפיץ כשר ואע"פ שאינו כשר לספר תורה ותפילין ומזוזות ומגילה, וכל שכן דכשר בדפתרא ומפורש בהלכות תפילין, ותנן ר' יהודה אומר אין כותבין לא על נייר מחוק ולא על הדפתרא מפני שהוא יכול להזדייף וחכמים מכשירין ואמרינן עלה מאן חכמים ר' אליעזר דאמר עדי מסירה כרתי ופסקינן הלכה כר' אליעזר בגיטין ׃ וצריך לכתוב שם הנהרות לאיש ולאשה דאמרינן התם ההוא גיטא דאשתכח בשוקא דהוה כתוב ביה בשוירי מתא דעל רכים נהרא אמר רב הונא חיישינן לשני שוירי ׃ ויחתמו העדים סמוך לגט שלא ירחיקו שיטה אחת ושני אוירים. והסופר יכול לחתום בו דחתם סופר שנינו חתם סופר ועד כשר, אבל כתב סופר ועד פסול ואין הולד כשר, וכן כתב רבינו האלפסי ז"ל, אבל רבינו שכתב והסופר אל יחתום בו לא נהירא, (אב"ן הירחי) :

ואחרי כתיבתו יקחנו הבעל ויתננו לשליח המוליכו לידה בפני עדי מסירה ויאמר לו הולך גט זה לשרה בת אברהם אנתתי והרי היא מותרת לכל אדם, ואע"פ שהאשה ממנה שליח להולכה ולקבלה והאיש אינו ממנה אלא להולכה בלבד צריך שיאמר הבעל לשלוחה המקבלו התקבל גט זה לשרה בת אברהם אנתתי כמו שאמרה והרי היא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם. ואם נותנו הבעל לידה יאמר לה בפני עדים הרי זה גיטך והרי את מגורשת ממני ומותרת לכל אדם, והמוליך יאמר לה הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם בפני נכתב ובפני נחתם. (כגליון מן הגל) (ונותנו לה בפני עדים דהלכתא כר' יוחנן, ואם שליח הבעל נותנו לשליח האשה לקבלה פסול דהלכתא כרב דאמר אין האשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה). ולאחר שימסור הגט לאשה צריך לקורעו מיד משום דחיישינן שלא ימצא מרי"ש דל"ת מותדת וכמה פסליות באותיות המתחלפות בדבר מועט ויפסל הגט, אך קודם שיתנהו לשליח המקבלו או לשליח המוליכו יראהו לעדים ויקראוהו ׃ דאמרי' בפרק כל הגט הני בי תרי דיהיב גיטא קמייהו צריכין למיקרייה, וביבמות פרק האשה רבה אמרינן מאי הוה לה למיעבד איבעי לה לאקרויי לגיטא, ולכתחילה אבל דאיעבד מגורשת דאמר בפרק כל הגט מיתיבי הנותן גט לאשתו וזרקתו לים ואמר שטר

אמנה

אמנה הוא או שטר פסים הוא מגורשת ואי ס"ד איבעי להו למיקרייה אמאי מגורשת. ויחזירוהו לבעל ויזקיקוהו [לבטל] כל מודעי שיש לו בזה הגט מדאמר בערכין פ' האומר משקלי עלי אמר רב ששת האי מאן דמסר מודעא אגיטא מודעיה מודעא וכו' עד מהו דתימא כטולי' בטליה קמ"ל כו' עד דמבטל ליה, למדנו שצריך לבטל כל מודעי דמסר ואע"ג דלא ידעינן אונסי' הוי מודעא כדאמר בחזקת הבתים כל מודעא דלא כתיב ביה אנן ידעינן ביה באונסי' דפלניא לאו מודעא היא, דמאי אי דגט ומתנה גלויי מילתא בעלמא היא דאינו צריך אלא שיגלה בדעתו שאין דעתו נכונה בגט ובמתנה והכל בטל, והרב המחבר מברצלונא כתב שצריכין העדים לקנות מן הבעל בקנין גמור לפני כתיבת הגט בביטול המודעא בפירוש כך ביום פלוני קנו מנאי בקנין גמור בדלא אניסנא דכל מודעא ומודעא דמודעא ומודעא דנפקי מגו מודעי עד סוף כל מודעי דמסירין מנאי אנא ראובן בן יעקב בגיטא דשרה בת אברהם אנתתי בטלין ומבוטלין לגמרי בכל לישנא דאמור רבנן דמבטלי בהו מודעא, וחותמים העדים ונותנים לה לזכות ולראיה, ורבינו האי כתב שאין צריך קנין רק לבטל המודעא בפני עדים או שיאמר בפניכם בטלתי המודעא מההיא דערכין דלעיל, ומכל מקום אף אם יאמר שמסר מודעא ולא ביטל את המודעא הגט כשר כל זמן שלא יביא עדים שמסר מודעא לפני כתיבת הגט או לפני נתינתו לפניהם, וקרובי הרב ר' יצחק אמר כי לולא שלא ראה גאון שכתב בגט ביטול המודעא היה נראה בעיניו לכתבו בגט ושוב לא ניחוש למסירת מודעא. ולא יטיל תנאי בגט ואם נותנו בתנאי יזכיר התנאי, ור"י כתב ויתרוהו העדים תחילה וישתיקו הבעל שלא יזכיר שום תנאי, ומכל מקום אם יכתוב בו תנאי לא יפסל דקיימא לן כההיא דר' אליעזר דעדי מסירה כרתי ואמר ר' אלעזר לא הכשיר ר' אליעזר אלא לאלתר אבל מכאן ועד עשרה ימים לא חיישינן דילמא הוה ביה תנאה וזייפתיה, למדנו שכותבין תנאי בגט, ור' יוחנן אמר אף מכאן ועד עשרה ימים, ואמר ר' אלעזר לא הכשיר ר' אליעזר אלא בגיטין אבל בשטרות לא ור' יוחנן אמר אף בשטרות והכתיב למען יעמדו ימים רבים עצה טובה קמ"ל, ופסק רב חננאל כר' יוחנן בתרווייהו דהוא רביה דר' אלעזר, ורבינו האלפסי פסק כר' אליעזר בגיטין אבל בשטרות יכול למוחלו עד שיתקיים תחלה כדאמר חזר ואמר מחולין לך, בעי שטר שאינו יכול להזדייף כדאמר בפ"ק דגיטין גבי שטרא פרסאה והא בעינן שטר שאינו יכול להזדייף וליכא (כרבעינן):

שטר ב"ד לשליח קבלה

בבך וכך וכו' לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן בטוליטולא מתא דיתבא על נהר תאגו אנחנו ב"ד במותב תלתא כחדא הוינא בא לפנינו ראובן בן יעקב המכונה כלפון דממתא טוליטולא דיתבא על נהר תאגו ונתן גט כריתות ליד יוסף בן שמעון שעשאתו אשתו שרה בת אברהם המכונה גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו שליח לקבלת גיטה מראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון ואמר לו התקבל זה הגט לשרה בת אברהם המכונת גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו והרי היא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם וקודם נתינתו ביטל בפנינו כל מודעי דהוו ליה בההוא גיטא דאם מסר מודעא תהא מבוטלת, ולא נתן שום תנאי בגירושין אלא גרשה גירושין גמורים, והגט קרינוהו וראינוהו גט כשר כדת וכהלכה, ומחמת שראינו גירושי שרה בת אברהם המכונת גאמילה מראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון שנתן גיטה ביד שלוחה יוסף בן שמעון לקבלה כתבנו לה שטר זה להיות בידה לזכות ולראיה ושריר וקיים. יצחק בן הרב ר' מאיר אבן מגאש ז"ל, מאיר בן הרב ר' טודרוס הלוי ש"צ, אברהם ב"ר נתן. ואם הבעל יודע לכתוב יכתוב לו אחר חתימותיהם כך, אני החותם למטה ראובן בן יעקב המכונה כלפון והנני דר עכשיו בטוליטולא מתא דיתבא על נהר תאגו גרשתי את אשתי שרה בת אברהם המכונת גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו בפני ב"ד ר' יצחק ב"ר מאיר אבן מגאש הלוי ור' מאיר בן הרב ר' טודרוס הלוי ור' אברהם ב"ר נתן הירחי החתומים

בשטר

בשטר של מעלה, וגירשתיה גירושין גמורין בביטול כל מודעי ובלא שום תנאי ככל הכתוב למעלה ושטרם וחתימותיהם אמת הוא, ובעבור שהכל אמת כתבתי וחתמתי גם אני שטר זה להיות לה כתיבתי והתימתי לראיה ולזכות שלא יהא לי פתחון פה לעבור על דבר זה כלל, כי שטר בית דין החתומים למעלה וחתימותיהם שריר וקיים. ראובן בן יעקב המכונה כלפון:

שטר הרשאה לאשה שמנתה שליח לקבל גיטה מיד בעלה:

זכרון עדות שהיה בפנינו, בכך וכך בשבת כך וכך לחדש פלוני שנת כך וכך לבריאת העולם למנין שאנו מונין בטוליטולא מתא דיתבא על נהר תאגו איך שרה בת אברהם המכונת גאמילה דממתא בורגוש היושבת על נהר דוראנו מנתה בפנינו יוסף בן שמעון להיות שליח לקבל גיטה מיד ראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון, ושתהא יד יוסף בן שמעון זה כידה וקבלתו כקבלתה ויזכה לה בו שיקבלנו לה, ומה ששמענו וראינו כתבנו וחתמנו לה לראיה ולזכות על מנוי שליחות והשטר שריר וקיים. נפתלי בן יחצאל עד, חנוך בן אליאב עד:

בשילהי גיטין אמר אביי האי מאן דכתב גיטא לא לכתוב ודין ביו"ד דמשמע דין ואם אינו דין יפסל אלא ודן בלא יו"ד, ולא לכתוב איגרת ביו"ד דמשתמע ואי גרת אלא ואגרת, ואי גרת לשון זנות כמו גר גירא דע"ז, בירושלמי דחומש לא תנאף עמי בית ישראל לא תהוון גיורין, הנואף והנואפת גיורא וגיורתא, כלומר אם זנתה תהיה לה גט זה לשבוקין והרי אם לא זנתה יפסל, פ"א גרת ולשון גרת דובים בתינוקות לשון תגר ומחלוקת אם היא במחלוקה עמו ואם לאו יפסל. דיתיהוויין דיתיצביין בתלתא יודי"ן ולא דתהויין דתצביין דמשמע בדעתו לגרש בו נשים הרבה ששמותיהן שוות וכתיב ונתן לה ולא לה ולחברתה וכן כתיב סלת תהיינה המץ תאפינה סולתא תהויין בתרגום, וכתב ה"ר יצחק נ"ע דאי כתב דתיהוי את רשאה לכל גבר דיתיצבי טפי עדיף ויישר, ולורכי לוא"ו דוכדו דלא לשתמע וכדי, מילי דכדי הבאי וחנם והבל הוא זה הגט ופסול הוא, ולא לכתוב למחך דמשמע כי חוכא ואינו כי אם ליצנות, אלא למהך בהפרדת הה"א, ולא לכתוב לימהך ביו"ד דלא לשתמע לי מהך לי תהא ולא תתגרש, ולא לכתוב לאיתנסבא באל"ף דמשמע לא יתנסבא לא תנשא, אלא להתנסבא, וכן יש לדקדק בכתובה דלא לכתוב לאיתפרע באל"ף דמשמע לא יתפרע אלא בה"א להתפרע מכל שפר ארג נכסין. ומדאמרינן בגיטין ומשום שלום מלכות תצא והולד ממזר הא מני ר' מאיר היא דאמר המשנה ממטבע שטבעו חכמים בגיטין תצא והולד ממזר, ולית הלכתא כוותיה אלא כרבנן דאין הולד ממזר, ואם כן אם נתן הבעל רשות לסופר לכתוב גט שלם וטעה בהני דקדוקי כולהון או במקצתהון אם הסופר כאן יתקן, ואם העדים מצויין יעידו שטעות סופר הוא והגט כשר אם אין הבעל מערער ותנשא ואם נשאת אע"פ שהוא מערער לא תצא, אבל אם כתבו הבעל אי נמי דכתביה סופר וא"ל לכתבו ואל תחוש לכל הדקדוקין ואתא בעל ומערער ואמר אנא לקלקולה איכוונית ופסילנא ליה בהני דקדוקי לא תנשא ואם נשאת לא תצא כרבנן וכן כתבו כל הגאונים. מן יומא דנן ולעלם צריך למיכתב כדאמר בסוף גיטין אתקין רב (יהודה) בגיטא איך פלוני בר פלוני פטר והריך פלונית בת פלוני דהות אנתתיה מן קדמת דנא מיומא דנן ולעלם ולאפוקי מדר' יוסי דאמר זמנו של שטר מוכיח עליו ואפילו הלכה כר' יוסי כדפסיק רב (יהודה) גופיה בפרק מי שאחזו אם לא כתב לא פסל, והגאונים נהגו כר' יהודה דפליג אדר' יוסי דצריך למכתב אף בשטרות, וכן כתב רב נחשון, ומנהג כשר הוא לאפוקי נפשין מפלוגתא, ולעלם לאפוקי מדבעא מיניה רבא מרב נחמן היום אי את אשתי ולמחר את אשתי מהו: ובלשון למהך להתנסבא התירה בין לנשואין בין לזנות, דתנן ביבמות פרק האשה רבה הורוה בית דין לינשא והלכה וקלקלה חייבת בקרבן שלא התירוה אלא להנשא, ואמר בגמ' מאי קלקלה אלמנה לכהן גדול שלא התירוה אלא בנשואי היתר ולא בנשואי איסור אבל זינתה אינה חייבת, אלמא כשהתירוה להנשא זנות הוי בכלל הנשואין, אם כי הרי את מותרת לכל אדם הוספת

ושופרא

ושופרא דגיטא הוא , ורש"י לא כתבו וגם בהלכות רבינו האלפסי הונה מחדש מפי קרובי הרב ר' יצחק נ"ע . ונראה מדאמר התם גופו של גט הרי את מותרת לכל אדם שלא יהא בדעת המגרש בלשון להתנסבא בלקוחין דהיתרא ולא בזנות הוסיפו לכתבו , (אב"ן) . והכותב [אנתי] שרה בת אברהם אנתתי לא יתכן דבכל דניאל תמצא אנת מלכא בלא יו"ד ואף לנקבה מצינו בלא יו"ד אם ככה את עושה לי ותרגום אם כדין אנת עביד לי ודרשו חכמים כביכול תשש כחו כנקבה , ועוד יש לטעות אנתי כמו אנתתי , וכן המנהג בכל גבול ישראל לכתבו בלא יו"ד , והרב ר' משה ש"צ אמר ולא לכתוב לימהך שמא יקרא הקורא לי מחך, שחוק , ולא לכתוב ודין ביו"ד כלומר משפט יהיה ביני ובינך . דתהויין דתצביין ג' יודין דשמא יקראוה הקורא דתהוְיָן דתצבְיָן כלומר שהוא מדבר עם שתי נשים שאינו מגרש אלא לשתים אחרות . ויאריך לוא"ו דוכדו שלא תדמה ליו"ד ויהא משמעו וכדי כלומר בתנאי זה אפטור אותך (ולא הבנתי) , וכן יאריך וא"ו דתירוכין ושבוקין שמא תדמה ליו"ד ויהא משמעו תריכין ושביקין כלומר שהוא אומר לה שהיא שבקה אותו וגרשה אותו, ע"כ צריך להזהר בכל לשון שיכתוב שלא יהא בו דבר שיהא משמעו שתי עניינים ע"כ, (הא תריכין ושביקין לא הבנתי) :

דין כתיבת הגט בשנים עשר שיטין :

בשלישי בשבת בראש חדש אדר שנת ארבעת אלפים ותשע מאות וששים וחמשה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן בטוליטולא מתא דיתבא על נהר תאגו , איך אנא ראובן בן יעקב המכונה כלפון שנולדתי במתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו ובאתי לדור בטוליטולא מתא דיתבא על נהר תאגו וכל שום אחרן וחניכה דאית לי ולאבהתי ולאתרי ולאתריהון דאבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ובביטול כל מודעי ופטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי אנת אנתתי שרה בת אברהם המכונת גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו וכל שום אחרן וחניכה דאית ליכי ולאבהתיכי ולאתריכי ולאתריהון דאבהתיכי דהוית אנתתי מן קדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיתיהוויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין ואינש לא ימחה בידיכי מן שמי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מינאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל .

נפתלי בן יחצאל עד , חנוך בן אליאב עד :

לפנינו בהלכות מיאון

בתוספתא דיבמות בפרק בראשונה היו כותבין שטרי מיאונין מִפרש דנשואי קטנה וקידושיה באמה ואביה אע"פ שהוא במדינת הים אינן כלום דתניא קטנה שקדשה את עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה אין קידושיה קידושין ואין נשואיה נשואין , ואם קדשה לדעת והשיאה שלא לדעת אמרינן בירושלמי בפרק האיש מקדש זה היה מעשה ובא אביה והוציאה , ובבבלי נתקדשה לדעת אביה והלך אביה למדינת הים ועמדה ונשאת אמר רב אוכלת בתרומה עד שיבא אביה וימחה הרי שיכול למחות שלא לדעת , ומודה רב שאם מתה אינו יורשה דאוקי ממונא בחזקת מאריה דהיינו אביה, ואפילו רב הונא לא אמר אלא היכא דאביה כאן דנעשה בה מעשה יתומה בחיי אביה ולא מיחה, וליתא לדרב הונא דקאמרי' נראין דברי תלמיד רב ירמיה בר אבא דאמר אינה אוכלת, אבל אביה במדינת הים דברי הכל יכול לעכב , ואמרינן ואם פיתה לשם אישות קידושין למה לי א"ל אביי צריכה קידושין לדעת אביה , ובפרק הבא על יבמתו פיתוי קטנה אונס הוא ואונס בישראל מישרא שרי דאין לה רצון, ובירושלמי דסוטה פ"ב קטנה שזינתה אין לה רצון להיאסר על בעלה , ובהאשה רבהאיתא אין מעשה קטנה כלום , ודאמרינן בפרק ב"ש מידע ידעי דנשואי קטנה דרבנן נינהו ובפרק חרש והרי קטנה דאתיא לכלל נשואין התם שלא ינהגו בה

מנהג

סנהג הפקר וזהו בקטנה יתומה דתקינו לה רבנן נשואין ועל פיה כדיליף בבראשית רבה דכתיב נקרא לנערה ונשאלה את פיה, אבל קטנה בחיי אביה אין לה נשואין אף בתקנתא דרבנן אלא הרשות ביד אביה לעכב, וכן מוכח בגמרא דיוצא דופן גבי יתומה שנדרה וכו׳ אתי נשואין דרבנן, ובירושלמי דהאיש מקדש קרשה והכניסה שלא לדעת זה היה מעשה ובא אביה ועקר קידושיה, ואפילו נערה אין קידושיה קידושין דתנן נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה, ואמר ריש לקיש כמחלוקת בגירושין כו׳, כך מצאתי בהלכות מיאון:

הלכות חליצה קצרות וארוכות

קנג) **בשם** רבינו יעקב מ"כ היבמה לא תחלוץ עד שיהיה לה ג׳ חדשים ממיתת בעלה, אחת ארוסה ואחת נשואה אחת גדולה ואחת קטנה, וכל אשה שהוחזקה שהגיעה לכלל שנותיה והוחזקה לה סימנין בשכנותיה אינה צריכה בדיקה כדתנן מלקין על החזקות, ואע"פ שאין שורפין תרומה על החזקות התם חומרא בעלמא הוא, והוחזקה היינו שיצא עליה קול שעברו עליה י"ב שנה ויום אחד ושיצא עליה קול שראו לה סימנין אבל ע"י חזקה שהגיע לכלל שנותיה לא אמרינן חזקה הביאה סימנים, ואע"ג דאמר רבא קטנה שהגיעה לכלל שנותיה חזקה הביאה סימנין היינו למיאון ולא לחליצה ולחומרא, דההיא חזקה אינה נראית לעינים ואין יציאת קול ראיה והיכא דהגיעה לכלל שנותיה ולא הוחזקה בסימנין לא סמכינן אחזקה דרבא, ונבדקת על פי קטנים ואפילו על פי הנשים השונאות אותה דאין לך כתב מוכיח גדול מזה דסימנין מוכיחין ועבידי לאיגלויי וכדתנן אף הנשים שאינן נאמנות על מיתת בעלה נאמנות להביא גטה, מה בין גט למיתה, גט הכתב מוכיח, והלכתא אין האשה חולצת עד שתביא שתי שערות דלית הלכתא כההיא דרבא דשלש מדות בקטן בגיטין פ׳ התקבל אלא כדפסקינן ביבמות פרק מצות חליצה. וצריך להכיר על פי קרובים או נשים על פי ב"ד ובפני עדים שהחולץ אחי בעלה מן האב ע"י שהוחזק, ואין צריך עדי ראיית הלידה:

והיבמה הולכת אחר היבם להתירה שנאמר וקראו לו זקני עירו ולא זקני עירה, וצריך הב"ד של ג׳ לקבוע מקום דכתיב השערה ולאצטרופי ב׳ לפרסומי מילתא, ולא יהיו גרים אלא ישראלים מאב ומאם, ואע"פ שבתוספתא פ׳ מצות חליצה אמר ר"א עדות שחלצה ביחיד לא סמכינן עליה. וצריך שיהא הסנדל או המנעל תפור בעור ואמר רבה אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו ורב יוסף אמר אין חולצין במנעל שומעין לו, ואיכא בינייהו מנעל לכתחלה, אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל. ירושלמי זאת אומרת מנהג מבטל הלכה, ומנעל לכתחלה מאי טעמא לא גזירה משום מנעל המרופט, פירוש בלוי וקרוע וכדתנן בשבת לא תצא אשה במנעל המרופט ולא תחלוץ בו ואם חלצה חליצתה כשרה, ואע"ג דסנדל בעי לכתחלה היינו היכא דשכיח אבל השתא דלא שכיח נהגו במנעל, כדאמר בירוש׳ בפרק מצות חליצה א"ר יוסי מעשה שהלכתי לנציבין וראיתי שם זקן אחד וכו׳ במה הוא חולץ במנעל או בסנדל א"ל רבי וכי יש סנדל במקומנו אלמא היכא דלא שכיח סנדל חולצין לכתחלה במנעל. וצריך ליתנו לחולץ שיהא שלו שנאמר וחלצה נעלו, ושל ימין ולנעליה ברגלו הימין יחף דכתיב מעל רגלו ולא מעל דמעל, ולמקטריה ברצועה ולמהדקיה שפיר, ואם הרצועות לבנות והמנעל שחור שפיר דמי דאמר במסכת יו"ט מפני שצריך ביצת הגיר להשחירו והיינו דאמרינן בפ׳ הכונס מאי טעמא סייםת מסאני אוכמי שהיה נועל מנעל שחור ורצועות שחורות והמנהג היה במנעל שחור ורצועות לבנות, וכדמשמע בסנהדרין בשעת הגזירה אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור לעשות הרצועות שחורות, וכתב רב נטרונאי גאון סנדלא דידן אע"ג דאית ביה חומרתא כיון דקטיר ביה מתנא בסנדלא דטייעי הוא. ומהדקיה שפיר כי היכי דתיהוי

חליצה מעליתא, כענין הסוחרים עוברי דרכים שקושרין אותם ברצועות יפה שלא יפלו מהן בדרכים :

ומנהגא דאית להו לבי דינא סנדלא או מנעל דאית ליה עקב ושנצי ודלא תפיר בכיתנא ומקנו ליה לסנדלא שיהא שלו וכדאמרינן בריש סנהדרין אלו כלי הדיינים חוטרא ורצועה ושיפורא וסנדלא. וצריך שיהא היבם בן שלש עשרה שנה ויום אחד ובודקין אותו ועל פי קרובים אם הביא שתי שערות דאיש כתיב בפרשה. ומקשינן אשה לאיש, והמנעל מן עור בהמה טהורה דילפינן נעל מנעל דתחש דכתיב ואנעלך תחש וקושרו סביב רגלו ברצועה יפה ומהלך בו קמעא, ועומדים מעומד כשאר בעלי דינין. והיבמה שהיא בת י"ב שנה ויום אחד והביאה שתי שערות קוראה בלשון הקדש מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי ולא תפסיק בלא אבה יבמי דטודה רבא בלא אבה יבמי. והיבם קורא בלשון הקדש לא חפצתי לקחתה, ודוחק היבם רגלו בארץ יפה והיבמה מתרת את המנעל וחולצת את המנעל ושולפתו בידה הימנית ושמאל מסייעתו ורוקקת רוק הנראה לדיינין בצאתו מפיה עד נופלו לארץ, וקוראה בלשון הקדש ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, וכתב רב יהודאי שהיבמה אומרת חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל ג' פעמים וכן כל העומדים שם אומרים אותו ג' פעמים וכדאמר במנחות פרק העומר קופה זו הן ג' פעמים מגל זה הן ג' פעמים. ואין צריך גט חליצה אלא לראיה בעלמא וכדאמר בגיטא דחליצתא ובעאת מיננא גיטא דחליצתא למיהוי בידה לראיה ולזכות כ"מ. ויש אומר שאף במקום ב"ד צריכה גט חליצה לפי שנאסרה בקרוביו, וכותב לה הכי במותב תלתא כחדא הוינא ואצטריפנא לבי חמשה, ורב יהודאי כתב דלא צריך במותב תלתא הוינא, ורבינו יעקב אמר דצריך דחיישינן לב"ד טועין, ויש דברים הרבה דאין מעכבין כדאמר ביבמות בפרק מצות חליצה דקריאה לא מעכבא, כל זה כתב ר"י מ"כ בספרו הישר :

ירושלמי פרק מצות חליצה ר' זעירא מחוי לר' אבא בר יצחק כיצד הוא עושה קושרו כדי שיהא יכול להלך בו מאליו, כיצד הוא עושה א"ר חנניא בריה דר' הלל עונבו כדי שתהא יכולה להתירו באחת מידיה, כיצד הוא עושה מהירתו בימין ותופשתו בשמאל ושומטת עקב בימין וגוררתו בימין כדי שתהא חליצה והתרה בימין רב אמר עיקר חליצה התרת הרצועות, (אב"ן) :

לפנינו בהלכות חליצה, הא דתנן בפרק מצות חליצה מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה ומפרש רבינו האי דאיפסקא כרעיה מן הארכובה ולמטה, ויש להקשות מדקאמר אמימר האי מאן דסני אליחתא דכרעיה לא חליץ, ובירושלמי כיני מתניתין בקושר מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה, פירוש אם רצועות הסנדל קשורות מן הארכובה ולמטה והתירה היבמה כשרה וכדקאמר הכין רב אמר עיקר חליצה התרת רצועות שזהו מעל רגלו ומן הארכובה ולמעלה מעל דמעל, ופריך בגמ' רגלים פרט לבעלי קבין דאלמא שוק לא איקרי רגל וכן בחליצה כי בעי מעל רגלו ולא מעל שוקו, ושני אי כתב וחלצה נעלו מרגלו כדקאמרת השתא דכתיב מעל רגלו אפילו משוקו, אבל מן הארכובה ולמעלה מעל דמעל הוא, אבל אי פסקן כרעיה או אפכן לא חליץ וקיימא מתניתא כאמימר, וכן עיקר :

הלכות סעודה

קנד) **על** הענבים ועל התאנים ועל הרמונים ועל הזיתים ועל שמן זיתים בחושש בגרונו על ידי אניגרון שהשמן עיקר ועל התמרים אפילו חתכן חתיכות דקות מברך בורא פרי העץ, ולאחריו אם אכל מהן כזית מעין שלש. וחותם על הארץ ועל הפירות בחוצה לארץ, ועל הארץ ועל פירותיה בארץ ישראל, ואם בירך אחריהם ג' ברכות שליכות

שלימות יצא, דכי אמרינן תמרי מיזן זייני לאו דוקא תמרי דהא בריש בכל מערבין אמרינן דכל מיני מיזן זייני חוץ ממים וממלח, וי"א דתמרי דוקא דסעדי לבא שאם בירך אחריהן ג' ברכות יצא, ואין נראה דאי מסעד סעדי כיין ופת ליברך עלייהו כיין ופת וליברך ג' ברכות ממש לאחריהן כיין בדקבע עליהם כיון דסעיד כפת אלא ודאי לא סעדי אלא מיזן זייני כשאר מינין ואין זימון לפירות, וצריכין ליחלק ולברך כל אחד מעין שלש. וכל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה אם שכח מברך אחריהם מעין שלש, ואם ספק לו אם בירך אינו חוזר ומברך דמדרבנן הוא דארץ הפסיק הענין, וכיון שהוא מדרבנן אין צריכין ברכה לאחריהן במקומן:

הכוסס את האורז ואת הדוחן אומר בורא פרי האדמה ולאחריהן בורא נפשות רבות ובקמחם שהכל ולאחריהם בורא נפשות אבל לא יברך המוציא לפניהם ולא לאחריהם אף ברכה מעין שלש, וי"א שבפת דוחן אומרים שהכל ואינו נראה שהוא כפת אורז לברך בורא מיני מזונות ומדרבן גמליאל אנו רואים דאורז ודוחן שוים לברך אחריהן מעין שלש כן הם שוין נמי לדברי חכמים שחולקין ולברך לפניהן בורא מיני מזונות כי לא נחלקו רבן גמליאל וחכמים אלא לאחריהן אבל לפניהם לא נחלקו ומברך בשניהן בורא מיני מזונות:

ועוד שנינו הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדירה ורב ושמואל שדוחין אותה לר' יוחנן בן נורי אין הלכה כמותם ובריית' הלכה היא שבתחלה מברך בורא מיני מזונות אבל לבסוף ולא כלום שהברייתא רבן גמליאל היא, ואורז ודוחן שוין הן ותנא אורז והוא הדין לדוחן כמו שאנו אומרים לרבנן הוא אורז ודוחן, כך מצאתי:

ירושלמי אם הם עשרה אומרים נברך אלהינו על המזון שאכלנו והן עונין ברוך הוא אלהינו על המזון שאכלנו כדתנן במשנה דעשרה ורבוא שוין הן אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אומרים נברך אלהינו, משלשה נחלקין עד עשרה, עשרה אין נחלקין עד שיהיו עשרים, מעשרים ואילך נחלקין ובלבד שלא יהא בחבורה אחת פחות מעשרה, נשים ועבדים וקטנים שאינן יודעין למי מברכין אין מזמנין עליהן, אבל נשים מזמנות לעצמן ואומרות נברך שאכלנו משלו, וכן עבדים, שכיון שיש בהן דעות הרבה הן כשלשה, אבל אין מזמנין אלו עם אלו, וברכת המזון בכל לשון, ושלשה אין נחלקין לברך כל אחד ואחד לעצמו. השנים מזמנין לאחד אע"פ שבירך אבל הוא אינו מזמן עליהם שהרי בירך ואין זמון למפרע, וכשאמרנו אין נחלקין אפילו יאל כל אחד ואחד בפני עצמו וי"א אפילו ישבו אלו עם אלו ועדיין לא אכלו, ואפילו באו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם והוא שלא הזמינו חבורתן עליהן אין רשאין ליחלק, אבל אם הזמינו חבורתם עליהם כגון שהיה בשוק וקראו לו ועניה או שהיה בכל חבורה ג' חוץ מכל אחד ואחד מאלו פרח זימון מינייהו ורשאין ליחלק, (כל הברכות אחר חתימתן, ואין אומרים ברכה על הפסקים):

ירושלמי וכשאומר נברך אינו רשאי לומר נברך למי שאכלנו שנראה כמברך המזון, ואינו אומר מטובו חיינו אלא ובטובו חיינו, ושנים שאכלו מצוה ליחלק כל אחד לעצמו, וחותמין בברכת המזון ואם פתח בברוך ולא חתם בברכת הזן יצא מהא דמנימין דאמר בתר דכרך בריך מריה דהאי פיתא ואמר רב יצא ומקשינן והא בעי הזכרת השם ומשני דאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא אלמא דלא חתם בברוך ויצא, ואע"פ שבזו אין הלכה כרב לפי שהוא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות מכל מקום מדלא אקשי ליה הא בעי פתיחה וחתימה נמצאו שבפתיחה בלא חתימה סגי ועוד דלא הוזכר בגמרא חתימת הזן כחתימת ברכת הארץ ובונה ירושלים. ואחד או שנים אין להם לומר נברך אלא מברך כל אחד ואחד לעצמו, ואע"פ שאין בברכת נברך לא הזכרת השם ולא מלכות

מלכות אינו נאמר אלא בשלשה מפני שיש הזכרת השם ומלכות בהזן ונברך בהזן נסמך והרי הוא כברכת רבים במלכות לכך אין לומר נברך אלא בג׳. ואם הם שנים אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא, וכשהן ג׳ גדול שבכולן מברך ואפילו בא בסוף סעודה, וקטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ואפילו בן ט׳ ובן עשר רבינו האלפסי ז״ל והארכנו לעיל אחר תפלת השחר בשם רבינו תם, ואין מברכין ברכת המזון אלא א״כ אכל כזית בינוני וגרעינתה, אבל המוציא מברך אפילו בפחות מכזית דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וראיה לדבר מן הירושלמי וכתבתי לעיל:

ואם שכח אם בירך ברכת המזון אם לאו חוזר ומברך דברכת המזון דאורייתא כדאמרינן בבעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו וכדאמרי׳ בספק אמר אמת אמת ויציב וק״ש שחוזר ואומר, וצריך להשמיע לאזניו כשמברך ואם לא השמיע לאזניו יצא, חרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא את אחרים ידי חובתן לכתחלה ואם בירך להן יצאו, האוכל אורז ודוחן על ידי תערובת דבש או כיוצא בו בטל אורז ודוחן לגבי דבר הנערב בו ומברך לפי הדבר שנתערב בו, על פירות העץ שאינן כתובין בפסוק אומר בורא פרי העץ ולאחריהם בורא נפשות, וכן בקפריסין של צלף אומר ב״פ העץ, אע״פ שלענין ערלה אמר בריש כיצד מברכין שאין קפריסין פרי:

הלכות אבל

קנה) **תספורת** כיצד, מת אביו מתה אמו בנו ובתו ואשתו ואחיו ואחותו בין מאביו בין מאמו אסור בהספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו.

קריעה כיצד, מת לו מת עומד וקורע מעומד ומבדיל קמי שפה שלו ואם לא הבדיל אינו אלא קרע של תפלות ואם קרע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט לא יצא, מתוך איחוי אלכסנדרי׳ יצא, ואם השאיל לו חבירו חלוקו לילך ולבקר את אביו שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורעו ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קריעת חלוקו, ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו ומשתקין את הנשים מפניו, ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש. אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות. ועל אלו חייב לקרוע על ה׳ מתי מצוה ועל שניים שלהן ועל חמיו ועל חמותו ועל חכם או אדם כשר אע״פ שאינו עומד בשעת יציאת נשמה, ועל כל אדם אם עומד בשעת יציאת נשמה קורע ומאחה, ועל אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו חכמה ועל נשיא ועל אב ב״ד, או בשעת מיתה או בהספד, על שמועות הרעות כגון רוב הציבור וכמעשה שהיה שנהרגו עם שאול, ועל ברכת השם ואפילו בכינויו מפי ישראל, ועל ס״ת שנשרף בזרוע שלא היה בידו להציל וכמעשה שהיה ביהויקים מלך יהודה קורע שתי קריעות על הגויל ועל הכתב, ועל ערי יהודה ועל המקדש וירושלים וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלים כשפוגע במקדש תחלה ואם יפגע בירושלים תחלה קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו, כל אלו קורעין ולא מאחין ואינו רשאי להפכו למטה ולאחותו, וכולן רשאין לשוללן למוללן ללקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן איחוי אלכסנדרי׳ ואפילו מוכר אותן לאחר אין הלוקח רשאי לאחותו לפיכך צריך המוכר להודיעו ללוקח, ובכולן שולל לאלתר שהרי אמרו חכם שמת כיון שהחזיר פניו מאחורי המטה שולל, חוץ מאביו ואמו, ואם מת לו מת ביום טוב שני ואפילו ביו״ט שני של ראש השנה חייב לקרוע שהקריעה מן התורה דוחה יו״ט שני שהוא מדברי סופרים, יש קורעין ולא חולצין קורעין וחולצין חולצין ולא קורעין, על אביו ועל אמו ועל נשיא קורעין וחולצין, על המשה מתי מצוה ועל אב ב״ד ועל חכם רצו חולצין עליהן, על חמשה מתי מצוה וחכם חולץ מימין ועל אב ב״ד משמאל. וכן על שמועה רחוקה קורע שמצינו קריעה בלא שבעה

כשמואל

כשמואל על רב וכר׳ יוחנן על ר׳ חנינא שקריעה שהיא מן התורה הלכה כדברי המחמיר, ואם שמועה שעת חמום הוא קורע ואינו חולץ, חלוק שאינו שלו ולא הודיעו שהלך לבקר אביו ואמו שהוא חולה חולץ ואינו קורע, שלישי שבאביו ושבאמו שבבנו ושבבתו שבאחיו ושבאחותו וקרובי אשתו חוץ מחמיו ומחמותו אם אינם כשרים ואינו עומד בשעת יציאת נשמה, וכן בשבעה מתי מצוה המאבדין את עצמן לדעת לא קורעין ולא חולצין. מה בין אביו ואמו לחמשה מתי מצוה, על אביו ועל אמו מגלה את לבו ואפילו לבוש עשרה חלוקין קורע את כולן חוץ מאפרקסותו, וצריך להבדיל קמי שפה שלו, וקורע ביד ולא בכלי, וחולץ את כתיפו, ואין לדחות את מטתו אלא בערב שבת וערב יום טוב אם גשמים זולפין על מטתו, ואם אין לו חלוק ונזדמן לו חלוק אפילו לאחר שבעה קורע, ואם בא להחליף תוך ז׳ קורע חוץ משבת, ושולל ביום שלשים, ואשה שוללת לאלתר מפני כבודה, ובין איש או אשה אינו מאחה לעולם, וכל שלשים יום ממעט בעסקו, ומגדל פרע עד שיגערו בו חביריו ואפילו חל רגל באמצע כמו שאמר בירושלמי דבר התלוי בז׳ ושלשים רגל מפסיקו ברם הכא עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חביריו, ואינו נכנס לבית המשתה עד י״ב חדש, ואחר המוצא אותו תוך י״ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו ולאחר י״ב חדש מדבר עמו תנחומין מן הצד. ועל חמשה מתי מצוה קורע טפח, ואינו צריך לקרוע אלא חלוק העליון, ואינו צריך להבדיל קמי השפה שלו, ואם רצה קורע בכלי, ואינו חולץ כתיפו, ומדחה מטתו הרי זה משובח, ואם אין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו חלוק בתוך ז׳ קורע לאחר ז׳ אינו קורע, ואם בא להחליף אחר ז׳ אינו קורע, ושולל בתוך ז׳ כאבא שאול, ומאחה בתוך שלשים יום לדברי הכל, והאשה שוללת לאלתר, ואם רצה אינו ממעט בעסקו, ומספר ביום ל׳, ונכנס לבית המשתה ביום ל׳. אבל ג׳ ימים הראשונים אסור בשאלת שלום כלל ואפילו שאלו אחרים בשלומו ואינם יודעים שהוא אבל מודיע להם שהוא אבל ואינו משיב להם שלום, משלשה ועד ז׳ משיב להם אם שאלו בשלומו אבל הוא אינו שואל בשלומם אע״פ שהן שרויים בשלום, מז׳ ואילך שואל הוא בשלום אחרים שהם שרויים בשלום ומשיב להם שלום למי שאין יודעים שהוא׳ אבל ושאלו בשלומו, ואותן היודעין שהוא אבל כל שלשים יום מדברים עמו תנחומין אבל לאחר ל׳ מדברים עמו מן הצד. מה בין חמיו וחמותו לשאר קרובי אשתו, על חמיו ועל חמותו קורע ומתאבל בפני אשתו לכבוד אשתו על שאר קרובי אשתו אינו קורע ואינו מתאבל אפילו בפניה. אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך נמצא בנו בתוך כדי דיבור יצא ידי קריעה אחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה, מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכמדומה שמת וקרע ואח״כ מת לאחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה תוך כדי דיבור יצא ידי קריעה, אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך אמרו לו מת בנו קורע קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו קורע על אביו ועל אמו קרע אחד ועל אחיו ועל אחותו קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, ואחרון מתאחה ראשון אין מתאחה. תנו רבנן תחלת קריעה טפח ותוספת שלש אצבעות דברי ר׳ מאיר ר׳ יהודה אומר כו׳ ותוספת כל שהוא, אמר עולא הלכה כר׳ מאיר בקריעה וכר׳ יהודה בתוספת וכן הלכה. עד היכן קורע ומוסיף אם מת לו מת זה אחר זה עד טיבורו הגיע לטיבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע מלמעלה בצד מה שקרע לאחר, נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו נתמלא מלמעלה בשפה הופכו מלמטה, והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא ידי חובתו אלא שכהן גדול פורם מלמטה מת לו מת אחר בתוך ז׳ קורע במקום אחר לאחר ז׳ מוסיף על אותו קרע:

מי שמתו מוטל עליו לקברו אוכל בבית אחר, אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו, אין לו בית לחבירו עושה לו מחיצה עשרה ואוכל, אין לו לעשות מחיצה יחזיר פניו ממנו ויאכל, ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מברך ואינו מזמן ואין מברכין

מברכין עליו ואין מזמנין עליו ואם בירך אין עונין אחריו אמן ואחרים שברכו אינו עונה אחריהן, ופטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו ועונה אמן ועונין אחריו אמן, וחייב בק"ש ותפלה (ותפילין) ובכל מצות האמורות בתורה. כל שלשים יום תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ובשני אנשים אבל לא באיש אחד ובשתי נשים, ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, בן שלשים יוצא בדלוסקמא הנטלת באגפים ועומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, בן י"ב חדש יוצא במטה ואם הוא ניכר לרבים רבים מתעסקים בו, בני עניים מספידין אותן כשהן בני חמש שנים, ובני עשירים כשהן בני שש, ובני זקנים כבני עניים, שכר של הספד מי שמרים קולו בבכי ובמספד, ואין אדם רשאי לומר לא תספדוני במיתתי מפני שהספד כבודו של חי הוא, ואין מניחין את המטה ברחוב העיר במועד מפני שמרגלת את ההספר ולא מטה של נשים לעולם מפני הכבוד, ואם תלמיד חכם שמת מספידים אותו במועד ואין צריך לומר בחנוכה ופורים:

נשים במועד מענות, שעונות כולם כאחת, אבל לא מטפחות, בראשי חדשים בחנוכה ופורים מענות ומטפחות, בזה ובזה אבל לא מקוננות, שתקונן האחת וחברותיה עונות אחריה, נקבר המת לא מענות ולא מטפחות, ושלום:

כל המרבה כלים על המת הרי הוא עובר משום בל תשחית ומנוולו ומרבה עליו את הרמה, מותר המתים למתים מותר המת ליורשיו:

כל המלין את המת עובר בלא תעשה, הלינו לכבודו להביא לו נר ותכריכין וארון אינו עובר עליו, מאימתי כופין את המטות משיסתם הגולל, נסתם הגולל כופה מטתו, ואם אינן הולכין אחרי המטה משיצא המת משער העיר, והכל הולך אחר גדול המשפחה הלך שם גדול המשפחה משיסתם הגולל, הרוגי מלכות מאימתי מונין להם משנתיאשו מלשאול אבל לא מלגנוב, כיוצא בו מי שנפל בים מי שנטבע בנהר מי שאכלתהו חיה רעה מונין לו משנתיאשו לבקש, מצאוהו איברים איברים אין מונין לו עד שימצאו ראשו ורובו. וחולץ סנדלו ומעטף ראשו עד שבעה, ת"ר אבל כל ז' הימים חייב בכסוי הראש וכפיית המטה, ואין מברין אותו אלא על מטות כפויות, דת"ר ההולך לבית האבל אם לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות זקופות, רבא אתרעי ביה מילתא עאל לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקף אבא בר מרתא כפה אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן. כפיית המטה כיצד כשכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו ה' אחים ומת אחד מהן כולן כופין, ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה אלא זוקפה, דרגש שהוא מטה של עור מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו, מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו, היה ישן על גבי מטה ועל גבי כסא ועל גבי ספסל או על גבי אודייני גדולה או שישן על גבי קרקע לא יצא י"ח שלא קיים כפיית המטה, ירושלמי ולכך הוא כופה שמתוך שהוא ישן על מטה כפויה הוא נעור בלילה ונזכר שהוא אבל, הדר בפונדק אין מחייבין אותו לכפות מטתו שלא יאמרו חרשי הוא, פירוש מכשף הוא, אימתי זוקפין את המטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה אע"פ כן אינו יושב עליה עד שתחשך, ולמוצאי שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר וכופה. כפיית המטה פעמים ששה פעמים חמשה פעמים אינו כופה כלל, ערב שבת ששה, ע"ש עם דמדומי חמה ה', יום טוב לאחר שבת אינו כופה כלל שהרי אמרנו אפי' יום אחד ואפילו שעה אחת לפני הרגל בטלה ממנו גזירת ז', ואע"פ שיש לומר כיון שלא קיים כפיית המטה כלל צריך לכפותה, כיון שאמרה המשנה הקובר את מתו ג'

ימים קודם לרגל בטל ממנו גזירת ז׳ אין אנו קפדין בכפיית המטה שאע״פ שלא כפאה בטלה ממנו גזירת ז׳:

חליצת הסנדל כיצד כשהוא יוצא לדרך נועל כשהוא נכנס לעיר חולץ. עטיפת הראש כיצד מעטף את ראשו כעטיפת ישמעאלים עד פאת זקנו כדכתיב ועל שפם יעטה ומתרגם כאבילא יתעטף, ואם היה מעטף את פיו כפשוטו של מקרא יאמרו חושש הוא בפיו ואינו אבל:

אבל כל שבעה אסור במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ולקרות בתורה:

מלאכה כיצד שכיר יום אף בעיר אחרת לא יעשה, וכן אם היתה מלאכת אחרים בידו בין קבולת בין אינה קבולת לא יעשה, היתה מלאכתו ביד אחרים בביתו לא יעשו בבית אחר יעשו, דברים שעושין לאבל בימי אבלו כגון זיתיו להפך וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ומרביצין לו שדהו משתגיע עונת המים שלו, האריסין והחכירין והקבלנין לשדה שלו הרי אלו יעשו, החמרין והגמלין והספנין בספינה שלו הרי אלו לא יעשו, ואם היו מושכרים או מוחכרין אצל אחרים קודם אבלם הרי אלו יעשו, שני אחים או שני שותפים טבחים או חנונים שאירע לאחד מהן דבר אבל הרי אלו נועלין חנותם. מקבלי קבולת ממלאכת האבל בתוך התחום אסור אפילו בשבתות וימים טובים שאע״פ שאמרו אין אבלות במועד דברים שבצינעא נוהג, ומלאכה שהיא אסורה בשבת ויום טוב כדברים שבצינעא הוא, לכך אין אבל רשאי לעשות בהן מלאכתו על ידי אחרים, ואם המלאכה חוץ לתחום מותר בשבתות וי״ט שהרי אין ישראל רשאי לילך שם שיחשוד את האבל שעושה מלאכתו ע״י אחרים בימי אבלו, והוא שאין עיר ישראל סמוכה לשם אבל אם עיר ישראל סמוכה לשם או בחול המועד שמותר לילך חוץ לתחום אסור מפני שהרואים מלאכתו ביד אחרים אינן יודעין שבקבולת היא ופועלים בשלהן הן טורחין ולפיכך אסור. והאבל עצמו אינו רשאי לעשות מלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה בד״א בשלשה ימים הראשונים אבל מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו, והאשה טווה בפלך בתוך ביתה, ובלילה צינעא היא ומותר בעשיית מלאכה שהרי אמרינן בתענית כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר, וכן אתה מוצא במנודה ובאבל:

רחיצה כיצד אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל ז׳ ופניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר, ואם תכפוהו אבליו רוחץ בצונן כל ז׳ כריב״ח ואם הכביד שערו מיקל בתער אבל לא במספרים, ומכבס כסותו במים ולא בנתר ובחול, והבא ממדינת הים והיוצא מבית השביה וכל אלו שבמשנה אם תכפוהו אבליו סמוך לביאתו מיקל אפילו במספרים ומכבס כסותו ואפילו בנתר ובחול. יום ראשון של קבורה שהוא מן התורה אסור לרחוץ ואפילו הוא איסטנים ובלילה מותר לרחוץ אם הוא איסטנים הרבה, כרבן גמליאל שרחץ בלילה הראשון שמתה אשתו מפני שאיסטנים היה, ואנינות לילה דרבנן דאינו אסור מן התורה אלא יום קבורה אבל לילה האחרת מותר:

סיכה כיצד אסור לסוך אפילו כל שהוא ואם להעביר את הזוהמא מותר:

תשמיש המטה כיצד אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גויתו:

לקרות בתורה כיצד אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובאגדות, ואם היו רבים צריכים לו לוחש לאחר והאחד להמתורגמן והמתורגמן לרבים, אבל קורא באיוב ובדברים רעים שבירמיה ובהלכות אבל כמו שאמרו חכמים בט׳ באב בסוף מסכת תענית:

על אלו מתאבל כל ז׳ על אביו ועל אמו ועל בנו ובתו ואשתו ועל אחיו ואחותו בין מאביו בלבד בין מאמו בלבד, ועל שניים שלהם מתאבל בפניהם דכל שמתאבל עליו כגון

אלו הז' מתאבל עמהם. בין שמתו כל אלו אצלו בין ששמע מהן שמועה עד יום ל' למיתתן ויום שלשים עצמו בכלל דהוי שמועה קרובה. וכשמתאבל על בנו ובתו והוא שמתו לאחר שלשים יום שנולדו אבל אם מתו בתוך שלשים יום אין מתאבל עליהן אלא א"כ יודע שכלו לו חדשיו כר"ג דאמר כל ששהה ל' יום באדם אינו נפל, ולענין הקריעה דלא קי"ל כדברי המיקל נראה שקורע אף אם מת בתוך ל' יום, ועל רבו שלמדו חכמה ועל שמועה רחוקה שהיה לאחר ל' יום אפילו מאביו ומאמו קורע ומעטף ראשו וחולץ סנדלו שעה אחת ונשלם האבלות שמקצת היום ככולו, מדברי ר' יוחנן אנו רואין שיש לו להתאבל על רבו יום אחד שהרי לא נחלקו ר' אמי ור' חייא אלא לשבעה ולשלשים אבל ביום ראשון לא נחלקו שצריך להתאבל על רבו בלי ספק כדי שמועה רחוקה לקרוע ולעטף ראשו ולחלוץ סנדלו:

אבל יום ראשון אסור להניח תפילין משם ואילך מניח וכיון שמניח שוב אינו חולץ, מכאן יש לי ראיה שמותר להניח תפילין בתשעה באב שהיא אבלות ישנה דלא חמיר משני ואילך דאבל שהוא אבלות חדשה, (אב"ן):

אבל יום ראשון אסור לאכול משלו, [כל ג'] ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים:

אבל שבא ממקום קרוב שהוא מהלך יום אחד אפילו בא ביום הז' אם ימצא מנחמים אצלו שלא נשלם האבלות עדיין מונה עמהן, ואם לא ימצא מנחמים אצלו ביום הז' נשלם האבלות שמקצת היום ככולו והרי הוא כמי שבא ביום השביעי בלילה ומונה לעצמו, ואפילו ביום הראשון אינו מונה עמהן אלא אם כן מצא גדול הבית בבית, ואם לא מצא גדול הבית בביתו שהלך אותו גדול הבית לפי שעה לבית הקברות הרי הוא כמו שמצאו בבית ומונה עמהם אותו אבל הבא עכשיו ואינו צריך להתאבל שבעה, ואם אותו הבא עכשיו הוא גדול המשפחה או גדול הבית אפי' בא בתוך שלשה ימים של אבל מונה לעצמו שהרי קבענו כר' שמעון ולא ראינו חילוק לר' שמעון בין בתוך שלשה ימים ולאחר שלשה:

כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה שנאמר אל תבכו למת ואל תנודו לו אל תבכו יותר מדאי ואל תנודו יותר מכשיעור. הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת, מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם מרחמין עליו יותר ממני:

גיהוץ כיצד כל שלשים יום אסור לגהץ כלים חדשים לבנים אבל לבנים ישנים או חדשים ארומים מותר:

תספורת כיצד כל ל' יום אסור בתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו, וכשם שאמרו אסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפרנים בימי אבלו בר"א במספרים אבל בשיניו מותר אף בתוך שבעה, ישב לגלח ואמרו לו מת בנו גומר אחד המגלח ואחד המתגלח. אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו ביום השביעי מותר ברחיצה וכל מילי, שמקצת היום ככולו:

אבל שבעה ימים הראשונים אינו יוצא מפתח ביתו ז' ימים שניים יוצא ואינו יושב במקומו שלישיים יושב במקומו ואינו מדבר רביעיים הרי הוא ככל אדם, כל שלשים יום לנשואין, מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו ג' רגלים ואם אין לו זכר ונקבה מותר לישא לאלתר מפני ביטול פריה ורביה, הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן (א"ר יוסי) ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו ואמר לאחותה צאי ופרנסי את בני אחותיך ולא בא עליה אלא לזמן מרובה וכמה אמר רב פפא לאחר ל' יום, ואלמנה מן האירוסין מותרת להנשא לאחר ל' יום ואע"פ שאין האשה חייבת בפריה ורביה והאיש חייב אעפ"כ הצריכו חכמים לאיש לעכב מלישא עד שלש רגלים מפני ששלש רגלים אמורים לנדר לענין בל תאחר ובעבור נדרים אשתו של אדם מתה לכך הצריכוהו לעכב ג'

ג׳ רגלים כדי שיתן אל לבו שבעון נדרים אשתו מתה ולא יהא רגיל בנדרים, שבת שבתוך שבעה אסור בתשמיש המטה וברחיצת ידים ורגלים בחמין שהוא דבר שבצינעא אבל פריעת הראש רשות שאם ירצה פורם סודר על ראשו, וחזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה כמו שאמר בברייתא מאימתי זוקפין את המטות בע״ש מן המנחה ולמעלה:

הקובר את מתו אפי׳ יום אחד ואפי׳ שעה אחת קודם הרגל בטלה ממנו גזירת שבעה, ואסור ברחיצה עד הערב שיכנס הרגל, ואם בטלה ממנו גזירת ז׳ ואפילו יום ששי ערב הרגל דעד שיכנס הרגל הרי היום בחזקתו ולא נדחה ממה שהוא עד שיכנס הרגל שהוא דוחה אותן ועושה אותן ז׳, ז׳ בטלה ממנו גזירת ל׳ מפני שמקצת היום שביעי ככולו ויום שביעי עולה לו לשביעי ולשמיני והרי הוא כח׳ ימים קודם לרגל ומותר לגלח קודם הרגל, ואפילו לא גלח קודם הרגל מותר לגלח אחר הרגל, וכן יום אחד לפני עצרת ולפני ר״ה ולפני יו״ב הרי הוא כשבעה כרבן גמליאל דאמר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים דיום אחד לפני ראש השנה ור״ה הרי כאן י״ד יום לר״ג ותשעה ימים עד יום הכפורים הרי כשיבא יום הכפורים בטלה ממנו גזירת שלשים שהרי נאסר שמונה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל והרי הוא כשמונה ימים קודם הרגל, וכן יום אחד לפני יום הכפורים ויום הכפורים וארבעה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל, אבל יום אחד לפני סוכות וסוכות אין אופרים שיבטלו ממנו גזירת ל׳ ליום שמיני שהרי לא נהג איסור גיהוץ ותספורת כלל מפני האבל אלא מפני המועד, ועל זה אני אומר יום אחד לפני החג וחג ושמיני של חג הרי כאן כ״א יום וצריך לעשות עוד ט׳ ימים אחר הרגל להשלים שלשים יום, ואם נקבר ברגל מונה שבעה אחר הרגל ומתחיל למנות מיום טוב ב׳ אעפ״י שאין נוהג בו אבלות ביון שנוהג בו אבלות של צינעא ואינו יום טוב אלא מדרבנן הרי הוא כשבת ועולה לו למנין שבעה שהרי א״ר יוחנן אע״פ שאמר אין אבלות במועד אבל דבר שבצינעא נוהג, ואותן ששה ימים שנוהג אחר הרגל מלאכתו נעשית על ידי אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושין בצינעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים בו אחר הרגל שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה למנין ל׳. ואם באה לו שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה הרי הוא במי ששמע אחר השבת ואינו נוהג אלא יום אחד מפני שהוא סוף ל׳ ואינו נוהג בו אבלות והרי הוא כמי ששמע אחר השבת, אבל אם בתוך שלשים שמע שמועה בשבת וחל רגל לאחר השבת בטלה ממנו גזירת שבעה מפני שנהג בו אבלות של צינעא במו שאמר בירושלמי שאם באת לו שמועה קרובה בשבת ומתחיל אבלות בשבת וכיון שמתחיל אבלות בשבת אם חל רגל אחר השבת בטלה ממנו גזירת שבעה, וכן אם שמע שמועה קרובה ברגל [אף] שמת בעשרים והשעה ימים לפני הרגל הרי היא כמי ששמע אחר הרגל ואינו נוהג אלא יום אחד, ולהכי קרינן שמועה קרובה אע״פ שהוא כ״ט יום לפני הרגל משום דלא אמרינן שמונה כשלשים אלא לקובר את מתו דוקא שידע והתחיל להתאבל אבל כששמע ברגל שנקבר שבעה ימים או שמונה ימים לפני הרגל אין אנו אומרים כן שמבטל ממנו גזירת שלשים והיה שמועה רחוקה שהרי אמרה המשנה הקובר את מתו ולא אמרה מי שנקבר לו מת אלמא כשלא שמע קודם הרגל אין יום אחד כשבעה ולא שבעה או שמונה כשלשים אבל הרגלים עצמן לעולם הן בשבעה שהרי משום קדושת הרגל הוא ואין בהן חילוק בין שמע בין לא שמע:

תניא באבל רבתי המחותך והמסורס והנפלים בן ח׳ חי ובן תשעה מת אין מתעסקין בהן לכל דבר, המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר אין קורעין עליו ואין חולצין עליו ואין מספידין עליו, אבל עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד לחיים הרבים המתעסקים בו, ואי זהו המאבד עצמו לדעת לא שעלה לראש הגג ונפל ומת אלא שאמר הריני עולה לגג וראוהו שעלה על ראש הגג ונפל ומת זה הוא בחזקת שאיבד עצמו לדעת, אבל אם ראו אותו חנוק ותלוי באילן ומושלך על גבי סייפו הרי זה בחזקת

בחזקת שלא אבד עצמו לדעת ואין מונעין ממנו דבר ; הרוגי בית דין וכל הפורשין מדרכי ציבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר, אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ואוכלין ושותין ושמחין על שאבד שונאו של מקום ועליו הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט, הרוגי מלכות אין מונעין מהן כל דבר. מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר אשתו צלובה עמו בעיר אמו ואביו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר אלא אם כן היתה עיר גדולה כאנטוכיא ולא ישרה אלא בצד אחר, עד מתי אסור עד שיכלה הבשר שלו שאין הצורה נכרת בעצמות :

אבל מיסב בראש שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש וגו' כאשר אבלים ינחם, אבל לעתיד לבא מהו אומר בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר, וכתיב והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם, ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה :

שער המקוה

קנו) תשובתי אשר השבתי על המקוה אשר נעשה בבית קרובי החכם הנשיא רבי יהודה ישמרהו צורו בן ה"ר יעקב ב"ר אנטולי דודי נ"ע, על המקוה אשר נעשה מעופרת בד' דפנות ושולים, ודעת אחי ר' יצחק ב"ר מתתיה מההוא דבור ספינה אלכסנדרית המחזיק ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש טהורה, ואם כן אינו מקבל טומאה ואין בו תורת כלי וטבלים בתוכו. לא יפה דנת ולא יפה טהרת אותן דההם טעמא דלגבי טומאה דומיא דשק בעינן דהוא מיטלטל מלא וריקן וליכא אבל גבי מקוה טהרת קרקע בעינן ואין טבילה בכלים, תדע דאמרינן בפסחים פ' קמא הא דאמרת בקרקע טהורים לא שנו אלא מים דחזו להטביל בהן מחטין וצינורות וברביעית דהוא מקוה טהרה לכלים מן התורה כארבעים סאה לאדם, אבל בכלים טמאים, ובמקוואות פ' רביעי תנן השוקת שבסלע אין ממלאין בה ואין מקדשין בה והטעם דכלי בעינן גבי חטאת וליכא, ואינה פוסלת את המקוה דקרקע היא ואינה כלי, היתה כלי וחברה בסיד ממלאין בה וכו' ופוסלת את המקוה דאע"פ שחברה כלי הוא, נקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהוא כשרה דאינה כלי עוד וכמה יהיה בנקב כשפופרת הנוד, שתי אצבעות הוזרות למקומן, הרי לך שלא יכול למצוא בה צד היתר אלא כשנקבה ונתבטלה מתורת כלי ואפי' מחזקת ארבעים סאה. ועוד תנן שם בריש הפרק ומייתינן לה בפרק יציאות השבת המניח כלים תחת הצינור וכו' ואפילו כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה פוסלין את המקוה, ואע"פ שאין אלו מקבלין טומאה כדתנן במסכת פרה ובריש יומא, ומיירי בצינור שחקקו ולבסוף קבעו שהיה תורת כלי עליו בתלוש, ותנן נמי שם המניח טבלא תחת הצינור אם יש בה לבזבזין כו' והחוטט בצינור כו' :

הלכות תפילין

קנז) את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד וגו' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, בארבע מקומות בתורה צונו יוצרנו לתת אות מלכותו ומצותיו עלינו. בבא אל פרעה בפרשת קדש לי והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך, ובפרשת והיה כי יביאך והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך, ובואתחנן בפרשת שמע וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך, ובוהיה עקב בפרשת והיה אם שמוע וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם, הרי בתפילין שמונה מצות עשה וע"כ הנהיגו אותנו חכמי התלמוד לכתוב אלו הפרשיות בתפילה של יד ושל ראש להיות אות מצותיו ויראתו עלינו לקיים מה שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, על ידך כנגד הלב ועל הראש בבין העינים :

למדנו הפרשיות להתפלה של ראש ושל יד, צא ולמד באיזה יד, דת"ר במנחות פרק הקומץ רבה (דף ל"ו) והיה לאות על ידכה זו שמאל אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין ת"ל אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואומר ידה ליתד תשלחנה וימינה וכו', ר' נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל הויא, ועוד תניא על ידכה זו יד כהה והיא שמאלית, ותניא אין לו זרוע פטור מן התפילין אחרים אומרים על ידכה לרבות את הגידם והלכה כרבנן, ותניא איטר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו והתניא מניח תפילין בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו:

למדנו באי זו יד צא ולמד באיזה מקום ביד, דתנא דבי מנשה על ידך זו קיבורת למושי"ל בלעז, כדאיתא בע"ז פ"ק (דף י"ז) אייתי ליה קיבורי אמרו ליה הי דשתיא והי דערבא, ומנא לן דידך זו קיבורת דת"ר על ידך זו גובה של יד, אתה אומר זו גובה של יד או אינו על אלא ידך כמש אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח התפילין בראש מה להלן בגובהה של ראש אף כאן בגובהה של יד ר' אליעזר אומר א"צ הרי הוא אומר והיה לך לאות על ידך לך לאות ולא לאחרים לאות ר' יצחק אומר א"צ הרי הוא אומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם שתהא שימה כנגד הלב וזהו קיבורת, ומנא לן דגובה של יד היינו גובה הבשר שבזרוע למעלה מן האציל שהוא המרפק הנקרא קובד"ו, דאמרינן בפרק התכלה חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות, תפילין בראשיהם ובזרועותיהם, ציצית בבגדיהם, ומזוזה בפתחיהם, וזרוע הוא האבר שאצל הכתף כדתנן בריש מסכת אהלות במנין רמ"ח איברים של אדם, ל' בפיסת היד, ו' בכל אצבע, שתים בקנה, שנים במרפק, א' בזרוע, [וארבעה] בכתף, ועוד דאמרינן בערכין פרק האומר משקלי עלי דאורייתא קיבורת כולה איקרי יד בנדרים הלך אחר לשון בני אדם דכתיב לבטא בשפתים, מדאמרינן קיבורת כולה נמצא שהקיבורת הויא למעלה מהנדרים דלנדרים הויא יד עד המרפק דהיינו קובד"ו בלעז ולא יותר, דתנן האומר משקל ידי עלי ר' יהודה אומר ממלא חבית מים ומכנים ידו עד המרפק וכו' נמצא שהמרפק הוא בין הקנה לזרוע, ותניא נמי הכי לעיל שתהא שימה כנגד הלב, נמצינו למדין דתפלת היד בגובה הבשר שבזרוע, ואמרי' בזבחים פרק שני לא יחגרו ביזע אמר אביי אין חוגרין במקום שמזיעין ותניא אין חוגרין למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהם, ואציל ומרפק אחד הם כדאמרי' בערכין שם דמרפק דמתני' קרי ליה אציל בברייתא, ובירמיה שים נא בלויי הסחבות תחת אצילי ידיך ומתרגמינן תחות מרפקי ידיך, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל דמרפק הוא שחי והוא אציל, שהרי השחי מקום זיעה, ועוד אין דרך בני אדם לחגור שם, ולא תימא שאין דרך למשוך אדם מבור עמוק כי אם בחבלים תחת השחי, אינו רוצה לומר שיהיו החבלים ממש במרפקו אלא כנגד מרפקו חוגרין גוף הנמשך בהן להעלותו, ועוד בשבת בפ' המצניע המוציא בפיו ובמרפקו ולא תני ובשחיו, ובסנהדרין גבי אוב וידעוני זה המדבר משחיו, וביומא יורד לאמת בית השחי ולא תני בהו מרפק (כפר"ת זהב טהור):

למדנו מקום היד, צא ולמד מקום העינים, דתניא בהקומץ אמרה תורה הנח תפילין בגובהה של ראש מנלן, דתנו רבנן בין עיניך זו גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך ממש נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן בין עיניכם למת מה להלן מקום שעושה קרחה אף כאן מקום שעושה קרחה וזהו גובה שבראש, ר' יהודה אומר אינו צריך אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן מקום הראוי להטמא בנגע אחד אף כאן מקום הראוי להטמא בנגע אחד לאפוקי בין העינים דאיכא בשר ושער דאיכא שער לבן ואיכא נמי שער צהוב, ותנא דבי מנשה בין עיניך זה קדקד היכא אמרי דבי ר' ינאי מקום שמוחו של תינוק רופס פירוש שהוא גובה של ראש אלא שמכוון כנגד בין העינים:

למדנו מקום נתינתן ביד ובראש, צא ולמד עשייתן דתנן בפרק הקומץ (דף כ"ט) ארבע פרשיות

פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבן ובגמרא בעי פשיטא אמר רב יהודה א"ר לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד כו' כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה, קוצו של יו"ד יתבאר לפנים בעזרת האל, ותנו רבנן לטטפת לטוטפות הרי כאן ארבעה דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אינו צריך טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים, קדמאה לטטפת בתראה לטוטפת קדמאה מזוזת בתראה מזוזת, כן כתב רבינו האלפסי ז"ל, ורבינו שלמה ז"ל פירש בסנהדרין דשמע והיה כי יביאך לטטפת חסר מכל, בוהיה אם שמוע לטוטפות מלא בכל, ויש אומרים בשמע והיה אם שמוע לטוטפת בוהיה כי לטוטפות, ולפי שאין כח בנו להכריע כדברי אחד מהן יזהר אדם בספרים מדוייקים ועל פיהם יכתבם, ומכל מקום טוב לעשותם מלאים כדברי כולם כדאמרינן בפרק הקומץ רבה לא שנו אלא בחסירות וא"ו אבל ביתרות וא"ו לית לן בה, ובמזוזות קדמאה כתב רבינו שלמה הצרפתי ז"ל במשנה תורה בפרשת ואתחנן מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת, ואעפ"כ נראה לי כפירוש הרב רבינו יצחק האלפסי ז"ל דמזוזות יש לכתוב, מדתניא בפרק הקומץ רבה (דף ל"ד) בית שאין לו אלא פצים אחד חייב במזוזה דברי ר' מאיר דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזות בפרשה שניה שאין ת"ל הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט מיעטו הכתוב למזוזה אחת דברי ר' ישמעאל, ואי תימא מזוזה אחת כדברי רש"י היאך יכול לומר מיעוט מזוזות שתים משום דיש אם למקרא והלא ר' ישמעאל אית ליה בריש סנהדרין יש אם למסורת, ומ"מ טוב הוא לכתוב בשניהן מזוזות לאפוקי נפשין מפלוגתא, ר' עקיבא אומר א"צ טט בכתפי כו' ונכתב קרא על שם העתיד כדאמר בריש כתובות מן הארץ ההיא יצא אשור ובשתי לשונות לשתי אומות וחד לטוטפות לגופיה ונשארו שנים להודיע ד' בתים לכל לשון ולשון שלא ישתכח מישראל וטט בכתפי שתים ואינו כלל לאפריקי וכן פת לאפריקי שתים ולכתפי אינו כלום, כך קבלתי בצרפת:

ת"ר יכול יכתבם על ד' עורות ויניחם בד' בתים בד' עורות ת"ל ולזכרון בין עיניך זכרון אחד אמרתי לך ולא שנים ושלשה זכרונות הא כיצד כותבן על ארבע עורות ומניחן בארבעה בתים בעור אחד ואם כתבן בעור אחד והניחן בארבעה בתים בעור אחד יצא וצריך שיהא ריוח ביניהן דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אין צריך, ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחד ואחד, ואם אין חריצן ניכר פסולות, דקיימא לן כרבנן דהלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, ואם אין תריצן ניכר פסולות שצריך הפרדת הבתים שלא יראו כבית אחד:

ת"ר כיצד כותבן תפלה של יד כותבה על עור אחד ומניחה בבית אחד בעור אחד ואם כתבה בד' עורות והניחן בבית א' בעור א' יצא וצריך לדבק שנאמר והיה לך לאות כשם שאות אחת מבחוץ כך אות אחת מבפנים דברי ר' יהודה ור' יוסי אומר אינו צריך אמר ר' יוסי מודה לי ר' יהודה ברבי שאם אין לו תפלה של יד ויש לו שתים של ראש שטולה עור על אחת מהן ומניחה. מודה היינו פלוגתייהו אמר רבא מדברי ר' יוסי חזר בו ר' יהודה, טולה איני והא שלח רב חנניה משום ר' יוחנן תפלה של יד עושין אותה של ראש ושל ראש אין עושין אותה של יד לפי שאין מורידין מקרושה חמורה לקדושה קלה הכא במאי עסקינן בחדתא ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא דאתני עלייהו מעיקרא וקי"ל כר' יוסי דאין צריך לדבק דחזר בו ר' יהודה ועוד דקי"ל דר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי דנמוקו עמו כדאמר בגיטין. טולה מכאן יראה לי שארבע הבתים של ראש צריך לרבען מלמעלה מכל צד שיהיו שוין לרבוע הבית של יד, וכן שיהיו שוין בענין השטין, אע"פ שקבלתי מרבותי בצרפת לשל יד ז' שיטין לכל פרשה ושל ראש ד' שיטין לכל פ', מדקאמר טולה מכלל שהן שוין בכל ענין ואין חילוק ביניהם כלל, ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא בדבר זה פליגי בסנהדרין בפ' נגמר הדין באורג בגד למת אביי אמר אסור הזמנה מילתא היא ורבא אמר מותר דהזמנה לאו מילתא היא וקי"ל כרבא

כרבא לגבי אביי בר מיע"ל קנ"ם ולרווחא דמילתא תירצה הגמרא אף לאביי מדקא מקשי ליה מינה בתלמוד :

ת"ר ציפן זהב או שטלה עליהן עור בהמה טמאה פסולות עור בהמה טהורה כשרות ואף על פי שלא עבדן לשמן, רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמן, ופר"ת רבנן סברי דהזמנה מילתא היא ואין צריך מעשה העיבוד לשמה ורשב"ג סבר לאו מילתא היא וצריך מעשה לעשותן לשמן וקאי רשב"ג כרבא וקי"ל דלאו מילתא היא ולא כרש"י שפירש דרשב"ג סבר דהזמנה מילתא היא דאם כן קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן כרבא דלאו מילתא היא ואילו בעיבוד קי"ל כרשב"ג דצריך לעבדן לשמן כדאמר בגיטין פרק הניזקין גוילין שלו לא עבדתים לשמן ופסלוהו, וצפוי זהב זהו דרך החיצונים ועור בהמה טמאה משום שנאמר בפיך שיהא ממותר בפיך מעור בהמה טהורה כך פירש רש"י ז"ל, ואף על פי שכשנאמרה פרשת תפילין במצרים בבא אל פרעה היתה שוה להם בהמה טמאה כטהורה שאני התם דסמוכין קא דריש דכתיב בתריה כי יביאך ממותר לפיך בביאת ירושלים, אמר רב חננאל אמר רב תיתורא דתפילין הלכה למשה מסיני, פירוש עור המכסה פי הבתים לתפלת היד והראש והבתים תפורין עליו והוא כגשר על הנהר, בפרק לא יחפור ואי איכא תיתורא ממטינן ליה לינוקא (פרשת בשלח אעלאה בשל יד ההולכת עליה מימין לשמאל) אמר אביי מעברתא דתפילין הלכה מסיני פירוש כבלות העור ליד ולראש מעור המכסה את הבתים שבולט מאחרי הבתים שעוברת בו הרצועה, ואמר אביי שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני בבתים החיצונים, לצד ימין המניח כלפי שמע מג' כרעים, ולשמאל מצד קדש מארבעה כרעים, וטעם לדבר קבלתי בשם הסידי אלמניאה ז"ל לפי שהן שקולין ככל התורה כולה שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך כדתניא במכילתא, וחשבון השיני"ן וחשבון התיבות שש אותיות והכרעים שבעה הרי תרי"ג, (אב"ן) :

וצריך שיגיע חריץ למקום התפר, פי' חריצי השי"ן, רב דימי אמר כיון דמינכר תו לא צריך וקי"ל כרב דימי, ואמר אביי דלי"ת של תפילין הלכה למשה מסיני ויו"ד של תפילין הלכה למשה מסיני, כעין דלי"ת בקשר רצועות הראש הנהון אחורי ראשו, וברצועת היד כעין יו"ד בקשר שלה ויתבארו בסוף בעז"ה וזהו שדי, ועיקר השם בתפלת הראש ע"כ אמרו חכמים במנחות וראו כל עמי הארץ כי שם * וגו' תניא ר"א הגדול אומר אלו תפילין שבראש ולכך נקראו קדושה חמורה משל יד, אמר ר' יצחק רצועות שחורות הלמ"מ והא דתניא תפילין אין קושרין אותן אלא במינן בין ירוקות בין שחורות, בין לבנות, אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר זהו מבפנים אבל מבחוץ שחורות והו לא והיינו טעמא דאדומות כלל כלל לא זימנין דמתהפכין ונראין כטבעת בראש :

תניא תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני, פירוש לאחר שנעשו הד' בתים צריך שיהיו בין כולם מרובעות שיהיו אורך הבתים כרוחב ארבעתן למעלה שיהיו שוין לתפילין של יד כדאמרן, ואמר רבא בתפרן ובאלכסונן, פירוש ישמור ויזהר בתפירתן שמא יכווץ העור ויפסיד רחבן ואלכסונן כדי שיהא ריבוען מכוון כדין אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא, והא דתנן העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, מתניתין דעבידא כאמגוזא שהיא כאגוז עגולה מכל וכל, ורבא אתא לאשמועינן שאף על פי שאינה עגולה כאגוז והיא מרובעת אם אינה מרובעת כדי אלכסון העודף על הריבוע פסולות, סכנה פירוש שמא מתוך עגולתם יכנס במוחו, וקצ"מ בצרפת שבשעת הגזירה ר"ל שהיא סכנה למי שמניחה ואין ראוי להניחה ולסמוך אניסא משום דאין בה מצוה שאינה עשויה כהלכה למשה מסיני, (אב"ן) :

למדנו עשייתן, צא ולמד זיון האותיות והגיהן, בפרק הקומץ רבה ז' אותיות צריכות ג' ג' זיוני ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ, פירש רב יהודאי גאון וכן פי' רבינו יעקב מ"ב דכל אותיות אלו שבתורה צריכין ג' זיונין כדי שיראה לג' רוחות לימין ולשמאל ולמעלה

* שם י"י נקרא ר"ת שי"ן .

דרבא

דרבא בהלכות ספר תורה אמרה ולא במזוזה לחוד, וכן מצינו בירושלמי דמגילה. וכתוב בתשובה לחכמי ארגון להכשיר ספר תורה המעובד בצואת כלבים, ועל דבר העיבוד לגויל ולקלף ולדוכסוסטוס לס"ת תפילין ומזוזות איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים. וצריך לזיין על כל אותיות בר"ה חקר"כ וגי"ט, ובבראשית רבה ובפרק אין דורשין ירושלמי למה התחילה התורה בבי"ת אלא מה בי"ת סתום מכל צדדיו ופתוח מצד אחד כך אין לך לדרוש מה למעלה כו' ומה לאחור, ב' יש לה שני עוקצין אחד למעלה ואחד מאחריה אומרים לבי"ת מי ברא העולם והיא מראה להם בעוקץ של מעלה זה שלמעלה בראו ומה שמו והיא מראה להם בעוקץ של אחריה אחד שמו, פירוש האל"ף שלפני הבי"ת הוא רמז לאחד, וזהו שנאמר בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים אל תיקרי צור אלא צר עולמים, ואמרינן בהקומץ רבה ובירושלמי ובב"ר שם העולם הזה נברא בה"א שנא' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם וכדאיתא בבראשית רבה מה ה' אינה תופשת הלשון ושאר האותיות תופשין את הלשון כך לא בעמל וביגיעה ברא הקב"ה את עולמו שנאמר בדבר ה' שמים נעשו, ומה ה"א זה סתום ככל צדדיו ופתוח מלמטה רמז לכל באי העולם יורדין לשאול, ועוקצו של ה"א למעלה רמז שהן עתידין לעלות והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה. והעולם [הבא] נברא ביו"ד מה קומת היו"ד כפופה כך הם רשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבוא והדא הוא דכתיב ושח גבהות אדם, ובאין דורשין ירושלמי מה ה"א יש לו נקודה אחת מלמעלה רמז מאחר שהן יורדין לשאול הן עתידין לעלות, ומה ה"א יש לו פתח מן הצד כך יש פתח לבעלי תשובה, מה יו"ד כפוף כך כל באי העולם עתידין לכפוף קומתן ונהפכו כל פנים לירקון, וכיון שראה דוד כך התחיל לקלס בשתי אותיות הללויה הללו אל בקדשו כל הנשמה תהלל יה הללויה, ובפרק הקומץ רבה העולם הזה נברא בה"א מפני שדומה לאכסדרה שאם הוא רוצה לצאת משם יוצא, ובבבא בתרא פרק לא יחפור עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית פרוצה ואינה מסובבת, ובפרקי ר' אליעזר אומר עולם דומה לאכסדרה ורוח צפונית פרוצה מחברותיה שנאמר נוטה צפון על תוהו, ומפני מה פרוצה אמר הקב"ה אם יבא אדם ויאמר שהוא אלוה יבוא ויגדור את הפרצה הזאת, ובהקומץ רבה מאי טעמא תליא כרעיה דה"א דאי הדר רשע בתשובה ליעול בהא, ולעייל בהך דלתתה לא מסתייעא מילתא כדריש לקיש דאמר מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו, ומאי טעמא קטר ליה תגא להה"א אמר הקב"ה אם יעשה תשובה אקשור לו כתר, וכן אמר בשבת פרק הבונה, ק' קדוש, ר' רשע, מ"ט תליא כרעיה דקו"ף דאי הדר בתשובה ליעול בהא כו' כדאיתא בהא דריש לקיש לעיל, מ"ט מהדר תגיה דקו"ף לגבי רי"ש אמר הקב"ה לרשע אם תחזור בך אקשור לך כתר כמותו, פרק הקומץ רבה מפני מה נברא העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו הם מועטים, ומפני מה כפוף ראשו מפני שצדיקים ראשיהן כפופין מפני מעשיהם שאינן דומין זה לזה, ויש לו נקודה אחת למטה ואחת למעלה כנגד אותו שלמטה כך אמרינן בפסיקתא בפרשת מתן תורה יו"ד יש לה נקודה למטה רמז שכל המתים יורדין לגיהנם ונקודה אחת למעלה רמז שהם עתידין לעלות שנאמר ה' ממית ומחיה מוריד וגו', ובאלפ"א בית"א דר' עקיבא קוצו של יו"ד חודו של מעלה הנתון כלפי פניו וקוץ הוא הנקרא כתר בתלמוד והוא תג דתנן בהקומץ רבה ד' פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו, וכן ב' פרשיות שבמזוזות וכו', ואמר עלה בגמרא לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד, ואמרינן בבראשית רבה ובתנחומא ובפרק הקומץ רבה כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו הללו למי א"ל הללו לעקיבא בן יוסף שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות שנא' קווצותיו תלתלים, ובמדרש עלי עשור ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כתיב לכן כה אמר ה' צבאות שמו, שמו של הקב"ה הן צבאותיו, א"ר יודא בר סימון לא סוף

דבר כל שמו אלא אות אחת משמו עושה צבא ככל שמו לביאת כל צבאות העולמים. ובספר יצירה תפש הקב"ה שלש אותיות מי"ב פשוטות וקבען בשמו הגדול יה"ו משם בן ד' אותיות וחתם בהן שש קצוות, כיצד בית אחד בונה שני בתים שלש בונה ששה, פנה למעלה וחתמו ביה"ו, פנה למטה וחתמו ביו"ה, פנה לפניו למזרח וחתמו בהי"ו, פנה לאחריו וחתמו בהו"י, פנה לימינו לדרום וחתמו בוי"ה, פנה לשמאלו לצפון וחתמו בוה"י, וה' הב' דשם בן ד' אותיות כי לא בעמל ויגיעה בראם כה' זה, וכתוב לעיל, וכבר בארתי להודיע טעם ד' אותיות מבדהחק"י וכ"ג רצ"ט צא ולמד הדלי"ת והחי"ת דאמר במסכת סוטה ובעירובין בפ"ק אמר ר' מאיר כשהייתי לומד תורה אצל ר' ישמעאל ב"ר יוסי כו' א"ל בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני א"ל בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שאם תייתר אות אחת או אם תחסר אות אחת אתה מחריב את העולם כולו, ועוד דילמא יתיב זבוב אתגא דדלי"ת ומשוי ליה רי"ש אמרתי לו דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני מטיל לתוך הדיו, וכך אמר לו לא מיבעיא בחסרות ויתרות דבקי אנא אלא אף לחוש לזבוב שיעשה מדל"ת רי"ש ומרי"ש דל"ת אין לחוש, פירוש אם תייתר ויאמרו אלהים נעשה אדם דנראה כשתי רשויות, ואם תחסר וה' אלהים אמת לחסר האל"ף חס ושלום, ודילמא יתיב אתגא דדלי"ת דה' אחד ויעשה ממנו רי"ש, כך קבלתי מרבותינו בלוני"ל, ואני מצאתי בבראשית רבה ובילמדנו שאם תייתר כל הנשמה תהלל יה אות אחת שיעשה מן ה"א חי"ת חס ושלום, או אם תחסר אות אחת לא תחללו את שם קדשי לעשות מן חי"ת ה"א חס ושלום. ונמצא במדרש ג' ד' גמול דלים, ובספר בן סירא ובשבת פרק הבונה מאי טעמא פשוטה כרעיה דדלי"ת לגבי גימ"ל דלימצי ליה נפשיה, הרל ימציא את עצמו לגומל הדלים, למדנו שגוף הדלי"ת צריך לפשוט רגלו לאחריו מעט כזה גד ולא כזה גד ומ"ט מהדר ליה רגליה דגימ"ל לדלי"ת דליהוי גומל דלים ולהדר אבתרייהו, ואמרינן במדרש דתגא דדלי"ת דאמר הקב"ה לעני אם תיטיב מעשיך אקשור לך כתר, וזהו יחלץ עני בעניו בשכר עניו יחלצהו מדינה של גיהנם ויקשור לו הקב"ה כתר ויצילהו כי חפץ בו, ואמר בהקומץ רבה אמר רב אשי חזינא להו לספרי דווקני דחטרי להו לגגיה דחי"ת כלומר חי הוא ברומו של עולם, פי' סופרים המדקדקים כתב מיושר, ופר"ח כחטרת הגמל פירוש גג גבוה באמצע כזה (*), ורש"י ז"ל פירש לשון מקל חוטרא עשוי לחי"ת, ור"י פירש באמצע החי"ת כך (*) והביא ראיה לדבריו דאם כוקנו ז"ל הוה ליה למימר תגיה דחי"ת כמו תגיה דה' ור', ותגיה דרי"ש הוא בקרן זוית לאות או בקרן הא' או הב', וכן בק', ודין הר' להתו במקום פירוד הרי"ש מן הד' כדאמרן, וה' וק' במקום הכנסת הרשע להזור בתשובה ולקושרו כתר, ומדאמר לגגיה דחי"ת אלמא ר"ל אמצעיתו כדאמרינן בשבת פרק הבונה גבי נתכוון לכתוב אות אחת ועלו בידו שתים חייב כגון שנטלו לגגו של ח' ועשאו שני זייני"ן זז כך, הרי לך כי גגו היא אמצעיתו ולא קרן הזוית אילך ואילך, ופר"ח לא יתכן דהוה ליה למימר דעבדי ליה לגביה דחי"ת כי חטרתא ומדאמר דחטרי לשון חוטרא משמע דהוא תרגום של מקל ומנהג צרפת כר"י מ"כ כך, וגם בטי"ת דקדק ר"י שצריך לכתבה בכתיבה הספרדית מדקאמר בפרק הבונה נתכוון לכתוב אות אחת ועלו בידו שתים חייב וי"מ כגון ט' אע"פ שבפרק הבונה אינו משמע כן, וכן פר"ח, והתניא פטור לא קשיא הא דבעיא זיוני הא דלא בעיא זיוני, פירוש אם היא צריכה זיון פטור ואם אינה חסירה הזיון חייב חטאת, ועוד דאמר בשבת וכתבתם שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב עייני"ן אלפי"ן טתי"ן פפי"ן אלמא שהטי"ת דומה קצת לפ' שהיא כפופה מעט מבפנים ולא ככתיבה צרפתית, ומדאמר שלא יכתוב עייני"ן אלפי"ן אלמא שהאל"ף דומה לקצת העי"ן וכיון שיזהר שלא יעשנה ממש כעי"ן על כן צריך לכפוף רגלה הראשון ככתיבת ספרדיה, ומדאמר שלא יכתוב כפופין פשוטין צריך שלא יהא בפשוטות הן' ץ'ף' ך' יותר מכפיפת הנ' צ' פ' כ', כך, נן צץ פף כך שאין להאריך הפשוטות יותר מכפיפת הכפופות מרבינו

*) ועיין לקמן ברש"י ותוס' מנחות (דף כ"ט ע"ב):

מרבינו רש"י, ומדאמרינן בסנהדרין חותמו של הקב"ה אמת ואמת יש לו רגלים ושקר אין לו רגלים ומ"ט אמת מרחקן מיליה ושקר מקרבן מיליה שיקרא שכיח קושטא לא שכיח, שיקרא לא קאי קושטא קאי, ולכך יש לאמת רגלים וחותמו של הקב"ה אמת, בריש סנהדרין ירושלמי אמת ראשונה לאלפ"א בית"א והאמצעית והאחרונה להודיע כי הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים, ומדאמר שקר אין לו רגלים צריך לכתוב את השי"ן ברגל אחד כי אין לשקר תקומה כך ש ספרדית, ולא צרפתית כך ש, שהרי יכולה לעמוד כמי שיש לה רגלים, ק"ר אין להן אלא רגל אחד, ות' נראה שהיא סתומה ככתיבה ספרדית שאם היא פתוחה ככתיבה צרפתית היה לו לתת טעם בתלמוד בפתיחתה כמו שנתן לה', ק ון צריך לעשותם כאונקליות מדאמר עשה ווין לעמודים מלמד שהווין עושין לוילון, ל' צריך לפרוח בצוארו למעלה כלפי פניו מדאמר בחלק ג' מאות שאלות היו שואלים דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר ופירש רש"י בעוקץ הלמ"ד שבולט לפניה, (אב"ן). ובשמושא רבה דגאונים אמר כל אלפ"א בית"א דתגי אתה מוצא בתפילין אלו הן, ח"ץ ו"ס ש"י ל"מ ע"ת בפרשת קדש לי ; בפ"ר הז"ם א"ך דק"ח לכ"ה ט"ט בפרשת כי יביאך. שעטנ"ז ג"ץ בפרשה שמע והיה אם שמוע. ודין פירושן ח"ץ דחמץ ו"ס דהיבוסי תלתא תלתא תגי, ש' דאשר ה' תגין, י' דלי ג' תגי, למ"ע דלמען ד' ד' תגין, ת' דתורת ג' תגי, ב' דיביאך תלתא תגי, פ"ר דפטר רחם ג' ג' תגי, הז"ם דהזכרים ג' ג' תגי, א"ך דישאל"ך ד' ד' תגי, ד' דיד ג' תגי, ק' דהקשה ג' תגי, ח' דלשלחנו תלתא תגי, כ"ה דידכה ג' ג' תגי, ט"ט דלטטפת ג' ג' תגי, ש"ע דשמע ה' ה' תגי, ט"ט דלטטפת ג' ג' תגי, נ' דנפשך ג' תגי, ז"ז דמזוזת ודמזוזות ג' ג' תגי, ג' דדגנך ץ' דעל הארץ ג' ג' תגי *, ואמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתוותא פסילי, וחסרות ויתרות כתיבת הפרשיות על פי הספרים המדוייקים ע"פ המסורת, וצריך לתת ריוח בין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה שהיא יו"ד ובין אות לאות כמלא חוט השערה דזהו הקפת גויל מד' רוחותיה, ורוב התיבה בתוך הדף, פירוש בתוך הסרגול לפי שהלכה למשה מסיני לסרגל התפילין מד' רוחות כדאמר בפ"ק דגיטין א"ר יצחק שתים פירוש שתי תיבות כותבין בלא שרטוט שלש אין כותבין, פי' שרטוט מד' רוחות, ודאמרינן במנחות ובמגלה והלכתא תפילין אין צריכין שרטוט בין שיטה לשיטה קאמר אבל מד' רוחות צריך, אבל מזוזה צריכה שרטוט בין שיטה לשיטה כ"ב שיטין למנין האלפ"א בית"א לבד הכפולות :

למדנו התגין והזיינין, צא ולמד סדר כתיבתם, דתניא במכילתא ארבע פרשיות שבתפילין צריך לכתבן כסדרן כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנזו, פירוש כסדרן הכתובים בתורה לכתוב בתחלה קדש לי ואחריו והיה כי יביאך בבא אל פרעה, ואחריו שמע בפרשת ואתחנן, והיה אם שמוע בוהיה עקב, אם טעה בהן אף באות אחת מפרשת קדש לי שהיא ראשונה לסדר הכתיבה בין יש חלק לכתוב האות בין אין בה כולן פסולות ויגנזו, דתניא בירושלמי דמגילה תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומזוזות, תפילין ומזוזות שתלה בהן יגנזו ; שמעתי כי בארץ ישראל פסלו ס"ת המעובד בצואת כלבים ואולי סמכו עלה דההיא דפטום הקטרת והלא מי רגלים יפין לה אלא כו', ובירושלמי ובבבלי אלא שאין מכניסין ריח רע בעזרה מפני הכבוד ופתרון אחד להם, ושגגה היא שהרי מי רגלים יש להן ריח רע ומרחיקין מהן ד' אמות כדאמר בברכות ואין כדאי להכניסן שם, אבל צואת כלבים כבר הלך לאבוד ואין כאן ריח רע ועיקר, דכוותה אמרינן בסתם יינן בכלים מזופתין דקא אזיל לאיבוד להעביר ריח הזפת דשרי, ואף על פי שחלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקטרה להודיע להקריב פושעי ישראל ועמי הארץ וקלי עולם שיחזרו בתשובה, התם לא בא זה ממקום הטינופת וסוף סוף בשם הוא, ומי רגלים ממקום הטינופת באו וריחם רע, וזהו דבלשון ירושלמי לא תלי טעמא בריח רע לבד, ואולי שגו בכך דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך גם זו שגגה דפירשא בעלמא היא כדאמר

* עי' בשמושא רבה המועתק ברי"ף וברא"ש, ובטור, כי הנוס' משתנות מאד :

בזה

בזה במשנה והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה ואמר כהן שרעהו יפה שורפה היה ובכ"ש קיבת נבילה שאינה אסורה בהנאה שמותר אלא מפני שמעמיד אותה בקיבת עגלי ע"ז דפירשייהו אסור בהנאה, משום הכי לא אמרו חכמים בשבת ובמנחות ובמסכת סופרים אלא למעוטי בהמה וחיה טמאה אבל כותבין על גבי עור חיות ובהמות טהורות אפילו בנבלות וטרפות שלהן ואע"פ שאינן בנות אכילה הפרש לא כ"ש, ועוד טעו בהלכה פשוטה בכמה מקומות בתלמוד דאמר אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה כי בשביל ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו זכו כלבים לעבד מצואתן עורות לכתוב בהן ס"ת תפילין ומזוזות והקב"ה אינו מקפח שכר הכלבים והם באו ומקפחין את שכרם ופוסלים ס"ת, וגם בכתיבתן נהגו כל ישראל לתת בדיו החרת הוא קנקנתום דתנן הרתא דאושכפי הנקרא קנקנתום שנעשה מצואת כלבים ומחומץ שלהן אע"פ שהוא סתם יינן דקא אזיל לאביד, והשתא הכתיבה עצמה התירו כל ישראל מענין צואת כלבים עבוד העור לא כ"ש, וכן כתב רבינו שרירא ז"ל:

וששאלתם איך עמלים אצלכם בגויל, וכמה שוהה בסיד, וכמה שוהה בחורף ובקיץ, וכמה צריך כל עור ועור מצואת כלבים, ואיזה קמח חטין או של שעורין, וכמה מים, והיאך מטילין עפצים:

תשובה כך עושין עורות של גוילים אצלנו, מביאין עורות יבשים שמשירין את צמרן ושורין אותן במים לבדן ומטילים לתוכן מים ומעט צואת כלבים בלא שעורים ומעט מלח וסותמים את פי הבור ומשהין בקיץ יום אחד ובחורף ג' ימים, ואין משהין אותן יותר מזה כדי שלא יתעכלו, ומוציאין אותן ובודקין בהן מפני הקרע ואם יש קרע תופרו, ומותחו על מלבן עצים המוכנין ומביא מים חיים ומדיחן יפה יפה, ומביא עפצים ושוחקן או טוחנן יפה יפה ונותן לכל עור ועור שליש ליטרא, וליטרא של בגדד שלש עשרה אוקיאות בליטרא, וטח מן העפצים האלו בפניהם משני צדדין ומזלף עליהן מעט מים ומעדיף מקום השער עפצים יותר ממקום הבשר, ועושה בכל עור ועור פעמים ביום ופעם השלישי מח את יתר העפצים ומעמידן בשמש כדי שיתלבנו ועוזבן עד שייבשו ומנפצן אחר כך וחותכן. עד כאן למדנו שעבוד העורות בצואת כלבים כשר לס"ת, באשר כתבנו לעיל ולא כתב להם הראיה שכתבתי שגם בעלי השאלה לא שאלוהו אם הוא מותר לעבד בצואת כלבים כי דבר פשוט היה להם, כ"א כיצד העבוד שאלו לו ועל זה השיבם הגאון ז"ל:

בריך רחמנא דסייען:

עד הנה עזרנו העוזר והשלמנו אמרי נפך ספיר ויהלום של הרב המובהק מהר"ר אברהם בן נתן הירח"י זלה"ה אשר הורה בטיב סברתו והפליא לדבר בספרו היקר הלז לא יערכנו זהב, והב הב יאמר הקונה אותו, יען נמצא בו אורח חיים שובע הלכות מכל אשר יצטרך האדם וחי בו חיים נצחיים, ואמת קראו מנהיג עולם לנהוג בו דורך נתיבותיו נפשו מהכשל מכל מעיק איסורי והיתר, ואשרי אנוש יחזיק בו יבחר בו לנחלה לו, כי אחד היה אברהם וירש ארץ חיים בפלפולו ובטוב סברתו למען ירוץ קורא בו, ואנחנו רבים לנו נתנה למורשה יען היותנו קהלת יעקב מפוזרים בינות העמים, להיותו לנו לנהוג נפשותינו. וישא ברכה מאת השם וצדקה מאלהי ישעו הנבון והשוע כ"ר אליה יצ"ו בכ"ר שמריה עדו ז"ל, אשר החזיק ידי עושי המלאכה בהונו ובממונו לעשות רצון קונו, יזכהו האל להדפיס ולהרביץ תורה בישראל אמן. ונשלם יום ג' ח' ימים לחדש תמוז שנת הרע"ט בקושטנטינא. נאום צעיר במושכי שבט ועט ברזל ועופרת:

שלמה בן הה"ר **מזל טוב** זלה"ה.

אמר המו״ל הספר היקר הזה בדפוס ברלין , בראותי את דברי רבינו המחבר שקרא את החיבור הזה מנהיג עולם , כי כולל סדרי התפלות ויסודי המנהגים. אמרתי ראוי ונכון לעשות מפתחות מה שלא היה זה בהמנהיג הישן , והמפתחות לא נעשו אלא על המנהגים אשר אינם מפורשים בפירוש, ועוד רבו גם רבו הדינים והמנהגים והטעמים בזה , מה שימצאם הלומד בלמדו בספר כסדר, כי קשה עלי לפורטם :

דיני תפלה

טעם תקנת אשרי קודם תהלה לדוד :

טעם ממדרש וירושלמי שאסור לשוח מברוך שאמר עד סוף שים שלום :

טעם לשון הברכה על נטילת ידים ופירוש ברכת אשר יצר :

טעם שאומרים ברכת כהנים אחר ברכת התורה :

טעם אמירת פרשת קרבנות , איזהו מקומן וברייתא דר׳ ישמעאל :

מנהג בהושענא רבה לומר יוצר דשבת וקדושה רבה למוסף :

טעם לומר לאלהינו ולאלהי לאלהינו :

טעם שאנו חותמים באשרי ואנחנו נברך יה כו׳:

טעם אמירת השירה ובט״ב דעתו שלא לומר :

טעם שאנו אומרים קדיש אחר ישתבח , ופי׳ הקדיש, ומדוע אומרים אותו בלשון ארמי, ופירוש העונה אי״ר בכל כחו כו׳ :

טעם הד׳ כריעות בקדיש :

טעם שאנו אומרים הא״ב ביוצר לחול ולשבת ויום טוב :

מנהג טוב לקרות בקול רם פסוק ראשון של קריאת שמע :

מנהג להגביה כנפי הטלית בשעה שאומר והיו לכם לציצית וטעם לזה :

טעם הווי״ן שאנו אומרים באמת ויציב וטעם אמת ויציב :

טעם למנהג שאומרים חמשה פעמים ישראל בצור ישראל :

טעם הג׳ פסיעות קודם התפלה :

האומר בגלל אבות בסוף אמת ויציב משנה ממטבע הברכות :

מנהג שלא להתפלל בגלוי הראש , ובסי׳ מ״ע כתוב בלשון איסור אף שלא בשעת התפלה :

הביא מהמדרש שחייב לנענע א״ע בתפלה :

הביא מהירושלמי איך כתוב י׳ הדברות בק״ש :

טעם שאין מלכות בתחלת ברכת ש״ע :

טעם להגביה א״ע בשעת קדושת ק׳ ק׳ ק׳ :

מנהג שעליה לצבור מזכיר ראש חדש קודם תפלה בערבית וכן בחנוכה ובמל״ס ליו״ט :

מנהג לומר הקרובות בשלש רגלים :

טעם וסדר לברכת י״ח :

טעם אנשי ספרד שהחזן עומד על התיבה ומתפלל :

טעם שלש הפסיעות אחר התפלה :

טעם אמירת והוא רחום ומתחיל בג׳ רהוס :

טעם שני וחמישי הוכן למחילה וסליחה :

טעם ממדרש דנפילת ידים על הימנית :

טעם מנהג שהכהנים פותחים אלבעותיהם בנשיאת כפים :

מנהג שגם היום אנם מתפללים בכהנים וסמך לזה :

טעם לאמירת למנצח יענך כו׳ :

טעם לאמירת ואתה קדוש :

מנהג לומר מזמורים לפי ענין הימים וטעם לזה :

הטובל לשבת ויו״ט לא יברך על הטבילה :

סמך למה שאומרים בתפלת הדרך ה׳ צבאות כו׳ :

מצוה מהמובחר בתפלת מנחה גדולה :

טעם אמירת בתפלת הערב והוא רחום בימות החול ולא בשבת וי״ט , וטעם שאנשי ספרד אומרים גם בשבת ויו״ט :

הלכות שבת

טעם המנהג שאין נופלין על פניהן במנחה ערב שבת וטעם המקומות שנופלין במנחה ער״ח :

טעם שאומרים בשבת הפורה ובחול השומר וטעם אמירת ושמרו :

טעם

טעם מנהג לומר ויכלו מעומד ובקול רם :
מנהג לומר מעין שבע בנגון יפה, ואף כשחל יו"ט בעש"ק נכון לאומרו, ועי' הטעם :
טעם המנהג שאין אומרים במה מדליקין כשחל יו"ט בשבת :
טעם שאין אנו מתפללין תפלת י"ח בשבת, וסמך לז' ברכות :
מנהג לאכול סעודת מצוה בבית הכנסת ובית המדרש :
טעם הקידוש בבית הכנסת וטעם במה מדליקין :
נר שבת צריך ברכה אבל לא נר יום טוב, לכתחילה צריך לשתות בקידוש כל הרביעית ואם שתה רובו יצא :
טעם שינוי שלש תפלות של שבת, אתה קדשת, ישמח משה, אתה אחד, מה שאין כן ביו"ט :
כל הסעודה שאדם אוכל בשבת צריך לחם משנה :
הטעם שאנו אומרים בשבת כ"ו כי לעולם חסדו ושאר מזמורים :
שיר המעלות שמחתי כו' אין אומרים אלא בבית הכנסת של הגביא ר' יוסף, עי' הטעם :
פירוש של הלשון ולא נתתו שאומרים בתפלת שבת :
טעם אמירת גדלו לה' אתי כו' :
מנהג ליטול הספר תורה בידו בעת קריאת התורה :
ראוי שהגדול יגלול ס"ת ולא חזן הכנסת :
שעומדים משעת הוצאה עד חזרה טועים הם :
הטעם של אמירת מזמור לדוד בכניסת התורה :
מנהג לומר במוסף תקנת שבת וטעם לזה ומסיימים במגלפ"ך :
טעם שאומרים קדושה רבה שהוא פעמיים כו' במוסף שבת ויו"ט :
מרבינו אליהו ז"ל שיכול לחזור ה' אחד וטעם לזה :
טעם שקורין הקידוש של יום קידושא רבה :
צריך לומר רחם בברכת המזון גם בשבת, וטעם לזה :
נוסח רצה והחליצנו וטעם לזה, ולכן אף בשבת שחל בו יו"ט צריך לומר ומביא

עוד טעם ששמע מפי רבינו חננאל נ"ע :
אין להזכיר ביו"ט ביעלה ויבוא את של שבת :
מנהג לומר חמדת הימים וטעם לזה :
מנהג לומר חזק לסיום התורה וטעם לזה :
מנהג של מר עוקבא נשיאה :
טעם אמירת ובא לציון במנחה דשבת :
טעם אמירת ואני תפלתי, וטעם שכופלין אותו בספרד :
טעם מנהג צדקתך צדק, ונוסחו, ומנהג שלא לעסוק בתורה במנחה שבת :
מנהג לומר פרקי אבות בשבת :
טעם אמירת ויהי נועם, ובאיזה זמן אין אומרים, וטעם הכפילה בפסוק אחרון :
טעם שמביטין על הצפרנים בברכת בורא מאורי האש מפרקי ר"א וירושלמי, וטעם שטיפת כוס הבדלה :
מנהג לברך ברכת בשמים על ההדס של לולב וטעם לזה :
טעם הזמירות לפני הבדלה ממדרש, וטעם אמירת אליהו הנביא :
מנהג לומר אחרי הזמירות או"א החל עלינו מירושלמי :
מנהג לומר סברי מרנן וטעם לזה :
מנהג לומר ויתן לך אין כאלהינו ופטום הקטרת, והטעם :
מנהג כשנושא אלמנה בערב שבת ליבא מבעוד יום :

הלכות סעודה

טעם לאחוז הלחם בשעת ברכה בעשר אצבעות :
צריך שתכלה ברכה עם הבציעה :
כשיש להמסובים פת אינם צריכים להמתין על הבוצע :
המים ששותין אחר משקין אחרים מטעם שאינו נזוק אין צריך ברכה :
מנהג צרפת ליתן כובע בראשו בשעת ברכת המזון :
טעם אמירת בברכת המזון הוא גומלנו כו' :
מנהג לברך את בעל הבית בברכת המזון, ולא התירו להאריך אלא באורח :
מנהג שגם גר אומר אשר נשבעת לאבותינו :
טעם

טעם שנהגו שלא לשתות בשעת התקופה :

הלכות מגילה

מנהג לפשוט כאגרת , ועי' מש"כ בזה :
טעם שמברכים זמן ביום ג"כ :
טעם שאומרים אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי :
המנהג שהתינוקות מקישים כשמזכיר המן :
מנהג לומר הפסוקים בקול רם , וגם בי"ג מדות :
אין לומר האל הרב :
טעם מנהג תענית אסתר :
א"א ובא לציון אלא ביום :
אין נפילת אפים בפורים והטעם לזה :
מנהג שנותנים בליל התענית מעות פורים :
נהגו לעשות מדורות גדולות ולקפוץ עליהם , והטעם :

הלכות ראש חדש

מנהג לקרות הלל אחר תפלת השחר :
טעם מה שנוהגים לכפול מאודך :
בר"ח צריך לברך על ההלל תחלה וסוף :
מביא הירושלמי שבליבי דולג ומכריע כתלמוד דידן :
הנוסחא של תפלת מוסף ר"ח , והטעם לזה :
טעם מנהג הנשים שאין עושין מלאכה בראש חדש :

הלכות תענית

בתענית צריך להיות שלם עם הש"ץ לפני התיבה :
מנהג לומר הסליחות באמצע ברכת סלח לנו :
מנהג מר"ת כשאומר שלש עשרה מדות תיכף אומר וסלחת לעוננו בלי הפסק וטעם לזה :
פתרון י"ג מדות בשם ר"ת ורבינו שמעיה :

הלכות תשעה באב

נהגו שלא לשתות מרים ירחא דאב :
לברך על מגלת איכה על מקרא מגילה :
נהגו להפסיק בתשבי של אבל ולתת בגו קיטמא :
מנהג שאין שאלת שלום בתשעה באב :

טעם שאין אומרים נחם אלא במנחה :
אין לומר ואני זאת בריתי :

הלכות ראש השנה

מנהג להתענות ערב ראש השנה, מתנומנמא לובשים לבנים ומגלחים את השער, מירושלמי (ואין גירסתו כגירסת הטור ושם פי' מגלחין את זקנם) :
אסור להתענות אפילו ביום טוב שני :
מנהג לקחת כל ענייני סידור ולתת על השולחן בלילי ראש השנה :
מנהג לומר וכתוב לחיים טובים , וכן ובספר כו' , והטעם שאין אומרים והשיאנו :
מנהג להתפלל בכריעה והטעם לזה :
סמך למנהג שאומרים ודברך מלכנו אמת כו' :
הטעם שאנו מברכים שהחיינו ביום ב' ג"כ :
טעם למנהג צרפת שאנו אומרים אלא החג מקרא קודש :
הטעם שנוהגים לומר אבינו מלכנו בר"ה :
הטעם שאין מזכירין בראש השנה את ראש חדש אפילו במוסף :
טעם לשון הברכה לשמוע קול שופר ולא כמגילה לתקוע :
טעם שגם היחיד מתפלל בר"ה תשע :
טעם המנהג של מאה קולות ואיך לסדרם :
פירוש שאם משך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת :
אין לשוח בתקיעות ואם שח אין צריך לחזור והטעם לזה :
הטעם של אוחילה לאל , והיום הרת עולם , ומנהג של תרועה אחר התפלה :
אין לומר והוציא כאור משפטנו היום :
מנהג השה"ץ אומר כי מקדישיך כו' ובכן יתקדש כו' , והטעם :
מנהג להתחיל לתקוע מר"ח אלול וכל החדש :
טעם שנוהגים להשכים לסליחות מר"ח אלול :
אף שאנו שומרים שני ימים טובים אין מקבלים שכר אלא על יום אחד , ירושלמי :

הלכות יום כפור

נהגו כשחל ברית מילה לברך על הכוס וליתן לתינוק , והסילוק שבין זה לקידוש :
מנהג כשר להטמין חמין מעיו"כ על מוצאו רשאי

ראוי לחתום בוידוי ברוך א"י האל הסלחן :
נהגו לברך זמן לפני התפלה :
כל מנהגי התפלות של ערבית שחרית , וטעם של ברכת מלוך , וסדר עבודה :
הטעם שקורין בעריות במנחה , וטעם ההפטורה :
מנהג של ישיבה לומר בשחרית ה' סליחות , ובמוסף שבע , ובמנחה ובנעילה שלש שלש :
בשחרית ומנחה אין צריך לומר סדר עבודה :
דעתו לתקוע אחר תפלת ערבית ולתקוע תשר"ת :
הטעם שאין מברכים אלא על נר שבשבת :
מנהג להדליק הנר בערב יו"כ והטעם :
מנהג לטבול ערב יום כפור :

הלכות סוכה ולולב

צריך לברך זמן על הלולב ואינו יוצא בברכת הקידוש :
לדעתו גם ביום שני אין יוצאים בהפסולין ביום ראשון :
טעם לקיחת הד' מינים וטעם האיגוד מאגדה וממדרש :
מנהג כל ישראל לחזור אחר לולב שלא נפרד כלל אפילו מהלדדים :
יכול להרבות בהדס כמה שירצה , ויש נוהגים לתת עלי הדס כמנין לולב :
החמירו כל ישראל על נקב כל שהוא לפסול באתרוג בב' ימים הראשונים :
טעם למנהג שאוגדין הלולב ובהוש"ר מניחים אותו פרוד :
טעם שאין נוטלין הלולב בשמיני כספק ז' :
טעם שאנו מברכים בלשון על נטילת , וקורא להאנשים שלוקחים האתרוג חוטמו למטה פתאים :
כשיקבל אתרוג מאחר אסור ליתן לשליחי אלא צריך להחזיר לבעליו וגם לינוקא לא יתן ביו"ט :
לברך על הלולב אחר התפלה :
הנענועין צריך להיות י"ח , כן למד מהירוש' :
לברך זמן על הלולב ביו"ט שני הוא ברכה לבטלה :
טעם שנהגו לומר בהוש"ר פסוקים של שבת וקדושה רבה , וטעם הקפות ובסוף תכלית כפרה :
מנהג לומר בשבת הושענא של שבת :
הושענות נהגו לומר אחר תפלת מוספין ומקיפין דרך ימין :
טעם להפטורת יום א' וב' של סוכות :
קריאת התורה בחוה"מ של סוכות :
גם כשלא חל שמ"ע בשבת מנהג לקרות עשר תעשר, וטעם של זאת הברכה בש"ת :
טעם התחלת בראשית בש"ת :
מנהג לומר הזמירות לחתן תורה ובראשית :
טעם שהגורל נוטל שכר כולם :
דעתו לומר למפטיר ש"ת , ויעמוד שלמה , ואחרי מות משה :
טעם מנהג שאומרים קהלת בחג , ורות ושיר השירים בעצרת ופסח , וצריך לאומרו בקהל ובברכה :
קורא תגר על המנהג שנהגו לשום תכשיטי נשים על ס"ת :
טעם שאין קורין לנשים בתוכחות שבתורת כהנים ובמשנה תורה :

הלכות פסח

טעם למה שאנו קורין שבת לפני הפסח שבת הגדול :
טעם וסמך למנהג שפותחין הדלת בלילי הפסח :
טעם לסימן פקוד ופסח , מנה ועצור , לוס ולגי , קום ותקע :
טעם למנהג שאחר ההגעלה מדיחן במים קרים :
מנהג להגעיל המדוכות , ולדעתו נכון זה :
מנהג כל ישראל להלניט הקדירות של חמץ לאחר שהוסק מעט בקינכא :
הטעם שאין נותנים מלח במצה , ולדבריו חוץ מב' ימים הראשונים מותר :
מנהג שישראל רוחה ומנקר הרחיים :
טעם שאנו מכסים את הלחם במפה אף ביום השבת :
סמך להסבה מן התורה :
טעם שאין מריחים בבשמים בהבדלה שבין שבת ליו"ט :
טעם שאין מברכין שהחיינו על בדיקת חמץ וספירת העומר :

כל

הלכות אירוסין

הלכות נדה

הלכות מילה

אברך את ה' אשר יעצני להדפיס ספרי הראשונים יקרי המציאות , ונתתי את לבי להדפיס גם את ספר המנהיג לרבינו אברהם ב"ר נתן הירחי ז"ל (ד"א תתקצ"ו) זקנו של המרדכי , בן דורו של ר' ברוך מגרמיזא ז"ל בעל ספר התרומה והר"מ מקוצי ז"ל. ולא ידעתי מראש את אשר מצא את הספר, כי נשתבש מדפוס לדפוס , עד כי נעשה כספר החתום, וברוב עמל ותלאה עלתה בידי, בעזר ידידי הרב ר' ישראל וויינטרויב נ"י , להשים כל עקוב למישור והדורים לישר , ואקוה כי אפיק רצון לומדי תורה ומחבבי דברי הראשונים ז"ל זי"ע :

המדפיס יצחק גאלדמאן .

296.02
J28s